

SAVO GROVIĆ

**MORALNO
VASPITANJE**

VOJNO DELO

БИБЛИОТЕКА

ДОМА ЈНА - БЕОГРАД

7-1a-236 пр. 1

Име:

Бр:

15268

VOJNA BIBLIOTEKA

NAŠI PISCI

KNJIGA TRIDESET PRVA

UREĐIVAČKI ODBOR

BOZO BOZOVIĆ, MARTIN DASOVIĆ, MILINKO ĐUROVIĆ, BRANISLAV JOKSOVIĆ, BOGDAN OREŠCANIN, MILOŠ ŠUMONJA,
NOVO MATUNOVIĆ — odgovorni urednik

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD JNA „VOJNO DELO“

BIBLIOTEKA DOMA JUNA - BEOGRAD	
№	II-a-256 пр. 1
Бр.	15268

SAVO OROVIĆ

MORALNO VASPITANJE

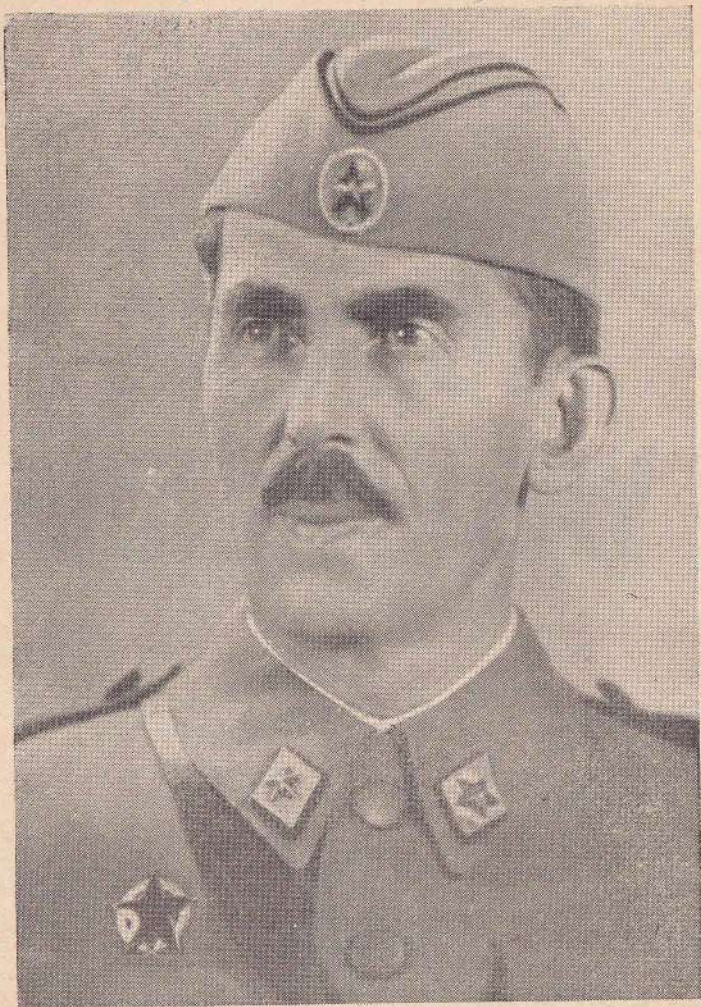
BEOGRAD
1962.

ЦЕНТРАЛНА БИБЛИОТЕКА ВЈ

БЕОГРАД

СФ. III-10-236/1

№. Сп. 17226

SAVO OROVIĆ
general-pukovnik u penziji

PREDGOVOR

Poduhvat druga Sava Orovića zaslužuje pohvalu. To zaslužuje i po obimnosti građe i po ukupnoj vrednosti rada. Po tematici, po značaju za zajednicu, po sadržini, po tome što predstavlja iscrpnu građu i konačno što je to rezultat dugogodišnjeg rada — koji je to i zahtevao — zaslužuje puno priznanje. Nije bez značaja ličnost autora. Čak je apsolutni imperativ da postoji skladnost u liku autora i ove teme. Veliko iskustvo druga Sava Orovića, a iznad svega permanentno i dosljedno pozitivan lik cijelim dugim životnim putem — trnovitim, časnim, muškim — daje mu moralno pravo i njemu tako dobro pristoji da se lati ovakvog zadatka.

Savo je suborac tri generacije i u svakoj je bio sa najnaprednijim snagama (borac za ustavnost u Crnoj Gori do 1910, pa u I svjetskom ratu hita preko okeana iz Južne Amerike i stupa u dobrovoljce; u II svjetskom ratu zablistao je ljepotom i veličinom svoga moralnog i junačkog lika). U narodnooslobodilački rat stupio je bez rezerve — junački, vedro i neopozivo — kakve su sve njegove značajne odluke. Partija ga je rado prihvatila, a on joj je prišao svim bičem i ostao vjeran i dosljedan. U prvim vatrenim okršajima u 1941. godini na Crkvicama bio je pored legendarnog Save Kovačevića. Njih dvojica su odmah postali i ostali prisni i vjerni jedan drugome u ostvarivanju velikih ideala.

U našem ratu Savo Orović je brzo dostigao najviše zvanje vojnog rukovodioca. Postao je član Vrhovnog štaba još u maju 1942. god. Bio je i prvi komandant Oficirske škole Vrhovnog štaba, član AVNOJ-a 1943. god. Poslije V neprijateljske ofanzive odlazi za načelnika Glavnog štaba Vojvodine. Opet se vraća u Vrhovni štab, odlazi na Vis, stiže u oslobođeni Beograd i opet kao komandant Vojne akademije vodi nove klase mladih oficira. Postaje narodni poslanik Savezne skupštine. Od 1945. god. radi u Generalštabu do penzionisanja 1952. god. Penzionisan je kao general-pukovnik.

Još ranije se javio pisanim radovima. Od 1936. god. do danas samo naslovi njegovih radova zauzeli bi više mjesta nego ovaj predgovor. Pomenuću neke: „Nevesinjski ustanak u pjesmi i prozi“, Zagreb 1936, i „Marko Miljanov“ od J. Holečeka, prevod sa češkog, Beograd 1960, brojni članci u raznim časopisima od 1934. do 1957. god. — protiv upotrebe alkohola, pedagoške rasprave o učenju i vaspitanju, obrade istorijskih bitaka, članci o vještini i snalažljivosti u borbi, aktuelni dopisi, pjesme i proglašenja vezani za događaje tokom rata i u poslijeratnom periodu itd.

Savo je lični junak, visoki vojni starješina, komandant, vaspitač vojnih kadrova, politička ličnost, narodni pjesnik naše oslobodilačke borbe, autor dragocjenog albuma fotografija najsvjetlijih trenutaka i likova naše borbe koje je upoznao boreći se. Sam album je veličanstven dokument (svakako daleko najznačajniji prilog te vrste u NOR-u), kojim je svoje ime snažno vezao za oslobodilačku borbu. Njegov dnevnik sa dokumentarnim priložima takođe će biti posebna vrednost.

Prijatno je sjetiti se lika Sava Orovića iz dana oslobodilačkog rata. Kako je čisto blistala njegova ličnost u borbi protivu četnika na području Crne Gore i Hercegovine!... Svaki se živi borac tih krajeva sjeća njegovih proglašenja, pjesama i vatrenih govora iz 1942. god. koji su žigosali prljavu izdaju, a pozivali na borbu pod vođstvom KPJ... Njegove su riječi uvijek bile djelotvorne i prisne.

kao što je i njegov lični primjer junaka, plemenitog čovjeka i tribuna, privlačio sve što je čestito i hrabro.

Ko je susreo Sava na Neretvi, Sutjesci i na svakom sudbonosnom poprištu oslobodilačkog rata, ne može se oteti divljenju za njegovu stalnu svježinu, polet, optimizam, razboritost i stabilnost koji nijesu umanjivani teškim patnjama, ni krizama i smrtnim opasnostima...

U poslijeratnom periodu Savo je ostao dosljedan sebi. Njegovo stvaralaštvo našlo je izraza jednako snažno u Federativnoj Socijalističkoj Republici Jugoslaviji. Predavač, pisac, publicista, društveni radnik — neumoran, trezven i snažan u 1962. god., iako rođen 1888. god.

Njegov najveći napor, poduhvat i uspjeh perom jeste svakako ovo djelo — „Moralno vaspitanje“ — pelagićevski blisko i jasno, pogodno za najširi krug. Ovo je čitanka o moralu i gledanju na moralne kategorije generacija i njenih izrazitih predstavnika kroz vjekove. Oslanjajući se na misli pojedinih velikih ljudi, uzimajući primjere iz dalje i bliže prošlosti, vršeći njihovu analizu, dajući svoje mišljenje i zaključke, djelo je učinio zanimljivim i vaspitnim.

Djelo se može smjelo preporučiti: vojnim starješinama svih stepena, pedagogima i nastavnicima civilnih i vojnih škola, društvenim radnicima i uopšte obrazovanim ljudima. I roditelj kao vaspitač svoje djece naći će u njemu veliko osvježanje, podstrek i primjer. Biblioteke i čitaonice dobiće novi vrijedan prilog.

Vojo Kovačević

PRVI DEO

GLAVA I

O MORALU I VASPITANJU UOPŠTE

Vaspitanje je jedna od bitnih kategorija društva.

MARKS

Moral je latinska reč koja, bukvalno prevedena na naš jezik, znači čudorednost, čestitost. Međutim, u širem obimu ova reč označava norme i pravila koji regulišu odnose među ljudima; odnose pojedinaca prema društvu i društva prema pojedincu; odnos čoveka prema svojoj ličnosti, prema drugom polu; prema radu i dužnosti, društvenoj imovini; odnos između starijih i mlađih, roditelja i dece itd.

Moral obuhvata i ocenu ljudskih postupaka, deleći ih na moralne (dobre) i nemoralne (rdave).

Moralne norme nisu večne, jednom zauvek date, već se menjaju i imaju istorijsko-klasni karakter. Moral je jedan od oblika društvene svesti, ideologije, i menja se kao i svaka ideologija u zavisnosti od promena osnovnih društvenih odnosa — ekonomskih odnosa.

Ističući klasni karakter morala, Engels je pisao: ... da su sve dosadašnje moralne teorije u poslednjoj instanci proizvod ekonomskog položaja društva u datom vremenu. A ako se do danas

društvo kretalo u klasnim suprotnostima, to je i moral uvek bio klasni moral ...¹⁾

Zajedno sa promenama u društvu menja se i moral, tj. odnos prema čoveku.

U robovlasničkom društvu za jednu od najpozitivnijih moralnih vrлина smatrala se okrutnost prema robovima; u feudalnom društvu — mržnja prema kmetovima; u kapitalizmu — eksploatacija radnika, dok je u socijalističkom društvu ljubav prema čoveku osnova morala.

Moral, kao i svaki drugi oblik društvene svesti, ima relativnu samostalnost i svoje povratno dejstvo na materijalnu bazu iz koje je nastao, tj. koju odražava. Na primer, proleterski moral, koji se formira u borbi između proletarijata i buržoazije, igra značajnu ulogu u revolucionarnom preobražaju društva razvijajući kod proletarijata osobine neophodne za njegovu pobjedu: klasnu solidarnost, disciplinovanost, revolucionarnu hrabrost, drugarstvo itd. Ove osobine sa svoje strane ubrzavaju pobjedu proletarijata time što olakšavaju njegovo organizovanje, preko potrebno za revolucionarne borbe, i podižu borbena duha.

Društveni moral na svoj specifičan način izražava progresivne težnje čovečanstva. Sve ono što je na datom stepenu razvitka društva progresivno, što se javlja kao klica daljeg razvitka društva, dolazi do izražaja u moralu klasa koje nose napredak. Stoga je njihov moral u borbi protiv starog morala bio uvek istorijski progresivan. Kad se javlja nova društvena progresivna snaga u licu eksploatisane klase koja proklamuje svoj moral, onda on predstavlja interese čovečanstva, progresivan je, a stari moral eksploatatorske klase postao je reakcionaran.

Novi moral, boreći se protiv starog, preuzima one progresivne norme koje su se u prethodnom razvitku oformile, a predstavlja i dalje progres, jer su postale opšte ljudske tekovine.

U narodnoj tradiciji uvek je fiksiran niz moralnih normi: na primer, u našoj narodnoj pesmi opevani su

¹⁾ Engels: „Anti-Dühring“, str. 96, „Naprijed“, Zagreb 1946.

slobodarstvo i mržnja prema izdajnicima (Miloš Obilić i Vuk Branković), mržnja prema tuđinskom porobljivaču („Početak bune na dahije“), ratno drugarstvo (Toplica Milan i Kosančić Ivan), briga o ranjenicima (Kosovka devojka) itd. Nesumnjivo je da takva tradicija i te moralne norme imaju trajnu vrednost i značajnu ulogu u vaspitavanju ljudi. U ratu, svetli borbeni likovi i dela prošlosti takođe će ojačati moralnu snagu naroda i biće jedan od elemenata moralnog faktora. Ukratko, napredne društvene snage, rušeći staro i stvarajući novo društvo, rušile su stari i stvarale novi moral uzimajući iz prethodnog samo vredno, odnosno ono što je odgovaralo njihovim pogledima.

Ne samo moralne norme i teorije, već i sistem vaspitanja ima klasno-istorijski (društveni) karakter.

Pod pojmom moralno vaspitanje treba podrazumevati svesnu, plansku i organizovanu aktivnost društva usmerenu na izgradnju svesti, volje, osećanja i karaktera ljudi. To je napor usmeren na to da ljudi usvoje određene društvene moralne norme, da po njihovim zahtevima žive i rade.

Vaspitanje je istorijska i promenljiva kategorija, sa mrim tim što se pojavljuje postankom ljudskog društva i što se karakter, cilj, sadržaj i organizacija vaspitanja menjaju zavisno od promene društva u toku istorije. To znači da je u svakoj društveno-ekonomskoj formaciji vaspitanje imalo drukčije ciljeve, drugu orijentaciju, sadržaj i metode. Međutim, ono ima i jednu zajedničku odliku — klasni karakter (sem u prvobitnoj zajednici). Vaspitanje je oruđe klasne borbe i nosi obeležje postojećih društveno-političkih, ekonomskih i kulturnih prilika. Klasa koja je na vlasti određuje cilj i sadržaj vaspitanja; pogledi vladajuće klase ujedno su i vladajući pogledi, njene ideje i moralne norme proglašavaju se „objektivnim istinama“ na kojima se zasniva i vaspitanje. Prema tome, ne može se govoriti o vaspitanju „uopšte“, koje bi važilo za sva vremena i za sve društvene sisteme i klase.

Da li je i u socijalističkom društvu, kao što je naše, na primer, vaspitanje klasno? Svakako jeste. Ali tu treba

podvući razliku između našeg klasnog vaspitanja i vaspitanja ranijih klasa. Komunisti, zastupajući apsolutnu većinu naroda, za razliku od ranijih klasa koje su predstavljale manjinu, sprovode moral koji odgovara narodnim masama. Oni su jedina klasa koja radi na odumiranju klase, a samim tim i na odumiranju klasnog vaspitanja, dok su ranije vladajuće klase tvrdile da je njihov svet veći, pa samim tim i njihovo vaspitanje.

MORAL I VASPITANJE U ARMII

I moral armije je oblik društvene svesti koja usmerava delatnost njenih pripadnika da se ponašaju, u društvu i međusobno, prema usvojenim pravilima i normama. No, pošto je armija specifična organizacija, i moralne norme koje regulišu odnose unutar nje imaju svoje specifičnosti te je, uopšte govoreći, njen moral specifična manifestacija opštedruštvenog morala. Moral armije je, takođe, klasnog karaktera; to je moral vladajuće klase.

U različitim društveno-istorijskim uslovima bili su različiti metodi, sredstva i zahtevi moralnog i vojnog vaspitanja. To je bilo uslovljeno ne samo opštim društveno-političkim činiocima, već sastavom armije, njenim naoružanjem, taktikom, organizacijom, tradicijom itd.

Iako su se armije pojedinih država međusobno razlikovale, ipak sve one u određenim društveno-ekonomskim formacijama imaju bitne zajedničke karakteristike, te se zato i može govoriti o oružanim snagama robovlasničkog, feudalnog, kapitalističkog i socijalističkog društva.

ROBOVLASNIČKO DRUŠTVO

Osnovne društvene klase u robovlasničkom društvu sačinjavali su robovlasnici i robovi. Robovlasnici su robovsku radnu snagu eksploatisali neposrednom fizičkom prinudom, i tome su prilagodili celokupnu vojnu organizaciju svojih država i sistem vaspitanja. Ovo se naročito

reljefno ističe u Sparti, gde je u V veku pre naše ere živelo oko 30 000 robovlasnika (spartijata), 220 000 robova (helota) i 120 000 slobodnih građana (perijeka).

Da bi obezbedili vlast nad robovima, a i nad slobodnim građanima, spartijati su od 18 do 60 godina starosti bili vojni obveznici kao teški pešaci. Najveći deo vremena provodili su na vojnim vežbama i u ratnim pohodima. U vreme mira živeli su kolektivnim životom.

O vaspitanju se starala država. Muško novorođenče spartijata pregledale su starešine i ako je bilo slabunjavo ili defektno bacali su ga u provaliju, a zdravo i napredno vraćali su majci. Od 7 do 18 godina dečaci su se vaspitavali u naročitim školama — gimnazijama. Glavni predmeti bili su gimnastika i vojne vežbe, koje su razvijale: fizičku snagu, veštinu rukovanja oružjem, osećaj kolektivnog rada i života, kao i navike potčinjavanja volje pojedinaca volji starešine i kolektiva. Umnom vaspitanju poklanjana je mala pažnja, i ono se svodilo, uglavnom, na obuku u kratkom i jasnom izražavanju misli (lakonizam).

Da bi mladići postali što izdržljiviji i otporniji, oblačili su ih lako, hranili slabo, a često su ih batinali, pri čemu im nisu dozvoljavali da plaču. Za sticanje okrutnosti i hrabrosti puštali su ih noću na drumove da ubijaju robove na koje naiđu, ili su ih danju vodili na polja da se tamo bore protiv najjačih i najveštijih robova.

I kultura je služila ovakvom vaspitanju. Muzika je, na primer, bila takva da je kod ljudi budila osećaj hrabrosti; plesovi su odražavali pojedine momente bitke, a pevane su himne koje su slavile hrabrost i vrline poginulih spartijata.

Ukratko, glavni, osnovni cilj celokupnog vaspitanja u Sparti bio je stvaranje snažnog, izdržljivog, disciplinovanog, veštog, hrabrog, okrutnog i mržnjom prema robovima i neprijatelju zadojenog vojnika.

Osnovni rod vojske robovlasničkog društva bila je teška pešadija, naoružana kratkim mačem i dugačkim kopljem. Ratovala je u dubokim smaknutim porecima — falangi (6—12 vrsta, a nekad i do 50). U falangi se osećao duh saradnje robovlasnika.

FEUDALNO DRUŠTVO

Riteri

U ranom srednjem veku osnovne društvene klase bile su feudalci (svetovno i duhovno plemstvo) i seljaci kmetovi, vezani za zemlju. Feudalci su živeli od rada seljaka, kojima su vladali silom prava, oružja i religije. Vojna organizacija zasnivala se na sistemu feudalnih vojnih družina. Na osnovu vazalne zavisnosti, kralj, kao vrhovni senior i najkrupniji feudalac, pozivao je u rat svoje vazale, a ovi bi zatim svoje, i tako sve do onih najsitnijih feudalaca — ritera (vitezova).

Družine feudalaca sastojale su se od jednog ili nekoliko teških konjanika — ritera sa njihovim oružonošama, paževima i slugama.

Vaspitanje u srednjem veku imalo je za cilj da od dece feudalaca stvori fizički snažne i oružju vešte ratnike.

Živeći na dvoru seniora, sin feudalca je od 7 do 14 godina trebalo da nauči „sedam viteških veština“: jahanje, plivanje, gađanje strelom, mačevanje, lov, šah i stvaranje stiħova. Od 14 do 20 godina mladići bi, kao štitonoše, pratili svoje seniore u ratnim pohodima i, učestvujući u borbama, sticali bi hrabrost i usavršavali vojnu veštinu; u 20. godini života, uz velike svečanosti, proglašavani su za vitezove.

Vrline viteza bile su: hrabrost, odanost senioru, uglađeno ponašanje, osećaj časti, prezir prema fizičkom radu i okrutnost prema kmetovima.

Najamnici

U toku XVI veka učinjen je kraj feudalnoj razdrobljenosti i stvorene su, u većini zemalja Evrope, jedinstvene države sa jakom kraljevskom vlašću. Time su, uz postojanje novca (nastalog privatnom akumulacijom kapitala) i ljudi koji slobodno raspolažu svojom radnom snagom, stvoreni uslovi za prelaz od stare vojne organizacije na sistem najamnika.

Prve najamničke naoružane grupe nisu bile tipa stajaće vojske, već su prikupljane pred početak rata i raspustane po njegovom završetku.

Najamnici su uzimani sa svih strana, bez obzira na državljanstvo, veru i običaje. To su bili uglavnom razni deklasirani elementi, najčešće veoma niskih moralnih kvaliteta. Pljačkali su ponekad i ubijali u zemlji kojoj služe gotovo kao i u onoj koju napadaju.

Kad se krajem XVII i početkom XVIII veka u državama Evrope robna proizvodnja razvila i apsolutistički režimi učvrstili, stvorene su dobro organizovane i obučene stajaće najamničke vojske. Najizrazitiji predstavnik bila je pruska armija Fridriha II. Polazeći od toga „da je običan vojnik čovek bez časti“, Fridrih II je u svoju vojsku vrbovao ljude bez obzira na njihove moralne kvalitete, državljanstvo, nacionalnu i versku pripadnost. Rado je primao zarobljenike i vojne begunce iz stranih armija. Odnos Prusa i stranaca bio je otprilike 3 : 1 u korist stranaca.

Jedini kriterijum za prijem regruta bila je njihova visina.

No, koliko god je Fridrih poklanjao malo pažnje vojniku, toliko je vodio računa o duhu, vaspitanju i izboru oficira.

Dobri oficiri, po njemu, mogu biti samo aristokrate — plemići, jer samo oni poseduju osećaj časti. Građani to ne mogu biti, jer su njihove misli usmerene samo na dobit. U stvari, ovde je jasno izražen klasni karakter armije. Dozvoliti drugoj klasi da ima rukovodeća mesta u sili koja je oslonac feudalnog društva, znači dati joj mogućnost da ona dođe do vlasti.

Oslonjen na mnogobrojan oficirski kadar koga intresuju samo kasarne i muštranje, Fridrih je drilom stvorio instrument koji će raditi samo po njegovoj želji i volji, po principu „niko ne razmišlja, svi izvršavaju“. Za postizanje ovog cilja korišćena su dva osnovna sredstva — batina i egzercirište.

Pošto bi se jedinice pomoću batine učinile poslušnim, sprovodile bi se kroz obuku koja je počinjala pozdravlja-

njem i marševima, a završavala se taktičkim vežbama i manevrima čitave armije. Kroz ovu obuku kod boraca se razvijala navika da slušaju komandu starešina i da joj se pokoravaju.

Mehanička, kruta disciplina i obuka uslovile su i mehaničku, krutu, linijsku taktiku. Na bojištu, isključivo ravnom, nepošumljenom, postrojavala se pešadija u trovršnom stroju u dve neprekidne krute linije sa konjicom na krilima i artiljerijom u međuprostorima bataljona i brigada. Ovakav postroj kretao se na bojištu 25 koraka u minutu. Na odstojanju oko 200 metara od neprijatelja otvarana je plotunska vatra koja je bila tako ubitačna da se borba rešavala već posle prvih plotuna.

I u oblasti strategije Fridrih je, kao i ostale vojskovođe najamničkih armija, više cenio manevar nego oštrinu borbe — tražio je gomilanje sitnih uspeha, a ne odlučujuće bitke. Cilj operacija nije bio uništenje žive sile protivnika, već položaj koji ona drži.

BURŽOASKO DRUŠTVO

U borbi protiv starog feudalnog društva buržoazija je na njegovim ruševinama stvorila novo, kapitalističko društvo, novu armiju, nov moral i sistem vaspitanja.

Prva buržoaska nacionalna armija stvorena je u toku francuske buržoasko-demokratske revolucije. Godine 1792. najamnike su zamenili dobrovoljci, a avgusta 1793. jakobinski Konvent je usvojio čuveni dekret o opštoj vojnoj obavezi.

Novu armiju, koja je već krajem 1793. godine imala oko 800 000 ljudi, sačinjavao je cvet francuske mladosti zadojene prosvetiteljskim idejama bratstva, slobode i jednakosti.

Novi vojnici nisu se borili za novac, već za svoje parče zemlje, revoluciju i domovinu. „Mir kolibama, rat dvorovima“ — bila je njihova lozinka. „Rodoljub“ i „republikanac“ — bile su reči koje su u revolucionarnoj vojsci imale istovetni značaj.

Revolucija je izvršila korenite promene i u starešinskom sastavu armije. Dok je ranije oficir mogao biti samo onaj koji dokaže svoje plemićko poreklo najmanje za četiri kolena unazad, za vreme revolucije oficir i general mogao je postati svaki građanin koji je za taj poziv imao sposobnosti, smisla i volje.

Novi oficiri i generali bili su bliski vojnicima. Oni su živeli gotovo istim životom kao i borci, podnoseći zajedno s njima sve tegobe dugotrajnih ratova, dajući primer svojom izdržljivošću, odricanjem i hrabrošću.

Vaspitanje vojnika nije počivalo na drilu, već na saznanju o velikim ekonomsko-političkim i socijalnim tekovinama revolucije, na visokoj patriotskoj i nacionalnoj svesti, svesnoj disciplini, hrabrosti, inicijativi, drugarstvu i međusobnom poverenju boraca i starešina.

Sve ove promene koje je revolucija unela u vojnu organizaciju uslovile su, uz izvestan napredak ratne tehnike (puške i topa), pojavu novih taktičkih formi.

Bataljoni prve linije razvijali su dovoljno guste streljačke strojeve, a bataljoni druge linije obrazovali su za njima udarne kolone; strelci su, oslanjajući se na zemljište, vodili borbu vatrom, a kolone udarom hladnog oružja. Novi borbeni poredak je znatno uvećao manevarsku sposobnost i udarnu moć pešadije na bojištu.

Nova taktika je neizmerno uvećala ulogu svakog borca, a naročito starešina. Dok je za vreme linijske taktike, kad su svi delovi armije na bojištu bili povezani u zbijenu neprekidnu liniju, vojskom komandovao uglavnom samo glavni komandant a niže starešine prenosile njegova naređenja, sad je svaki komandant divizije, brigade, pa i bataljona, dobijao određene samostalne zadatke, te je mogao sam odlučivati kako, gde, i sa kojim snagama naneti neprijatelju udar i kako upotrebiti svoje rezerve.

Novi ratni instrument i nove taktičke oblike koje je stvorila revolucija, nasledio je i dalje razvijao jedan od do tada najvećih vojskovođa — Napoleon Bonaparta.

No, za vreme Napoleonovih ratova francuska armija je izgubila revolucionarni karakter. Krupna buržoazija i

Napoleon su instrument revolucije pretvorili u instrument osvajanja.

Razvojem kapitalizma razvijale su se i njegove suprotnosti, te je saradnju između buržoazije i radnih masa zamenila oštra klasna borba eksploatisanih masa protiv kapitalista, koja se odražava i u armijama.

Da bi ove suprotnosti nekako neutralisala, buržoazija je nastojala da vaspitanjem u armiji i van nje, kroz školu, crkvu, nauku, filozofiju i kulturu, nametne svoju ideologiju narodu i vojsci. Koriste se razne nenaučne teorije o nadklasnom karakteru armije, o identičnosti interesa svih klasa, o klasnim razlikama kao bogom datim, koje su uvek postojale i uvek će postojati, pa se zato sa njima treba i miriti. Naročito mnogo su se koristile razne rasiističke teorije o višoj vrednosti svoje nacije nad ostalim, i tako rasplajivale šovinističke strasti i nacionalna mržnja.

SOCIJALISTIČKO DRUŠTVO

Prvu socijalističku armiju stvorio je Lenjin 1918. god. od radničkih i vojničkih odreda Crvene garde. Mlada, slabo naoružana i ne baš brojna, Crvena armija je hrabrošću i požrtvovanjem ravnim onom kojeg su pokazali branioци Pariske komune, odbranila delo velikog oktobra uništivši mnoge vojske kontrarevolucije i stranih intervenata.

U toku drugog svetskog rata Crvena armija je, i pored toga što su se u njoj odražavale deformacije sovjetskog društva nastale Staljinovom nesocijalističkom politikom, pokazala sve prednosti socijalističke armije.

Za vreme drugog svetskog rata i posle njega pojavio se niz socijalističkih armija. Ove armije, kao i armije svih prethodnih društveno-ekonomskih formacija, pored zajedničkih crta imaju i svoje specifičnosti, koje su posledica različitih puteva njihovog nastanka i uslova razvitka.

U svim armijama, pa i socijalističkim, odražava se materijalna baza društva, kao i njegova pravno-politička nadgradnja. Što se socijalistički odnosi više razvijaju i što

su šire i demokratskije forme njihovog ispoljavanja, armije su sve snažnije i monolitnije.

U socijalističkim armijama moguće je ostvariti istinsko jedinstvo i monolitnost, jer su one armije društva — država u kojima se poklapaju interesi svih osnovnih narodnih slojeva, a koji čine glavnu snagu svake armije. Socijalistička armija je ponikla iz naroda, a cilj joj je zaštita zemlje od agresora i nekadašnje vladajuće manjine u zemlji. Ona obezbeđuje normalan — miran razvitak ekonomsko-društvene revolucije, pošto je uspešno izvela oružjem vojno-političku revoluciju.

Njena doktrina zasniva se na marksističkoj nauci koja joj omogućava neprestan razvoj i sprečava stagnaciju.

Socijalistička armija, iako se danas neprestano radi na njenom jačanju, nije oruđe rata već mira. Za nju nije neprijatelj onaj koji pripada drugoj naciji ili rasi.

Ona nije armija agresije, već odbrambenog — pravednog rata. Ne služi za oružanu intervenciju u drugim zemljama, makar one i izvodile socijalističku revoluciju, ali im svojim postojanjem pruža veliki moralni oslonac.

Vaspitni rad u socijalističkoj armiji moguće je postaviti na najširu političku osnovu, zapravo, on treba da se bazira na političkoj svesti njenih pripadnika, jer su vojničke moralne vrline, koje se grade na toj osnovi, trajne i nepobedive.

GLAVA II

OPŠTI POJAM O RATU

Mi smo u našem Oslobodilačkom ratu, nemajući tehničkih sredstava, prilagodili strategiju i taktiku tim nedostacima i dali prvenstvenu ulogu moralnom faktoru.

TITO

Rat je organizovana oružana borba između država, naroda ili klasa radi postizanja određenih ekonomsko-političkih ciljeva. On je u suštini uvek produženje politike silom i poslednje je sredstvo da se postavljeni cilj postigne.

Postoji veoma mnogo najraznovrsnijih buržoaskih „teorija“ o ratu, ali se sve one mogu svesti uglavnom u dve grupe — etičku i biološku. Za obe ove grupe karakteristično je to što tvrde da je rat oduvek postojao i da će postojati dokle god postoji ljudsko društvo. Za predstavnike etičke teorije on je moralna, a za predstavnike biološke teorije — biološka potreba čoveka i naroda.

Najizrazitiji predstavnik etičkih gledišta na rat bio je nemački filozof Hegel.

Kao što duvanje vetrova — pisao je on — „ne da jezeru da sagnjuje, što bi se sigurno desilo pri dužem odsustvu vetra, tako

i rat čuva narode od truljenja koje bi svakako nastalo kao posledica dužeg a tim pre večnog mira.²⁾

Slično mišljenje ima i Prudon, koji u svome delu „Rat i mir“ govori da se moralnost čovečanstva izražava u ratu.

Jedan od najizrazitijih predstavnika bioloških teorija o ratu je nemački pisac Nikolai. U svojoj knjizi „Biologija rata“ on piše da se ljubav prema ratu nalazi u samoj krvi naroda, slično skrivenom instinktu koji je uvek spreman da se ispolji.

Jedna vrsta bioloških teorija o ratu su rasne teorije. Njihovi tvorci su francuski aristokrati Gobino i La Puž, koji su pobjegli iz Francuske posle francuske revolucije, i predstavnik engleskog višeg društva Čemberlen. Rasna teorija tvrdi da se čovečanstvo po prirodnim, večnim i božanskim zakonima deli na više i niže rase. Više rase, rase gospodara, mogu ostvariti svoje gospodstvo pomoću sile, nasilja i rata. Ovakvo nastrano učenje najviše se propovedalo u Nemačkoj, a naročito za vreme Hitlera.

Marksizam-lenjinizam odbacuje kao nenaučne etičke, biološke i rasne teorije o ratu koje, govoreći o večnosti i neizbežnosti ratovanja za ljudsko društvo, hoće da opravdaju imperijalističke pljačkaške ratove. Nasuprot ovim nenaučnim teorijama on uči da je rat društveno-istorijska pojava nastala na određenom stupnju društvenog razvitka, naime na onom stupnju kad je društvo podeljeno na klase eksploatatora i eksploatisanih i da će on neminovno nestati kad nestane klasa.

Marksističko shvatanje rata i odnos prema njemu Lenjin je koncizno izrazio ovim rečima:

Socijalisti su uvek osuđivali ratove među narodima kao varvarsko i zversko delo. Ali naš odnos prema ratu principijelno je drukčiji od buržoaskih pacifista i anarhista. Od prvih se mi razlikujemo time što shvatamo neizbežnu vezu ratova sa borbom klase unutar zemlje, što shvatamo nemogućnost uništavanja ratova bez uništenja klasa i ostvarenja socijalizma, a isto tako i zbog toga što mi potpuno priznajemo zakonitost, progresivnost i ne-

²⁾ „Narodna armija“ od 22-XI-1955.

ophodnost građanskih ratova, tj. ratova ugnjetene klase protiv ugnjetača, robova protiv robovlasnika, kmetova protiv feudalaca, najamnih radnika protiv buržoazije. Od pacifista i od anarhista mi marksisti razlikujemo se po tome, što priznajemo neophodnost istorijskog (s tačke gledišta dijalektičkog materijalizma Marksa) izučavanja svakog rata posebno. U istoriji je više puta bivalo ratova koji su bili progresivni, bez obzira na sve užase, bede i mučenja koji su neizbežno povezani sa svakim ratom, tj. oni su koristili razvitku čovečanstva pomažući rušenje naročito štetnih i reakcionarnih ustanova (na primer, samodržavlja ili kmetova) najvarvarskije despotije u istoriji (turska i ruska).³⁾

OSNOVNI FAKTORI RATA

Faktori koji dejstvuju u ratu mogu biti društveni i prirodni. Oni su mnogobrojni i raznovrsni, ali se uglavnom mogu svesti na četiri osnovna faktora: ljudski, ekonomsko-tehnički, prostor i vreme.

Ljudski faktor, obuhvatajući čitavo stanovništvo jedne zemlje i njene mogućnosti da ga celishodno angažuje u ratu, ne predstavlja samo kvantitet ljudi nego i njihove moralno-političke, vojnostručne, tehničke, kulturne, fizičke i druge vrednosti.

Ekonomsko-tehnički faktor obuhvata kako količinu, raznovrsnost i kvalitet naoružanja i ratne tehnike, tako i ekonomsko-tehničko stanje zemlje, stepen njenog razvika i njene potencijalne mogućnosti u pogledu materijalnog obezbeđenja potreba rata, tehničkog napretka, usavršavanja naoružanja i ratne tehnike.

Prostor ne treba shvatiti samo kao veličinu teritorije zaraćenih zemalja, nego i njihov reljef, geološki sastav i sve druge karakteristike među njima.

Vreme istupa kao faktor trajanja i kao atmosferska pojava.

Ovi faktori postoje u svakom ratu i pobeda je rezultat njihovog zajedničkog dejstva u kom se oni uzajamno prožimaju i usklađuju na takav način da uzeti kao celina

³⁾ V. Solovjev: „Postanak i suština rata i armije“, str. 26. 1947.

prevagnu nad celinom onih faktora kojima raspolaze protivnička strana. Da bi se postiglo takvo njihovo usklađeno dejstvo, treba imati u vidu ne samo jedinstvo, nego i razlike u vrednosti pojedinih faktora. Ta vrednost nije jednaka i nije nepromenljiva. Postoje bitni i manje bitni faktori pobeđe u ratu. Pogrešno je ne samo apsolutizirati pojedine faktore, nego i ne uočavati relacije u njihovoj vrednosti. Iskustvo iz ratova jasno pokazuje da nije ista uloga ljudskog i materijalno-tehničkog faktora ili prostora i vremena. Ljudski faktor je osnovni činilac i najvažniji faktor uspeha u ratu. On je primaran, dok su drugi sekundarni. Ljudski faktor u krajnjoj liniji određuje pobeđu u celini, mada u pojedinim operacijama i bojevima privremeno može prevagnuti tehnika ili neki drugi faktor. Rat ne počinje i ne vodi ni tehnika, ni prostor, ni vreme, nego ljudi, koristeći se tim faktorima. Ljudski faktor je onaj subjektivni i jedino aktivni činilac koji oživljava i pokreće druge faktore, vodi borbu protiv neprijatelja, težeći pre svega da uništi njegovo ljudstvo. Drugi su faktori neaktivni, „mrtvi“, i bez čoveka ne mogu pokazati svoju vrednost u ratu. Njihova uloga nije uslovljena samo njihovim karaktrom i osobenostima nego, pre svega, celishodnom delatnošću čoveka, njegovim sposobnostima i mogućnostima da njihove vrednosti dovede do izražaja.

Materijalno-tehnički faktor ima veliki značaj za pobeđu u ratu pa je zato nepravilno potcenjivati njegovu ulogu i vrednost. Nema zemlje koja ne bi želela da ima što bolje i savremenije određeno naoružanje i ratnu tehniku. Ali još bi bilo nerazumnije i štetnije potcenjivati značaj ljudskog faktora, njegove kvalitete i sposobnosti. Tehnika ne može smanjiti ulogu čoveka i sama doneti pobeđu. Ljudi u krajnjoj liniji rešavaju pitanje pobeđe ili poraza u ratu. Istorija naših i drugih naroda svakako pokazuje, kako ističe drug Tito, „da se bez tehnike ne može, ali samo tehnička sposobnost još nije dovoljna. Činjenica je da se i prema najvećoj tehnici može naći taktika koja može da kompenzira tehničku inferiornost.“ Osim toga, razvitkom tehnike raste ne samo masovnost armije nego i uloga čoveka u ratu, uloga celokupnog sta-

novništva zaraćenih zemalja. Sve više dolazi do izražaja kako kvantitet, tako i kvalitet armije i naroda, njihovo jedinstvo i spremnost da vode borbu za slobodu i nezavisnost.

KARAKTER RATA

Da bi se odredio karakter datog rata treba izučiti ekonomsko-klasne odnose zaraćenih strana, koji uslovljavaju njihovu spoljnu i unutrašnju politiku. Politika, koja predstavlja koncentrisani izraz ekonomskih interesa, je onaj sveobuhvatni faktor koji određuje ciljeve i karakter rata. Ako je politika pre rata bila imperijalistička i štitila interese eksploatatora, koji pljačkaju i ugnjetavaju svoje sugrađane i druge narode, onda će i rat, ako je produženje te politike, biti nepravedan, osvajački, reakcionaran. Ako je, pak, politika pre rata bila nacionalno-oslobodilačka i usmerena protiv nacionalnog ugnjetavanja i socijalnog izrabljivanja sopstvenog i drugih naroda, onda će i rat takve politike biti nacionalno-oslobodilački, pravedan i revolucionaran. Karakter rata treba ceniti, kako kaže drug Kardelj „prema njegovoj objektivno istorijskoj ulozi i konkretnim posledicama koje on ima za stvar ljudskog napretka uopšte i za stvar oslobođenja ugnjetenih ili od strane imperijalizma ugroženog naroda napose“.⁴⁾

Prema tome, pravedan rat je onaj koji je produženje progresivne politike i koji po svojim rezultatima znači doprinos opštem nacionalnom napretku ili nacionalnom i socijalnom oslobođenju naroda.

Nepravedni ratovi su oni koji su produženje politike osvajanja tuđih teritorija, a čiji je cilj nacionalno ugnjetavanje i ekonomsko izrabljivanje, ili ako su, pak kočnica opšteg društvenog napretka.

⁴⁾ Edvard Kardelj: „Problemi naše socijalističke izgradnje“, knj. III, str. 151. „Kultura“, Beograd 1954.

PRAVEDAN RAT

Istorija pokazuje da je narod koji je vodio pravedan rat imao apsolutno veću moralnu snagu od protivnika koji je vodio nepravedan rat, i da je često njome mogao da nadoknadi inferiornost u materijalnim činionicima rata, te da je ponekad baš zbog moralne snage mogao da primeni efikasniju strategiju i taktiku i organizaciju svoje armije.

Plemeniti ciljevi nacionalnog oslobođenja, odbrane nezavisnosti svoje otadžbine, rušenje starog i stvaranje novog društva za koje se vode pravedni oslobodilački revolucionarni ratovi, mobilišu mase za borbu i pokreću ih na herojska dela, ulevaju im snagu da izdrže do pobeđe, ma kako borba bila duga i teška.

Istorija, pogotovu savremena istorija i naše sopstveno iskustvo, kaže *drug Koča Popović*, vrlo ubedljivo pokazuje da je i u oružanoj borbi narod koji brani svoju slobodu i nezavisnost nepobediv, kao i to da su konkretne mogućnosti i forme ove pravedne odbrane neobično široke i bogate. Može nekome izgledati čudno što, ukoliko su sredstva napadača ubojitija, otpor ugroženih naroda postaje sve efikasniji. Nije to nikakva ni fraza ni besmislica. Tako govore činjenice. A odakle to proizilazi? Očevidno zbog nesrazmerno veće svesti ovih naroda o vrednosti njihove slobode, koja mobilise njihove snage i razvija sve njihove pritajene sposobnosti i energije. To je jedno, a drugo je to što je borba tih naroda u današnjem vremenu nužno sastavni deo mnogo šire borbe koja se nikako više ne može kanalisati na imperijalistički kolosek, borba naprednih narodnih masa protiv svakog agresora, a ove mase su uvek jače od agresora. S pravom se ističe dakle, ogromna uloga morala na strani onoga koji vodi pravedan rat.⁵⁾

Kako karakter rata utiče na borbeni moral naroda i vojske očitou pokazuje držanje Francuza u francusko-pruskom ratu.

U prvom periodu ovog rata (4. avgusta — 4. septembra 1870. godine) kada su Francuzi vodili nepravedan rat u cilju sprečavanja ujedinjenja Nemačke, osvajanja njenih teritorija i učvršćenja poljuljanog prestola Napoleona III, narod je bio vrlo indiferentan prema ratu, zapravo

⁵⁾ „Narodna armija“ od 7-III-1951.

bio je protiv njega. Silom vlasti i zakona Napoleon III je uspeo da mobilise svega 270 000 ljudi. Ova vojska bez oduševljenja, slabo vođena, prestala je da postoji za svega 28 dana rata: 140 000 opkoljeno je u Mecu, a 130 000 predalo se zajedno sa carem već 2. septembra u Sedanu.

Padom Napoleona i uništenjem njegove vojske ujedinjenju nemačkih država više nije bilo prepreke, ali su nemačke snage nastavile operacije paleći i žareći po Francuskoj, a Bizmark je postavio zahtev da se Nemačkoj pripoje francuske provincije Alzas i Loren, i da joj se plate kontribucije od 5 milijardi franaka. Rat je tako promenio karakter. Za Francuze postaje pravedan, nacionalno-odbrambeni, a za Nemce osvajački, nepravedan.

Ova promena izazvala je korenite promene u francuskom narodu. U vrlo kratkom roku stvorena je na Loari oko Arasa i u Parizu nova narodna vojska jačine oko 750 000 ljudi.

Duh ove armije, *pisao je Engels*, očigledno je znatno bolji nego li što je ikada bio duh bonapartističkih armija; ... Povrh toga sada djeluju moralni činoci, koji se nikako ne mogu opredijeliti, te o njima možemo samo da kažemo da su svi oni povoljni za Francusku i nepovoljni za Njemačku... Valovi narodnog otpora, nanoseći bez prestanka neprijatelju gubitke, vremenom se razrušuju i razlažu najkrupniju armiju, i, što je glavno, bez vidljivih gubitaka na protivničkoj strani... Čak i njihova mnogobrojna konjica, kojoj Francuzi gotovo ništa ne mogu da suprotstave, u znatnoj je mjeri izgubila svoj efekat zahvaljujući ovom sveopštem aktivnom i pasivnom neprijatelju stanovništva.⁶⁾

Najviši stepen hrabrosti, požrtvovanja i patriotizma pokazao je francuski narod, naročito radnici Pariza, od 18. marta do 28. maja 1871. godine braneći Parisku komunu, prvu proletersku revoluciju na svetu.

Kad je 20. maja izdajnička vlada Tjera, potpomognuta Bizmarkom (zakletim neprijateljem francuskog naroda), uputila svoje trupe na Pariz za krvavi obračun sa Komunom, radnici, činovnici, zanatlije, mlado i staro, muško i žensko diglo se u njenu odbranu da bi sačuvali

⁶⁾ „Klasici marksizma-lenjinizma o partizanskoj borbi“, str. 11, 13, 24. i 16.

nacionalnu čast Francuske koju je obeščastila izdajnička buržoazija i da bi sačuvala velike socijalne tekovine koje je dala Komuna. Napadnuti sa svih strana, branioци Komune branili su svaki kvart, ulicu i kuću. Barikade nisu napuštene dok je na njima bio živ i poslednji branilac.

Pariz se, *pisao je Marks*, oduševljeno žrtvovao za Komunu; broj njegovih mrtvih daleko je veći nego ma u kojoj ranijoj bici u historiji... Žene Pariza davale su radosno svoje živote na barikadama, kao i na gubilištima...¹⁾

Istorija naših nacionalnih ratova takođe ubedljivo potvrđuje da od karaktera rata zavisi raspoloženje naroda za borbu i njihova volja za pobeđom.

Godine 1885. kad je kralj Milan, pod uticajem Austro-Ugarske, poveo rat protiv Bugarske u cilju sprečavanja njenog ujedinjenja u jedinstvenu državu, srpski narod je pokazao krajnju nezainteresovanost za ovaj rat. „Što nama smeta ujedinjenje Bugara?“ „Zar će moja njiva narasti ako pobeđimo Bugare?“ — govorili su srpski vojnici. Međutim, pravedni rat 1912. godine, kojeg su Srbija i Crna Gora sa svojim saveznicima, Bugarskom i Grčkom, povele za oslobođenje od turskog ropstva, srpski narod je prihvatio sa velikim oduševljenjem.

Na oglas mobilizacije, obveznici su odlazili u jedinice praćeni rodbinom i susedima, uz muziku, pesmu i pucnjavu. Za svega 4 dana mobilisane su pešadijske jedinice. U boj „za osvetu Kosova“ išlo se vesela srca. Koliko je bilo oduševljenje i spremnost srpskog naroda da se bori za pravednu stvar govori činjenica da se na mobilizacijska mesta javilo oko 20 000 ljudi više nego što je bilo predviđeno.

No, ne samo na mobilizacijskim mestima već i u nezadrživim jurišima protiv nadmoćnijih snaga Turaka, srpski vojnici su pokazali da im ovaj rat nije težak.

Od 1914—1918. godine Srbija i Crna Gora su, takođe, vodile pravedan oslobodilački rat, koji je bio produženje

¹⁾ K. Marks — F. Engels: „Izabrana dela“, tom I, str. 488, „Kultura“, Beograd 1949. (latinicom).

vekovne borbe Južnih Slovena za nacionalno oslobođenje od austro-mađarskog ugnjetavanja. Neprijatelj je bio tehnički, brojno i po opremi neuporedivo nadmoćniji, ali zahvaljujući visokom moralu, koji je proizilazio iz pravednog karaktera rata, srpska vojska je izvojevala velike pobjede na Ceru, Kolubari, a zatim i na solunskom frontu.

Veliku hrabrost i izdržljivost, koju je srpska vojska pokazala u prvom svetskom ratu, priznavali su i neprijatelji. Evo samo nekoliko od tih priznanja:

— Austrijski general Alfred Kraus u svome delu „Uzroci našeg poraza“ kaže za Srbe:

Ovde se mora priznati da smo mi navikli da smatramo Srbe kao neprijatelja od vrednosti. Ja sam ih smatrao kao vojnički najjačeg neprijatelja. S malim zadovoljni, okretni, lukavi, neobično pokretni, na zemljištu vešti, vrlo dobro vođeni, raspaljeni za borbu mržnjom i oduševljenjem dali su našim trupama više posla nego Rusi, Rumuni i Italijani.⁸⁾

— Austrijski general Borojević rekao je jednom dopisniku (novembra 1915):

Srbini se bori do onesvešćenosti; on je čudan borac; on je agresivniji, divljačniji i energičniji od Rusa, ima više inicijative i samostalnosti... On hvata neprijatelja i noktima i zubima.

Revolucionarni ratovi, koji se vode za rušenje starog i stvaranje novog društva, imaju naročito veliku mobilizatorsku snagu. To je ubedljivo pokazala velika francuska revolucija, a naročito proleterske revolucije — Pariska komuna, oktobarska, kineska i naša revolucija.

Govoreći o našem narodnooslobodilačkom ratu drug Tito kaže:

Samo poziv da se ide u borbu protiv okupatora, a istovremeno ne dati narodu razumjeti da će se tom borbom ujedno postići i nešto novo, mnogo bolje, da se više neće vratiti staro — tako ne bi bilo moguće pokrenuti sve narode u borbu, niti tako široke mase naroda zainteresovati za nju, niti bi se u njoj moglo izdržati do kraja, tj. pobijediti.⁹⁾

⁸⁾ A. Kraus: „Uzroci našeg poraza“, str. 166, Beograd 1938.

⁹⁾ „Komunist“ od 1-X-1946.

Zaista, samo saznanje o velikim plemenitim ciljevima oslobodilačkog rata — istinskom nacionalnom i socijalnom oslobođenju — moglo je mobilisati onako široke narodne mase u borbu. Ono se ne ogleda samo u tome što je u redove naše slavne armije dobrovoljno stupilo stotine hiljada boraca, već i u tome, i pre svega u tome, što je ogromna većina našeg naroda zalagala sve svoje fizičke, materijalne i moralne snage za pobjedu. Hiljade ljudi, žena i omladine učestvovali su u akcijama jedinica Armije, u rušenju pruga i drumova, u evakuaciji ranjenika, u podizanju letine i stvaranju rezervi hrane i opreme za vojsku, u spremanju hrane i njenom prenošenju na položaje itd. Narod je ulagao besprimerne napore da što bolje snabde i obezbedi svoju vojsku. Mladići i devojke Bosanske krajine su u toku leta i jeseni 1942. godine sabrali letinu radeći veoma često noću „na ničijoj zemlji“, između naših i neprijateljskih položaja, da bi snabdeli tada brojne partizanske snage i velike bolnice u ovoj oblasti. Narod Srema je, i pored kontrole okupatora i kvislinga, prebacio u toku rata velike količine namirnica preko Save u istočnu Bosnu da bi snabdeo hranom vojsku i narod u toj oblasti. Namirnice iz žitorodnih oblasti Hrvatske, Makedonije i Slovenije prikupljane su, i tajno, najčešće noću, prebacivane u pasivne krajeve za ishranu vojske i naroda. Hiljade žena i omladine prenosili su ponekad za vreme okupatorskih ofanziva stotine teških ranjenika preko planinskih masiva, zavejanih snegom, da bi ih sklonile i osigurale. Sve što je imao narod imala je i vojska. Narod i vojska bili su jedno, a front i pozadina nedeljiva celina. U toj celini Armija je bila naoružani deo svenarodnog pokreta za oslobođenje i socijalistički preobražaj zemlje.

Naš narodnooslobodilački rat takođe dokazuje da je moralni faktor odlučujući u ratu.

Mi smo sa malo oružja, u početku čak i sa lovačkim puškama, vilama, sekirama i drugim sličnim sredstvima, otpočeli rat protiv odlično naoružanog neprijatelja. Naši ljudi, zadojeni velikom ljubavlju za slobodom, boljim životom i mržnjom prema neprijatelju, nisu nedostatak naoružanja i opreme smatrali razlogom da se ne ide u

borbu. Takvo je shvatanje postojalo i onda kada je trebalo krenuti u prve akcije, kao i kad su brigade, divizije i korpusi rešavali bez tenkova, avijacije i artiljerije, bez dovoljno municije i ostalih tehničkih potreba, najsloženije zadatke kao što su: napad na utvrđene položaje, uporna odbrana, proboj iz okruženja itd.

U svom govoru prilikom predaje zastave 2. proleter-skoj brigadi, 17. oktobra 1942. godine drug Tito je rekao:

Nikada našeg borca ne sme da pomete to što ima malo municije. Čim ima malo municije znači — treba oteti od neprijatelja... Dok je neprijatelja, imaćemo i oružje i svega što nam treba. To je izvor za nas.¹⁰⁾

Tako je i bilo. Gotovo isključivo oružjem otetim od neprijatelja naši borci su se borili i pobedili, a to je najubedljiviji dokaz da je volja za pobedom, hrabrost, požrtvovanje i sve drugo što čini moralni faktor, odlučujuće za pobedu.

Odlučnost našeg naroda da se bori za svoju slobodu i besprimerni moral naših jedinica zbunjivali su neprijatelja, a naše saveznike i prijatelje su oduševljavali.

Tek što je otpočeo ustanak 1941. godine ratni zločinac doktor Turner pisao je u svom izveštaju, poslatom u Berlin između ostalog sledeće:

Komunistima je uspelo da oko svoje parole okupe većinu naroda... Pozicije partizana u šumi su takve da je takoreći nemoguće pogoditi ih u srce. Ne pomaže ni pojačana propaganda koja govori o tome da boljševicima ide na frontu rđavo. Dobijam utisak da ni vesti o kapitulaciji SSSR ne bi dovele do kapitulacije ovih bandita, koji su žilavi kao davoli...¹¹⁾

Posle V neprijateljske ofanzive, najteže i najkrvavije bitke našeg rata general Liters, komandant nemačkih snaga u ofanzivi, u svom izveštaju je pisao:

¹⁰⁾ Tito: „Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije“, str. 178. Glavna politička uprava JNA, Beograd 1949.

¹¹⁾ „V Kongres KPJ“ (stenografske beleške), str. 56. i 57., „Kultura“ 1949.

Tok borbi je pokazao da su komunističke snage pod Titovom komandom odlično organizovane, vešto vođene i da raspolazu borbenim moralom koji izaziva čuđenje.¹²⁾

— Engleski major Balantin, koji je iz zarobljeništva u Italiji pobeo sa 60 vojnika u Jugoslaviju i proveo dva meseca kod naših partizana, pisao je u „Glasu pobede“ (1944):

Vidao sam priličan broj mladih žena u partizanskim jedinicama. One su logorovale s nama i živele isto onako kao i muškarci. To će vam dati izvestan pojam o puritanskom duhu ovog pokreta i snažnom nacionalnom osećanju, koje čini da muškarci i žene vode borbu zajedno, ne misleći ni našto drugo, do na oslobođenje svoje zemlje.¹³⁾

— A sovjetski profesor Leonov, u svojoj knjizi „Moralni faktor u savremenom ratu“, piše:

Jugoslovenska narodnooslobodilačka armija pod rukovodstvom maršala Josipa Broza-Tita... blagodareći visokom moralnom duhu boraca, dubokoj uverenosti jugoslovenskih narodnih masa u pravednost njihove stvari, je skoro bez protivtenkovskog oružja, i bez teškog naoružanja dala besprimerni otpor nadmoćnijim snagama Nemaca i Italijana, i ne samo da je izdržala njihov pritisak, nego je izvojevala pobedu nad krvavim i silnim neprijateljem.¹⁴⁾

NEPRAVEDAN RAT

Onaj ko vodi nepravedan rat ne može imati moralni faktor na svojoj strani, jer se bori protiv interesa ljudskog progressa i, kao snaga društvenog regressa, može se poslužiti samo nemoralom, kao svojim „moralom“. Da bi se, koliko-toliko, obezbedio borbeni kvalitet snaga koje ga vode i stvorila spremnost za borbu koriste se laži i druga nemoralna sredstva, stvaraju reakcionarne — lažne teorije, teorije prirodnih granica, teorije o nasilnom „usrećivanju“ drugih naroda, višoj rasi itd. Na bazi takvih i njima

¹²⁾ „Sutjeska“, „Vojno delo“, str. 58, Beograd 1958.

¹³⁾ M. Leonov: „Moralni faktor u savremenom ratu“, str. 52. (na ruskom), Moskva 1946.

¹⁴⁾ „Glas pobede“ englesko-američke vojske br. 2. za 1944.

sličnih „teorija“ ubeđuju se mase u „opravdanost“ rata, a reakcionarni interesi prikazuju im se kao njihovi sopstveni. Osim toga, kvalitet takvih armija obezbeđuje se i na druge načine, što zavisi od kulture i svesti masa. Jezgro ovih armija rukovodeći kadar, sastavljeno je od ljudi koji su najneposrednije zainteresovani za agresivan, porobljivački rat. Oni putem prinude stvaraju potrebnu disciplinu kod vojničke mase i time jačaju borbenu sposobnost armije.

Hitler i njegovi saradnici, spremajući drugi svetski rat u cilju porobljavanja sveta i uništenja njegove kulture i civilizacije, intenzivno su „moralno“ pripremali svoj narod i armiju za sprovođenje u život svojih paklenih zamisli služeći se pri tome svim mogućim lažnim i nemoralnim teorijama i sredstvima da bi dokazali „opravdanost“ nameravanih poduhvata. Počelo se tezama raznih etičkih i bioloških teorija o nužnosti i opravdanosti rata, pa se na osnovu njih razvilo učenje o Nemcima kao višoj, izabranoj rasi koja je pozvana da vlada, i nižim, koje su predodređene da služe kao roblje nemačkim gospodarima.

Da bi što više zainteresovao vojnike za osvajačke pohode, još pre početka rata Hitler im je obećavao posede po plodnim ravnicama Evrope — u Ukrajini, Poljskoj i u Banatu, Bačkoj, Mačvi, Pomoravlju i drugde gde će oni živeti i vladati kad pobede, dok će narod tih rejona za njih raditi.

Kad su, pak, veliki delovi Evrope bili osvojeni onda su iz njenih plodnih polja sakupljani plodovi i slati u Nemačku sa etiketama na kojima je pisalo: „Ukrajina“, „Srbija“ itd., kako bi se još više razvile strasti za pljačkom. A zatim, da bi ciljevi bili što potpunije ostvareni od vojske se zahtevalo: Izjutra, danju i noću, uvek misli o fireru, neka te druge misli ne more, znaj on misli i radi za tebe... Ti nemaš srca ni nerava, u ratu oni nisu ni potrebni. Ništi u sebi žalost i saosećanje... ubijaj, time ćeš se spasti, obezbediti budućnost svoje porodice i proslavićeš se za večita vremena.

Evo samo jedan od bezbroj primera koji ilustruju „moral“ fašista. Juna meseca 1943. godine, za vreme

V ofanzive, nemačke trupe zarobile su oko 200 naših teških ranjenika i tifusara, nesposobnih ma za kakav otpor. Te nesrećne ljude oni su klali noževima ili su im palili vatru na grudima, a neke bi bacali u vatru, i kad bi ovi, poslednjom snagom, kao živa, zapaljena baklja iskakali iz plamena, krvnici bi ih sačekali, hvatali za noge i ruke i ponovo, uz grohotan smeh, ubacivali u centar razjarenog ognja. Na kraju, tela svih, na razne načine umorenih mučenika, sagorevala su na zajedničkoj velikoj lomači.

Razumljivo je što fašistički zverski „moral“, građen na lažima, podgrejavan zločinima, pljačkom i ubijanjem, nije mogao izdržati u borbi protiv morala slobodoljubivih naroda.

RAT I MORAL U ATOMSKIM USLOVIMA

Pri kraju drugog svetskog rata eksplodirala je prva atomska bomba, a već danas atomsko i raketno naoružanje predstavljaju osnovno sredstvo eventualnog budućeg rata. Ova ratna sredstva, namenjena masovnom uništavanju, dopunjena veoma usavršenim konvencionalnim naoružanjem iz drugog svetskog rata, zahtevaju moral armije i stanovništva koji daleko prevazilazi sve ono što je u tom pogledu tražio od njih prošli rat. U početku, dok se jednostrano raspolagalo ovim najnovijim oružjem nije se isticao moral u prvi plan, ali danas, kada sve velike sile raspolažu masovno atomskim i raketnim naoružanjem, kada će i jedna i druga strana trpeti ogromne žrtve i razaranja, pobediti znači izdržati i nemoguće, a to se ne može postići bez izuzetno visokog morala armije i stanovništva.

Osnovni faktori rata: ljudski, ekonomsko-tehnički, prostor i vreme, imaće u eventualnom budućem ratu, naravno, drukčiji odnos i ulogu nego ranije. Ali to ipak neće dovesti do promene njihovih mesta u okviru zajedničkog delovanja. Oni će postati samo mnogo jedinstveniji i mnogo zavisniji jedan od drugog. Smanjiće se u dobroj meri relacija između pojedinih faktora u pogledu njih-

vog značaja. Doći će do čvršćeg jedinstva i prožimanja pojedinih faktora, do njihovog tešnjeg uzajamnog dejstva. Doći će do izražaja više no ranije uloga ne samo ekonomsko-tehničkog faktora nego i prostora i vremena. Ali prvenstvena uloga ljudskog faktora, kao jedino aktivnog činioca koji oživljava i celishodno iskorištava druge faktore u ratu, ostaće i dalje na prvom mestu i isticće se još više.

Ako bude došlo do atomskog rata, istakao je drug Tito u svom govoru novoproizvedenim oficirima Vojne akademije (1958), *...jedini spas će u takvom ratu biti da narod ne gubi vjeru u svoje sposobnosti, već da bude jedinstven i monolitan, a da svaki vojnik bude sposoban da se sam snađe na svakom mjestu... Atomaska bomba bi padala na velike gradove i industrijske centre, a naša odbrana bile bi naše šume, naša brda i prostranstva*.¹⁵⁾

Stečena iskustva u našem narodnooslobodilačkom ratu i njihova stvaralačka primena u eventualnom budućem ratu imaće veliki značaj za odbranu naše zemlje. Ona su naročito dragocena zato što će eventualni rat u mnogo čemu imati sličnosti i dodirnih tačaka sa našom strategijom i taktikom iz prošlog rata.

Naš NOR, takođe, uči kako se koriste slabosti protivnika i kako se izvlači maksimum iz svojih prednosti; on je, zatim, najbolje pokazao šta znači pokretljivost, visoki borbeni moral, masovna hrabrost, inicijativa, vešto korišćenje naoružanja, a naročito šta znači imati narod sa sobom.

NOR isto tako potvrđuje da svenarodni rat ne mogu voditi sve zemlje, već samo one koje se bore za pravedne ciljeve, za svoju slobodu i nezavisnost, a protiv porobljavanja i ugnjetavanja. On pretpostavlja jedinstvo interesa naroda i ciljeva rata, jedinstvo naroda i armije. On posebno dobija u svojoj snazi i upornosti ukoliko predstavlja i pobjedu nad starim društvenim sistemom, tj. ukoliko znači i oblik socijalističke revolucije i dubljih društvenih promena.

¹⁵⁾ „Narodna armija“ od 2-X-1958.

Svenarodni rat još uspješnije i svestranije mogu voditi one zemlje u kojima su radni ljudi oslobođeni eksploatacije, u kojima je radni narod zainteresovan ne samo za odbranu nacionalne nego i socijalne slobode, za odbranu svog društveno-ekonomskog i političkog sistema. U tom je, pored ostalog, velika prednost socijalističkih zemalja, naročito onih u kojima su radni ljudi oslobođeni i birokratsko-etatističkih stega i u kojima neposredno ostvaruju društveno samoupravljanje, u odnosu na kapitalističke.

DRUGI DEO

GLAVA I

OTADŽBINA

„Naša otadžbina jeste borba i budućnost; ova otadžbina dostojna je da joj se žrtvuje najplemenitija krv i najbolji život“.

CANKAR

Naša otadžbina ili domovina jeste nasleđe od naših predaka i njihovog domaćeg ognjišta. To je zemlja:

— u kojoj smo se rodili i prvi put ugledali sunce sa toplog majčinog krila;

— gde smo prvi put čuli i naučili naš lepi maternji jezik;

— gde smo odrasli i proveli veselu mladost sa svojom braćom i sestrama;

— gde su živeli i radili naši stari;

— gde su rođeni i žive naši roditelji, braća, sestre, rođaci, prijatelji, drugovi, poznanici i susedi;

— gde brat bratu i drug drugu prijateljski ruku pruža;

— gde se naše pesme poju i naše kolo vije;

— gde su svetli grobovi naših junačkih predaka i večni spomenici naše slave i veličine;

— u kojoj tiho teku naše kristalne reke i žubore bistri izvori;

— gde naše plavo more bije o bregove i zapljuskuje pitome obale i pristaništa;

— gde žarko sunce obasjava naše divne planine, brda i doline, zelene poljane i plodne ravnice;

— u kojoj igra veseli trepet naših hladovitih šuma uz čarobnu pesmu naših ptica i opojni miris naših cvetnih polja;

— gde u bratskoj zajednici žive i rade naši jugoslovenski narodi;

— gde se gordo leprša naša trobojna zastava sa crvenom petokrakom zvezdom;

— gde odjekuju zanosni zvuci naše državne himne;

— gde se nalazi sve ono što nam je najmilije i najdraže na svetu;

— to je zemlja koju su krvlju otkupili i kostima omedili naši preci i koju su nam ostavili u amanet da je sačuvamo, unapredimo i još više proslavimo za buduća pokoljenja;

— to je zemlja u kojoj su kroz oganj revolucije i društveni preobražaj realizovani najveći ideali čovečanstva — socijalizam i istinska demokratija;

— to je bratska zajednica ravnopravnih naroda, Federativna Narodna Republika Jugoslavija.

Za slobodu otadžbine vekovima su se borili naši narodi i za nju proivali krv. Tu večitu borbu, lepotu i slavu naše otadžbine divno je izrazio naš rodoljub P. Miličević ovim rečima:

Putniče, kad kreneš na Istok da čuda gledaš, svrati u otadžbinu moju. Vidi se iz daljine. Plave se bregovi i mrače se planine na sve strane. Poznaćeš je odmah. Govori se mnogo o njoj. Pletu se bajke, na daleko. Raznose se glasovi, čudni i dirljivi. Pod nebom ništa nije tako veliko kao dela junačke moje Otadžbine.

Bilo je ljutog boja. Borilo se i sa samim bogom. Niko nije umro na postelji. Nema ni jednog dana nedostojnog smrti, ni jedne smrti nedostojne slave. Vrisak ubojne trube i puške prolamao je poljane žitne i na zadimljenom horizontu stišavao se jecajući. Po vrhovima planinskim umire lagano tek sad pokliči hajdučki.

Dođi, stranče! Pod našim nebom bićeš i ti gord. Kad staneš nogom na zemljište domovine moje skini pobožno kapu. Ova

zemlja je otkupljena smrću. Za nju se lila krv iz srca. Za nju se umiralo oholo i slobodno, bez suza i bez straha... Ulaziš u hram orlova. Pa onda gledaj čuda: Tu su spomenici. Niko nije pao bez imena, bez krvi, bez smrti. Bio je buran život, širom svuda. Stoje tragovi, gordo i veličanstveno. Oni pričaju svetu, kako su deca ove zemlje umirala. Na svakom busenu, na svakoj grudi, u svakom kutu Otadžbine moje počiva mirno grob jedan, viteška smrt jedna. Tu su naše piramide!

Svrati putniče! Pod našim suncem sladak je život. A kad se vratiš, pozdravi nam prijatelje.

Tako mi umiremo za otadžbinu.¹⁶⁾

Mnogo je teških žrtava podneto, mnogo kostiju polomljeno, mnogo krvi proliveno, mnogi su domovi u crno zavijeni, mnoga majka zavapila, mnoga nejač osirotila, mnoga seja zajecala, mnogo i premnogo je dato da na bojnim poljima, zasejanim mučeničkim kostima i zalivenim toplom krvlju njenih najboljih sinova, nikne, odraste, sazri i bude ovaj dragoceni plod velikih narodnih žrtava i divnih narodnih ideala: naša današnja lepa, velika i slavna socijalistička otadžbina — Federativna Narodna Republika Jugoslavija.

PRIVREDA

Rudarstvo

Iako relativno mala zemlja, Jugoslavija raspolaže velikim prirodnim bogatstvima. U pogledu mineralnog blaga spada među najbogatije zemlje Evrope i to kako po količinama, tako i po raznovrsnosti. U našoj zemlji vadi se:

Ugalj, čije se rezerve cene na oko 12 000 000 000 tona. Od toga je najveći procenat lignita, ali njegovim oplemenjavanjem, raznim tehnološkim procesima, mogu se dobiti visokokvalitetna čvrsta goriva. Ima ga u svim našim republikama.

Nafta. 1957. godine je proizvedeno oko 400 000 tona, a uskoro ćemo sopstvenom proizvodnjom podmiriti domaće potrebe u ovom dragocenom artiklu. Ima je u Hrvatskoj i Srbiji.

¹⁶⁾ Tanasije Stojanović: „Kroz ograšje“, str. 470. Skoplje 1937.

Gvožđe. Ima ga u Bosni kod Vareša i Ljubije, u Srbiji na prostoru Kopaonika i Majdanpeka, kao i na Kosovu i Metohiji, u Hrvatskoj na Petrovoj Gori, u Makedoniji zapadno od Prilepa, a u Crnoj Gori u Kučima.

Mangan. Ima ga na Kozari kod Čevljanovića, u dolini Lima kod Raške i u Makedoniji kod Kičeva.

Hrom. Redak metal, a neophodan za proizvodnju visokokvalitetnog čelika, mašina, vatrostalnog materijala, kao i za hemijsku i tekstilnu industriju. Rezerve se cene na oko 1 500 000 tona (najviše u Evropi).

Molibden. Takođe redak i veoma cenjen metal; potreban za proizvodnju visokokvalitetnog čelika i ratnu industriju. Pored Jugoslavije ima ga u Evropi još samo Norveška.

Jugoslavija ima bogate rezerve obojenih metala.

Bakar. Imamo ga u velikim količinama, i po proizvodnji stojimo na drugom mestu u Evropi.

Pre rata borski rudnici bakra bili su pod upravom stranog kapitala te je skoro sva naša bakarna ruda, u kojoj su bile i izvesne količine zlata, odvožena u inostranstvo, a mi smo za naše potrebe morali uvoziti bakar. Posle rata su, za preradu bakra, izgrađene nove topionice i valjaonice u Sevojnu (kod Titovog Užica) i u Mežicama tako da bakar više ne izvozimo kao rudu, već u prerađenom stanju.

Boksit. Po bogatstvu boksitne rude Jugoslavija spada među najbogatije zemlje sveta. Samo dalmatinska i hercegovačka ležišta raspolazu sa preko 100 000 000 tona.

Antimon. Dosta redak metal, a u njegovoj proizvodnji Jugoslavija stoji na prvom mestu u Evropi. Rezerve se cene na oko 150 000 tona. Najveći rudnik nalazi se u zapadnoj Srbiji (Zajača).

Ziva. Upotrebljava se u hemijskoj industriji, pirotehnici, medicini, elektroindustriji i metalurgiji. Po bogatstvu i proizvodnji žive naša zemlja spada među najbogatije zemlje sveta. Čuven je rudnik Idrija u Sloveniji.

Pirit. Prema dosadašnjim istraživanjima rezerve se cene na blizu 8 000 000 tona.

Naša zemlja raspolaže, takođe, *niklom, kobaltom, volframom* u količinama potrebnim za razvoj njene crne metalurgije, a takođe, i manjim nalazištima dragocenih metala: *zlata, srebra i platine*.

Nemetali

Azbest. Služi za izradu nesagorivog i izolacionog materijala i za proizvodnju građevinskog materijala. Njegova mnogobrojna ležišta nalaze se u Srbiji, Makedoniji, Bosni i Hercegovini.

Magnezit. Nalazi široku primenu u izradi građevinskog i nesagorivog materijala. Rezerve se procenjuju na 7 000 000 tona. Ima ga u Srbiji.

Kamena so. Pored upotrebe za ishranu veoma je važna industrijska sirovina. Do sada utvrđene rezerve premašuju 20 000 000 tona.

Gips. Velika ležišta nalaze se u Makedoniji kod Debra, zatim u Hrvatskoj kod Sinja i u Srbiji kod Kragujevca.

Sem toga, raspolažemo dovoljnim količinama barita, liskuna i grafita.

Šumarstvo

Šume spadaju među naša prirodna bogatstva. Oko jedna trećina površine naše zemlje nalazi se pod šumom. Po veličini šumskih površina (skoro 9 miliona hektara) Jugoslavija je na sedmom mestu u Evropi, a po količini drvene mase na petom.

U prošlosti razni okupatori i strani kapitalisti su uništavali naše šume, te su velike površine ostale bez njih, naročito u Dalmaciji, Makedoniji i Lici, gde se sada iznova vrši pošumljavanje.

Drvo naših četinara je dobrog kvaliteta, a neke vrste drveta, kao, na primer, slavonski hrast, imaju svetski glas.

Poljoprivreda

Poljoprivreda je najšira privredna delatnost kod nas. Njome se bavi oko 50% stanovništva. Prirodni uslovi (plodno zemljište i toplo podneblje) vrlo su povoljni za razvitak svih poljoprivrednih grana. Od ukupne površine zemljišta otpada na poljoprivrednu površinu 13 700 000 hektara, ili 61%.

U Jugoslaviji se mogu razlikovati sledeći poljoprivredni rejon na većim povezanim površinama: žitorodni rejon, planinsko-stočarski, mediteranski rejon, zatim grupa voćarskih, vinogradarskih i povrtlarskih rejona koji se nalaze uklopljeni u sledeća tri osnovna rejona.

Žitorodni rejon obuhvata oko 35% poljoprivredne površine Jugoslavije i prostire se u Vojvodini, Sloveniji i dolinama glavnih reka: Save, Dunava i Morave i njihovih pritoka (Bosanska posavina, Mačva, Pomoravlje), ravnicačarskom delu Makedonije itd. U ovom rejonu razvijena je proizvodnja kukuruza, pšenice, šećerne repe, konoplje i suncokreta, a od stoke gaje se svinje, goveda i konji.

Planinsko-stočarski rejon obuhvata preko 50% poljoprivredne površine Jugoslavije. Vezan je za livade i pašnjake na nadmorskim visinama od preko 500 metara. Ovaj rejon proteže se većinom u ekonomski zaostalim krajevima (Lika, Kordun, Bosna, Hercegovina, Crna Gora itd.).

Mediterski rejon obuhvata deo Makedonije, Jadransku oblast i dolinu Neretve u Hercegovini. U njemu uspevaju suptropske industrijske kulture: pamuk, duvan, sezam, mak (afion); od žitarica: pirinač, ječam, zatim razno povrće i južno voće (maslina, smokva, pomorandža, limun).

U Jugoslaviji postoje povoljni uslovi za razvoj voćarstva gotovo u svim krajevima, a ima i izrazito voćarskih rejona. Od ovih su najvažniji šljivarski rejon, koji se proteže od Kozare preko Majevice i Rudnika do Velike Morave, i jabučarski rejon u Sloveniji, u slivu Zapadne Morave, oko Tetova i Resna u Makedoniji itd. Ostale vrste

voća u našoj zemlji, pored šljiva i jabuka, jesu: kruške, u severnom i srednjem delu države, breskve, kajsijske i višnje pretežno u severoistočnim ravničarskim i brežuljkastim terenima.

Vinogradarska proizvodnja razvijena je u 20 tipičnih rejona. Od toga u Srbiji 7, Hrvatskoj 4, Sloveniji 4, Bosni i Hercegovini 1, Makedoniji 3 i Crnoj Gori 1.

Gajenje povrća kod nas se sve više razvija. Najviše se gaje: krompir, pasulj i kupus koji su osnovna hrana stanovništva, naročito zimi.

Povoljni su uslovi za industrijsko bilje, tj. ono koje se prerađuje u fabrikama. Konoplja, lan i šećerna repa najviše se gaje u Vojvodini i Pomoravlju. Za gajenje duvana naročito su povoljne prilike u Makedoniji, Crnoj Gori, Hercegovini i Dalmaciji. Pored toga u Vojvodini se gaji suncokret, hmelj i uljana repa, a mak, susam i pamuk u Makedoniji.

Prirodni uslovi omogućuju razvoj i ostalih grana poljoprivrede. Tako, na primer, razvoj pčelarstva omogućen je dobrom pčelinjom pašom (šume, voćnjaci, mediteranski pašnjaci itd.).

Posle narodnooslobodilačkog rata izvršena je korenita agrarna reforma, koja spada u red najkrupnijih društveno-ekonomskih mera sprovedenih u novoj Jugoslaviji po načelu: „Zemlja pripada onima koji je obrađuju“.

Sitnosopstvenička kultura seljačkih gazdinstava sa primitivnom agrotehnikom i mehanizacijom nije dozvoljavala u kapitalističkoj Jugoslaviji da se racionalno koriste poljoprivredne površine.

U društveno-ekonomskim uslovima nove Jugoslavije, u kojoj su industrijalizacija zemlje i socijalistička rekonstrukcija poljoprivrede međusobno nerazdvojno povezani, ostvaruju se široke mogućnosti za primenu napredne tehnike i bolje iskorišćavanje poljoprivrednih površina, za prerastanje Jugoslavije u industrijski i agrarno razvijenu zemlju.

Velika prirodna bogatstva naše zemlje, povoljne geografske i klimatske prilike naši narodi su do skora malo ili nisu nikako iskorišćavali. Razni porobljivači i domaća buržoazija su eksploatisali i uništavali naša prirodna bogatstva i zadržavali tehnički i ekonomski napredak zemlje.

Posle oslobođenja intenzivno se radi na istraživanju i korišćenju prirodnih bogatstava koja čine bazu industrijalizacije i privrednog razvitka, te daju mogućnost da Jugoslavija bude bogata, ekonomski napredna i jaka socijalistička zemlja.

Industrija

Obilje rudnog blaga i drugih sirovina omogućuje našoj zemlji brz i snažan razvitak industrije. Međutim, u bivšoj Jugoslaviji strani i domaći kapitalisti nisu imali računa da podižu industriju jer im se više isplatilo da sav posao obavljaju pomoću jevtine ljudske radne snage. Zbog toga je naša industrija ostala vrlo nerazvijena. U prošlom ratu stanje se još više pogoršalo, jer su okupatori uništili dobar deo ionako male i slabe industrije kod nas.

Posle završetka rata izvršena je nacionalizacija industrije i naši ljudi su je za nepune dve godine obnovili tako, da je dostigla predratni nivo.

Posle završene obnove prešlo se na planski razvitak industrije i privrede uopšte. Prosečna godišnja investiciona ulaganja u toku proteklih godina iznosila su oko 468 milijardi dinara, a 1959. oko 600 milijardi.

Zahvaljujući ovome i velikom radnom elanu naših ljudi postignuti su ogromni rezultati. Sagrađeno je oko 40 modernih hidro i termocentrala od kojih su najveće: Mariborski otok, Vuzenica, Vinodol, Jablanica, Vlasina i Zvornik (hidrocentrale); Kostolac, Zrenjanin i Skoplje (termocentrale).

Sagrađeno je preko 60 velikih fabrika od kojih su najvažnije:

- topionice sirovog železa, valjaonice i čeličane u Varešu, Zenici, Jesenicama, Sisku, Nikšiću, Štorama, Guštanjju i druge;
- topionice bakra u Boru i valjaonica u Sevojnu;
- topionica olova i cinka u Trepči;
- fabrika teških mašina alatljika „Ivo Lola Ribar“ u Železniku kraj Beograda;
- fabrika lokomotiva, građevinskih mašina, dizalica, bagera, mostova i vagona, „Đuro Đaković“ u Slavanskom Brodu;
- fabrika mostova i železničkih konstrukcija u Mariboru;
- Titovi zavodi „Litostroj“ u Ljubljani (poznati po proizvodnji vodenih turbina);
- fabrika mašina „Prvomajska“ u Zagrebu;
- fabrike poljoprivrednih mašina u Novom Sadu, Zemunu i Osijeku;
- fabrika za proizvodnju električnih strojeva „Rade Končar“ u Zagrebu;
- fabrike radioaparata u Beogradu, Nišu i Zagrebu;
- fabrike kablova u Svetozarevu i Novom Sadu;
- fabrike hemijske industrije u Šapcu, Kruševcu, Subotici, Jajcu, Šibeniku i Celju;
- fabrike motornih vozila u Beogradu, Priboju, Koprju, Mariboru, Sarajevu i Kragujevcu;
- tekstilne fabrike u Dugoj Resi (kod Karlovca), Varaždinu, Kranju, Leskovcu, Paraćinu, Zemunu, Prištini, Štipu, Titovom Velesu, Mostaru itd.

Izgrađeno je ili dograđeno nekoliko moćnih, modernih *brodograđilišta*, od kojih su najveća: na Rijeci, u Puli, Splitu i Beogradu.

Zahvaljujući svemu ovome, naša industrijska proizvodnja krajem 1957. god. bila je 3,1 puta veća nego 1939. godine, a kada prorade fabrike koje se sada još izgrađuju, ona će biti četiri puta veća nego pre rata. Po snazi svoje industrije Jugoslavija nije više zaostala zemlja. Broj industrijskih proizvoda koje uvozimo stalno se smanjuje,

a već sada mnoge industrijske proizvode izvozimo. Prema tome, naša zemlja se postepeno pretvara iz industrijski i tehnički zaostale, u industrijski naprednu i razvijenu zemlju.

Saobraćaj

Veliki uspjesi postignuti su i u razvoju saobraćaja. Izgrađeni su novi moderni auto-putevi od kojih je najvažniji: auto-put „Bratstvo i jedinstvo“ (već sagrađen od Ljubljane do Beograda, a ubrzano se izgrađuje od Beograda do Skoplja); Jadranska magistrala (već je izgrađena od Pule do Zadra, a gradi se od Zadra do Ulcinja); auto-put Zagreb — Rijeka i drugi.

Sagrađeno je 12 novih železničkih pruga u dužini od 1500 km i nekoliko desetina velikih preookeanskih brodova i luka itd

Brodovi naše zemlje, sagrađeni većinom u našim brodogradilištima, održavaju danas vezu sa svih pet kontinenata.

Razvili smo i rečni saobraćaj, kako unutar zemlje tako i sa inostranstvom.

I mreža vazdušnog saobraćaja se iz godine u godinu širila i sada Jugoslovenski aerotransport (JAT) održava 14 unutrašnjih vazdušnih linija i 9 međunarodnih.

Turizam

Jugoslavija, sa svojim prirodnim lepotama, klimom, istorijskim i kulturnim spomenicima, ima sve povoljne uslove za razvoj turizma.

Slovenija je poznata po svojim planinama i lepim smučarskim terenima: Triglav, Pokljuka, Planica sa jednom od najvećih skakaonica na svetu, na kojoj je postignut svetski rekord u smučarskim letovima. U Sloveniji se nalaze i divna alpska jezera — Bledsko i Bohinjsko, zatim banje svetskog glasa — Rogaška Slatina, Dobrnjska Toplica i Dolenjske Toplice, špilje kao što je Postojinska

jama koja po svojoj geomorfološkoj konfiguraciji i lepoti uživa svetski glas. Odmarališta u pitomim slovenačkim planinama, kraške jame (pećine) i veliki broj istorijskih i kulturnih spomenika privlače mnogobrojne turiste.

Hrvatska je isto tako privlačna za turiste. Jadranska obala sa Opatijom — kupalištem svetskog glasa, Crikvenicom, Splitom, Dubrovnikom i ostrvima Rabom, Hvarom, Korčulom, desetinom drugih kupališta; Gorski Kotar sa mešavinom kraško-alpske prirode, ponornicama, špiljama i vrtačama, crnogoričnim šumama i blagom klimom: Zagorje, Plitvička jezera, slapovi na Krki, banje, kao i istorijski spomenici još iz rimskog perioda poznati su i izvan granica naše zemlje.

Srbija, sa svojim prirodnim lepotama, klimom i istorijskim spomenicima, ne zaostaje za drugim republikama. Turistima, izletnicima, kao i bolesnicima, stoje na raspoloženju Fruška gora, Zlatibor i Kopaonik sa svojim smučarskim terenima, zatim Đerdapska i Sićevačka klisura, Avala sa monumentalnim spomenikom Neznamom junaku i čuvene banje: Vrnjačka, Niška, Vranjska, Koviljača i Mataruge, istorijski spomenici kao Čele-kula i manastiri Žiča, Manasija i dr.

Makedonija je bogata lepim krajevima, jezerima, planinskim i smučarskim terenima, kulturnim i umetničkim spomenicima. Nju naročito krase Ohridsko jezero, Mavrovo, Pelister i Šar-planina. Ohrid sa Svetim Naumom, Skopje sa crkvom Svetoga Spasa itd.

Crna Gora zauzima jedno od najlepših i najprivlačnijih primorskih i planinskih područja Jugoslavije. Na Crnogorskom primorju su Ulcinj, Sveti Stefan, Budva sa plažama neuporedive lepote, Boka Kotorska sa Herceg-Novim i trideset kilometara dugim zalivom, dok severni deo Crne Gore pruža turistima lepote Durmitora sa Crnim jezerom, Bjelasice sa Biogradskim i Prokletija sa Plavskim jezerom. Naročitu pažnju privlači Cetinje sa vrlo interesantnim muzejima i istorijska mesta iz narodnooslobodilačkog rata.

Bosna i Hercegovina su bogate kako prirodnim lepotama, tako i istorijskim spomenicima i mestima, ne samo

iz davne prošlosti već i iz četvorogodišnje narodnooslobodilačke borbe. Neretva, poznata iz Četvrte i Pete neprijateljske ofanzive, Bihać i Jajce čuveni zbog I i II zasedanja AVNOJ-a, planine Jahorina, Trebević, Igman i Zelengora, Bosanska krajina sa Kozarom, Konjic, Prozor, Sarajevo, Mostar i desetine drugih mesta iz narodnooslobodilačke borbe. Počasno mesto ima slavom ovenčana Sutjeska.

DRŽAVNI AMBLEMI

Federativna Narodna Republika Jugoslavija ima svoje ambleme koji izražavaju vekovne državne tradicije naših naroda i suštinu njihove narodne države.

Državni grb FNRJ je ponikao u narodnoj revoluciji i oličava društveno-političke i nacionalne pobjede radnog naroda naše zemlje. Saglasno čl. 3. Ustava, državni grb FNRJ predstavlja polje okruženo žitnim klasjem. Ono je u dnu povezano trakom na kojoj je ispisan datum 29. XI 1943, datum kada su postavljeni temelji nove države na Drugom zasedanju AVNOJ-a u Jajcu. Na vrhu, između klasja, nalazi se petokraka crvena zvezda — simbol vlasti radnog naroda na čelu sa proletarijatom. Usred polja nalazi se pet buktinja koso položenih, čiji se plamenovi spajaju u jedan. Ove buktinje izražavaju ravnopravnost i jedinstvo svih pet jugoslovenskih naroda koji su tvorci zajedničke federativne države.

Državna zastava FNRJ sastoji se iz tri boje: plave, bele i crvene sa crvenom petokrakom zvezdom u sredini. Odnos širine i dužine zastave je jedan prema dva. Boje zastave su položene vodoravno, i to ovim redom odozgo: plava — bela — crvena. Svaka boja zauzima jednu trećinu prostora širine zastave. Zvezda ima pravilan petokraki oblik i zlatnu (žutu) ivicu. Središnja tačka zvezde poklapa se s tačkom u kojoj se seku dijagonale zastave, tako da donji kraci zvezde ulaze u crvenu boju zastave, a gornji u plavu. Državna zastava FNRJ, kombinacijom boja iz nacionalnih zastava naroda Jugoslavije, simbolično izražava karakter naše narodne države.

Svaka narodna republika ima svoj grb i zastavu koji izražavaju njenu socijalističku suštinu i nacionalnu tradiciju.

DRŽAVNA HIMNA

Jugoslovenska državna himna „Hej Sloveni“ je pesma slovenske sloge, koja je usvojena u toku narodnooslobodilačkog rata i posle oslobođenja potvrđena za himnu nove Jugoslavije kao vrlo lepa i prikladna. Himna glasi:

*Hej Sloveni, jošte živi
Reč naših dedova,
Dok za narod srce bije
Njihovih sinova.*

*Živi, živi duh slovenski,
Živećeš vekovima!
Zalud preti ponor pakla,
Zalud vatra groma.*

*Nek se sada i nad nama
Burom sve raznese,
Stena puca, dub se lama,
Zemlja nek se trese.*

*Mi stojimo postojano,
Kano klisurine.
Proklet bio izdajica
Svoje domovine!*

GLAVNI GRAD FNRJ

Glavni grad Federativne Narodne Republike Jugoslavije jeste Beograd. Ovo mesto, koje se nalazi na stavama Dunava i Save i zadnjim ograncima Rodopskog planinskog sistema bilo je oduvek od velikog značaja, pa je zato i bilo naseljeno još od najstarijih vremena.

U IV i III veku pre naše ere Kelti su podigli, tamo gde se danas nalazi Kalemegdan, tvrđi grad Singidunum, docnije nazvan Beograd. Beograd ima veliki strategijski značaj za operacije — kako od juga k severu tako i obratno

— i zato je mnoge vojske zapamtio. Oko njega su se tokom vekova otimali razni zavojevači: Rimljani, Huni, Sarmati, Goti, Avari, Bugari, Mađari, Turci, Nemci itd. Zato je za njega s pravom rečeno da je: „najkrvaviji kamen na svakolikom ratištu Evrope“, „stožer za Evropu i Orijent“, „nišan svakoj severnoj državi“, „zlatni ključ velike panonske nizije“, „Gloria Alba“ (slavni Beograd) itd.

Pod srpskom vlašću, kao prestonica kralja Dragutina, prvi put se pominje 1284. godine, a 1867. godine Beograd je postao glavni grad Srbije (tada su Turci konačno napustili njega i još neke utvrđene gradove koje su držali i posle oslobođenja Srbije).

Beograd ima najlepši položaj u jugoistočnoj Evropi. On je važna raskrsnica železničkog, drumskog, rečnog i avionskog saobraćaja. Železnički i drumski putevi vode dolinama Tise, Dunava, Drave i Save preko Beograda prema Crnom moru (Dunavom), prema Carigradu (Moravom, Nišavom i Maricom) i prema Jegejskom moru (Moravom i Vardarom). On ima jednu od najvećih luka na celom Dunavu. Na njegov aerodrom sleću avioni iz raznih mesta naše zemlje i iz mnogih evropskih centara.

U Beogradu je sedište predsednika Republike, Narodne skupštine, Izvršnog veća FNRJ i ostalih najviših saveznih organa narodne vlasti. A kako u vrhovnim savezanim organima vlasti učestvuju predstavnici svih jugoslovenskih naroda, to se Beograd postepeno pretvara u opšti jugoslovenski grad, u kome žive i rade pripadnici svih naših naroda.

Beograd je ujedno sedište Narodne skupštine i svih najviših organa NR Srbije. On je središte kulturnog života srpskog naroda. U njemu je Univerzitet, Srpska akademija nauka, mnogo srednjih i stručnih škola, zatim pozorišta, biblioteke, muzeji i druge prosvetne i kulturne ustanove. Po alejama parka na Kalemegdanu podignuti su spomenici zaslužnim ljudima, a ispod samih bedema Gornjeg grada spavaju večnim snom narodni heroji: Đura Đaković, Lola Ribar, Ivan Milutinović i Moša Pijade.

U toku prošlog rata Beograd je mnogo stradao. Već u rano jutro 6. aprila 1941. godine, na samom početku

fašističke agresije na našu zemlju Nemci su avionima bombardovali nebranjeni grad. Uništeno je mnoštvo zgrada i poginulo na desetine hiljada civilnog stanovništva. U toku nemačke okupacije Beograd je doživeo masovna streljanja i vešanja nevinih talaca, kao i avio-bombardovanja od strane saveznika. Pri oslobodjenju grada, u oktobru 1944. godine, u njemu su se vodile više dana žestoke ulične borbe koje su prouzrokovale nova razaranja i nove žrtve.

Otpor Beograda fašističkom zavojevaču bio je žestok i dostojan njegovih slavnihi tradicija iz prvog svetskog rata i ranije. U njemu je CK KPJ doneo istorijsku odluku o podizanju jugoslovenskih naroda na opšti oružani ustanak protiv okupatora i domaćih izdajnika. Za sve vreme okupacije po beogradskim ulicama je goreo nemački ratni materijal i praštale bombe i oružje rodoljuba. Neprijatelj je svakodnevno osećao koliko je nemio gost u glavnom gradu naroda koji više svega voli slobodu.

Beograd sada ima preko osam stotina hiljada stanovnika, ali taj broj rapidno raste i on će uskoro postati milionski grad, jedan od najlepših u Evropi.

20. oktobra 1944. godine, pošto ga je Jugoslovenska narodna armija, uz pomoć Crvene armije oslobodila od fašističkih okupatora i domaće reakcije, Beograd je postao glavni grad nove socijalističke države, Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

PESMA BEOGRADU

*Slobodom drevni grade budi gord
Digni zvezdu na tvoj steg.
Da svetom tvoje slave prođe glas
Da odjekne dol i breg.
Jedinstvu i bratstvu pesmu zapoj
Nek tiranin svaki tu nađe grob svoj.
Beograde, Beograde ko sunce sjaš
Gordi grade naš, gordi grade naš
Večno naš.*

Tanasije Mladenović

GLAVA II

BRATSTVO I JEDINSTVO

To je velika sveta stvar
TITO

Ideja bratstva i jedinstva jugoslovenskih naroda datira još od vremena kad su se naši preci doselili u današnju postojbinu. Ali uprkos tome, ta plemenita zamisao nije se mogla u potpunosti i trajno ostvariti sve do narodnooslobodilačkog pokreta u drugom svetskom ratu, iako je to više puta pokušavano i delimično postizano.

Prvi pokušaj stvaranja zajedničke jugoslovenske države učinjen je 820. godine, kada je hrvatski knez Ljudevit Posavski složio i poveo Hrvate, Srbe i Slovence kao jednodokrvnu slovensku braću u borbu protiv Franaka — zajedničkog neprijatelja.

Drugi pokušaj, sa nešto više uspeha, bio je pod bosanskim kraljem Tvrtkom koji je ujedinio pod svoju vlast veliki deo Jugoslovena, tako da je 1390. godine imao titulu: kralj Raške, Bosne, Dalmacije, Hrvatske i Primorja. Ali se ni ta zajednica nije dugo održala koliko zbog nesloge, toliko usled turske najezde na balkanske zemlje.

Treći put je znatan deo jugoslovenskih naroda (deo Hrvata, Srba i Slovenaca) bio sjedinjen u Ilirskoj pokrajini (1809—1815), kojom je upravljao Napoleonov mar-

šal Marmon skoro kao nezavisan vladar, sa sedištem u Ljubljani.

Četvrti put su narodi Jugoslavije ušli u zajedničku državu posle prvog svetskog rata 1918. godine. Ali ova država nije rešila mnoga politička, ekonomska i nacionalna pitanja, pa samim tim nije mogla biti prava i onakva država kakvu su Južni Sloveni želeli.

I tek peti put je ideal jedinstva bratskih naroda uspeo i u potpunosti ostvaren. U toku četvorogodišnje narodnooslobodilačke borbe jugoslovenski narodi su svoje bratstvo i jedinstvo svojom krvlju cementirali i zauvek zapečatili. Istorijskog dana, 29. novembra 1943. godine, u Jajcu su udareni temelji Federativne Narodne Republike Jugoslavije, srećne zajednice slobodnih i ravnopravnih naroda: Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca i Crnogoraca, kao i ostalih narodnosti koje žive na jugoslovenskoj teritoriji. A za ovo epohalno delo najveća zasluga pripada mudrom i herojskom rukovodstvu Komunističke partije Jugoslavije, na čelu sa maršalom Titom.

Radi ostvarenja toga vekovnog sna jugoslovenskih naroda proliveno je mnogo krvi najboljih sinova, prešlo se kroz mnogobrojne okršaje, kroz strahovite patnje i stradanja od Kosova i Gvozda do albanske golgote (1915) i aprilske katastrofe (1941); od Kumanova (1912) i Kolubare (1914) do Neretve i Sutjeske (1943) i bezbroj drugih bojišta. Za slobodu, nezavisnost, bratstvo i jedinstvo, borili su se i slavno ginuli naši hajduci i uskoci; dizale su se mnoge bune i ustanci i vođeni toliki krvavi ratovi, kao što su: seljačka buna Hrvata i Slovenaca pod vođstvom Matije Gubca (1573); prvi srpski ustanak Karađorđa (1804); drugi srpski ustanak pod M. Obrenovićem (1815); krivošijski ustanak (1869. i 1882); nevesinjski ustanak (1875); srpsko-turski rat (1876—1878); ilindenski ustanak (1903); balkanski rat (1912—1913); prvi svetski rat (1914—1918); drugi svetski rat (1941—1945).

Samo u ovom poslednjem ratu jugoslovenski narodi su izgubili preko 1 700 000 svojih sinova.

VELIKI DUHOVI NAŠE PROŠLOSTI, POBORNICI
BRATSTVA I JEDINSTVA

Svi veliki i dalekovidi ljudi naših naroda bili su vatreni pobornici bratstva i jedinstva svih jugoslovenskih naroda, kao što se vidi iz ovih nekoliko primera:

— Dubrovački pesnik Medo Pucić (16. v.) ovako je shvatio i opisao bratstvo Hrvata i Srba.

*Ovdje su se dva brata susrela,
Obraza su obadva jednaka,*

*Ista duša, isti jezik lijepi,
Hrvat jedan, Srbijanac drugi.*

— Ljudevit Gaj je na jugoslovenskom jedinstvu radio naročito preko svog lista „Danica“, čije ime simbolično nagoveštava svitanje narodnog dana: slobode i jedinstva.

— Njegoš je ideju bratstva i nacionalne ravnopravnosti izrazio ovim stihovima:

*Lepo, lipo, ljepo i lijepo,
Belo, bilo, bjelo i bijelo,
Listići su jednoga cvijeta
U pupoljak jedan odnjihani...*

— Koliko je Ivan Mažuranić žalio zbog razdora između istokrvne braće zbog vere, pokazuje najbolje njegov lepi stih u dopuni Gundulićevog „Osmana“:

*Ah da je proklet tko cijec vire
Na svojega reži brata,
Jer nesreća tvoja izvire
Samo iz toga kalna blata.*

— Štrossmajer je svoje poglede na jedinstvo i slogu izrazio ovim rečima: „Najglavnija zadaća Jugoslavena je združiti se, složiti i ujediniti... I kad se budem rastajao s ovim svijetom, poslednja će mi molitva biti za jedinstvo naroda moga“.

— Karađorđe, u jednom pismu Napoleonu, ovako objašnjava ustanak Srba (1804): „Mi ustajemo protiv Turaka da bi se oslobodili njihovoga ropstva i među

narodima stekli ponovo svoju državu i svoju slobodu, a borićemo se ne samo za nas, nego i za sve Slovence, koji su pod igom sultana i bečkog česara“.

— Veliki hrvatski pripovedač i pesnik August Šenoa ovako je optimistički propovedao budućnost jugoslovenskih naroda, izgrađenu na slozi i bratskoj uzajamnosti:

*Da, dan hoće, mora doći,
Tužnih borbi slavna dika;
Jednim putem ćemo poći;
Vezat će nas lovorika...*

— Slovenački pesnik Franc Prešern ističe bratstvo i jedinstvo i njihov značaj za slobodu naroda sledećim stihovima:

*Svi narodi da žive
Što žele sretnije dane;
da sunce grije njive,
da spor i nesloga stane,
da nam drag
kućni prag
ne pređe nikad više vrag.*

— A poznati srpski pesnik Branko Radičević, na njemu svojstven način, kroz „Kolo“ je veselo izrazio ideju jedinstva naših naroda, ističući po neku vrlinu i posebnu karakteristiku ljudi svih naših krajeva:

.....
*Srbijanče, ognju živi,
Ko se tebi još ne divi!
Rvaćane, ne od lane,
Oduvek si ti bez mane!
Oj Bosanče stara slavo*

.....
*Ao Sremče, gujo ljuta,
Svaki junak po sto puta!
Crnogorče, care mali,
Ko te ovde još ne fali?
Mačem biješ, mačem sečeš,*

.

Oj, sokole Dalmatinče,
 Divna mora, divni sinče!
 Oj, ti krasni Dubrovčane,
 Naš i danas beli dane,
 Ta sa pesme i starine,
 Pune slave i miline!
 Oj, Slavonče tanani!
 Banačane lagani!
 Oj, Bačvani zdravo, zdravo,
 Ko j' u pesmi veći đavo!
 I vi drugi duž Dunava,
 I vi drugi gde je Drava,
 I svi drugi, tamo, amo,
 Amo da se poigramo!...

Plemenite ideje velikih ljudi naše prošlosti duboko su prodirale u svest svih naroda naše otadžbine. One su im pomogle da se još odlučnije odupru vekovnoj sistematskoj denacionalizatorskoj politici germanskih, mađarskih, italijanskih i turskih zavojevača.

Svesni da je glavni uzrok vekovnog ropstva pod tuđinom bila nesloga i razjedinjenost u prošlosti, naši narodi gledali su u bratstvu i jedinstvu garanciju za slobodu i prosperitet svakog naroda posebice.

Kad je posle vekovnih borbi i stradanja 1918. godine naša otadžbina postala slobodna i ujedinjena, oduševljenju nije bilo kraja.

U Jugoslaviji, moćnoj državnoj zajednici ravnopravnih jugoslovenskih naroda, srpski narod je gledao garanciju za svoju sopstvenu slobodu i demokratski razvitak, kao i garanciju protiv spoljne, naročito germanske opasnosti. On nije nikada shvatio Jugoslaviju drukčije nego kao državu slobode, jednakosti i bratstva svih jugoslovenskih naroda.

Za ostale naše narode, koji su takođe dali velike žrtve za slobodu zajedno sa srpskim narodom na Solunskom frontu 1918. godine, stvaranje zajedničke države smatralo se kao konačno ukidanje ropske prošlosti. Oni su u novoj državi očekivali radikalnu agrarnu reformu, demokratsku vladu, ravnopravnost u rešavanju svih unutrašnjih i spoljnih pitanja, tj. oni su, kao i srpski narod,

shvatili novu državu kao demokratsku ravnopravnu zajednicu svih jugoslovenskih naroda, ali, na žalost, tako nije bilo.

JUGOSLOVENSKA BURŽOAZIJA — RAZBIJAČ BRATSTVA I JEDINSTVA

Stara kapitalistička Jugoslavija, kojom je vladao kralj oslojnen prvenstveno na velikosrpsku buržoaziju, vodila je protunarodnu politiku u svim oblastima života, a posebno po nacionalnom pitanju.

Rođena na Krfu, u Londonu i Parizu — pisao je drug Tito — versajska Jugoslavija postala je najtipičnija zemlja nacionalnog ugnjetavanja u Evropi. Hrvati, Slovenci, Crnogorci bili su potčinjeni narodi, neravnopravni državljani Jugoslavije.

Makedonci, Šiptari i drugi bili su porobljeni i podvrgnuti istrebljenju. Muslimani, njemačka i mađarska manjina služili su kao moneta za potkusurivanje ili kao instrument u borbi protiv Hrvata i drugih naroda Jugoslavije.¹⁷⁾

Velikosrpska buržoazija, odmah 1918. godine, imajući organizovanu vojsku i policiju dograbila se vlasti i ceo državni aparat bio je u njenim rukama. Najokoreliji šovinisti i udvorice stavljeni su na najodgovornija mesta u tom aparatu. U svim krajevima zemlje oni su imali neograničenu vlast.

Političku vlast je velikosrpska buržoazija, u koaliciji sa delovima buržoazije ostalih naših naroda, koristila za ekonomsko pljačkanje naroda i sputavanje njenog kulturnog i opšteg razvitka. Onaj deo, pak, buržoazije (Hrvatske, slovenačke, crnogorske i makedonske) kome vladajuća klika nije pružila prava i dobiti koje je ona imala, tražio je svoj deo plena i vlast pokušavajući da koristi u borbi nezadovoljstvo masa i skrećući ih na kolosek šovinizma.

Raspirujući šovinističku mržnju prema srpskom narodu tvrdnjom da je on, iako je i sam stenja pod čizmom

¹⁷⁾ Tito: „Borba za oslobođenje Jugoslavije“, strana 123, „Kultura“, Beograd 1947.

protivnarodnog režima i nikad se nije prestao boriti protiv njega, ugnjetavao ostale jugoslovenske narode, hrvatski, slovenački i drugi reakcionarni političari bili su daleko od pomisli da se bore za nacionalnu ravnopravnost. To potvrđuje i činjenica da ni slovenačkom narodu — kad je deo vlasti dobio klerikalni vođa pop Korosec, ni hrvatskom narodu — kad je Maček 1939. godine ušao u vladu, nije bilo ništa bolje. Naprotiv, našli su se u još gorem položaju, pošto se pritisak na obespravljene mase udvostručio; pohlepi za pijačkom srpske buržoazije priključila se pohlepa slovenačke, odnosno hrvatske buržoazije.

Ako je stvarno nešto dobio hrvatski i slovenački narod ovim nagodbama, to su bile nove robijašnice pune boraca za prava naroda, pre svega komunista.

„Razbijajući bratstvo i jedinstvo jugoslovenskih naroda“ — kaže *drug Zihelr* — „vladajuća reakcija je sistematski radila na unutrašnjem rasulu jugoslovenskih država. Ona se pokazala kao najpouzdaniji saveznik spoljnih neprijatelja slobode i nezavisnosti jugoslovenskih naroda... Izgrađivana na tri trula stuba, na socijalnoj nepravdi, na političkom bespravljju i nacionalnoj neravnopravnosti, stara Jugoslavija nije se mogla razvijati drukčije nego u pravcu aprilske katastrofe, 1941. godine.¹⁸⁾

Narodi Jugoslavije pod vođstvom KPJ srušili su 27. marta sramni pakt vlade Cvetković-Maček sa Hitlerom i Musolinijem o predaji zemlje u ropstvo fašističkim razbojnicima. Ali za kratko vreme do napada nije se moglo popraviti ono što je decenijama rušeno. Napad na iznutra razjedinjenu, neprekidno upropašćavanu zemlju, otpočeo je 6. aprila, a kapitulacija je potpisana već 17. istog meseca.

Jugoslavija je prestala da postoji kao država. Ona je bila raskomadana. Gotovo sredinom njene teritorije povučena je pravcem severozapad — jugoistok demarkaciona linija između nemačke i italijanske okupacione vojske, a to je ujedno bila i granica njihovih interesnih sfera. Italija je imala južni, a Nemačka severni deo.

¹⁸⁾ Boris Zihelr: „Članci i rasprave“, str. 34, „Kultura“ Beograd 1948.

Osim ove podele Italija je priključila u svoj sastav gotovo celu Dalmaciju i južni deo Slovenije, dok je Nemačka pripojila sebi njen severni deo. Komadima jugoslovenske teritorije Hitler je hteo da nagradi i svoje satelite, pa je Mađarskoj dao: Bačku, Baranju, Međumurje i Prekomurje, a Bugarskoj veći deo Makedonije i srezove: vranjski, zaječarski i pirotski. Od delova Srbije, Makedonije i Crne Gore stvorena je velika Albanija. Da bi olakšali okupaciju na teritoriji Jugoslavije stvorene su: Neza-visna Država Hrvatska, Nedićeva Srbija i Guverneman Crna Gora

Ovakvim deljenjem i komadanjem Jugoslavije i bra-toubilačkim ratom, okupatori su hteli da se ona više nikad ne obnovi kao zajednica jugoslovenskih naroda.

U Hrvatskoj ovu politiku je sprovodio Pavelić, u Srbiji Nedić, u Sloveniji Rupnik, a njima se pridružio Draža Mihailović i ostali kvislinzi.

Nastali su teški dani za narode Jugoslavije — najteži u njihovoj istoriji.

Stare vladajuće buržoaske partije i njihove glavešine najvećim delom su se solidarisale sa okupatorom i nje-govim planovima i pomagale ga direktno, stopivši se sa aparatom kvislinških tvorevina, ili indirektno, iz zemlje i inostranstva politikom „čekajte, još nije vreme“ i uz svestranu podršku tzv. „kraljevske vojske u otadžbini“.

Ali planovi fašista i njihovih domaćih slugu nisu se mogli ostvariti. Sa jugoslovenskim narodom ostala je Ko-munistička partija Jugoslavije, vođena čeličnom rukom druga Tita.

KPJ – BORAC ZA BRATSTVO I JEDINSTVO NAŠIH NARODA

Za sve vreme postojanja stare Jugoslavije, KPJ je bila jedina politička snaga koja se uporno i dosledno bo-rila za politička, ekonomska i nacionalna prava naših naroda.

Živom reči i delom komunisti su samopregorno radili u službi svog naroda. Oni su ugnjetenim hrvatskim ma-

sama tumačili da za dugogodišnje ugnjetavanje hrvatskog naroda nije kriv srpski narod, već protivnarodna hegemonistička klika. To isto su komunisti objašnjavali i masama svih drugih ugnjetenih ukazujući im istovremeno na protivnarodni karakter „njihove“ gospode, čiji je stav isto tako reakcionaran i protivnarodan kao i velikosrpske hegemonističke klike. Istovremeno, komunisti su pred masama raskrinkavali petokolonaške elemente, upozoravajući narod čemu služi i kuda vodi nacionalna netrpeljivost koju su ti narodni neprijatelji raspirivali.

Tako je radila KPJ, tako su radili verni sinovi svoga naroda — jugoslovenski komunisti — u danima punim strave i opasnosti. Ali je provalija koju su dvadeset godina kopali reakcionarni režimi i reakcionarni političari u cilju razjedinjavanja naroda bila tako velika, da je proganjani, batinani, zatvarani i ubijani narodni borci nisu mogli lako, a još manje odjednom premostiti.

KPJ je radila samopregorno na premošćavanju te provalije — komunisti su, kamen po kamen, zidali narodno jedinstvo i bratstvo u borbi protiv okupatora i svih njegovih pomagača. Kad su se narodi Jugoslavije našli u situaciji koju je KPJ predskazivala, porobljeni od okupatora, izdani i napušteni od predratnih političara koji su im u toj teškoj situaciji počeli jedan za drugim da zabadaju nož u leđa. Partija je visoko podigla zastavu bratstva i jedinstva. To je bila *ona ista zastava koju neokaljano nosi Komunistička partija od postanka Jugoslavije, beskompromisno se boreći za nacionalnu slobodu i ravnopravnost svih naših naroda (Tito)*. Pod tu zastavu Partija je pozvala sve naše narode. Pozvala ih je u borbu protiv okupatora i domaćih izroda, koja je označavala jedini spasonosan put za sve narode Jugoslavije u celini i svakog od njih ponaosob.

Samo ujedinjeni i zbratimljeni narodi Jugoslavije — učila je KPJ — moći će da se obračunaju sa svim svojim nedaćama, da isteraju okupatora sa rodne grude i na domaćem tlu unište sve ono što je u prošlosti onemogućavalo slobodan i srećan život bratskih naroda.

U TEMELJE BRATSTVA POLOŽENA JE KRV NAJBOLJIH
SINOVA

Komunistička partija Jugoslavije se stavila 1941. na čelo borbe masa, a njeni članovi, ne štedeći svoje živote, prednjačili su u toj borbi, ukazujući primerom kako se treba boriti za prava naroda. Članovi Partije i ostali rodoljubi koji su sledili primer komunista, herojski su se borili i ginuli u borbi za odbranu časti i života nevinih. Komunisti i rodoljubi jedne narodnosti branili su ugroženi narod druge narodnosti. Na taj način zavedeni deo masa svih nacionalnosti postepeno je uviđao da narodi Jugoslavije nisu jedan drugom neprijatelj i da za ono što je bilo juče nije kriv narod, već predratni protivnarodni vlastodršci, fašistički okupatori i njihove sluge.

Tim putem je kovano bratstvo i jedinstvo naroda. Uveravajući se na delu ko im je prijatelj, a ko neprijatelj, narodne mase, bez obzira na nacionalno obeležje, svrstavale su se u jedinstveni front borbe protiv okupatora, na čijem je čelu bila KPJ.

U razvijanju i jačanju bratstva i jedinstva jugoslovenskih naroda ogromnu ulogu su odigrale jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije čiji su pripadnici bili iz raznih nacionalnosti. Okupljeni iz svih krajeva zemlje, oni su brzo dolazili do saznanja da su brige i patnje njihovih naroda iste, da im je svima neprijatelj isti, i najzad, da su im želje, težnje i ciljevi isti. Kroz zajednički život i borbu, kroz zajedničke patnje, zajednički bol za poginulim drugom — Hrvatom, Srbinom, Crnogorcem, podjednako, — kroz zajedničke radosti pobjednika u bezbrojnim bitkama, sinovi svih naših naroda postajali su svesni velikih ideala za koje je KPJ pozvala narod u borbu. Između ostalog, oni su postajali svesni da je najveće i najdragocenije blago naših naroda bratstvo i jedinstvo, i da u njemu leži zaloga njihove srećne budućnosti.

Tako odgajeni i vaspitani u partizanskim odredima i jedinicama Narodnooslobodilačke vojske, borci su pronosili širom zemlje zastavu bratstva i jedinstva. Živom reči

borca, za koga su ideali Partije i interesi naroda postali svetinja, oni su u krajevima kroz koje su prolazili širili ideju bratstva i jedinstva, okupljajući pod zastavu narodnooslobodilačke borbe nove borce, koji su zatim išli stopama svojih starijih drugova. A svojim borbama i poredama nad okupatorima i njihovim domaćim slugama, nad svima onima koji su potocima proivali narodnu krv, uništavali i pljačkali imovinu naroda pretvarajući u zgarište i pustoš njegove domove, partizanski borci su svojim delom i krvlju, uveravali svoj narod da izlaz iz strahota bratoubilačke borbe i tuđinskog ropstva postoji, i da se on nalazi u slozi i jedinstvu naroda u borbi protiv zajedničkog neprijatelja.

Mnoge zastave proslavljenih proleterskih i udarnih brigada okićene Ordenom bratstva i jedinstva — veliko su priznanje naroda svojoj herojskoj deci za velika dela u borbi za stvaranje bratske zajednice jugoslovenskih naroda.

POLITIČKO-MATERIJALNA OSNOVA BRATSTVA I JEDINSTVA

Pozivajući ugnjetene mase u borbu KPJ im je dala mogućnost ne samo za oslobođenje od okupatora već i punu nacionalnu slobodu svakog naroda posebice u novom, boljem i pravednijem socijalističkom društvu. Sigurnu garanciju svojih prava narodne mase videle su u celokupnom mehanizmu buduće državne zajednice, koja je nicala, razvijala se i jačala uporedo sa razgaranjem borbe protiv okupatora i njegovih pomagača.

U organima državne vlasti, koje je pod rukovodstvom Partije stvarao sam ustanički narod, nisu sedela ni velikosrpska, ni veliko-hrvatska, niti bilo koja druga gospoda, već je narod slobodnom voljom birao svoje predstavnike, borce za slobodu — komuniste. U Makedoniji su to bili — Makedonci, u Srbiji — Srbi; u Crnoj Gori — Crnogorci itd. A u krajevima gde su zajedno živeli i borili se Srbi, Hrvati, neopredeljeni muslimani itd., pripadnici svakog

naroda i svake nacionalne manjine su bili birani u organe nove vlasti. Na taj način, ravnopravnost i bratstvo naroda našli su svoj najdublji izraz u samim osnovama društvene zajednice.

Ti nacionalni predstavnici, izražavajući volju svih naroda Jugoslavije, izjasnili su se za stvaranje ravnopravne zajednice bratskih naroda Jugoslavije. A na osnovu te jasno izražene volje naroda, AVNOJ je na svom drugom zasedanju, održanom u Jajcu 29. novembra 1943. godine, doneo odluku o uređenju Jugoslavije na federativnim principima, u kojoj se, između ostalog, kaže:

Narodi Jugoslavije nikada nisu priznali i ne priznaju ras-komadanje Jugoslavije od strane fašističkih imperijalista i dokazali su u zajedničkoj oružanoj borbi svoju čvrstu volju da ostanu i dalje ujedinjeni u Jugoslaviji.

Da bi se ostvario princip suverenosti naroda Jugoslavije, da bi jugoslavija predstavljala istinsku domovinu svih naroda i da nikad više ne bi postala domenom bilo koje hegemonističke klike, Jugoslavija se izgrađuje i izgradiće se na federativnom principu, koji će osigurati punu ravnopravnost Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca i Crnogoraca, odnosno naroda: Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine.¹⁹⁾

Naši narodi su se odlučili na put izgradnje zajedničkog života u bratskoj zajednici jer su se na praksi, u vatri borbe, uverili da su jaki i nepobedivi samo ako su ujedinjeni i zbratimljeni.

Ono što je 1943. godine izvršeno u Jajcu potvrdila je i Ustavotvorna skupština, koja je 1946. godine izglasala Ustav, u kome se kaže:

Federativna Narodna Republika Jugoslavija je savezna narodna država republikanskog oblika, zajednica ravnopravnih naroda, koji su na osnovi prava na samoopredeljenje, izrazili svoju volju da žive zajedno u federativnoj državi.²⁰⁾

Dakle, još u toku oslobodilačkog rata i narodne revolucije, nacionalno pitanje i ravnopravnost naroda Jugo-

¹⁹⁾ „Dokumenti o razvoju narodne vlasti“, str. 254 i 255, „Prosveta“, Beograd 1948.

²⁰⁾ „Ustav FNRJ“, str. 5, Državna štamparija, Beograd 1946.

slavije rešeni su pravno-politički. Ali, kako kaže drug Tito, *ne može biti pravilnog rešenja nacionalnog pitanja ako je jedna republika zaostala, a druga napredna, ako jedna republika ili jedan narod napreduje na račun drugog naroda, ako postoji ekonomska neravnopravnost.*²¹⁾

Zato, da bi se koliko je god moguće likvidirala razlika u ekonomskoj razvijenosti pojedinih naših naroda (vodeći pri tome računa da se razvijaju i razvijeni krajevi), naša socijalistička zajednica potpomaže privredni i opšti razvoj zaostalih narodnih republika i krajeva.

Politika pomaganja nerazvijenih krajeva jača našu državnu zajednicu kao celinu jer, kako se kaže u Programu SKJ:

Ekonomski prosperitet Jugoslavije i zdrav razvoj privrede mogući su jedino sa povećanjem zajedničkog bogatstva cele zemlje...²²⁾

Jasno je da su istinska sloboda i ravnopravnost naših naroda mogući samo u socijalističkoj Jugoslaviji. Samo u njenom jačanju oni i vide sigurnu garantiju očuvanja svih stečenih prava i sigurnu zalogu budućih uspeha u svom bujnom razvitku.

*

Bratstvo i jedinstvo predstavljaju jednu od najvećih tekovina narodnooslobodilačke borbe i narodne revolucije. Bez njega se ne bi mogla ni zamisliti naša pobjeda ni ostvarenje FNRJ.

Bez bratstva i jedinstva ne bi bio moguć onaj ogromni doprinos, koji su zbratimljeni narodi Jugoslavije dali u borbi slobodoljubivog čovečanstva protiv fašizma, kao i veliki ugled koji danas Jugoslavija uživa širom svih kontinenata. Bez bratstva i jedinstva naroda ne bi bili mogući ni svi oni zadivljujući uspesi u posleratnoj izgradnji zemlje, uprkos spoljnih nasrtaja.

Drug Tito nas stalno uči da su bratstvo i jedinstvo naših naroda jedna od najvećih tekovina četvorogodišnje

²¹⁾ „Borba“ od 11. VI 1949.

²²⁾ „VII kongres SKJ“, str. 362, „Kultura“, Beograd 1958.

borbe, dragocena tekovina koju treba čuvati i negovati kao zenicu oka.

Otuda i proističe uzvišen zadatak svakog građanina socijalističke Jugoslavije da budno bdi nad velikim tekovinama za koje su pale stotine hiljada najboljih sinova naših naroda.

Zato je najpreča dužnost starešina da najbrižljivije razvijaju — ne samo u Armiji već i u celom narodu — svest o neophodnosti bratske sloge i jedinstva imajući na umu Titovu poruku:

Cuvajte bratstvo i jedinstvo! Ne dajte da vam ga neko naruši. Ono nas je stajalo skupo, i zato ne dozvolite da te žrtve budu uzaludne! Čuvajmo ga kao zenicu oka svoga. Bez bratstva i jedinstva ne može biti snažne i srećne Jugoslavije, a bez snažne i srećne Jugoslavije ne može biti snažne i srećne Hrvatske, Srbije, Makedonije, Crne Gore, Slovenije, Bosne i Hercegovine!²³⁾

²³⁾ J. B. Tito: knjiga II, str. 196 i 341, Beograd.

GLAVA III

JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIIJA

*Naša Armija je rasla i izrasla zaista
iz srca naroda...*

TITO

Za samo desetak dana aprila 1941. potpuno je nestala vojska za čije su stvaranje i pripremanje za odbranu zemlje naši radni ljudi davali ogromna materijalna sredstva. Njene jedinice su se raspale a naoružanje i magacine zaplenile su fašističke armije; ostao je goloruk narod pod jarmom okupatora. Ali narodi Jugoslavije nisu ostali poslušno roblje niti su prirodna bogatstva njihove zemlje i trud njenih ljudi postali izvori fašističkih sila za dalje osvajanje, već su 1941. godine, u julu mesecu, otpočeli masovni oružani ustanak iz kojeg se začela i izrasla JNA.

Put nastanka i razvitka naše Armije bio je veoma specifičan i izvanredno težak. Ustanak naroda, na poziv i pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije, otpočeo je onda kada su fašističke sile bile na vrhuncu moći, kada su odnosile svoje najveće pobjede i kada je porobljena Evropa stenjala pod knutom varvarskog „novog evropskog poretka“. Taj ustanak otpočeo je onda kada je Jugoslavija bila razbijena i rasparčana na mnoga okupaciona područja, gažena do zuba naoružanim moćnim armijama

i kada je jugoslovenska buržoazija, pošto je izvršila totalno izdajstvo, stala prikriveno ili otvoreno na stranu okupatora. U tim uslovima je ponikla, stvarala se i razvijala naša Armija, i s njom, uz nju i njenu pomoć nova revolucionarna vlast.

Uzalud bismo prelistavali stranice istorije kada bismo hteli da nađemo primer da je narod, odmah posle potpunog poraza svoje armije, bez oružja, bez generala i oficira, bez magacina, u ustanku sam stvorio novu vojsku i osigurao pobedu.

Na putu svog razvitka naše oružane snage prošle su kroz burnu evoluciju — od sitnih partizanskih odreda i njihovih svakodnevnih oružanih akcija preko ustaničkih formacija organizovanih u čete, bataljone i odrede do proleterskih i udarnih brigada, divizija i korpusa koji su svojim manevarskim dejstvima podigli partizansku, ustaničku borbu na viši nivo i tako stvorili uslove da Narodnooslobodilačka vojska preraste u završnoj fazi u Jugoslovensku armiju.

Takav put stvaranja revolucionarne armije bio je određen i inspirisan političkom linijom KPJ. Ta politika bila je osnova za iznalaženje odgovarajućih formi organizacije oružanih snaga i njihovog neprekidnog jačanja, za usavršavanje odgovarajuće strategije i taktike, koja je omogućavala da oružane snage i u nepovoljnim opštim uslovima odnose pobjede, za razvijanje izvanrednih moralno-političkih kvaliteta armije i njenog revolucionarnog lika, za izgradnju i vaspitanje novih, narodnih oficira i osnova svesne vojničke discipline i novih odnosa između armije i naroda.

KARAKTER I ULOGA JNA

Tri osnovna faktora su u toku NOR odredila karakter, lik i osobine naše Armije, koje ona i danas ima.

Prvi faktor su oslobodilački i revolucionarni ciljevi borbe u kojoj se stvarala naša Armija. Ti ciljevi bili su: uništenje okupatora, oslobođenje zemlje, rušenje starog nenarodnog buržoaskog poretka kraljevine Jugoslavije i

stvaranje nove Jugoslavije kao zajedničke države bratskih naroda, u kojoj će sva vlast pripadati radnom narodu na čelu sa radničkom klasom.

Drugi faktor je uloga KPJ u stvaranju Armije i izgradnji lika njenih boraca i rukovodilaca. Prve jedinice nove armije — partizanske odrede — organizovali su, njima rukovodili i bili prvi njihovi borci i rukovodioci članovi KPJ. Oni su u te prve ćelije, iz kojih se razvila naša današnja Armija, uneli sve najplemenitije osobine lika revolucionarnog proleterskog borca koji se stvarao, razvijao i čeličio u teškim uslovima borbe za prava i interese radnih ljudi pod nenarodnim režimima. Te osobine su: hrabrost, požrtvovanje, samopregor, solidarnost, ljubav prema svom napaćenom narodu i svim slobodoljubivim narodima, a mržnja prema svim osvajačima i ugnjetačima; to su, dalje, odlučnost i gvozdena volja za borbu i pod najtežim uslovima, stvaralaštvo i poverenje u ljude, svesna disciplina i iskreno druželjublje. Na takvim osobinama vaspitavani su ne samo prvi partizanski odredi, već stotine i hiljade boraca koji su u procesu širenja ustanka dobrovoljno stupili u redove brojnih odreda i jedinica nove, narodne armije.

Treći faktor je masovno učešće naroda u borbi u kojoj je on angažovao sve svoje, kako materijalne, tako i moralne, snage. U novu armiju narod je uneo svoje bogate borbene tradicije, stečene u teškoj i neravnoj vekovnoj borbi protiv raznih osvajača i domaćih ugnjetača, a to su: spremnost na otpor i ljubav prema slobodi, visoke borbene ratničke vrline koje se ogledaju prvenstveno u odlučnosti, hrabrosti i masovnom heroizmu, a iznad svega spremnost da se podnesu najveći napori, kao i veština vođenja borbe protiv tehnički i brojno jačeg neprijatelja.

Sve ovo uslovalo je da naša Armija od samog svog nastanka, kao i danas, ima narodni, revolucionarni karakter i da u njoj vladaju nov moral, nova shvatanja i novi odnosi među ljudima.

U toku NOR narodi naše zemlje ostvarili su, oslonjeni na svoju Armiju, ono što su želeli — nacionalnu slobodu i novi socijalistički društveni poredak. Danas je njihov

cilj da svojim upornim stvaralačkim radom izgrađuju sebi novi, bolji i bogatiji život. Svi unutrašnji uslovi za to postoje — narodna socijalistička vlast, sistem radničkog upravljanja, velika prirodna bogatstva i vredne ruke naših građana. Ali jedan od osnovnih uslova — mir u svetu — danas još uvek nije osiguran. Još uvek u svetu ima onih koji se nisu odrekli imperijalističkih osvajanja. I zato — isključivo zato — mi moramo imati snažnu armiju.

Demokratski sistem naše socijalističke narodne vlasti, izražen na prvom mestu u sistemu radničkih saveta i komuna, još više produbljuje narodni, socijalistički karakter naše Armije. Neposredno učešće naših građana u upravljanju još neposrednije ističe da je pitanje narodne odbrane stvar svakog našeg radnog čoveka. U takvom sistemu vlasti Armija može biti samo izraz težnji građana socijalističke zajednice da osiguraju svoju bezbednost, svoje demokratske tekovine i tekovine svoje socijalističke izgradnje. I upravo to što vojne obveznike naše Armije čine građani koji predstavljaju osnovni faktor vlasti, građani koji imaju neposrednu odlučujuću ulogu u rukovođenju i upravljanju svim granama života naše društvene zajednice, određuje njihov odnos prema Armiji, što još jače ocrtava njen narodni, socijalistički lik. Naša armija nije sila iznad društva, iznad naroda kao što su vojske kapitalističkih zemalja, već deo društva.

Shvatajući ulogu Armije naš narod je u posleratnom periodu, kao i u toku rata, i pored svih materijalnih teškoća koje su proistekle iz nasleđene zaostalosti zemlje i pustošenja u toku rata, i pored napora koji su ulagali u periodu obnove i izgradnje zemlje, sa odobravanjem prihvatio mere državnog rukovodstva u pogledu snabdevanja naše Armije savremenom opremom i naoružanjem.

Naša Armija je duboko narodna i revolucionarna i po sastavu komandnog kadra, koji je iznikao iz širokih narodnih slojeva i dobrim delom izrastao kroz rat, odnosno borbu za socijalizam.

Komandni kadar naše narodne armije i partizanskih odreda, kako kaže drug Tito, stvarao se u procesu borbe sa okupatorima i domaćim izdajnicima. Radnici i seljaci,

studenti i ostala poštena inteligencija učili su se ratnoj vještini u svakodnevnim ljutim bojevima. Polako, ali sigurno, stvarao se komandni kadar naše junačke NOB i POJ.

Taj se komandni kadar stvarao i pomoću samih boraca. Borci su iz svoje sredine izdvajali i pomagali da na njihovo čelo dođu najsposobniji u ratnoj vještini... To su ljudi prokušani u mnogim teškim borbama, to su ljudi iz naroda, to su seljaci, radnici, studenti, inteligencija i onaj mali broj poštenih oficira — rodoljuba koji su došli u svoju narodnu vojsku, da se zajedno s narodom bore za veliku stvar, za slobodu i nezavisnost svoga naroda, da se zajedno s narodom bore protiv okupatora i svih domaćih izdajica.

Evo takvi su naši oficiri i podoficiri. U njih imaju povjerenje borci, u njih ima povjerenje narod, i zato su to pravi narodni oficiri i podoficiri.²⁴⁾

ARMIJA, ŠKOLA NOVIH ODNOSA

Nezavisnost naše države obezbeđuju svi državljani, a prvenstveno oni koji imaju čast i sreću da prođu kroz stalni kadar i postanu sposobni i pouzdani branioči časti, slobode i nezavisnosti svoga naroda i otadžbine.

Sada se kasarna ne upoređuje više sa kaznionom kao nekada. U staroj Jugoslaviji bilo je „pravilo“ da „regrutu tain i batine ne ginu“. Često se mogla čuti psovka i pretinja bespomoćnim regrutima od strane nesavesnih i grubih starešina.

Na novim društvenim odnosima formiraju se i novi odnosi unutar naše Armije. Odnos između stareškog i boračkog sastava nije više odnos eksploatatora i eksploatisanih, gospodstva i potčinjenosti, već odnos saradnje i uzajamne pomoći oslobođenih i ravnopravnih. To je drugarska zajednica svesnih i ravnopravnih zaštitnika socijalizma, u kojoj vlada nužna podela rada zasnovana na

²⁴⁾ J. B. Tito: „Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije“, str. 231 i 232, „Glavna politička uprava JNA“, Beograd 1949.

socijalističkim društvenim odnosima. Otuda u našoj Armiji postoji svesna disciplina, koja izvire iz moralne svesti njenih pripadnika kao građana socijalističke zajednice.

U našoj Armiji — kaže drug Tito — treba da bude čvrsta, gvozdена disciplina — s jedne strane, a s druge — najprisnije drugarstvo i između samih oficira i između oficira i boraca. To drugarstvo će se izraziti, u prvom redu, na taj način što će se oficiri čovječanski odnositi prema našim mladim ljudima i s pažnjom gledati na mlade naraštaje naših naroda, koje treba da vaspitaju i usavrše u rukovanju modernim tehničkim vojnim sredstvima. Bezdušnost i aljkavost prema ljudima velika je opasnost za čvrstinu jedne armije. Drugarski odnos, prisno drugarstvo prema ljudima. čovječniji postupak prema onima koje vaspitavate, — to je zaloga monolitnosti jedne armije kao što je naša.²⁵⁾

Naša Armija je velika škola u kojoj vojnici ne stiču samo vojna znanja, već i mnoga druga koja će im biti od velike koristi i u životu van armije. Koliko je njih postalo pismeno i naučilo da voli i koristi knjigu, koliko je naša privreda dobila šoferu, traktoristu, минера, električara, bolničara, mehaničara i drugih stručnjaka. Ali ovi mladići nisu postali korisni samo zajednici već i samim sebi, jer su stekli stručna znanja a time podigli i svoj standard života. Naša Armija je i velika politička škola. To najbolje pokazuje broj vojnika koji su za vreme službe postali članovi Saveza komunista. Zato se oni uvek rado sećaju nje i s poštovanjem pominju svoje pretpostavljene starešine.

Vojnički poziv je častan i uzvišen, jer on traži da vojnik u vršenju dužnosti po potrebi založi i život za velika dela svoje socijalističke otadžbine. Služba u Armiji je dosta naporna, ona zahteva da se čovek za izvesno vreme odvoji od svojih i svog rodnog i radnog mesta.

Ali ma kako pojedincima izgledala teška vojnička služba, oni ne smeju zaboraviti kakve su sve žrtve i teškoće u minulim ratovima pretrpeli njihovi stari dok su

²⁵⁾ J. B. Tito: „Stvaranje i razvoj JNA“, str. 330 i 331.

stvorili našu današnju državu i ovu slobodu koju uživamo. Zato svaki vojnik treba da je ponosan što se sprema za branioca časti i slobode države koja je stvorena nebrojenim žrtvama, a u vršenju dužnosti treba da se ugleda na one div-junake koji svojim viteškim kostima omeđiše i plemenitom krvlju cementiraše granice naše socijalističke otadžbine.

Pitanje odbrane naše socijalističke zemlje, tekovina revolucije i izgradnje socijalističkih društvenih odnosa, može i mora biti stvar čitavog naroda i isto tako stvar svakog našeg građanina ponaosob. Tome je naše narode naučila njihova istorija i posebno narodnooslobodilačka borba. To je od izvanrednog značaja tim pre što je iskustvo poslednjih godina pokazalo da ratni vihor sve više prelazi granice frontova i uvlači u svoj vrtlog čitave narode i teritorije. Ono je, takođe, pokazalo da nepobediv ostaje samo onaj ko uspe pokrenuti sav ljudski i materijalni potencijal zemlje. A to može najbolje učiniti onaj narod koji se bori za pravednu stvar i u tome je njegova prednost nad osvajačkom armijom. Zbog toga pripremanje naših ljudi za odbranu zemlje, ne samo kroz Armiju već i druge forme kao što su: predvojnička obuka, PAZ, organizacije teritorijalne odbrane, a zatim u okviru niza društava za tehničko osposobljavanje, streljačkih družina itd., ima za svrhu da se u slučaju agresije čitava naša zemlja pretvori u jedinstveni ratni logor u kome bi svaki naš građanin — svi muškarci, žene i omladina — našli svoje mesto. U takvoj organizaciji Armija predstavlja kičmu snage i čvrstine naše narodne odbrane. Svaki naš građanin svestan je takve njene uloge. To potvrđuje ono nesalomivo jedinstvo naroda i Armije koje se manifestovalo i posle rata, onda kada smo pružili otpor raznim imperijalističkim pokušajima protiv naše zemlje. Dovoljno je podsetiti na događaje u vezi sa tršćanskom krizom 1953. godine, kada su sa Zapada pokušavali da nam nepravednim diktatom oduzmu pravo na deo naše državne teritorije. Odlučan otpor naše vlade i odluka druga Tita da ćemo, ako treba, i oružjem braniti interese svoje zemlje, bili su jednodušno prihvaćeni od naroda i Armije.

Zahvalnost našoj Armiji za njen besprimerni heroizam u ratu od 1941—1945. godine odao je njen Vrhovni komandant više puta, a naročito 9. maja 1945. pred trupama postrojenim na Banjici, ovim rečima:

Danas 9 maja, tačno 49 mjeseci i 3 dana od napada na Jugoslaviju, najveća agresivna sila u Evropi — Njemačka, kapitulirala je...

Heroizam i požrtvovanje od početka rata 1941 godine pa do danas pod najstrašnijim uslovima, u borbi sa neporedivo nadmoćnijim silama neprijatelja, bio je primjer za sve porobljene narode u Evropi. Nadahnuti riješenošću da branite do poslednje kapi krvi svoju porobljenu domovinu, nadahnuti dubokom vjerom u pobjedu svoje pravedne stvari, vi ste od 1941 godine zadavali nemilosrdne i žestoke udarce zajedničkom neprijatelju Ujedinjenih naroda. Vi ste časno izvršili svoj dug prema svojoj domovini. Vaša besmrtna djela, vječito će živjeti u srcima naših naroda i njihovih budućih pokoljenja. Poprišta slavnih bitaka na Sutjesci, Zelengori, Kozari, na Neretvi itd. ostaće vječiti spomenici heroizma vašeg i vaših palih drugova. Oni će nadahnjivati buduća pokoljenja naših naroda kako se voli svoja otadžbina i kako se umire za nju. Oni će biti spomenici našeg narodnog ponosa u borbi za svoju slobodu i nezavisnost...²⁶⁾

²⁶⁾ „Borba“ i „Politika“ od 9. V 1945.

GLAVA IV

T I T O

„Tito se pobunio protiv srednjeg vijeka, on je našao izlaz, on plovi punim jedrima i njegove galije putuju u sigurnu luku pobjede“.

MIROSLAV KRLEŽA

Tito je neosporno najveća historijska ličnost celokupne historije naroda Jugoslavije, i jedna od najvećih ličnosti celog savremenog sveta. Pod njegovim rukovodstvom narodi Jugoslavije ostvarili su tako grandiozna dela da bi se mogla meriti sa dostignućima čitavih vekova.

Titovo ime — kaže general-pukovnik Otmar Kreačić već je danas upisano među imena onih velikih ljudi, čije će zasluge za historiju i budućnost jednog naroda i cijelog čovječanstva ostati vječne.

To što čini druga Tita velikim, istinskim narodnim tribunom i vođom jeste činjenica da je on znao sagledati potrebe i usmeriti težnje i snage naroda u jednu jedinstvenu volju, k jednom jedinstvenom cilju — pobjedi radnog čovjeka.²⁷⁾

Poznavanje i smisao za potrebe naroda Tito je sticao kroz život, rad i borbu.

²⁷⁾ Otmar Kreačić: „Vojno-politički glasnik“ broj 5, str. 1/1951.

Rođen 1892. godine u siromašnoj seljačkoj porodici u zagorskom selu Kumrovcu, služeći, a zatim učeći bravarski zanat i šegrtsku školu u Sisku, pa potom radeći kao metalac po Hrvatskoj, Sloveniji, Austriji i Češkoj, Tito je još u mladim danima upoznao do tančina život, misli i težnje osnovnih narodnih slojeva i svu brutalnost kapitalističko-feudalnih društvenih odnosa. Zato je već 1910. stupio u sindikalni pokret.

Kroz vojnu službu u Zagrebu, tamnovanje u Petrovaradinskoj tvrđavi, u koju je zatvoren kao propagator protiv imperijalističkog rata, a zatim kroz teške ratne dane na visokim, snegom pokrivenim Karpatima, pa kao teško ranjen zarobljenik (1915. g.) po ruskim logorima, on je upoznao i život vojnika, njihove misli i želje, kao i svu okrutnost odnosa u nenarodnim armijama.

Učestvujući u julskim demonstracijama 1917. godine u Petrogradu, a zatim služeći u redovima Lenjinove Crvene garde, Tito je osetio i video nove odnose među ljudima, snagu naroda i lenjinski put rušenja starog i uspostavljanja novog, pravednog društva. Njegov partijski staž datira od 1920. g.

Po povratku u otadžbinu on je, teško zarađujući najsušni hleb po mnogim industrijskim mestima od Kraljevice na zapadu, do Smederevske Palanke na istoku, otpočeo neumoran rad na propagiranju marksističko-lenjiniističkih ideja i na učvršćenju redova mlade Komunističke partije Jugoslavije. Kroz taj neumoran rad među trubenjima Tito je još više upoznao njihov život, čežnje i sposobnosti, sticao je nova iskustva u radu i borbi za prava i interese naroda.

Izrastao iz radničke klase — kaže drug Ranković za druga Tita — baš u toj sredini, svojim dugogodišnjim, neprekidnim, časnim i duboko humanim revolucionarnim radom stekao je ogromno iskustvo. Time se jedino i može objasniti njegov veliki osećaj za potrebe i interese kako radničke klase tako i čitavog naroda.²⁸⁾

²⁸⁾ Aleksandar Ranković, „Razgovor sa novinarima“, „Komunist“, 16. IV 1959.

1927. god. postao je sekretar Sindikata metalaca u Zagrebu, a onda pokrajinski sekretar metalaca za Hrvatsku. Od 1927. do 1928. sekretar je Mesnog komiteta Partije u Zagrebu. 1927. bio je osuđen na 7 meseci robije, a 1928. na 6 godina. 1934. emigrirao je u Beč gde je kooptiran za člana Politbiroa CK KPJ, a zatim odlazi u Kominternu, da se odatle 1936. god. vrati u zemlju kao član Politbiroa CK. Došavši u zemlju radi na konsolidovanju Partije, smenjuje staro oportunističko-izdajničko rukovodstvo, i postaje generalni sekretar. Otada naša Partija radi kao preporođena. Šalje dobrovoljce u Španiju; ukazuje narodu na opasnost od fašizma. Partija postaje osnovna snaga u borbi za nezavisnost Jugoslavije i bolji život radnih ljudi. Zatim dolazi Peta partijska konferencija, 27. mart i 7. juli. Tito je zatim vrhovni komandant i pobednik. On narodima Jugoslavije donosi Republiku čiji je predsednik.

1948. Tito je, zajedno sa narodima Jugoslavije, izdržao strahoviti udar Informbiroa, ali je i iz ove borbe izašao kao pobednik. Njegovo ime je poznato širom sveta ne samo po ranijim delima već i po borbi za aktivnu koegzistenciju među narodima širom celog sveta.

TITO — REVOLUCIONAR

Nenarodni režimi progonili su borce za prava i interese trudbenika. Tako je i drug Tito bio hapšen i zatvaran. 1928. godine, tek nekoliko meseci pošto je izabran za sekretara Mesnog komiteta Zagreba, izveden je pred sud.

Na procesu, pred sudom klasnog neprijatelja, Tito je pokazao kako treba da se drži pravi revolucionar u odbrani svojih uverenja. Zagrebačke „Novosti“ su prikazale početak Titovog suđenja ovako:

... doveden je u dvoranu Josip Broz, svakako najinteligentnija ličnost u ovom procesu. Njegovo lice ima nešto od onih fizionomija, koje potsećaju na čelik. Svijetlim očima gleda preko cvikera vrlo hladno, ali energično i mirno...

Na pitanje predsedavajućeg da li razume optužnicu i da li se oseća krivim, Tito je odgovorio da razume optužnicu i nastavio:

Ja se ne ćutim krivim iako priznajem ono što me tuži državni odvjetnik, jer ne smatram ovaj sud kompetentnim, već samo sud Partije...

A kada ga je predsjednik upitao: „Je li Vam poznat Zakon o zaštiti države i jeste li znali da taj zakon zabranjuje svaku komunističku propagandu?“, Tito mu je odgovorio: *Ja Zakon o zaštiti države nisam čitao, ali sam bio svjestan da svojim činom griješim protiv toga zakona. Ja držim da su prirodni zakoni viši od onih koje stvara jedna klasa da pritisne drugu. Ja sam za svoje ideale spreman žrtvovati svoj život.*

Rodoljub Čolaković, koji je zajedno sa Titom tamnovao u Mariboru, piše o njemu, između ostalog, sledeće:

Prvi put sam u drugu Titu upoznao radnika rukovodioca, profesionalnog revolucionara, koji borbu za oslobođenje radnog naroda smatra svojim životnim pozivom, koji u revoluciju vjeruje svim svojim bićem, a za koju je spreman da žrtvuje svoj život. On je bio ponosan na to što se digao iz narodnih dubina, postao klasno svjestan i osjećao da ima snage da se bori za svoje uvjerenje bez obzira na lišavanja i žrtve. U tu borbu on je unosio svu strasnost svoje prirode koja uživa u okršaju...

On je radio, učio, ali to je bila nedovoljna hrana za njegovu neukrotivu borbenu prirodu koja je žudjela za akcijom, u kojoj se jedino mogla da izživi i zadovolji. Sjećam ga se kako je ponekad šetao između zaključanih vrata i rešetke, ne govoreći ni s kim, zanesen u misli, kidajući se u sebi zbog toga što je tu, za rešetkom, a ne napolju, gdje je njegova snaga — on je toga uvijek bio svjestan — tako potrebna i gdje bi mogao biti i te kako koristan. U tim trenucima, on je čitavim svojim izgledom i držanjem potsjećao na orla u kavezu, koji nemoćno bije krilima o rešetke svoga kaveza...²⁹⁾

Ova neugasiva žeđ za radom i borbom sasvim je razumljiva, jer je drug Tito, na čelu grupe radnika, tek bio otpočeo grandiozan posao na konsolidaciji redova partijske organizacije kroz odlučnu borbu protiv desnih i levih frakcionaša.

Taj rad i borbu on je nastavio povratkom sa robije, 1934. godine. Tito je odmah sagledao da naša Partija može biti prava revolucionarna organizacija samo ako se izmeni

²⁹⁾ „J. B. Tito“; str. 38. i 39, „Borba“ 1952.

metod rukovođenja u njoj. Naime, dotada je CK naše Partije rukovodio iz inostranstva (zbog terora policije), a komunisti u zemlji nisu smeli ništa da preduzimaju pre no što bi dobili direktive, koje je CK morao prvo slati u Kominternu na odobrenje. Znači, komunisti nisu mogli misliti svojom glavom. Ovo ne samo da je bio dug put, već je on bio i nepravilan jer su odluke o radu Partije donosili ljudi daleko od svoje zemlje, daleko od njene borbe, a često oni nisu dublje ni poznavali uslove u zemlji. Treba dodati još i to da Kominternu nije imala poverenja u drugove koji su izrasli u borbi u zemlji. Sem toga, postojala je u samom CK frakcijska borba, pogotovu je bio opasan i štetan dotadašnji sekretar Gorkić — sledbenik Kominterne.

Za ovo vreme Tito je vodio upornu borbu u Kominterni da se ne raspusti KPJ, kao što je to bilo učinjeno u Poljskoj i Koreji

Ideju o osamostaljenju naše Partije i uklanjanju oportunističke i izdajničke druge Tita je mogao izvesti, posle uporne borbe, tek 1937. kada je postao generalni sekretar CK KPJ. Smenjen je čitav stari CK i izabran nov, i on je ostao da rukovodi iz zemlje.

Pod Titovim rukovodstvom ubrzo je nestalo frakcijske borbe u redovima Partije; ona je brzo jačala i sticala sve veći uticaj u masama, te je pred odlučnu bitku naše istorije postala istinska avangarda trudbenika Jugoslavije i bojni štab narodnooslobodilačkog rata i revolucije. Konsolidacija redova KPJ je prva Titova istorijska pobeda koja će usloviti sve naredne velike pobede.

U toku rata drug Tito je svakodnevno pokazivao svoju revolucionarnost. Moskva mu nikako nije praštala želju da osamostali našu Partiju, ali je on ostajao uporan jer je znao da postupa onako kako marksizam, ne dogmama, već kao metod za rukovođenje, zahteva. I protiv zahteva Staljinu Tito je stvarao proleterijske jedinice, Nacionalni komitet, stalno podvlačio da je KPJ organizator ustanka, nije dozvoljavao povratak kralja u zemlju — iako mu je to predlagao Staljin. Naročito je dolazio u sukob sa Kominternom oko karaktera naše revolucije itd. itd.

Ali, borba nije stala svršetkom drugog svetskog rata; došla je 1948. sa svojom zloglasnom rezolucijom. Staljin je hteo da se definitivno obračuna. Koristio je naše nesređene odnose sa Zapadom i autoritet SSSR-a, a pretio je armijom, ekonomskom blokadom, koristio se lažju i smicalicama. Pogotovu je napadao druga Tita. Međutim, drug Tito se odupro onako kako je i ranije umeo. Njemu je bilo jasno da će naša Partija, ako prizna komandovanje Staljina i boljševičke partije, biti satelit a ne revolucionarna partija koja vodi stalnom progresu svoju zemlju. Da je i iz ove borbe izašao kao pobednik svedoci smo svi mi.

TITO — VOJSKOVOĐA

Kad su Hitlerove divizije koje su već pregazile gotovo celu Evropu ulazile u Zagreb, 10. aprila 1941. CK KPJ na čelu sa drugom Titom doneo je odluku da otpočnu neposredne pripreme za oružani ustanak.

Opšta situacija bila je veoma teška. Sile Osovine nalezile su se na vrhuncu moći. U porobljenoj Evropi nije se osećao ni dašak slobode i pokreta otpora. Hitlerovi generali sa svojim oklopnim i motorizovanim divizijama izgledali su nepobedivi; to ubeđenje imali su mnogi i mnogi. Prvi nalet na SSSR kao da je potvrđivao to ubeđenje. U takvoj opštoj situaciji, a u uslovima okupirane, opljačkane i raskomadane zemlje, pritisnute do zuba naružanim brojnim armijama okupatora, trebalo je Tito — vojnik da nađe rešenja za realizaciju odluke o ustanku koju je doneo CK na čelu sa drugom Titom — političarem.

Trebalo je pronaći strategiju, taktiku i organizaciju — u kojima će revolucionarna snaga naroda najpotpunije doći do izražaja, a koja će paralisati materijalne prednosti neprijatelja. Klasična forma oružanog ustanka nije dolazila u obzir. Opšti odnos snaga i njihov raspored nije omogućavao da se ustanak podigne u jednom centru pa da se širi ka periferiji. Takva strategija dovela bi, u konkretnoj situaciji, do izolovanja revolucionarnih snaga i stavila bi ih pod uništavajuće koncentrične udare nad-

moćnijih, moderno naoružanih i dobro obučanih okupatorskih i kvislinških jedinica, što bi obavezno dovelo do poraza. Moralo se naći drugo rešenje i njega je pronašao drug Tito u svenarodnom partizanskom ratu, povedenom jednovremeno na celoj teritoriji zemlje. Kadrovi Partije bili su na terenu, a to je dalo mogućnost da se početni napad izvede u najširim granicama bez prethodno većeg pomeranja snaga. Takav napad je izazvao opšte iznenađenje kod neprijatelja, vezao je njegove snage i onemogućio mu slobodu manevra, a snagama ustanika dao mogućnost pune eksploatacije početnih uspeha.

Pred Titovom koncepcijom svenarodnog partizanskog rata bila je nemoćna Hitlerova doktrina „blickriga“. Partizanske snage bile su toliko elastične da su mogle izbeći udar nadmoćnijeg neprijatelja, a opet toliko uporne da mu ne dozvole da se odlepi i da se koncentriše za počesno tučenje pojedinih žarišta ustanka. Uopšte, partizanskim ratom Tito je našao najpogodniji način da parališe prednosti neprijatelja i da omogući svestran razvoj stvaralačke inicijative revolucionarnih snaga. Kroz partizanske akcije sticana su borbena iskustva; zaplenjivano je naoružanje i, uz minimalne sopstvene žrtve, nanošeni su neprijatelju teški gubici. Njemu je trebalo vremena da se snađe, a to vreme bilo je dragoceno za Tita. On je od boraca, prekaljenih kroz partizanske odrede, otpočeo da formira brigade, a zatim divizije i korpuse koji su bili sposobni za izvođenje manevarskih operacija, bitaka i bojeva.

Na čelu svoje vojske Tito je dao divne primere ratne veštine. Njegov vojnički genije došao je do punog izražaja.

Dovoljno je prostudirati samo nekoliko od velikog broja njegovih pobedonosnih operacija, kao što su: oslobođenje zapadne Srbije (1941.) veliki maršmanevar Crna Gora — Bosanska krajina (1942.), probijanje neprijateljskog obruča na Sutjesci (1943.) pa da se Tito sagleda u svoj veličini originalnog stratega i genijalnog vojskovođe.

Tito će u istoriji ratne veštine biti svrstan među najveće vojskovođe. To mesto mu pripada samim tim što je

on u okupiranoj Jugoslaviji u toku neprestane borbe stvorio armiju od gotovo milion boraca. A izgraditi armiju usred okupirane Evrope i održati se s njom, opkoljen sa svih strana brojno i tehnički daleko nadmoćnijim neprijateljem, bez fabrika ratnog materijala, bez urednog snabdevanja, dugo bez ikakve pomoći sa strane, — to je mogao samo veliki vojnički genije.

Ako se značaj vojnika ocenjuje po tome u kakvim je uslovima vodio i dobio rat, onda se sa Titom ne može uporediti nijedan vojskovođa. Prema drugima stvarnost nije bila tako škrta kao prema njemu. Titu, za razliku od drugih vojskovođa, stajalo je na raspoloženju izuzetno malo sredstava za ratovanje. Zapravo, svaku novu bitku on je mogao voditi samo oružjem koje je u prethodnoj morao oteti od neprijatelja. Ničiji kvaliteti nisu bili podvrgnuti stalnom i neprekidnom ispitivanju i proveravanju kao njegovi. Istorija zna mnogo slučajeva kada je težina uslova svladala slavne ratnike. Kod Tita se dešavalo suprotno. U tim uslovima jačala je njegova snaga, povećavale su se njegove mogućnosti, što ubedljivo potvrđuju velike bitke našeg oslobodilačkog rata, vođene u veoma nepovoljnim uslovima, kao što su: protivudar kod G. Vakufa, prelaz preko Neretve, a naročito teška, dugotrajna, sudbonosna bitka na Sutjesci. Za rad Vrhovnog komandanta, druga Tita, u ovoj velikoj bici general-pukovnik Velimir Terzić, piše:

On je u Bici na Sutjesci, snagom svoga bogatog revolucionarnog iskustva, neuporedivom duhovnom okretnošću i pronicljivošću, udruženim sa jakom voljom, držeći se postavljenog cilja bitke, uvek uspevao da savlada i najveće teškoće, da nađe uspešno rešenje iz takoreći bezizlaznih situacija, da otkrije izvore snaga i da te snage brzo stavi u pokret i dejstvo, da digne duh i moral boraca i starešina do neslučenih visina. Lično podnoseći najveće napore, nalazeći se uvek u središtu bitke, odnosno težištu operacija, deleći sve opasnosti i ratne teškoće sa svojim borcima i starešinama, radeći danonoćno bez predaha, drug Tito je ličnim primerom i ličnim starešinskim uticajem u najdramatičnijim časovima Bitke na Sutjesci, tim putem rešavao najteže borbene krize.³⁰⁾

³⁰⁾ „Sutjeska“, str. 52, „Vojno delo“, Beograd 1958.

Tito spada među najslavnije vojskovođe sveta ne samo zato što je na jedinstven način u istoriji stvorio armiju i što je ratovao pod krajnje teškim i nepovoljnim uslovima, već i zato što je ta armija odigrala veoma značajnu ulogu u toku drugog svetskog rata. Ona je u proseku vezivala fašističke snage jačine od 25—40 divizija ili 400—700 000 vojnika kad su se odigravale sudbonosne bitke na svetskim frontovima. Tako, na primer, 1942. godine za vreme odlučujućih bitaka kod El Alameina i Staljingrada, Titova armija je vezivala 36, a za vreme savezničkih iskrcavanja na Siciliji i u Italiji 39 divizija.

Početak 1945. godine naše oružane snage od 800 000 vojnika i oficira, formirane u četiri armije, obrazovale su veliki stratejski front preko jugoslovenske teritorije, povezujući južno krilo Crvene armije u Rumuniji sa savezničkim snagama u Italiji.

Koliki je materijalni doprinos naše Armije opštesavezničkoj stvari svedoči i činjenica da je ona fašističkim snagama nanela gubitke od preko 1 000 000 vojnika i oficira (i to 559 000 mrtvih, 559 000 ranjenih i zarobljenih), zaplenila je ili uništila: 4630 topova, 13 396 mitraljeza, 31 819 puškomitraljeza, 590 984 puške, 7149 minobacača, 309 aviona, 928 tenkova, 20 022 motorna vozila, 362 900 000 pušanih metaka itd.

Okupatori i njihove sluge znali su šta za narode Jugoslavije znači Tito, pa su preduzeli sedam velikih ofanziva, uvek upravljenih baš tamo gde se on nalazio, a uz to, Nemci su odštampali i hiljade plakata sa Titovom slikom i ucenom: „100 000 rajhsmaraka u zlatu dobiće onaj koji dovede živa ili mrtva komunističkog vođu Tita“. Ali sve je bilo uzalud; Tito je bio bolji vojnik od svih nemačkih generala i feldmaršala, uvek ih je nadmudrivao i iz svake ofanzive izlazio kao pobednik. To su i oni sami morali više puta priznati. Tako u poverljivom izveštaju o borbi u Petoj ofanzivi, general Liters navodi, između ostalog, sledeće:

Tok borbi je pokazao da su komunističke snage pod Titovom komandom odlično organizovane, vešto vođene i da raspolažu borbenim moralom koji izaziva čuđenje. Neprijateljska komanda bila je izvanredno pokretna i — takođe i u odbrani — aktivna.³¹⁾

TITO — DRŽAVNIK

Tito se pokazao isto tako mudar državnik kao što je veliki revolucionar i slavni vojskovođa. Prateći i pravilno predviđajući razvoj događaja u zemlji i inostranstvu, on je dobro poznao opštu situaciju u svetu, a naročito je razumeo dušu i raspoloženje jugoslovenskih naroda. Zato su svi njegovi poduhvati bili realni i krunisani uspehom.

Cim je planuo ustanak organizovani su po upustvima Tita i CK KPJ, narodnooslobodilački odbori koji su u početku radili poglavito na mobilizaciji i snabdevanju Narodnooslobodilačke vojske, a zatim su preuzeli ulogu narodne vlasti, svaki na svom području.

Pošto je Narodnooslobodilačka vojska narasla i oslobodila veliki deo zemlje, na predlog druga Tita sakupili su se u oslobođeni Bihać predstavnici svih naroda iz svih krajeva Jugoslavije, koji su se konstituisali kao Antifashiističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ), kao privremeno narodno predstavništvo, iz kojega je izabran Izvršni odbor, kao najviši politički organ narodne vlasti u zemlji (26.IX 1942).

Dalje, pošto su savladane i dve najveće neprijateljske ofanzive, četvrta i peta, i pošto je slobodna teritorija još više proširena, a slava jugoslovenskih partizana zadivila svet, na inicijativu Tita, sazvan je AVNOJ na svoje Drugo zasjedanje u Jajcu (29. XI 1943), čijim odlukama su udareni temelji nove države. A kada je naša zemlja sasvim oslobođena, nova Ustavotvorna skupština je izglasala 29.XI 1945. ukidanje monarhije i proglašenje Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

Tako je legendarni vođa i učitelj naših naroda, Tito, stvarao po etapama, i sve u pravo vreme, monumentalno

³¹⁾ „Sutjeska“, str. 53.

delo — socijalističku republiku Jugoslaviju u kojoj su realizovane velike želje naših naroda — bratstvo i jedinstvo, socijalizam i demokratija.

I na međunarodnoj pozornici Tito igra danas vrlo veliku i značajnu ulogu. U njega su uprte oči iz svih krajeva miroljubivog sveta kao u najdoslednijeg pobornika vekovnih ljudskih ideala: istine i pravde, slobode i ravnopravnosti, mira i saradnje među narodima.

U cilju produbljenja prijateljskih odnosa s drugim narodima i učvršćenju mira u svetu, Tito preduzima naporna putovanja kako po evropskim državama, tako i dalekim zemljama Azije i Afrike, proklamujući mesto jalove blokovske politike hladnog rata blagotvornu miroljubivu politiku aktivne koegzistencije, koja jedino garantuje trajan mir i saradnju među narodima.

Kao genijalni vođ svoga naroda i veliki pobornik mira, Tito je stekao veliko priznanje u svetu. Urednik najvećeg britanskog lista, za vreme Titove posete Engleskoj, upozorio je čitav engleski narod rečima: „Zabeležite ovaj datum, jer će ga vaša deca učiti u istoriji“. A spiker radija Nju Delhija, kada je Tito bio u Indiji, objavio je članak u kome kaže da je Tito „jedna od najistaknutijih ličnosti našega veka“, i dalje, dajući ocenu njegove zasluge u narodnooslobodilačkom ratu, kaže: „Nije preterano reći da nijedna zemlja nije imala takvog vođu kao što je bio maršal Tito“.

TITO I NJEGOVI BORCI

O svojim boricima Tito je neprestano vodio očinsku brigu i staranje i delio je s njima i dobro i zlo. Onako kako je sa svojim ratnim drugovima zajedno proslavljao pobeđe i igrao kozaračko kolo pevajući partizanske pesme, tako isto je s njima podnosio sve ratne tegobe: duge forsirane marševe, glad, žeđ, mraz, nespavanje, avionsko bombardovanje, pa i povremene neuspehe, dajući svetao primer požrtvovanja, istrajnosti i heroizma. Nalazeći se uvek na glavnom težištu i okršaju borbe, Tito je u toku

pete neprijateljske ofanzive bio ranjen (Milinklade 9.VI 1943.), te je tako i svojom plemenitom krvlju zapečatio svoju neizmernu ljubav narodu i otadžbini.

U jednom razgovoru sa novinarima drug Aleksandar Ranković je za odnos Tita prema borcima, naročito ranjenicima, rekao između ostalog:

Pored mnogih, već poznatih, kvaliteta druga Tita... koji su stekli opšte priznanje u svetu, — na naše ljude, naročito komuniste, najснаžniji utisak ostavljao je njegov humani odnos kao Vrhovnog komandanta prema borcima, što se naročito ogledalo u njegovoj brizi o ranjenicima. Poznata je odluka druga Tita za vreme četvrte neprijateljske ofanzive, u zimu 1943. godine, kada se u kanjonu Neretve zajedno sa ostalim borcima, našlo i 4000 ranjenika. Njih je trebalo po svaku cenu spasti, pri čemu se rizikovalo da pogine još toliko zdravih boraca koji su sa svih strana bili opkoljeni neuporedivo jačim snagama neprijatelja. Samo čvrsta volja i prisebnost tako velikog vojskovođe i talentovanog organizatora kao što je Tito mogli su naći izlaz i iz te situacije.

U Narodnooslobodilačkom ratu bilo je bezbroj kritičnih trenutaka kada je, kao ovoga puta, trebalo doneti sudbonosnu odluku. Drug Tito se našao pred sličnim problemom i za vreme legendarne bitke na Sutjesci; situacija je bila takva da je čitavim divizijama zapretila opasnost uništenja od neprijatelja. Neko od komandanata predložio je tada da se ostave ranjenici, za koje više nije bilo spasa. Drug Tito je odgovorio da on takvu odluku ne može doneti ni kao Vrhovni komandant, ni kao sekretar Partije, ni kao čovek.³²⁾

A drug Vicko Krstulović, govoreći o drugu Titu, kaže:

Mene je uvijek naročito osvajala ona Titova poznata neposrednost... To je samo jedna od onih mnogih divnih komponenata od kojih je sazdana Titova ličnost, njegov lik koji oplemenjuje, drugog čovjeka, podstiče na inicijativu, upornost, samoprijegor i hrabrost, bez čega nema velikih djela ni u miru, a u ratu, onakvom kakav je bio naš, pogotovu.³³⁾

Ali ne samo za vreme rata, već i danas, drug Tito neprestano vodi očinsku brigu o pripadnicima Armije. On, istina, kao vrhovni komandant, zahteva od njih

³²⁾ „Komunist“ od 16-IV-1959.

³³⁾ „Narodna armija“ od 17-IV-1959.

maksimum naprezanja i spremnosti, ali im je zato omogućio bogat kulturno-zabavni život, dobru zdravstvenu zaštitu, dobre smeštajne prilike i kvalitetnu ishranu, obezbeđenje nezbrinutih članova porodice, sticanje znanja i kvalifikacija, i još mnogo toga, što je nama vrlo dobro poznato.

Zbog svega toga borci su prema svome Vrhovnom komandantu gajili iskrenu ljubav i nepokolebljivu odanost. Uvek su bili gotovi da na njegovu reč skoče u vatru i u vodu. S pesmom o Titu naši slavni partizani neustrašivo su jurišali na bunkere, razbijali fašističke horde i oslobađali sela i gradove. S Titovim imenom na usnama jugoslovenski rodoljubi su prkosno stajali na gubilištima pred smrtonosnim cevima okupatorskih razbojnika, pod vešalima s dželatovom omčom na grlu ili, stojički, bez jauka, umirali na mukama po zatvorima i logorima smrti. Verovali su u Tita i u pobedu pravedne stvari za koju se bore i niko nije žalio svoj život. Bezbrojni su primeri o herojskoj ljubavi boraca prema drugu Titu, ali jedan primer za vreme proboja iz pete ofanzive, koji opisuje general Terzić, kao da govori za sve.

Kolona Vrhovnog štaba i Pratećeg bataljona kretala se kroz guste šume od Mrčin Koliba ka selu Jeleč... Tito je išao na čelu kolone...

U jednoj dolinici, kraj staze našli smo nekoliko teških ranjenika... Jedan među njima bio je naročito teško ranjen: sav je bio prosto izrešetan.

Naša kolona se iznenada pojavila, ranjenici su bili na poslednjim mukama, takoreći na ivici smrti, pa, ipak, odmah su prepoznali drugu Tita. Kao da im je njegovo prisustvo značilo spas života, na licu im se ukazivalo nešto kao radost. I na zaprepašćenje svih nas onaj koji je bio sa najviše rana, čovek skoro bez života, viknuo je glasom koji kao da je izbijao iz zdravih grudi: — ŽIVEO VRHOVNI KOMANDANT TITO!

Mislim da tome ne treba objašnjenja. Lik Vrhovnog komandanta, njegov odnos prema borcu i onom zdravom i onom ranjenom, vera tog borca u njega kazivali su sve.³⁴⁾

³⁴⁾ V. Terzić, „Vojno delo“ br. 6/58, str. 466. i 467.

LJUBAV I PRIZNANJE NARODA I ARMIJE

Ljubav jugoslovenskih naroda prema svome najboljem sinu — velikom vođi i učitelju drugu Titu — toliko je silna i čista, da je niko i nikad ne može pokolebati i pomutiti.

Tito je odlučno, znalčki i herojski vodio vojsku i narod pune četiri godine iz pobeđe u pobeđu, savlađujući sve prepone i ponekad na izgled bezizlazne situacije, sve do potpunog uništenja neprijatelja i oslobođenja jugoslovenskih naroda od okupatora i domaće reakcije. Tolikim svojim podvizima i pobeđama ovenčao se neuvelom slavom, a narod mu se za sve to odužio, između ostalog, i time što mu je dodelio zvanje maršala Jugoslavije i odlikovao ga ordenom narodnog heroja.

Povodom proslave petnaestogodišnjice epopeje Sutjeske, narod Jugoslavije je svojom Poveljom još jednom izrazio priznanje svom velikom vođi za njegova ogromna dela.

POVELJA NARODA JUGOSLAVIJE DRUGU TITU

„U danima kada se radilo o životu i o smrti svih naših naroda,

Ti si, družo Tito, obavijen dimom požara, čitavome svijetu krvlju i barutom objavio da se ni topovskim ždrijelima ni konopu krvnika nećemo pokloniti nikada.

Tvoj poziv na ustanak, što si ga potpisao kao sekretar Komunističke partije Jugoslavije početkom ljeta godine tisuću devetstotina četrdeset prve, odjeknuo je čitavom našom zemljom uz potmulu grmljavinu prvih partizanskih laguma.

Nadahnete nepokolebljivom vjerom u pobjedu Revolucije, riječi Tvoga poziva nisu bile samo glas humanog protesta protivu svirepog i podlog umorstva jedne izdane i pregažene zemlje. Tvoj glas zaorio je kao zov bojne trube na otpor protiv moćnih neprijateljskih vojski kada je usred porobljene Evrope, prasak naših narod-

nih pušaka navjestio pobjedu najosnovnijih ljudskih prava.

Od Beograda i Užica do Bihaća i Slunja, od Banije i Papuka od Fruške Gore preko Igmana, Jahorine, Kozare i Grmeča, od Romanije i Maglića do Drvara i Soče, od Sandžaka, Durmitora i Makedonije, od Kosmeta do Dunava i Drave Ti si stupao na čelu četa iz bitke u bitku, a za Tvojim barjacima slijedili smo te kao što te slijedimo i danas, uvjereni da je put naše Partije za nas jedini put do pobjede, za koju je žrtvovalo svoje živote više od petnaest stotina tisuća našega svijeta.

Slaveći petnaestogodišnjicu pobjede na Sutjesci, mi se danas, druže Tito, usred ove veličanstvene kosturnice sjećamo Tvojih riječi kojima si kao komandant Narodnooslobodilačke vojske odao priznanje svim mrtvim i preživjelim borcima ove jedinstvene bitke, kada su čete golog, bosog i gladnog ljudstva uspjele da poraze deset puta brojnijeg i nesrazmjerno jače naoružanog neprijatelja.

Pred gordim dostojanstvom smrti Tvojih palih vojnika koji su uz šum bučnih slapova ove planinske vode krvlju posvjedočili vjernost svojoj zemlji i idealima međunarodne, proleterske solidarnosti, Ti si, druže Tito, priznao borcima, komandirima i političkim komesarima Prve, Druge, Treće i Sedme divizije, Prve majevičke i Šeste istočno-bosanske brigade, najviša ratna svojstva kakva treba da imaju vojnici revolucije.

Najvišim svojstvima revolucionara, Ti si, druže Tito, bio uzorom od prvog dana kako si se pojavio na čelu naše Partije, svjestan postojano kako treba htjeti da se smrtna opasnost prevlada pobjedonosnom voljom svim premoćnim snagama uprkos.

Još od Užica jeseni 1941, Ti si jasno spoznao da neprijatelja treba napasti usred vlastitog strateškog i političkog tabora i tako si se sa svojim brigadama pojavio pred Sarajevom i Rijekom, Ljubljanom i Zagrebom. Već početkom godine tisuću devetstotina četrdeset druge, a kada su se Tvoje čete pod udarom premoćnih snaga povukle od Karlovca i Slunja preko Like i Grmeča, Ti si daleko-

vidno odredio da treba zauzeti Prozor, pregaziti Neretvu i protivnika razbiti na crnogorskim, hercegovačkim i sandžačkim vrljetima. Tako si Sutjesku i Zelengoru, Maglić i Volujak pretvorio u slavne pobjede, i u trenutku kada je neprijateljska vrhovna komanda bila već potpisala kolektivnu smrtnu osudu za sve Tvoje opkoljene i na smrt osuđene borce. Ti si, razbivši vatrene obruče, smjelo prodro na sjever od Sarajeva do Višegrada, oslobodivši čitavu Istočnu Bosnu. Tri mjeseca kasnije, u novembru 1943, Ti si već, u Jajcu, položio temelje današnje naše Federativne Socijalističke Republike

Historijska borba za novu Jugoslaviju, zajednicu ravnopravnih i slobodnih naroda, borba je svih nas, i sve naše pobjede vezane su o Tvoje ime i o imena Tvojih boraca, komandira, političkih komesara, i svih Tvojih političkih saradnika.

Ponosni na svoju slavnu borbu i veličanstvene uspjehe u stvaranju novih demokratskih socijalističkih društvenih odnosa, narodi Jugoslavije, izriču Ti, druže Tito, puno priznanje za Tvoje neprolazne zasluge kao prvom vojniku naše Partije i Revolucije.

Edvard KARDELJ, Jovan VESELI-
NOV, Đuro PUCAR, Lazar KOLI-
ŠEVSKI, Vladimir BAKARIĆ, Miha
MARINKO, Petar STAMBOLIĆ, Bla-
žo JOVANOVIĆ, Aleksandar RAN-
KOVIĆ

Tjentište, 4 jula 1958.³⁵⁾

*

Ogromna dela koja je drug Tito učinio za dobro naroda Jugoslavije priznata su mu i *Poveljom koja mu je dodeljena kao doživotnom članu Saveza boraca*. U Povelji se kaže:

³⁵⁾ „Vojno delo“ br. 6/1958.

„Drug Josip Broz Tito neizmerno je zadužio narode Jugoslavije, i svoje ime za večita vremena upisao u najslavnije stranice njihove istorije.“

On je u periodu između dva velika rata učvrstio i prekalio Komunističku partiju Jugoslavije, avangardu radnog naroda, u borbi za slobodu i bolji život i pripremio je za veliku oslobodilačku bitku.

U sudbonosnim danima 1941. godine, drug Tito je stao na čelo oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije i organizovao sveopšti narodni ustanak protiv okupatora i njihovih saradnika.

Pod njegovim rukovodstvom, u toku četiri godine nezapamćenih teškoća, radni, slobodoljubivi narodi Jugoslavije postavili su temelje svojoj socijalističkoj zajednici Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji.

Za vreme oružanih borbi, kroz sve kalvarije Oslobodilačkog rata drug Tito je delio patnje svojih boraca i svoga naroda, dajući primer predanosti i požrtvovanja u borbi za stvar narodne slobode, ne štedeći sebe, pa ni svoju krv. Pod Titovim rukovodstvom dobijene su sve velike bitke i izvojevane sve velike tekovine našeg Oslobodilačkog rata. Pod njegovim rukovodstvom iskovana je mlada Jugoslovenska narodna armija, branilac slobode i nezavisnosti naroda Jugoslavije.

Inspirišući bratsku slogu i ravnopravnost, drug Tito je ujedinio narode Jugoslavije i kao priznati vođa Narodne revolucije izveo ih na put zajedničkog života i stvaralačkog rada.

Tvorac nove Jugoslavije drug Tito je, posle uspešno završenog Oslobodilačkog rata, priznat i poštovan od svih, poveo naše narode u nove, ali ne manje teške bitke za izeradnju novog društva u našoj zemlji, za ostvarenje velikih ljudskih ideala socijalizma, što je produžilo i krunisalo delo slavnihi revolucionarnih bitaka radnog naroda.

Pod rukovodstvom druga Tita, naša socijalistička domovina Jugoslavija, stekla je, ranije nezapamćen ugled i međunarodno priznanje i postala primer drugima u borbi

za mir, konstruktivnu saradnju i demokratske odnose među ljudima“.³⁶⁾

*

Široke narodne mase opevale su svoju ljubav prema Titu kroz naivne, ali umilne i srdačne stihove.

*Druže Tito, naše rosno cveće,
Ceo narod za tobom se kreće.
Ti si, druže, na temelju bio,
Od početka narod predvodio.*

*Ovo nam je naša borba dala
Da imamo Tita za maršala.
Maršal Tito, vođa svih brigada,
Tvojom borbom nestati će jada.
Više zemlja robovati neće*

*Druže Tito, oče domovine,
Primi pozdrav tvoje omladine.*

*Druže Tito, naša mudra glavo,
Ti se boriš za narodno pravo.*

*Druže Tito, dragi predvodniče,
Ti narodni pravi predstavniče.
Druže Tito, mi ti se kunemo,
Da sa tvoga puta ne skrenemo.*

*

Danas naš narod pokazuje ljubav prema drugu Titu i svojim velikim dostignućima na izgradnji socijalizma. Sa koliko ga ponosa izveštavaju da su dovršili neku fabriku, auto-put ili most.

Velika manifestacija ljubavi naroda, a naročito omladine, prema drugu Titu su i Titova štafeta i Dan mladosti, kao i svaki doček druga Tita prilikom povratka iz inostranstva, ili oduševljenje kad je doneo neku istorijsku odluku.

³⁶⁾ „Borba“ od 5. VI 1958.

*

*

*

Nemogućno je sve reći o Titu kao revolucionaru, vojskovođi i državniku, o njegovim delima i njegovom velikom ljudskom srcu, kao i o osećanjima i ljubavi naroda prema njemu. Za njega lepo odgovara karakteristika koja je bila data za Vašingtona: „Prvi u ratu, prvi u miru, prvi u srcu svoga naroda“.

Maršal Tito, generalni sekretar CK SKJ, predsednik FNRJ i vrhovni komandant JNA svojim divnim likom, vanrednim vojničkim i državnim darom, uliva poverenje narodima Jugoslavije u uspeh njihovih velikih dela, i izvor je njihove moralne snage.

GLAVA V

VOJNA ZASTAVA

*Čuvajte zastave neokaljane od svih
neprijatelja*

TITO

Još od najstarijih vremena u Vavilonu, Egiptu i Persiji postojale su vojne zastave. Izrađivane su od raznobojnog platna i nošene na dugačkom koplju ili motki. Na njima su bili izvezeni razni likovi kao npr. lav, zvezda, lađa i dr. Stari Grci imali su zastave bele ili crvene boje, sa izvezenim grbom grada ili države.

Rimski vojskovođa i konzul Marije, u I veku pre n.e., zamenio je platnene zastave legija raskriljenim orlovima — simbolom rimske robovlasničke države. Legionarski orao smatran je kao najveća vojnička svetinja. Za vreme marša nošen je na čelu kolone, a u toku borbe na desnom krilu legije. Na prenoćištu ga je čuvala počasna straža.

U periodu krstaških ratova i ritterskih jedinica, pod zastavom većeg feudalca okupljalo se oko 150 boraca, vitezova i njihovih pristalica. U slobodnim gradovima borci su se okupljali pod zastavama cehova (zanatskih udruženja).

Krajem XII veka u evropskim državama postojala je tzv. glavna državna-vojnička zastava.

Vojskovođa se u toku bitke nalazio u neposrednoj blizini zastave i komandovao pomoću nje. Naginjanje zastave u pravcu neprijatelja značilo je juriš, a spuštanje — povlačenje vojske.

Francuska buržoaska revolucija izvedena je krajem XVIII veka pod trobojnom zastavom — trikolorom. Ona je usvojena kao državna i vojnička zastava. Napoleon I dodao joj je orlove na vrhu koplja. Od toga vremena dinastičke zastave zamenjene su državnim.

Najzad, u XIX veku se pojavila crvena zastava, kao simbol borbe međunarodnog proletarijata protiv eksploatacije. Posle velike oktobarske revolucije (1917), crvena zastava sa srpom i čekićem postala je državna i vojna zastava u SSSR-u.

Zastava je i kod naših naroda, još od najstarijih vremena pa do danas, uvek bila znamenje časti i dostojanstva armije, simbol moći i ugleda naroda i države.

U mnogobrojnim ratovima, koje su naši narodi vodili protiv raznih zavojevača za odbranu svoje slobode i nezavisnosti, zastava je igrala vrlo značajnu ulogu kao inspirator njihovog tradicionalnog rodoljublja i heroizma.

VOJNE ZASTAVE JEDINICA JNA

Vojna zastava Jugoslovenske narodne armije je simbol slobode, nezavisnosti i nepobedivosti naše socijalističke otadžbine, kao i borbene slave i ponosa vojnih jedinica. Ona je oličenje časti uzvišenog vojničkog poziva, slavnih pobjeda u narodnooslobodilačkom ratu i borbenih tradicija naših naroda.

Vojne zastave ustanovljuje i dodeljuje Vrhovni komandant oružanih snaga, koji ih predaje lično ili preko svog izaslanika, a primaju ih lično komandanti pukova, odnosno brigada.

Vojne zastave se dodeljuju pešadijskim, konjičkim, oklopnim i vazduhoplovnim pukovima i brigadama. Je-

dinice ostalih rodova bore se pod zastavom puka (brigade) kome su pridate, ili sa kojima sadejstvuju u borbi.

Jedinicama Narodnooslobodilačke vojske zastave je dodeljivao Vrhovni komandant, drug Tito. Te naše prve zastave bile su crvene (proleterske) ili trobojne. Prvu crvenu zastavu drug Tito je podario 5. marta 1942. godine Kragujevačkom bataljonu.

I ostale jedinice dobile su zastave koje su se u mnogobrojnim okršajima ovenčale neuvelom slavom, što sve-doče i visoka odlikovanja koja ih krase.

Naše ratne zastave, slavom ovenčane, već pripadaju svetloj prošlosti nacionalne istorije i čuvaju se u Vojnom muzeju sa najvećim pijetetom, kao večni spomen na herojsku borbu naših naroda za slobodu i socijalnu pravdu u toku narodnooslobodilačkog rata 1941 — 1945. Mesto njih, jedinice Jugoslovenske narodne armije primile su iz ruku svoga Vrhovnog komandanta nove zastave.

Armija ima dve vrste zastava: jednu za proleterske brigade (pukove), a drugu za ostale jedinice.

Proleterske brigade imaju zastavu od crvene svile na kojoj je u sredini umetnuta petokraka zvezda sa srpom i čekićem, a ostale jedinice trobojku sa crvenom petokrakom zvezdom na sredini. Na zastavama niz koplja vise: po dva gajtana sa kićankama, dve trake i lenta za odlikovanja. Na jednoj traki je državni grb, a na drugoj oznaka dotične jedinice (sem kod proleterskih, koje ovu oznaku imaju na samom polju zastave).

Obe zastave imaju zlatnim slovima izvezenu patriotsku lozinku: *Za slobodu i nezavisnost socijalističke otadžbine*, koja će zagrevati srca pripadnika JNA neugasivim žarom rodoljublja i opominjati ih na datu svečanu obavezu, na vernost svome narodu i svojoj otadžbini. Proleterske brigade imaju, osim toga, i internacionalno geslo: *Proleterii svih zemalja, ujedinite se!*

Prilikom predaje novih zastava gardijskim jedinicama 22. decembra 1951, maršal Tito je za stare rekao:

Pod tim zastavama, koje danas idu na počasno mjesto, borili su se naši borci pod najtežim uslovima i časno ih nosili neokaljane. Pod tim zastavama izvojevana je po-

bjeda nad okupatorima naše zemlje i pobjeda nad unutrašnjim neprijateljem.³⁷

A predajući nove zastave komandantima pukova (brigada), govorio je:

Drugovi! Vi primete danas zastave pukova kojima komandujete. Za vaše jedinice ovaj dan znači veliku svečanost. Vi dobijate ratne zastave, zastave vojničkog ponosa, časti i ratnih vrlina. Čuvajte te zastave neokaljane od svih neprijatelja. Nemojte nikad zaboraviti da u tom duhu odgajate i borce, jer ove zastave predstavljaju simbol ratne slavne Narodne armije.³⁸

Prilikom predaje zastava komandantima za jedinice, maršal Tito je svaku zastavu, u znak pijeteta, poljubio.

ZASTAVA – VOJNIČKA SVETINJA

Pod vojnom zastavom daje se svečana obaveza na vernost i odanost narodu i otadžbini. Ona je u ratu zbornom mesto svoje jedinice, oko nje se svi borci kupe, u borbi je slede i junački čuvaju. U borbi se vojna zastava nalazi na komandnom mestu komandanta puka (brigade), a po nahodanju komandanta, u odsudnim trenucima, iznosi se u prve borbene redove da podstakne borce da se smelo i hrabro bore.

Izvanredan polet obuzima trupu u okršaju kad ugleda svoju zastavu. Oni se tada sa neodoljivim naletom bacaju na neprijatelja. „Čoveku koji ide za zastavom, iz srca više neki zapovednički glas: bori se i prodiri“. (Mantegaca).

Zato što predstavlja narod i otadžbinu, zastava je neprikosnovena kao najveća vojnička svetinja. Nju uvek i na svakom mestu čuva i prati počasna straža. Pri donošenju zastave u stroj i odnošenju iz njega, trupa vrši pozdrav; tako isto zastavi odaju počast i svi pojedinci: vojna lica po propisima vojnih pravila, a civilna skidanjem kape i pogledom.

³⁷) Tito: Knjiga VI, str. 376, Beograd.

³⁸) Tito: knjiga IX, str. 236–237, Beograd.

Na ratnim brodovima vije se zastava Jugoslovenske ratne mornarice, koja je ustanovljena Zakonom o vojnim pomorskim zastavama. Ona se diže na jarbol broda ujutro, a spušta pred večer. Dizanje i spuštanje zastave pozdravljaju sva lica koja se nađu na brodu ili na obali, kao što se odaju počasti na kopnu vojnoj zastavi, ili kad se svira državna himna. Sva vojna lica koja dolaze na ratne brodove stupanjem na palubu okrenu se frontom ka broskoj zastavi, pozdrave je i tek potom idu dalje.

Vojna zastava nipošto ne sme pasti u ruke neprijatelju, jer bi time otadžbina bila ponižena, a dotična jedinica osramoćena. Za vojnike jednog puka najveća je nesreća i sram ako im neprijatelj zapleni zastavu. Takvi pukovi se ponekad rasformiraju kao nedostojni da postoje. Vojnik koji izneveri i napusti zastavu čini najveći zločin i dobija sramni žig izdajnika koga prate prezir i večno narodno prokletstvo.

U slučaju da nikako nije moguće da se zastava sačuva i spase, onda je treba zakopati u zemlju, pa i spaliti. Za spas zastave vojnik je dužan da i svoj život položi.

Svaka jedinica koja sačuva zastavu, sačuvala je i svoju čast, bez obzira na sve teške situacije, iskušenja i katastrofe kroz koje može u toku rata proći. A najveći ratni trofej je zaplenjena neprijateljska zastava. To je najlepší podvig jedne trupe u ratu i vidan znak njenog uspeha i pobede dok je za neprijatelja uzrok demoralizacije i predznak poraza. Vojnik, koji u borbi lično zapleni neprijateljsku zastavu, učinio je herojsko delo za koje mu se odaje zasluženno priznanje i dodeljuje visoko odlikovanje.

U danima najvećih stradanja i teških iskušenja, kada je naša vojska morala gladna i neodevena da se uz neprestane borbe prebacuje preko besputnih i zavejanih planina kao što su: Prenj, Durmitor, Zelengora, Treskavica, ili da probija neprijateljske obruče kao na: Sutjesci, Neretvi, Kozari, Beloj krajini itd. — naša zastava je ostajala svetla, čista i neokaljana. Kuršumima izrešetane, ponosno su se lepršale zastave naših jedinica i ulivale bor-

cima veru u pobjedu i snagu da istraju. Čak i oni koji su bili na izdisaju, nazirali su u njoj znamenje spasa i slobode.

Pod okriljem svoje zastave jedinice pobjedonosne Titove armije letele su iz boja u boj, iz pobjede u pobjedu širom naše zemlje, noseći narodu zlatnu slobodu i perspektivu srećne budućnosti. Kopljima slavnih partizanskih zastava omeđene su nove granice socijalističke Jugoslavije; iz njihovih bora zavladao je spasonosni duh revolucionarnog preporoda i nerazrušivog bratstva i jedinstva. Naši partizanski odredi nosili su od samog početka na svojim zastavama ispisanu parolu bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije. (Tito). Pod njima su zadavali uništavajuće udarce fašističkim hordama legendarni narodni heroji: Sava Kovačević, Marko Orešković, Ratko Pavlović, Stane Rozman, Kuzman Josifovski i ostali slavni rukovodioci Narodnooslobodilačke vojske, pod genijalnim rukovodstvom maršala Tita.

Tokom narodnooslobodilačkog rata i revolucije narod je opevao našu herojsku borbu i junake koji su se proslavili. Tako isto opevao je i vojne zastave, kao na primer u pesmi o narodnom heroju Savi Kovačeviću, koja počinje ovim stihovima:

*Kraj Sutjeske hladne vode,
Barjak časti i slobode
Leprša se iznad glave
Komandanta druga Save.*

Ili u pesmi kako bolna omladinka Mara moli majku da je privede prozoru i veli:

*Da ja vidim prije bijela dana
Proletersku četu partizana,
I pred četom mojega drugara,
Proleterske čete barjaktara.*

*Da mu vidim onu kosu plavu
I nad njome crvenu zastavu.*

Nove vojne zastave biće, kao i stare što su bile, inspirator borbenog duha i patriotizma, simbol bratstva i jedinstva naših naroda, oličenje otadžbine i odraz njene slobode i nezavisnosti. A nova pokolenja, napajana svetlim primerima i viteškim tradicijama svojih slavnih predaka, časno će ih nositi, junački čuvati i dostojno proslaviti. Pod ovim znamenjem odgajaće se zatočnici časti i slobode svoga naroda i svoje otadžbine, koji će uvek imati pred očima, kao zvezdu vodilju, ideale za koje su slavno pali najbolji sinovi naših naroda u toku narodnooslobodilačkog rata, kao i ranije u vekovnim borbama za svoj opstanak i slobodu.

U vojnim zastavama Armija ima nepresušni izvor moralnog nadahnuća kojim će čeličiti svoje redove, da bi uvek bila neprobojni bedem na braniku Federativne Narodne Republike Jugoslavije. I jedan od glavnih zadataka vojnih rukovodilaca jeste, da uvek, svuda i u svakoj prilici gaje neprikosновенost i kult zastave. A na bojnopolju, oni su prvenstveno obavezni da brane čast svoje zastave po svaku cenu, do poslednje kapi krvi, i da u tome daju svetao primer potčinjenim i mlađim.

PRIMERI

CRNOGORSKI BARJAKTARI

U žestokom boju na Krscu (1876) između Crnogoraca i Turaka, barjaktar Cucoćekličkog bataljona, Marko Đurov-Kaluđerović, pao je smrtno pogođen; njegov sin, momak od 18 godina, dohvati barjak i stade više mrtvog oca. No i njega zrno pogodi, a barjak prihvati njegov stric uz poklič: „Držite se, sokolovi!“ — No i njega tursko zrno obori. To se odigralo za svega dvadeset minuta.

Barjak junačkog crnogorskog plemena Lutova (Bratonožići) imao je 404 zrnobojine (pogotka), koje su bile dokaz kroz kakve je krvave okršaje prolazio. Pod tim barjakom je jednog dana u boju na Fundini i Kućima

(1876) palo šest barjaktara i toliko ih je ranjeno. Izrešetan kuršumima, potamneo od barutnog dima i sa tragovima osušene krvi, ovaj barjak je poslat ruskom caru za muzej kao uspomena i svedočanstvo crnogorskog heroizma.

ZASTAVA NE SME BITI PLEN NEPRIJATELJA

U ratu između Srbije i Bugarske, 1885. godine, kapetan I klase Mihailo Katanić, komandant 2. bataljona 11. pešadijskog puka, da bi povratio zastavu puka koju su Bugari bili zaplenili uskočio je među Bugare, zgrabio otetu zastavu i dobacio je svojim vojnicima, ali je pri tom teško ranjen, na tri mesta metkom i na pet bajonetom. Tako ranjen zarobljen je od Bugara koji su, ceneći njegov veliki podvig, postupali s njim vrlo lepo. A i otadžbina mu se odužila: on je, još dok se nalazio u ropstvu, proizveden u čin majora i odlikovan visokim ordenom. Njegova slika, u momentu kako preotima zastavu od neprijatelja, nalazila se na svim kasarnama u Srbiji i služila za moralno vaspitanje vojnika.

ČEVRTIJA

U pokušaju srpske vojske, 6. septembra 1914. godine, da pređe preko Save kod Čevrtije u Srem, nastradao je 13. pešadijski puk Timočke divizije. Komandant puka, pukovnik Ristić, doviknuo je u poslednjem momentu: „Spasite zastavu!“ Na to su se dr Milivoje Petrović i Jakov Nelić bacili za zastavom u Savu i preneli je na drugu obalu.

ZASTAVNIK ČAČANSKOG BATALJONA

Za vreme šeste neprijateljske ofanzive 4. decembra 1943. godine u borbi na položaju kod Prijepolja našao se, opkoljen u bunkeru, komandant 2. čačanskog bataljona 2. proleterske brigade, Milan Rakić. Naši borci su

ginuli, jedan po jedan, zastava je bila ugrožena. Ne mogavši ništa drugo, Rakić je omotao zastavu oko sebe ispod bluze i koji trenutak iza toga pao je izrešetan mitraljeskim rafalom. Neprijatelji su u bunkeru konstatovali samo herojsku smrt. Zastavu nisu našli.

GLAVA VI

SVEČANA OBAVEZA

Konop veže konje i volove, a poštena riječ vitezove.

Narodna poslovice

Svečana obaveza³⁹⁾ je uzvišeni čin kojim građani naše zemlje, stupajući u JNA, svesno primaju odgovornost za odbranu svoje socijalističke otadžbine. Svečana obaveza glasi:

(Ja rođeno i porodično ime, na primer, Ja Petar Ilić) svečano se obavezujem da ću verno služiti svome narodu, da ću braniti moju socijalističku otadžbinu Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju, da ću čuvati bratstvo i jedinstvo naših naroda i ugled Jugoslovenske narodne armije, i da ću savesno izvršavati naređenja mojih starešina. Uvek ću biti spreman da se borim za slobodu i čast Otadžbine ne žaleći da u toj borbi dam i svoj život.

³⁹⁾ Kod nas se van armije daju svečane izjave a one mogu biti: političke, građanske i profesionalne.

Političku svečanu izjavu daju: predsednik Republike, državni sekretari, narodni poslanici i državni službenici, koji ovim svečanim činom obećavaju da će poštovati zakone i savesno vršiti dužnosti.

Građansku svečanu izjavu daju sva lica koja su pozvana pred sudove i porotnike da u interesu pravde kažu istinu o onome što ih pitaju (svedoci, veštaci itd.).

Pri izvođenju nastave vojnicima treba tačno i jasno objasniti značaj i smisao svečane obaveze i nastojati da je nauče napamet, po mogućnosti pre davanja. Sadržaj tog objašnjenja izgleda ukratko ovako:

U svečanoj obavezi vojnik daje svoju časnu reč i svečano obećanje Vrhovnom komandantu, narodu i otažbini:

Da će verno služiti svome narodu. Za vojnika nema ničeg prečeg i uzvišenijeg od vernosti narodu u kome je ponikao, odrastao, vaspitao se i u kome uživa sve blagodeti slobode i srećnog života u stvaralačkom radu. Zato mu narod s potpunim pouzdanjem poverava svoju sudbinu i daje oružje da brani njegovu čast, slobodu i nezavisnost.

Da će braniti svoju socijalističku otadžbinu FNRJ koju su naši preci vekovima junački branili od osvajača, dok je, najzađ, u narodnooslobodilačkom ratu stvorena naša današnja velika, slavna domovina po ceni od milion sedam stotina hiljada života najboljih sinova naših naroda.

Da će čuvati bratstvo i jedinstvo naših naroda, koje su odvajkada propovedali naši velikani i za koje su se vekovima borili čestiti i napredni ljudi u svim delovima otadžbine. Ono je tek u narodnooslobodilačkom ratu ostvareno i najbolja je garantija naše slobode i nezavisnosti.

Da će čuvati ugled JNA koji je veoma veliki u svetu i stečen herojskom i požrtvovanom borbom u toku rata, svojom savremenom spremom i svesnom gvozdenom disciplinom u mirnodopskom razvoju. To svaki vojnik treba da ima na umu i da nikakvim nedostojnim postupkom ne okalja njen svetli lik.

Da će savesno izvršavati naređenja svojih starešina, što je osnovna dužnost svakog vojnika i kamen-temeljac vojne discipline, bez koje se armija ne može ni zamisliti.

Da će biti spreman da se bori za slobodu i čast otadžbine, zbog njene svetle sadašnjice i još bolje budućnosti, kao i zbog njenih slavnih tradicija.

Profesionalnu svečanu izjavu polažu lica koja vrše javnu službu koja je škopčana sa velikom moralnom odgovornošću, kao što su: lekari, advokati itd.

Vojnici daju svečanu obavezu usmeno, a podoficiri, oficiri i vojni službenici usmeno i pismeno.

Vojna lica daju usmenu svečanu obavezu u stroju pred vojnom zastavom i pred svojim drugovima i pretpostavljenim starešinama kao svedocima, i to:

— u kopненоj vojsci pred vojnom zastavom pešadijskih, odnosno konjičkih i oklopnih pukova ili brigada;

— u ratnom vazduhoplovstvu pred zastavom vazduhoplovnih pukova;

— u ratnoj mornarici pred zastavom Jugoslovenske ratne mornarice.

Vojnici i pitomci vojnih škola daju svečanu obavezu najdalje u roku od mesec dana po stupanju u JNA.

Podoficiri, oficiri i vojni službenici daju pismenu svečanu obavezu ovako:

— *aktivni* u jedinici (ustanovi) gde prvi put stupe na dužnost posle proizvođenja;

— *rezervni* u vojnom odseku koji ih vodi u evidenciji.

Izgovarajući uzvišene reči svečane obaveze, u našim mislima, u duhu i srcu pojavljuje se lik naše mile otadžbine u svoj njenoj veličanstvenoj lepoti sa svim što nam je u njoj blisko, dragoceno i sveto. U nama se budi osećanje ponosa, jer dajući svečanu obavezu postajemo pobornici velikih nacionalnih ideala: časti, slobode i nezavisnosti svoje otadžbine, zaštitnici bratstva i jedinstva, socijalizma i demokratije, i obavezujemo se na nesalomljivu vernost svome narodu i čitavoj jugoslovenskoj zemlji koja je u borbi za slobodu vekovima natapana plemenitom krvlju i zasejavana junačkim kostima sinova naših naroda.

Jednom data, svečana obaveza ostaje na snazi kroz ceo život vojnika i samo ga smrt može razrešiti nje. Ona ga svuda prati, čuva od iskušenja i podstiče, naročito u borbi kada smrt vreba sa svih strana i kada, pod uticajem ratnih tegoba (štrapaci, kiša, mraz, glad, žeđ, nespavanje itd.), moral počinje da se koleba i slabi.

Velika je snaga svečane obaveze. Ona jača i krepi, pomaže izvršenje zadataka, opominje one koji zaboravljaju na svoje obaveze, uliva snagu posustalim i kuraži

malodušne da po svaku cenu istraju do ostvarenja postavljenog cilja — pobjede neprijatelja.

*
* *
*

Potreba za svečanom obavezom koja se nekad zvala zakletva, a još ranije kletva, oduvek se osećala u svim pa i u našim ranijim vojskama.

Ali, iako je imala, uglavnom, isti cilj, zavisno od društvenih odnosa ona je imala različiti formalni i sadržajni karakter. Tako, na primer, u feudalnom društvu kletva je bila tipičan odraz tog labilnog, razjedinjenog društva sa slabom centralnom vlašću. Tu poglavar države, pošto nije predstavljao narod, kune, što stvarno znači — plaši i moli svoje vazale, dok u socijalističkom društvu armija u ime naroda traži, a narod je daje svesno, jer zna zašto je daje, jer je daje za svoje interese.

Srpski knez Lazar pozvao je Srbe na oružje za boj na Kosovu sa ovom kletvom:

*Ko je Srbin i srpskoga roda,
I od srpske krvi i koljena,
A ne došo na boj na Kosovo,
Od ruke mu ništa ne rodilo,
.....
Ne imao od srca poroda
.....
Pred kućom mu kolo ne igralo,
Više kuće stado ne blejalo!
Rđom kopo, dok mu je koljena!*

Vladika Danilo u „Gorskom vijencu“ upućuje ovu kletvu Crnogorcima za istragu protiv poturica:

*U pamet se dobro, Crnogorci!
A ko činja biti će najbolji,
A ko izda onoga te počne,
Svaka mu se stvar skamenila!
.....
Od njega se izlegli gubavci,
.....*

*U kuću mu puške ne visilo,
 Željela mu kuća muške glave!
 Ko izdao, braćo te junake,
 Koji počnu na naše krvnike,
 Spopala ga bruka Brankovića.*

Zakletva je postojala u srpskoj vojsci i posle 1804.

U narodnooslobodilačkom ratu, stupajući u redove partizanskih odreda i jedinica Narodnooslobodilačke vojske, naši borci su davali svečanu obavezu (tada zvanu zakletva) koja je glasila:

Zaklinjem se čašću svoga naroda da ću u redovima Narodnooslobodilačke vojske verno služiti svome narodu, boreći se protiv okupatora i svih domaćih izdajnika — neprijatelja narodne slobode i narodnih prava. Zaklinjem se da ću disciplinovano i savjesno vršiti svoje dužnosti i izvršavati sve naredbe svojih pretpostavljenih. Kunem se da neću ispustiti oružje iz svojih ruku dok naša zemlja ne bude očišćena od okupatora, dok narodu ne budu osigurana njegova prava i slobode. Spreman sam primiti svaku kaznu za prekršaj ove moje zakletve.⁴⁰⁾

Vernost svečanoj obavezi ceni se kod svih naroda sveta kao najveća moralna vrednost. Naš narod, čija je istorijska prošlost bila naročito teška, puna stradanja i iskušenja, vernost svečanoj obavezi izdžže iznad svega.

Kad vojnik, veran svečanoj obavezi, ispuni do kraja svoju dužnost žrtvujući se bez poštode, odaje mu se priznanje i zahvalnost naroda i otadžbine u čijim uspomenama i analima njegovo ime večno živi. A to je za čoveka najveća nagrada, jer kao što kaže Njegos:

*Blago tome ko dovijek živi,
 Imao se rašta i roditi.*

Junački borci Narodnooslobodilačke vojske divan su primer vernosti zakletvi. Oni su kroz četiri godine rata, podnoseći natčovečanske napore, išli iz borbe u borbu. iz epopeje Kozare i Prenja u epopeju Neretve i Sutjeske,

⁴⁰⁾ „Bilten“ VŠ, br. 28, maja 1943.

dok nisu konačno, očistili našu otadžbinu od mrskih okupatora i domaćih izroda i stvaranjem nove, socijalističke zajednice slobodnih i ravnopravnih naroda — Federativne Narodne Republike Jugoslavije — u potpunosti ispunili date obaveze.

Gaženje date svečane obaveze smatra se za najsramnije delo i najteži zločin; onaj ko to učini žigoše se mrskim imenom izdajnika, kažnjava nemilosrdnom kaznom zakona, sveopštom mržnjom i prezirom naroda i otadžbine, a to se kod naših naroda smatra kaznom težom od smrti.

Osećanje čovečjeg morala bacilo je izdajstvo na najdublje dno osude i prezira. Izdajnici su bili oduvek u svim narodima sveta najmrskiji ljudi koji su podvrgavani najtežim kaznama.

Naši narodi su po prirodi plemenita srca, širokogradi, humani, osetljivi na tuđe patnje i nevolje i često će oprostiti čak i ubici, razbojniku i svome ličnom neprijatelju, ali izdajniku otadžbine — nikada. Za izdajnika narod nema milosti. Na njega izliva sav svoj gnjev i gnušanje. Tu veliku mržnju i duboko prezrenje našeg naroda prema izdajniku lepo je izrazio naš veliki pesnik Zmaj Jovan Jovanović u ovoj pesmi:

IZDAJICA

*Svaka ptica svome jatuu,
Svaki bratac svome bratu,*

*A kud tebe nosi krilo,
Izdajico, sram te bilo!*

*A ti ližeš tuđe biče,
Izdajico, nesrećniče!
Propate se muke mnoge
Dok se digne kula sloge,*

*Ti pomažeš da je sruše,
Izdajico, kam' ti duše!
Izdajico, jadna t' mati!
Ali gutaj međa kleta
Iz košnice srpskih šteta,*

Blaguj, blaguj, vreme ti je
Dok ti narod čemer pije,
Blaguj brzo, blaguj, more,
Izdajico, slepi stvore!
Kad se rodi sunce naše,
Popadaće tiran-paše,
Na razvali vraških snaga
Grliće se braća draga
Ti ćeš svisnut' od sramote,
Izdajico, ne bilo te!

TREĆI DEO

GLAVA I

HRABROST

*Smrt beži od sablje i noža hrabrog
vojnika.*

SUVOROV

Hrabrost je moralna snaga čoveka koja mu omogućava da savlada strah nastao nagonom samoodržanja i da se odlučno i nepokolebljivo drži u oružanoj borbi i drugim situacijama opasnim po život. To je energija koja potiče iz jake volje i svesti čoveka, vatrena želja da se uvek izvrši ono što savest i dužnost nalažu, bez obzira na teškoće i opasnosti. To je najveća vojnička vrlina i najvažnija vrlina čoveka uopšte, pošto se bez nje sve ostale vrline ne mogu iskoristiti. Hrabrost je neophodna svakom čoveku, a vojnik bez hrabrosti se ne može ni zamisliti.

Hrabrost može biti građanska i vojnička.

Građanska hrabrost sastoji se u savesnom vršenju dužnosti, bez obzira na opasnosti s kojima to može biti skopčano. Nju ispoljavaju, na primer, oni koji se žrtvuju da bi spasli život drugima, kao: spasioci utopljenika, lekari pri lečenju zaraznih bolesti i ljudi koji se žrtvuju za svoje uverenje (na primer: Sokrat, Hus, Đordano Bruno, Galilej i drugi).

Vojnička hrabrost sastoji se u odlučnom, neustrašivom držanju u borbi bez obzira na snagu i moć nepri-

jatelja, i istrajavanju u toj borbi do pobjede. Ona se ispoljava u svesnom preduzimanju najtežih i najopasnijih radnji u borbi, pa makar to bilo i po cenu života, kao i u strpljivom podnošenju svih tegoba vojničkog života, kao što su: dugi usiljeni marševi, hladnoća, žega, nespavanje, glad, žeđ itd.

S obzirom na kakav se način ispoljava, vojnička hrabrost može biti lična i komandantska.

Ličnu hrabrost može pokazati običan borac, kao i najviši komandant, a sastoji se u tome što se čovek sam izlaže opasnosti izvršavajući neki podvig.⁴¹⁾

Komandantska hrabrost ogleda se: u gotovosti starešine da primi odgovornost za svoje postupke; u donošenju odluka u teškim situacijama; u donošenju nove odluke u nedostatku naređenja od strane pretpostavljenih, ili protivno njihovim naređenjima, ako situacija to zahteva.⁴²⁾

Kod starešina ne postoji samo opasnost od smrti, već i opasnost od odgovornosti koja je utoliko veća ukoliko je starešina viši.

Viši stepen hrabrosti je heroizam (viteštvo — junaštvo). To je hrabrost kojom se vojnik ističe pri izvršenju nekog zadatka ili podviga u ratu, kao i hrabrost i sposob-

⁴¹⁾ Kada je Sava Kovačević, 26. novembra 1941, kod Vilusa skočio na italijanski tenk, iako je u to vreme bio komandant odreda, pokazao je ličnu hrabrost.

Vojnik 2. čete 2. bataljona 1. jugoslovenske brigade Maksim U. Acić, 3. septembra 1918. g., prilikom juriša na neprijatelja, prvi je poleteo iz svog voda vičući: „Napred braćo!“ i prvi je uskočio u neprijateljski rov. Tom prilikom ovaj vojnik je pokazao ličnu hrabrost. („Rad 1. jugoslovenske brigade u proboju solunskog fronta“ od M. Alimpića, str. 206).

⁴²⁾ Maršal Tito je za vreme četvrte neprijateljske ofanzive doneo sudbonosnu odluku, za koju je trebalo veoma mnogo komandantske hrabrosti, naredivši da se sruše mostovi na Neretvi.

Kutuzov je, posle bitke kod Borodina 1812, ovako objašnjavao (docijniji događaji su pokazali da je bio u pravu) zašto je naredio odstupanje. „Sa gubitkom Moskve nisam izgubio Rusiju dok je njene vojske. Napuštajući prestonicu mi spremamo propast neprijatelju. Ja sam nameran ići na Rjazinski put; znam da će se sva odgovornost srušiti na mene, ali ću žrtvovati sebe za spas otadžbine. Naređujem da se odstupa“. (N. P. Miknević: „Istorija ratne vještine“, strana 514, Cetinje 1908.)

nost starešine da pokrene i vodi ljude na junačka dela. Da bi se izvršilo herojsko delo potrebno je imati, osim hrabrosti, još i pregnuća, srčanosti, prisebnosti i dovitljivosti, a ujedno i plemenitu pobudu i cilj.

Po Suvorovu hrabar čovek treba da bude:

Smeo, ali ne uzrujan; brz u svemu, ali samo promišljen; vredan do krajnosti; pobedilac bez taštine i slavloljublja; častoljubiv bez uobraženosti; pristupačan bez dvoličnosti; skroman bez pretvaranja; strog bez pedanterije; iskren do krajnosti, ali bez dvoličnosti i računa; uslužan bez koristoljublja; odlučan bez otezanja i snebivanja; više ceni pametno rasuđivanje nego li oštroumlje; neprijatelj je zavisti, mržnje i osvete; kao iskren karakter obara i ubija licemerstvo; odnose održava samo sa dostojnim ljudima; ...⁴³⁾

Između vrlo hrabrih i kukavica nalaze se svi ostali borci, ljudi koji imaju srednji intenzitet borbenosti i hrabrosti, kod kojih je strah savladan u tolikoj meri da izvršavaju dodeljene im zadatke bez ispoljavanja akcije kojom se izlazi iz prosečnih granica zalaganja.

Pošto svi vojnici nisu podjednako hrabri, to manje hrabrima služe za ugled njihovi hrabriji drugovi jer se „hrabrost potpaljuje o hrabrost kao sveća o sveću“ kako to kaže Mereškovski

Biti hrabar znači isto što i vladati sobom i ne gubiti prisustvo duha ni u najtežim momentima života. Nije pravi junak onaj koji kaže da je hrabar, već onaj koji ostaje na braniku pa makar drhtao od straha. Nije hrabar onaj koji kaže da se ne plaši, nego onaj koji ume da uguši strah, jer druge hrabrosti skoro i nema.

Dalje, hrabrost nije osobina koju čovek poseduje u svakom momentu. I najhrabriji vojnik ima trenutaka kad ga hrabrost napušta i ustupi mesto strahu. Čak i najbolji među borcima, koji su svoju hrabrost potvrdili pravim podvizima, otvoreno priznaju da je i njih nekad obuzeo strah.

Čuvena je bila hrabrost ruskog generala Skobeljeva, pa ipak evo šta je on rekao:

⁴³⁾ N. Arandelović: „Suvorov“, strana 379, Beograd 1934.

Nema čoveka koji se ne plaši smrti. Ako ti ko kaže da se ne boji — pljuni mu u lice, on laže. I ja se tako isto, ne manje nego drugi, bojim smrti. Ali ima ljudi koji raspolazu sa dosta jake volje te to ne pokazuju, dok se drugi ne mogu da uzdrže i beže pred strahom od smrti. Ja imam jaku volju da se pokažem kako se ne plašim, ali je zato strašna unutrašnja borba, koja svakog minuta odjekuje u srcu.⁴⁴⁾

Pa i sam naš narod u narodnoj pesmi, kroz usta svoga junaka Marka Kraljevića, priznaje da se uvek ne može biti hrabar.

*Dosta sam se puta prepanuo
Dosta puta u malo zemana.*

Poznato je koliko je snažan uticaj duha na telo. Stoga u teškim časovima hrabri vojnici treba da naprežu svu snagu svoje volje da im ne zadrhti srce pred opasnošću za život; da strah od smrti ne uguši njihovu hrabrost; da tuga za kućom i porodicom ne izazove suzu; da sumnja u pobedu ne oslabi njihovu borbenost; da sram i stid ne padnu na njihove glave, a podsmeš na njihovo ime i posmrtni pomen. Jer ako se glava ne može sačuvati, neka se bar što skuplje proda, kao što kaže Njegoš: „Slavno mrite, kad mrijet morate“.

Hrabar vojnik treba da bude i razborit, da se ne izlaže opasnostima bez potrebe. „Idi mudro, ne pogini ludo“, kaže naš narod.

Čovek se ne bori zato što uživa u borbi, nego da bi pobedio; on sve čini što od njega zavisi da bi izašao kao pobednik, izlažući se pri tom što je moguće manje opasnosti. Zbog toga, s jedne strane, oseća potrebu da se zaklanja, a, s druge strane, on ne može uništiti svoga neprijatelja ako se lično ne bude izlagao pogibiji. On se, dakle, u borbi kreće između dve suprotnosti i mora da je vodi čas defanzivno, čas ofanzivno u toku jedne iste borbene akcije, pokazujući čas smotrenost (obazrivost), a čas drskost. Jedina stalna briga, jedina potreba, to je — da bude spreman na sve, da savladuje svoju nervnu na-

⁴⁴⁾ L. Bajkov: „Osobine bornih elemenata“, str. 24, Beograd 1911.

pregnutost, da do kraja očuva moralnu snagu i da se neprekidno stara da svoje borbene postupke prilagođuje situaciji i potrebama danoga momenta.

Smotrenost treba u svakom postupku koristiti, ali u isto vreme paziti da ona ne pređe u oklevanje i neodlučnost. „Smotrenost se sastoji u tome, da sve događaje opazimo pre no što se oni ostvare, da bismo mogli sprečiti njihove zle posledice“ kaže Ciceron.

Prema tome, obazrivost i smotrenost nemaju ničeg zajedničkog sa strahovanjem i plašljivošću, pa stoga ne smeju da se graniče s malodušnošću.

RAZVIJANJE HRABROSTI

1 Bitan elemenat hrabrosti vojnika je njegovo poverenje u sebe, svoje oružje, drugove i rukovodioce, te je u razvijanju hrabrosti potrebno, pre svega, razvijati samopoverenje kod ljudi. Uvek, a naročito u teškim situacijama, treba sokoliti vojnike i ulivati im veru u njihovu snagu za savlađivanje teškoća i u pobedu, jer vera u pobedu — to je polovina pobeđe. Svestan ovoga, Suvorov je često govorio svojim vojnicima: „Vi ste div-junaci, od vas neprijatelj drhti“.

2 Vojnika treba ubediti u neospornu istinu da je neprijatelj kolebljiviji ukoliko su oni odlučniji, i obratno.

Ubedljivim primerima, a njih ima uvek, treba uveriti borca da je pogrešno ako neko misli da će život sačuvati bekstvom iz borbe ili ako sakrije glavu i „puca“ u neprijatelja.

3 Oružje, kojim se vešto rukuje, uvek je bilo i biće najbolja zaštita života vojnika. Treba hladnokrvno i precizno gađati neprijatelja i uništiti ga, sačuvati sebe i ispuniti svoju obavezu prema otadžbini i drugovima.

4 Da bi se odgajio jak duh i razvila neustrašivost, treba nastojati da se vojnik ne boji ni svojih rukovodilaca, „jer vojnik koji je naučen da se plaši svog starešine, taj je već tim samim naučen da se plaši neprijatelja“ (Dragomirov).

Zato se disciplina u JNA zasniva na humanom i drugarskom odnosu, na svesti svakog njenog pripadnika.

U tom smislu i decu treba osloboditi straha i dovesti ih u takve situacije koje će ih čeličiti. Strah od mraka, od nepoznatih ljudi, od novih situacija, od odgovornosti, od opasnosti u igri itd. neće se pojaviti ako se deca navikavaju na njih

Razvijanju hrabrosti naročito koriste sportovi i fiskultura, jer se njima krepi organizam, dobija okretnost i jača samopouzdanje koje rađa hrabrost.

Fizička vežbanja razvijaju samopouzdanje i aktivnu hrabrost, jedan od oblika moralne stabilnosti. Teški marševi, navikavanje na zamorne trke, mučni i bolni napori koje treba savladivati da bi se do kraja istrajalo — malo po malo izoštravaju čulna osećanja, prekaljuju volju i istrajnost pred teškoćama.

„Što ja najviše cenim kod sporta“, kaže Bergson, „to je poverenje u samog sebe, koje čovek stiče kad se sportom bavi“.

Kad je čovek jak on ne sumnja u sebe, jer oseća i veruje da je snažno naoružan za borbu i napore. Zahvaljujući ovom praiskonskom nagonu uvećavaju se smelost, hladnokrvnost, samopouzdanje, odlučnost i idu naporedo sa spretnošću, krepkošću i borbenošću.

Utakmice, nadmetanja između pojedinaca ili grupa, stvaraju zdravi polet i želju za prvenstvo; velike skupne igre su škola za druželjublje i disciplinu.

Smela gimnastika ublažuje strah kod budućeg borca, stavljajući ga često pred opasnost. Kad god se čovek nalazi pred stvarnom ili zamišljenom opasnošću, on se od nje instinktivno brani. To je slučaj kod vojnika kad hoće, na primer, da pređe brvno, a oseća da bi mogao dobiti vrtoglavicu; to je gimnastičar, koji se pred skokom preko krute prepone boji da ne zakači nogom i da se ne ozledi pri padu; to je slučaj konjanika, koji strepi da ne ispadne iz sedla na nekom ćudljivom konju itd. Tada uvek mozak mora intervenisati da bi telo prisililo na pokrete napred, telo koje drhti i otkazuje poslušnost; razumna volja treba da zapoveda instinktu, koji teži da izbegne opasnosti.

Ovi česti pozivi energije upomoć, ovo navikavanje na mnogobrojne opasnosti, na kraju krajeva povećavaju smelost, „matirajući“ strah.

Hrabrost u ratu se može podsticati zgodnim dosetkama i šalama. U naročito teškim prilikama nije dovoljno uvek samo podvlačiti da se mora izdržati, kao što nije dovoljno, ni dobro, samo narediti da se pojedinci upute na izvršenje veoma opasnih dela. Tada je uvek bolje stati pred jedinicu, i upitati, na primer:

— Hoćemo li, sokolovi (junaci, drugovi, braćo), do kraja istrajati?

— Da li bi ti, družo, hteo dobrovoljno da odeš i izvidiš jačinu neprijatelja?

— Ko je od vas junak, da onaj neprijateljev mitraljez (top, bacač, tenk, bunker) uništi?

— Vojnici, ima li među vama nekoga ko se toliko uplašio da ne sme da krene u izvršenje ovog zadatka?

— Družo! svi te hvale da si vredan, hrabar i požrtvovan, pa sam odlučio da ti poverim jedan težak zadatak: jesi li spreman, sokole, da ga izvršiš?

— Koji će član Saveza komunista pokazati da je dostopan naslednik svojih drugova iz Revolucije?... itd.

I retko će se desiti, i pored umora, gubitaka, rana i patnji, da će vojnik pokušati, ma na koji način, da izbegne izvršenje zadatka.

Hrabrost se povećava i mržnjom prema neprijatelju. Zato sve starešine treba uvek da ističu zločinačke namere i zverstva neprijatelja. Mržnja prema zločincima je plemenito osećanje i treba ga neprekidno gajiti i razvijati.

Hrabrost se najbolje stiče ličnim iskustvom u borbi. Vojnik koji učestvuje u više pohoda i ljutih bojeva, svikne na teškoće i „ogugla“ na opasnosti, prekali se i očeliči. Rat je prava škola hrabrosti i Makarenko ima pravo kad kaže: „Ne može se vaspitati hrabar čovek ako se ne stavi u uslove, u kojima će moći da pokaže hrabrost“.

Držanje starešine u ratu ima vanredno veliki uticaj na hrabrost jedinice.

Jedna ista jedinica može da varira između straha i heroizma, ugledajući se na starešinu koji je vodi. Ako je

vojnika ubeden da je njegov oficir hrabar, snalažljiv, da ima čvrstu komandantsku volju, on će za njim poći u vatru i u vodu. To je tajna uspeha u borbi.

Hrabrost sadrži u sebi osećanje ponosa i časti koje uživaju junaci, heroji, nad sramom i prezrenjem koje slede kukavice, te razvijanje hrabrosti treba zasnivati na tim osećanjima. Javno mnjenje naroda uopšte, a vojnih kolektiva napose, treba tako strogo da osuđuju i žigošu kukavice, da bi svaki častan čovek rađe poginuo nego tu osudu doživeo.

Naročito su narodna predanja naučila naše narode da hrabrost cene i poštuju više od svih drugih karakternih osobina.

Hrabrost se naročito stiče razvijanjem moralno-političke svesti. Ako borac zna zašto se bori i ubeden je da je njegova borba pravedna, ako zna da ona njegovom narodu donosi bolje dane i da mu je rat nametnuo agresor, onda će taj borac biti nepobediv. To su najbolje pokazali naši partizani.

STRAH

Osećanje straha predstavlja najveću prepreku izgrađivanja hrabrosti u vojsci. Instinkt samoodržanja kod čoveka izaziva težnju da se sačuva, a jednovremeno i bojazan da će u tome uspeti. I ta urođena bojazan za život u opasnosti, zove se strah.

Strah je duši što i mraz bilju, on joj smeta da otkrije sve svoje osobine, da ih razvije do potpunog cveta, — on je guši i davi. Strah ne samo što oduzima polovinu snage čoveku, nego tu oduzetu polovinu daje neprijatelju.

Razlika između junaka i kukavice sastoji se u tome, što junak u borbi umire samo jedanput, a kukavica premire od straha svaki čas; što junak ima poverenje u sebe, oružje i svoje drugove i veruje da zajedno sa njima može pobediti neprijatelja, a kukavica misli da će poginuti u prvom boju, od prvog metka, i da će se svi njegovi drugovi razbežati, a njega ostaviti samog na bojištu

protiv cele neprijateljske vojske. Ukratko, razlika je u tome što je junak pobednik u borbi sa strahom, dok je strašljivac pobeđen.

Ništa strašnije ni bednije nije od strašljivca u vojničkoj uniformi.

Nepopravljivi strašljivac je sram za vojsku. Njega svi smatraju za nečasna čoveka i preziru ga. Za takve ljude zakon je predvideo teške kazne, pa čak i smrtnu, jer često samo jedan strašljivac može da izazove paniku, a samim tim se otvaraju vrata neuspehu.

Za strašljivca narod ovako kaže: „I zec se stidi kad sretne plašljiva čoveka“.

Strah koji zahvata veći broj ljudi ili celu truppu zove se panika. Ona se ispoljava kao nagli masovni strah izazvan stvarnom ili uobraženom opasnošću po jedinicu.

Ona obuzima ljude lakše i brže nego individualni strah, jer se zasniva na podložnosti ljudi u grupi „duševnoj zarazi“ odnosno sugestiji. Usled naglog izbijanja panike potiskuje se razumno u ljudima, oni automatski oponašaju panične postupke najstrašljivijih pojedinaca i to bez proveravanja. Ovakvi efekti se gotovo lančanom reakcijom šire i pojačavaju. Ljudi gube kontrolu nad sobom i prepuštaju se svojim nagonima. To kida moralne veze među ljudima, disciplinu i njihovu odgovornost za svoje postupke. Jedinica tada dolazi u situaciju da se ponaša kao gomila i u njoj počinje rasulo i bekstvo sa bojišta.

Panika obično izbija tako što nekoliko najstrašljivijih u velikoj nervnoj napetosti, zbog opasnosti ili uobrazilje — počnu da viču kako su opkoljeni, ili da vide neprijatelja, počinju bacati delove opreme i naginju u bekstvo.⁴⁵⁾

U panici pucanj pištolja izgleda kao pucanj topa. Sva-ka larva — fantom. Lajanje pasa čuje se kao urlanje lava. Osećanja vremena, mesta i prostora nestaju, a ljudi bezglavo beže ili skaču u more sa broda. Panika proizvodi bekstvo u neredu, koje se ne može opisati. To je najveća nesreća i sramota za jednu truppu. „Stvarni neprijatelj na bojnom polju je strah, a ne bajonet ili metak“. (Džekson).

Evo nekoliko primera panike koji ukazuju na njene uzroke i strašne posledice.

⁴⁵⁾ Branko Borojević: „Druga strana rata“, str. 100. „Vojno delo“ Beograd 1959.

— Godine 1866. vojnici jedne austrijske jedinice videli su oblak prašine, koji su podigle uplašene svinje. Oni su pomislili da je to neprijateljska konjica i dali se u bekstvo

— Godine 1898. italijanski ekspedicioni korpus u Etiopiji usled neočekivanog odlučnog juriša Etiopljana, naoružanih kopljima i drugim primitivnim sredstvima, bio je zahvaćen panikom. Nastalo je užasno bežanje; posledice su bile strašne. Od 15 000 vojnika spasilo se svega oko 3500.

— Godine 1914. prilikom prelaza Timočke divizije preko Save u Srem, kod Čevrtnije, došlo je do panike kod njenih prvo prebačenih delova. Povod je bio to što su prednjaci jedne sopstvene baterije, koji su jurili ka mostu po municiju, dižući veliku prašinu, smatrani kao austrijska konjica. Dat je trubni znak „konjica“. Svi su pojurili na most. Pod velikim teretom pontoni su popustili i most je počeo da tone. Vojnici pod opremom padali su u vodu i davili se. One koji su ostali na suprotnoj strani neprijatelj je razoružao, a onda mnoge pobio bajonetima. Prilikom ovih događaja zarobljeno je oko 3600 ljudi, a poginulo je ili se udavilo oko 2000.

— Godine 1914. i kod jednog bataljona 11. puka desio se ovakav slučaj. Bataljon se kretao noću u koloni dvojnih redova, a na njegovom začelju nošeno je nekoliko ranjenika na nosilima. Jedan od nosilaca ranjenika je zadremao i nosila su htela pasti na vojnika do njega, te je ovaj viknuo: „More beži s tim!“ Na ovo „beži“ bataljon se raspršao, nastala je jurnjava i čulo se lomljenje kukuruza i vika oborenih i pregaženih vojnika tako da su se tek u zoru sakupili na drumu.

— 1943. za vreme kapitulacije italijanske vojske Karlovački partizanski odred uputio je jednu četvu u Zvečaj da pokupi plen. Ova jedinica nije sebi napravila nikakvo osiguranje, ubeđena da nema nigde neprijatelja u blizini. Međutim, oko 5 časova posle podne odjednom se pojavila nemačka motorizovana kolona. Iznađeni partizani raspršali su se na sve strane umesto da su organizovano primili borbu. Deo koji je uspeo da se prebaci

preko pruge, spasio se, a onaj deo koji je bežao ka reci Mrežnici poubijan je od strane Nemaca.

*
* *
*

Glad, nespavanje, iscrpenost i gubitak snage čine trupu podložnu strahu i panici.

U širenju straha iznenađenje igra glavnu ulogu. Opasnost koja se pojavi u neočekivanim okolnostima ima neporedivo veći uticaj nego opasnost koja se poznaje i očekuje. Zato greše oni rukovodioci koji, iz bojazni da ne obeshrabre trupu, prikrivaju postojeće teškoće i neprijateljske snage koje u borbi treba savladati.

Da bi trupa bila otpornija protiv psihičkih potresa, treba na prvom mestu paziti na brižljiv izbor i vaspitanje starešina, naročito nižih koji su u neposrednom dodiru sa vojnicima i mogu na njih odmah da utiču. Isto tako važno je stalno održavanje najstrožije discipline.

Starešina treba da se kloni svega što pobuđuje strah među mladima, a najmanje da sam izgleda kao strašilo, jer ako se njega mlađi plaše oni će imati klicu straha, te će se bojati i neprijatelja na bojištu. Osim toga, ništa tako ne vezuje um vojniku kao strah.

Protivu ovoga se najviše greši zato što se vaspitanje često podešava prema mirnom vremenu, a ne prema zahtevima rata; ili su se, pak, još ponegde zadržala stara shvatanja o vojniku, a nađe se nekad i takav starešina koji teži „čvrstom“ disciplinom prikriti svoje slabosti, mane i nedostatke. Time se i objašnjava čudnovato shvatanje da se disciplinovanim vojnikom naziva onaj koji „držće“, koji stoji kao „sveća“, kao „ukopan“ pred starešinama. Dalje, da se nekima ne dopada ako su im mlađi slobodniji, ako u susretu sa starešinom ne pokazuju znake straha. Nekako im je svaki iole slobodniji pokret mlađeg pred starijim tugaliv i boje se da se „ne obezobrase“ i „ne popuste u disciplini“.

Naravno, strah je najprostiji i najjednostavniji način kojim starešina može da održi „disciplinu“ među vojnicima, ali treba znati da to nije pravo vaspitanje, da je

to daleko od svesne discipline i da će vojnici otkazati baš onda kada su najpotrebniji.

Držanje oficira u teškim prilikama odlučujuće deluje na držanje jedinica. Ako oficir pokazuje pouzdanje, dobro raspoloženje, odlučnost, onda to povoljno deluje na njegovu jedinicu i ona neće biti podložna panici. Naprotiv, ako pokazuje nervozu, osetljivost, zabrinutost, strah, sumnju u pretpostavljene, slabo samopouzdanje, onda se stanje njegovog duha brzo prenosi na vojnike, a od takvog raspoloženja do panike nije daleko. „Vojnika treba hrabriti, a ne zajedno s njim kunjati“ (Suvorov).

Koliki može biti uticaj autoritativnog starešine na trupu pokazuju ova dva primera:

— U bici kod Munde, u veoma kritičnoj situaciji, Cezar je, skinuvši šlem sa glave da bi bio prepoznat, istrčao pred zastrašene legionare i uzvikom: „Pogledajte, kakvog starešinu izneveriste“, zaustavio je vojsku koja je produžila borbu i pobedila. Posle ove bitke Cezar je izjavio: „Mnoge bitke vodio sam za pobeđu, a ovu za život“.

— Za vreme borbi za Livno, 1942. god., 2. bataljon 4. crnogorske brigade pod komandom Sava Drljevića prodro je u grad i zaposeo grupu kuća. Ustaše su sve pokušale da ih unište. Gubici su bili veliki i kod boraca se polako uvlačilo mišljenje da se jedino može izginuti. Jedna grupa je počela da peva „Internacionalu“. To je ličilo na poslednju pesmu sa kojom su nekad revolucionari išli u smrt na barikadama. Druga grupa je tražila da pođe na juriš i slavno izgine. Onda je intervenisao komandant. Prekinuo je ovu malodušnost. Partizan se ne bori da umre, već da pobeđi. Odbrana je nastavljena, ali ovog puta sa željom da se izađe živ i kao pobeđnik. Tako je i bilo.

*

Svi ljudi pod uticajem opasnosti od smrti trpe strah, manje ili više, ali pravilnim vaspitanjem treba postići da kod svih preovlađuje osećanje dužnosti, ponosa i časti, koji pomažu čovekovu volju da uguši osećaj straha.

PRIMERI

JUNACI NAŠE PROŠLOSTI

MILOŠ OBILIĆ

Bio je vojvoda u vojsci kneza Lazara. Nije bio znamenitog vlastelinskog porekla, već čovek iz naroda koji je izašao na glas jedino izvanrednim junaštvom i svetlim karakterom.

Proslavio se i ovekovečio podvigom u kosovskoj bici (1389), kada je rasporio turskog cara Murata želeći da još pre bitke unese pometnju u tursku vojsku i tako doprinese pobedi srpskog oružja. Ovu odluku je doneo iako je znao da glavu neće spasti.

Ovog našeg velikog junaka dostojno je opevao ne samo naš narod u svojim pesmama, već i veliki pesnik Petar Petrović Njegoš, koji u svom remek-delu, „Gorskom vijencu“, za Miloša kaže:

*Obiliću zmaju ognjeviti,
Ko te gleda bliješte mu oči,
Svagda će te svetkovat junaci...*

*Veličanstvo viteške ti duše
Nadmašuje besmrtno podvige
Divne Sparte i velikog Rima;...*

NIKOLA ŠUBIĆ ZRINJSKI

Proslavio se u mnogim borbama protiv Turaka, a naročito u odbrani tvrđave Siget (1566) gde je sa 2500 Hrvata pružio veličanstveni otpor turskoj vojsci od 90 000 ljudi i 100 topova. Prvi otpor Zrinjski je dao u novom delu varoši, zatim se pod strahovitim dejstvom turskih topova povukao u staru varoš, koju je deset dana junački branio, a potom se morao povući u tvrđavu, jer mu je preostalo svega 800 ljudi. Paša Sokolović, koji je komandovao turskom vojskom pod Sigetom, ponudio je Zrinjskom upravu nad Hrvatskom, ako preda tvrđavu, ali je

on to odlučno odbio. Tada mu Sokolović poruči da mu je zarobio sina (mada to nije bila istina) i da će ga mučiti i pogubiti ako ne preda tvrđavu. Zrinjski ni tada neпусти. Tada Turci nastaviše sa još žestim napadima. Junaci Zrinjskog herojski su branili tvrđavu, a kad su grad i tvrđava bili zapaljeni Zrinjski je odlučio da sa ostatkom od 217 hrabrih boraca izvrši ispad kroz kapiju grada. Nastala je strahovita seča. Zrinjski tu slavno pogibe, kao i svi njegovi vojnici.

No, pre nego što je Zrinjski herojski pao, umro je u svom šatoru, pod zidinama Sigeta, sultan Sulejman. Zbog njegove smrti i velikih gubitaka pod Sigetom, Turci su morali obustaviti pohod 150 000 vojnika sa 300 topova ka Beču. Tako je krvlju hrvatskih junaka zaštićen ovaj evropski centar od turskog varvarstva, a uz njega i drugi gradovi zapadne Evrope.

STEVAN SINĐELIĆ

Godine 1809. srpska vojska, pod komandom Miloja Petrovića, približila se Nišu i ukopala u jedanaest šančeva. U šancu na Čegru nalazio se resavski vojvoda Stevan Sinđelić.

19. maja 1809. godine jake turske snage krenule su iz Niša ka Čegru. Razvila se neravna borba. Sinđelić se borio kao zmaj. Svud je dospevao za jedan jedini časak, sve je video, svud je trčao, svakom pomagao, a kad je video da će Turci, uprkos velikih gubitaka zauzeti šanac, on otvori kapiju na njemu i reče: „Spasavajte se, braćo, ko hoće i može“, a on sam krenu ka sredini šanca gde je stajao barut, izvadi pištolj iz pojasa, potpraši ga, pogleda još jednom na lepi Niš, pogleda u nebo, spusti oči na ono svojih junačkih drugova koji su se još očajnički borili oko njega i kad je neprijatelj sa svih strana u gustim gomilama nailazio k njemu, skresa pištolj u barut.

Strahovit pucanj potrese svu okolinu, gusti oblak dima obavi sav šanac. Gomila Turaka i Sinđelić sa svojim preostalim junacima odleteše u vazduh!

Posle čegarske bitke (1809), u kojoj su Turci izgubili preko 10 000 ljudi i u kojoj je herojskom smrću palo oko 4000 srpskih ustanika sa legendarnim junakom Stevanom Sinđelićem, Turci su sa leševa ubijenih srpskih boraca sekli glave i donosili ih u nišku tvrđavu. Sa tih glava skidali su kožu i meso. Odrane kože sa glava napunili sa pamukom i poslali sultanu, a od 952 lobanje, među kojima je bila i Sinđelićeva, sazidan je najjeziviji spomenik na svetu — Čele-kula.

Turci su hteli da Čele-kula bude znak njihove velike moći i da opominje srpski narod na sve posledice koje mogu proizaći iz njihove borbe za slobodu. Ali, bilo je obrnuto. Čele-kula je postala spomenik kraj kojega se naš narod kalio i učio kako da voli otadžbinu i da brani njenu slobodu.⁴⁶⁾

Na Čegru, gde je bio šanac u kome je Sinđelić herojski pao, podignut je spomenik od belog mramora sa ovim natpisom:

„VOJVODI STEVANU SINĐELIĆU
I
NJEGOVI M NEUMRLIM JUNACIMA
SLAVNO PALIM OVDE 19 MAJA 1809 GODINE
NAPADAJUĆI NIŠ“

MARKO MILJANOV

Rodio se u Kučima kod Podgorice 25. aprila 1833. godine.

Još kao mladić pošao je u hajduke i četovao ne samo u bližoj okolini nego i oko Peći i Đakovice, štiteći srpski i šiptarski narod od turskih zuluma. Zbog toga je opevan ne samo kod Srba, no i kod Šiptara.

⁴⁶⁾ Za njega je Lamartin rekao: „Neka Srbi sačuvaju ovaj spomenik! On će naučiti njihovu decu šta vredi nezavisnost jednog naroda, pokazujući im po kakvu su je cenu platili njihovi očevi“.

Kivan na Marka zbog odmetanja Kuča i ubijanja Turaka, podgorički zabit Jusuf-beg Krnjić ucenio je njegovu glavu sa 500 dukata. To je Marka izazvalo na jedan izvanredan podvig.

On pojaše svog pomamnog konja, dojaše pred kuću Jusuf-bega usred Podgorice i reče njegovim slugama:

„Kažite Jusu da ne arči blago za moju glavu. Evo sam je ja sam doneo bez para, pa neka izađe ako je junak da je sam uzme!“ Ali ni Juso, ni ma ko drugi od Turaka, ne usudi se udariti na Marka.

U svim ratovima Marko se pokazao ne samo kao nadmašan junak, nego i veliki vojskovođa, naročito u bici na Fundini (1876) u kojoj su Turci do nogu potučeni.

Za njega Skerlić kaže: „To je čovek o kome bi se mogle pisati čitave psihološke i filozofske studije“, a češki književnik Holaček:

Crna Gora ima toliko junaka koliko i muževa, ali samo jednog Marka Miljanova. U njemu su okupljene sve lepe osobine Crnogoraca, ali njihovih pogrešaka nema. Slavenska misao našla je u tome čoveku izrazitog i oduševljenog apostola, kao vodu svega što je lepo i uzvišeno. Ni u životu, ni u knjigama nisam našao drugog čoveka o kome bih mogao reći: taj je kao Marko Miljanov.⁴⁷⁾

ŽIKICA JOVANOVIĆ ŠPANAC

Rođen je 1914. godine u Valjevu; studirao je u Beogradu, a kad je imao 22 godine (1937), otišao je u Španiju. Pred polazak rekao je roditeljima da ide na studije u Francusku, a pohitao je u pomoć radnicima Madrida i Andaluzije, narodu Lope de Vega i Garsije Lorke. Kasnije je pisao majci, koju je mnogo voleo:

„Majko, ja nisam mogao ostati slep i gluv za bolove i dozive čovečanstva. Ja to nisam mogao! Ja volim čoveka. Ti si mi udahnula tu ljubav“.

⁴⁷⁾ Marko Miljanov; Biblioteka srpskih pisaca, predgovor, str. 30.

Kada se septembra 1940. godine, sa deset rana, vratio iz Španije, iz logora i lutanja po Francuskoj, Africi, Italiji, uhapsila ga je Specijalna policija u Beogradu. Tukli su ga, ali je on umeo da čuti.

Na demonstracijama neposredno pred rat Žikica je, sa svojim drugovima — studentima, prkosno išao ulicama Beograda sa parolom: „Braćimo zemlju“.

Čim je otpočeo rat požurio je u dobrovoljce, ali kraljevi oficiri ga nisu primili. Morao je nestrpljivi Španac da sačeka još tri meseca — dok otpočne prava borba naših naroda koju je on oglasio svojim prvim ustaničkim pucnjem.

Bio je topao julski dan. Na raskršću kraj crkve u Beloj Crkvi održavao se tradicionalni Ivanjdanski vašar. Po podne, oko 17 časova, naišlo je desetak naoružanih partizana. Pred kafanom, ispod velike lipe, počeo je narodni zbor. Sa kafanskog stola istupali su govornici, jedan za drugim. Poslednji se popeo Žikica. Plamenim rečima govorio je o slobodi i završio poklikom: „Uime Komunističke partije Jugoslavije pozivam vas u borbu protiv okupatora i svih izdajnika naše zemlje“.

Prvi borci su počeli da se prijavljuju. U sumrak partizani su pošli sa zбора, toplo ispraćeni od naroda. Nisu izmakli ni trista metara kad ih je stigao student Vladan Bojanić i obavestio da dva žandarma kundacima rastežu narod.

Žikica se odmah vratio. Kad su ga opazili žandarmi su povikali: Ruke uvis!

Mladi partizan uzvratilo je drugim povikom: Dole oružje!

Jedan žandarm je povukao obarač i zrno je fijuknulo pored Žikicine glave. Prvi politički komesar Prve rađevske partizanske čete hitro je kleknuo i preciznim pogocima usmrtio obojicu izdajnika.

„Tako će proći svako ko digne ruku na naš narod“ rekao je Žikica, pa, pošto je pokupio oružje žandarma, pohitao je za svojim drugovima.

Dogodilo se to 7. jula 1941. godine. To je bio početak oružanog ustanka naroda Srbije protiv okupatora. To je

bio početak četvorogodišnjeg teškog, ali pobedonosnog oslobodilačkog rata i revolucije svih naroda Jugoslavije.

Sve do svoje smrti Žikica je neumorno radio na jačanju narodnooslobodilačke borbe u Srbiji. Bio je politički komesar čete, komandant bataljona, politički komesar bataljona i član komande Grupe odreda zapadne Srbije. Odlikovao se hrabrošću i primernim odnosom prema ljudima. Zbog toga je bio omiljen i popularan.

Poginuo je marta 1942. godine u selu Radanovcu, u borbi protiv nedićevaca i četnika. Za svoja dela odlikovan je Ordenom narodnog heroja.

FRANJO KLUZ

Franjo Kluz je rođen u selu Jošiku kod Bosanske Dubice, 1913. godine. Rat ga je zatekao u Skoplju kao pilota. Po kapitulaciji Jugoslovenske vojske primoran je da stupi u domobransko vazduhoplovstvo. Ali on stalno vreba priliku da pobegne, što mu i uspeva posle oslobođenja Prijedora, u koji odmah preleće svojim „Potezom“ i priključuje se partizanima, kod kojih je lepo dočekan i nešto docnije primljen u Komunističku partiju.

21. maja 1942. godine izvršio je prvu borbenu akciju za Narodnooslobodilačku vojsku, i taj dan je uzet kasnije za Dan Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva. Posle toga Kluz je svojim avionom izvršio čitav niz borbenih zadataka. Pojava partizanskog aviona veoma je zabrinula neprijatelja, a našim borcima dala novi podstrek i oduševljenje.

12. jula 1942. godine, kada se Kluz spremao da poleti na bombardovanje Bosanskog Novog, neprijatelj mu je uništio avion. Ostavši bez aviona, odlazi u Operativni štab za Bosansku krajinu, a u borbama za oslobođenje Tuzle pokazao je izvanredno junaštvo.

Od novembra 1943. godine Kluz radi u 1. partizanskoj vazduhoplovnoj bazi u Livnu, odakle je radi usavršavanja prebačen u Italiju, a zatim u severni deo Afrike. Uspešno završava program usavršavanja, a onda se vraća u

Italiju i postaje prvi komandir naše 1. vazduhoplovne eskadrile. Polovinom septembra 1944. godine smrtno je pogođen od neprijateljske artiljerije, nedaleko od Omiša, u 29 godini života.

Franjo Kluz se s pravom smatra kao pionir našeg ratnog vazduhoplovstva, a za svoje zasluge i ratne podvige proglašen je za narodnog heroja.

VLADO BAGAT

Vlado Bagat je rođen u Splitu 22. oktobra 1915. godine u siromašnoj radničkoj porodici. Još kao mladić bio je poznat u Splitu kao organizator štrajkova i demonstracija. Zbog takve svoje aktivnosti bio je hapšen, zlostavljan i odležao je izvesno vreme u Lepoglavi, iz koje je izašao nakon pada stare Jugoslavije.

Po povratku kući, nastavlja političku delatnost, stvara organizacije Komunističke partije, skuplja oružje i vrši pripreme za oružanu borbu. Sa prvom grupom dalmatinskih partizana odlazi u borbene jedinice i pokazuje izvanrednu hrabrost i požrtvovanje.

U toku četvrte i pete neprijateljske ofanzive Bagat je bio komesar Grupe udarnih bataljona na području Dalmacije i na toj dužnosti odigrao značajnu ulogu u daljem razvoju narodnooslobodilačke borbe u Dalmaciji. Tada mu Partija poverava veoma odgovorni zadatak — stvaranje prvih mornaričkih jedinica NOVJ i organizovanje Četvrtog obalskog sektora. Kao partijski rukovodilac pokazao je veliki uspeh pa je posle sedam meseci postavljen za političkog komesara Drugog pomorskog obalskog sektora. Na toj dužnosti prebacivao je pod najtežim okolnostima partizanske jedinice sa ostrva Visa, Hvara i Šolte za borbu na kopno Dalmacije.

Maja meseca 1944. godine pošao je sa još tri mornara na ostrvo Olib sa važnim zadatkom. Njegov ribarski brodić naišao je pri obali na jaku neprijateljsku zasedu. U sukobu su sva tri mornara poginula, a Vlado je teško ranjen. Borio se do poslednjeg časa, a poslednjim metkom

oduzeo je sebi život, da ne bi živ pao u ruke neprijatelju.

Čitav život i rad Vlada Bagata niz je viteških podviga u borbi sa klasnim neprijateljem i fašističkim okupatorom, zato je i proglašen za narodnog heroja.

MARKO OREŠKOVIĆ KRNTIJA

Za vreme prvog svetskog rata učestvuje u revolucionarnoj borbi mornara na ratnom brodu „Sent Ištvan“, zbog čega je mesecima čamio u zatvoru očekujući osudu na smrt, od koje ga je spasao slom Austro-Ugarske monarhije (1918).

Diktatorski režim Petra Živkovića oterao ga je na petogodišnju robiju, a pošto je ovu izdržao odlazi ilegalno u Španiju.

Po povratku iz Španije uhapšen je i bačen u koncentracioni logor u Lepoglavu, iz koga je pobegao (1940) i nastavio ilegalni rad.

Godine 1941. kada su ustaše stale da istrebljuju srpski narod, Marko je iz Zagreba pošao u svoju Liku koja ga je neograničeno volela.

Sa kraja na kraj ponosne Like čuo se odvažan i uverljiv glas Marka Oreškovića: „U borbu! Na oružje! Poziva vas Komunistička partija; Mi ćemo pobediti“.

Organizovani su prvi partizanski odredi, koje je vodio Marko kao komesar Grupe odreda, a zatim je postao član Glavnog štaba Hrvatske. Ali baš u jeku borbe i stvaranja planova za širi razmah ustanka — Marko je pao. Pri povratku iz Drvara, na prenoćištu, opkolili su ga i uhvatili četnici, mučili i u zoru 20. oktobra 1941. godine zverski ubili.

Mirno, uzdignute glave, koračao je Marko između dželata, vezan, izmučen.

Kada je ova neobična povorka prolazila pored jedne čobanice, koja je na nju začuđeno gledala, Marko joj je uputio svoje poslednje reči:

„... Seko, kad jednom pobijedimo, kad dođe onaj ljepši novi život, znaćeš zašto sam poginuo...“

Kao što je vekovima pevao o svojim borbama, slobodi i svojim junacima, narod je pevao i o svome vernom sinu, Marku Oreškoviću:

LIČKOM VOĐI OD USTANKA

*Cijeloj Lici žalost srce bije
Što joj nema dičnoga Krntije,
Što joj nema vođe od ustanka,
Prvog vođe — Orešković Marka.
Drug je Marko hrvatskoga roda,
Al je majka srpskoga naroda.*

*Oj, četnici, jađena vam majka,
Platićete Orešković Marka.*

Narod mu se odužio Ordenom narodnog heroja.

SAVA KOVAČEVIĆ

Narodni heroj Sava Kovačević je seljačko dete. Rodio se u selu Nudo, blizu crnogorskog Grahova 1906. godine.

Pre rata Sava je kao komunist bio stalno proganjan i zatvaran.

Godine 1941. neumorno je radio na pripremama oružanog ustanka. Kada je ustanak otpočeo, na čelu partizanskih odreda zauzeo je jak garnizon Grahovo, zaplenivši velike količine oružja i municije.

Kao komandant Nikšićkog odreda u toku zime 1941/42. godine vodio je teške borbe protiv Italijana i četnika u Krivošijama i ponovo oslobodio Grahovo. Zatim je upao u južnu Hercegovinu, strahovito potukao Italijane i njihove pomagače na pravcu Trebinje — Bileća i organizovao operativni štab za Hercegovinu, kome je neko vreme bio na čelu. Po povratku iz Hercegovine vodio je krvave i pobedonosne borbe u okolini Nikšića, koji je dugo vremena držao u opsadi.

Jednovremeno s borbom protiv okupatora, Sava je uništio tri opasna žarišta četničke reakcije i to: u Grahovu, u južnoj Hercegovini (Ljubomir) i u Kifinu Selu kod Nevesinja. U ovoj poslednjoj bio je i Dražin izasla-

nik major Boško Todorović koji je radio na formiranju četničkih jedinica u tom kraju.

Sredinom 1942. na čelu 5. crnogorske brigade vodio je teške borbe na tromeđi Bosne, Hercegovine i Crne Gore, a u drugoj polovini iste godine je učestvovao u svim značajnijim borbama u zapadnoj Bosni, kao i onim u dolini Neretve u toku četvrte neprijateljske ofanzive.

U najtežoj bici našeg rata, na Sutjesci, Sava Kovačević je učestvovao prvo kao komandant brigade, a od 3. jula kao komandant 3. divizije, koja je bila zaštitnica glavnine Operativne grupe i bolnice sa više od 3000 ranjenika. Vodeći neprestane borbe, skopčane s natčovečanskim naporima Sava je sa svojom divizijom odbijao masovne napade daleko nadmoćnijih fašističkih snaga da bi omogućio proboj glavnine preko Sutjeske i Zelengore za istočnu Bosnu.

Posle proboja naše glavnine, neprijatelj je uspeo da zatvori обруч ispred Savine divizije koja se našla na prostoru Vučeva i Maglića. U toj izvanredno teškoj situaciji Sava nije klonuo duhom, već je na čelu svoje divizije jurišao da bi probio neprijateljski обруч. Borba se vodila na život i smrt. Zauzet je prvi red bunkera, a onda se napao drugi. Ali tu je Sava pao smrtno pogoden. Njegova pogibija bolno je odjeknula, ne samo u redovima njegove divizije, nego i u celoj Narodnooslobodilačkoj vojsci koja ga je dobro poznavala, mnogo volela i neobično cenila.

Milina je bilo videti komandanta Savu u borbi kako kao razjaren lav juri otvoreno po položaju kroz redove svojih vojnika, koje svojim prisustvom, gromkim glasom i usplamtelim očima, raspaljuje, elektrizira i kao magnet povlači u neodoljivi nalet na neprijatelja. Jer on „nosi munju u pogledu, grom u glasu, trijes u ruci“, kako bi rekao Gundulić.

Narodni heroj Sava Kovačević bio je oličenje najboljih vrlina rukovodioca Narodnooslobodilačke vojske. Kao pravi vitez, bez straha i mane, i omiljeni starešina, postao je legendarna ličnost o kojoj se peva veliki broj pesama širom zemlje, kao na primer „Kraj Sutjeske hladne vode“ i ova:

KOMANDANT SAVA

Sa kraj Bosne do mora
Zna ga zemlja sva;
Svuđ se slavom proćuo
Komandant Sava.

Hej, hej, hej, hej, komandant Sava.

Vodio je brigade,
Preko polja, gora,
Razgonio bande
Mrskih zlotvora.

Hej, hej, hej, hej, mrskih zlotvora.

Hući, teče Sutjeska
Krv teče po njoj —
Divizija Savina
Bije teški boj.

Hej, hej, hej, hej, bije teški boj.

Švapske horde krvave
Nadiru kroz noć:
„Juriš moji junaci,
Mi moramo proć“.

Hej, hej, hej, hej, mi moramo proć.

Šta to tuži Sutjeska
U taj pozni sat?
Mrtav kraj nje ležaše
Slavni komandant.

Hej, hej, hej, hej, slavni komandant.

FRANC ROZMAN STANE

Rođen je 1912. u Donjim Pirničama, u Sloveniji.

Kada je Italija napala Etiopiju, mladi Franc je odlučio da se bori protiv italijanskih fašista. Napravio je jednostavan plan: javiti se kao dobrovoljac u italijansku vojsku, stići na etiopski front, a zatim prebeći na stranu Etiopljana. Ali plan mu nije uspeo; iz Italije su ga vratili kući.

Kada su fašisti u Španiji otpočeli građanski rat, Franc je otišao da brani Špansku Republiku. Kroz borbe pred Madridom, na bojištima Kastilije, Aragona, Andaluzije,

Valencije i Katalonije on je od običnog borca izrastao do komandanta bataljona i dobio čin kapetana. U poslednjim časovima Španske Republike, Rozman je sa svojim bataljonom štitiio odstupanje vojske i naroda i njihovo prebacivanje preko Pirineja.

Posle teških patnji po francuskim logorima odveden je u Nemačku na prisilan rad odakle je 1941. godine prebegao u domovinu.

U Narodnooslobodilačkoj vojsci, kojoj se priključio odmah po dolasku u Jugoslaviju, nastavio je odlučnu borbu protiv morskog fašizma. Postao je komandant Štaterskog bataljona, a potom Grupe odreda. Sa velikim iskustvom, koje je stekao u Španiji, Rozman je proveo svoje jedinice kroz mnoge borbe i pobjede širom Slovenije. Sredinom 1943. godine postavljen je za komandanta Glavnog štaba NOV i PO Slovenije. Godine 1944. unapređen je u čin general-lajtnanta.

7. novembra 1944. godine Rozman je isprobavao ispravnost minobacača dobivenih od saveznika. Ti minobacači su pre toga izazvali nekoliko nesrećnih slučajeva. Rozman je ispalio tri mine. Treća je eksplodirala u cevi i tom prilikom smrtno ranila Staneta. Samo četiri dana posle pogibije, zbog velikih zasluga i junačkih podviga, proglašen je za narodnog heroja Jugoslavije.

MARIJA BURSAC

Narodni heroj Marija Bursać rođena je 1924. godine u selu Kamenici kod Drvara. Od početka ustanka radila je za narodnooslobodilačku borbu. Uvek nasmejana i vesela, organizovala je snabdevanje partizana hranom i odećom. I njeno devojačko ruho otišlo je na partizanski front. Ali ona to nije žalila, već je govorila: „Drugovi koji odlaze u boj protiv fašista — to su najljepši svatovi!...“

Na njeno uporno traženje poslata je 1943. godine u 10. krajišku brigadu. U borbama je pokazala veliko junaštvo i požrtvovanje. Za najteže zadatke javljala se dobrovoljno među prvima. Učestvovala je u svakoj akciji,

u najtežim prilikama unosila raspoloženje i vedrinu među borce. Pesma je retko silazila sa njenih usana.

Sredinom 1943. godine se razbolela. Ali, tek što se malo opopravila vratila se u jedinicu. Tih dana 10. krajiška brigada je dobila težak i odgovoran zadatak da po Prkosima, između Vrtoča i Kulen-Vakufa, likvidira niz jakih neprijateljskih uporišta. Marija nije mogla zamisliti da njena brigada izvrši taj veliki zadatak bez nje, iako je bila teško iznurena bolešću. Vodeći desetinu bombaša, ona je osetila neviđenu snagu. Išla je iz juriša u juriš. Dva bunkera bila su uništena bombama, njenim i njene desetine. U jednom času pao je pored Marije jedan partizan. Ona ga je odmah podigla i pokušala da ga iznese sa bojnog polja. Ali jedna granata preduhitrla je neustrašivu partizanku. Marija je bila teško ranjena. Drugovi su je poneli, a ona je na nosilima pevala omiljenu partizansku pesmu: „Naša borba zahtijeva, kad se gine da se pjeva...“. Uskoro je izdahnula.

Marija Bursać je bezgraničnim požrtvovanjem i junaštvom zaslužila veliko priznanje naroda. Zato je, prva od mnogih žena Jugoslavije učesnica u narodnooslobodilačkom ratu, proglašena za narodnog heroja.

BOŠKO PALKOVLJEVIĆ PINKI

Rođen je 1920. u sremskom selu Mandelos. Za vreme fašističkog napada na našu zemlju, iako nije bio vojni obveznik, dobrovoljno se javio najbližoj komandi. U sukobu sa Nemicima bio je zarobljen, ali je uspeo da pobjegne iz Rume ponevši jednu bombu koju je uzeo prilikom istovarivanja nemačke municije. Iz oborenog nemačkog aviona na aerodromu u V. Radincima uzeo je mitraljez i sa njim otišao u Frušku goru, među prve partizane.

Pinki je bio jedan od organizatora čuvenog bekstva tridesetak zatvorenih komunista iz kaznionice u Sremskoj Mitrovici, u leto 1941. godine.

Prvi voz u Sremu digao je Pinki minom koju je sam napravio. Po danu, obučen u domobranksku uniformu, sa džakom eksploziva na leđima, otišao je da digne i željeznički most na Bosutu. Nije se obazirao na to što su mu govorili da most čuva straža. Pinki je hteo da pokuša. Prišao je ustaškom stražaru i upitao ga: „Imaš li vatre?“ Ovaj, videći pred sobom „domobrana“, pozvao ga je u baraku. Pinki je hitro izvadio pištolj i ubio ustašu, a zatim i drugog stražara koji je potrčao iz susedne barake. Desetak minuta kasnije most je odleteo u vazduh. To je bio samo jedan od mnogih njegovih podviga.

Pinki je bio prvi kurir iz Srema koji je došao u Vrhovni štab. Mesec dana, od početka decembra 1941. do početka januara 1942. godine, Pinki se probijao kroz neprijateljsku teritoriju. Posle mnogo neprilika (četnici su ga čak i zarobili) doneo je u Vrhovni štab prve odrednije vesti o narodnooslobodilačkoj borbi u Vojvodini i dobio potrebne direktive.

10. juna 1942. godine, kad su Nemci upali u selo Malu Remetu u nameri da odvedu narod, Pinki je, našavši se u selu, otpočeo borbu sa neprijateljem, kako bi omogućio narodu da se skloni. U toj neravnoj borbi Pinki je bio smrtno pogođen, ali je nastavio borbu. Kad mu je nestalo metaka slomio je pušku i razbio dvogled. Borbu je nastavio pištoljem: ubio je jednog nemačkog oficira i vojnika, a zatim je izvršio samoubistvo.

Odlikovan je Ordenom narodnog heroja.

ENVER ŠILJAK

Rođen je 1919. godine u Bosanskoj Gradiški. Bio je službenik. Uhapšen je u julu 1941. godine prilikom prenošenja oružja. Kada su ga sprovodili u otvorenom automobilu kroz Tuzlu digao se na noge i, otimajući se ustašama, pevao Internacionalu, klicao Komunističkoj partiji i pozivao narod na ustanak. Preki sud ga je osudio na smrt. Odbio je predlog suda da traži pomilovanje. Prilikom streljanja nije bio dobro pogođen, ostao je na no-

gama, ranjen uhvatio se za krvave grudi i uzviknuo: „Što vam drhte ruke, fašistički psi, pucajte! Možete ubiti Envera Šiljka, ali Komunističku partiju — nikada“. Takvo njegovo držanje snažno je odjeknulo u tuzlanskom kraju. Desetine omladinaca iz Tuzle otišle su u partizane.

Enver Šiljak odlikovan je Ordenom narodnog heroja.

SONJA MARINKOVIĆ

Narodni heroj Sonja Marinković, agronom iz Surduka u Vojvodini, bila je jedan od organizatora prvih partizanskih grupa u Banatu i Bačkoj i član Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu. Prilikom putovanja po partijskom zadatku za Beograd uhapšena je u Pančevu. Svirapo je mučena u zatvoru, ali se herojski držala. A na gubilištu (1941) u Zrenjaninu, kada su hteli da je streljaju s leđa, okrenula se dželatima i uzviknula:

„Pucajte, ovo su komunističke grudi!“

RADE KONČAR

Narodni heroj Rade Končar, sekretar CK KP Hrvatske i član politbiroa CK KPJ, jedan od organizatora ustanka u Hrvatskoj, na dan 17. novembra 1941. godine, prilikom jedne racije u Splitu, ranjen je u nogu, a zatim uhvaćen. Na saslušanju su ga tukli od 8 ujutru do kasno u noć, a zatim su mu napunili usta solju i zatvorili ga bez vode. Uprkos svemu tome okupator nije ništa saznao, čak ni ko je uhapšenik.

Kad su ga pre pogubljenja upitali da li želi tražiti pomilovanje, odgovorio je: „Niti bi ga ja dao vama, niti ga od vas tražim“.

DRAGO PALAVESTRA

Omladinac iz Mostara, Drago Palavestra, osuđen na smrt i izveden na gubilište 1943. godine, na pitanje ne-

prijatelja pod vešalima — šta mu je poslednja želja — odgovorio je švapskim zlikovcima prkosno:

„Poslednja mi je želja da na banderama od Mostara do Berlina vise Nemci i izdajnici“.

MASOVNI HEROIZAM

Naši narodi kroz svoju istoriju ratovali su redovno protiv brojno i tehnički jačeg neprijatelja, pokazujući u borbi masovni heroizam koji je uvek na kraju pobeđivao.

Mala Crna Gora je vekovima ratovala protiv mnogostruko jačih turskih snaga i odolevajući im sačuvala iskru slobode u svojim visokim planinama. Naši slavni hajduci i uskoci nikada nisu davali mira Turcima. U balkanskom i u prvom svetskom ratu Srbija je bila brojno, a naročito tehnički, daleko slabija od protivnika, ali je izvojevala nekoliko izvanredno velikih pobjeda. Naš oslobodilački rat u 1941—45. predstavlja neprekidan lanac masovnog heroizma jedinica na frontu i naroda u pozadini.

KADINJAČA

Kad su poslednjih dana novembra 1941. godine snažne kolone nemačke 342. divizije sa tenkovima i artiljerijom uz podršku avijacije nadirale ka Užicu, bataljon dobrovoljaca, radnika i đaka Užica, jačine oko 200 boraca zajedno sa dve malobrojne čete Posavskog odreda i jednim topom, poseo je položaje na Kadinjači — desetak kilometara severo-zapadno od Užica.

Zadatak bataljona je bio da spreči brz prodor nemačke 342. divizije drumom Bajina Bašta — Užice da bi se dobilo vreme za evakuaciju bolnice, Vrhovnog štaba i drugih ustanova iz Užica.

Bataljon se razvio s obe strane drumu, a posednuti su i dominantni visovi Kadinjače.

Oko 8 časova ujutru, 29. novembra, prednji delovi 342. divizije našli su se pred položajem užičkih proletera. Na

odstojanju od oko stotinak metara branioći Kadinjače otvorili su brzu vatru. Nastala je zabuna i kolebanje u proređenom stroju neprijatelja koji je zalegao. Naš top, iako bez nišanskih sprava, gađao je vrlo precizno.

Oko podne pristigla je glavna kolona 342. divizije. Mnogo, veoma mnogo zelenih šinjela, čeličnih šlemova, „šaraca“, bacača, topova i tenkova uz podršku aviona, kretalo se prema položaju proletera.

Zagrmeli su brojni nemački topovi. Redovi se proređuju. Umiru proleterí bez jauka. Ručne bombe su već postale skoro jedino oružje.

Juriš za jurišom lomi se na Kadinjači koja gori u ognju čelika. A za to vreme dve bočne kolone Nemaca zašle su za leđa partizanima.

Sve se pretvorilo u ognjeni обруč koji se sručio na ovo malo, krvavo razbojište. Partizanska vatra je sve slabija. A onda zavlada mir. Večernji suton pokrio je mrtva tela 200 radnika i đaka Užica koji su, izvršivši časno svoj zadatak, ostali kao večna straža, tu, na domaku svog rod-nog grada.

Inspirisan ovim herojskim podvigom, Slavko Vuksavljević je napisao poemu „Kadinjača“, iz koje se daju samo neki odlomci.

... — Drugovi,
daljina tutnji,
hladna
i siva,
dolazi izdaja,
dolazi glad,
valja se čelik preko njiva
... i možda sutra
pašće grad.

Mi ćemo biti
poslednja brana
dok zadnji naši
u Sandžak odu
mi,
zaštitnica
budućih dana
i straža
za slobodu.

A tamo dole, još daleko,
 crna se zmiја okukom povi...
 I s čudnim mirom reče neko:
 — Pazi, tenkovi...

Vreme je odavno sasvim stalo.
 Bataljon leži licem na zapad.
 U torbi metaka još samo malo,
 a to će biti otsudni napad.

Poslednji možda napad će biti
 i onda... onda... Nemci će proći...
 i onda da l' će se iko vratiti
 da kaže:

„Bataljon...
 neće doći!“...

KOZARA

Desetog juna 1942. godine oko 70 000 neprijateljskih vojnika sa oko 50 tenkova, 30 aviona, nekoliko desetina baterija topova i dva monitora otpočelo je ofanzivu na Kozaru u kojoj je bilo oko 2000 boraca i 7000 žena, dece i staraca.

Četrdeset dana i noći vodile su se borbe na Kozari. Tokom dana neprijatelj bi uspevao da potisne partizane čak i do prvih kosa i visova Kozare, ali bi ga noću partizani redovno proterivali na polazne položaje.

Za streljačkim partizanskim strojevima stupale su tzv. pozadinske čete naoružane kosama i roguljama, koje su prihvatale puške i mitraljeze palih i ranjenih drugova ili se naoružavale zaplenjenim oružjem. Tako se odred, i pored ogromnih žrtava koje je imao, stalno povećavao. Zarobljeni neprijateljski vojnici najavlјivali su da su često pozadinske čete „roguljaša“ svojim jurišima unosile među njih veću zabunu nego streljački redovi partizana.

Posle teških i iscrpljujućih borbi noću 4. jula, sa četiri bataljona na čelu, krenula je Kozara u prvi boj. Za bataljonima je išao narod, za njima kolona ranjenika, a pozadi njih 4. bataljon. Te noći snage odreda su u teškim

borbama pregazile neprijatelja i otvorile deo obruča na cesti Prijedor — Bosanska Dubica.

Ali kratka julska noć nije mogla dugo štititi prelaz. U prvu zoru avijacija, tenkovi i sveže trupe, prevezene kamionima iz Bosanske Dubice i Prijedora, uskoro su zatvorile prelaz. S onu stranu obruča našla se većina boraca 1. i 2. udarnog bataljona, nešto naroda i ranjenika, uglavnom pokretnih. Ostalim snagama, koje su s teškim naporom i po cenu strahovitih žrtava uspele da se održe na visovima poviše ceste, preostalo je samo da odmah, u prvi sumrak, krenu po drugi put u proboj. Uništena je jedna oklopna kolona, ali je zora zatekla borce na cesti. 4. četa 3. bataljona, zajedno sa komandirrom, izginula je. Spor pokret ranjenika oduzeo je dragoceno vreme. A preko ceste nije se moglo. Ništa drugo nije preostalo nego nazad, u dubinu Kozare, pod okrilje njenih šuma.

Neprijateljske čete, kao čopori besnih pasa, nastavile su takozvanu operaciju čišćenja, zverski mučeći i uništavajući grupe ranjenika i naroda na koje bi nailazile.

No, teške i krvave rane iz 1942. godine nisu dovele do onog cilja kome je okupator težio — da Kozara postane grobnica partizana. Naprotiv, heroj-planina je i dalje ostala njihova kolevka. Na terenu Kozare formirane su nove čete, bataljoni i brigade.

Drug Tito je 1943. godine u Srpskoj Jasenici, pružajući svoj pogled put pitome i plave Kozare, koja se u daljini jedva nazirala, rekao da borbe koje su se na njoj odigrale predstavljaju slavnu epopeju našega rata.

POHORSKI BATALJON

Januara 1943. godine, na uzanom prostoru snegom pokrivenih vrhova Pohorja, jake i odlično naoružane nemačke snage trostruko su opkolile Pohorski bataljon. Ponudu neprijatelja da se predaju partizani su prkosno odbili.

Razvila se dramatična borba. Brojne juriše nemačkih četa Pohorci su odbijali preciznom vatrom. U silovitom

naletu oni su uništili oko 200 neprijateljskih vojnika, ali, ipak, nisu uspjeli da probiju mnogostruki обруč. Neravna borba u okruženju je nastavljena; обруč se sve više stezao; neprijatelj je sve divljačnije napadao, ali Pohorci nisu popustili; borili su se kao lavovi sve dok nije pao i poslednji, smrtno pogođen, borac herojskog bataljona.

To je bio bataljon junaka. U njemu je bilo slovenačkih radnika, intelektualaca i seljaka, bilo je muškaraca i žena; zajednička borba slila ih je u jedno.

ŽENE U LOGORU SMRTI

Mučenje žena u Banjičkom logoru bilo je posebno zadovoljstvo SS-ovca Petra Krigera. Ovaj krvnik, poručnik Rajkov i nekoliko sličnih njima, upali su uveče 11. septembra 1944. u žensku odaju, iz koje su izveli 23 devojke i žene.

Čim su se zatvorenice našle pred ubicama u hodniku, Radmila Šnajder je skočila na Krigera, rukama ga šćepala za gušu, i kad ga je pribila uz zemlju, predala ga Vidi Radojković i ostalim drugaricama. Onda je šćepala Rajkova i oborila i njega. Videći ovo ostale žrtve su napale druge ubice. Tad su pritrčali izmećari i, uplašeni da će mecima povrediti svoje gospodare noževima i polugama spasli su ih iz ruku ovih herojskih žena. Tako su završile svoje živote junakinje: Radmila Šnajder, Vida Radojković, Milijana Prokić i Olga Vučković.

BITKA ZA RANJENIKE

Drugog marta 1943. godine, za vreme borbi u okolini Neretve, 717. nemačka divizija nadirala je pravcem Gornji Vakuf — Prozor, ugrožavajući levi bok naših snaga i 4000 ranjenika u prozorskoj kotlini. U ovom najkritičnijem momentu četvrte neprijateljske ofanzive drug Tito je uputio usiljenim marševima 4. crnogorsku proletersku brigadu da zadrži neprijatelja i zaštiti ranjene drugove. Iznureni bataljoni proletera po teškom planinskom, sne-

gom pokrivenom zemljištu, krenuli su smelo i odlučno na izvršenje naređenja svog Vrhovnog komandanta. 2. bataljon 4. brigade krenuo je ka Vilića Guvnu, rešen da štiti ranjene drugove do poslednjeg daha.

U devet časova ujutru bataljon se sudario s neprijateljem. Nemci su osuli vatru iz „šaraca“ na rastojanju ne većem od pedesetak koraka. Polegli bataljon prihvatio je borbu. Ona se nastavila na rastojanju od deset do dvadeset metara. I tako bez prekida, od devet časova ujutru do četiri posle podne. Bukova stabla bili su zakloni i partizanima i Nemcima. Juriš za jurišem. Čas partizanski, čas nemački. A zatim, posle sedam časova punih borbe, snažnim jurišem bataljona, koga su pomogli bočnim napadom delovi 3. krajiške brigade, neprijatelj je proteran u pravcu Gornjeg Vakufa. Za spas ranjenika palo je preko sedamdeset boraca 2. bataljona 4. proleterske.

Pohvala, koju je dobio 2. bataljon od druga Tita za herojsku borbu na Vilića Guvnu, bila je najveća nagrada svakom borcu i rukovodiocu.

... Svjesni svoje velike odgovornosti i ljubavi prema našim ranjenim borcima, naši borci IV crnogorske proleterske brigade svojom krvlju i svojim životima ispunili su slavno svoju zadaću. Za ovo besprimjerno herojstvo boraca IV crnogorske brigade, a naročito Drugog bataljona, izražavam im svoje priznanje i duboku zahvalnost...

... Izražavam svoje priznanje i zahvalnost takođe komandantu Drugog bataljona IV crnogorske proleterske brigade drugu Niku Strugaru, koji je u ovoj teškoj i krvavoj borbi kao i u svim dosadašnjim bojevima pokazao veliku hrabrost, hladnokrvnost i junaštvo...⁴⁸⁾

SUTJESKA

Sesnaestog maja 1943. godine, tek što su prestale teške četvoromesečne borbe i marševi od Banije preko bosanskih gora, bučne Neretve, vrletnog Prenja, nabujale Drine i visokih crnogorskih planina, otpočela je nova, peta

⁴⁸⁾ Bilten VŠ br. 23–27, str. 252.

neprijateljska ofanziva. Brojne, odmorne, sile, specijalno obučene i opremljene nemačke divizije krenule su uz podršku artiljerije, tenkova i avijacije na potpuno iznurene snage Glavne operativne grupe sa ciljem da ih sabiju u međurečje Pive i Tare i da ih tu unište.

Naše proleTERSke i udarne divizije morale su prihvatiti nametnutu dugotrajnu borbu. Sa njima se nalazilo oko 3500 ranjenika i tifusara koji su sprečavali brze pokrete i manevre. Zaštitničke borbe i bojevi za proboj iz okruženja preko Sutjeske i Zelengore, koje su trajale gotovo mesec dana, bile su najstrašnije i najkrvavije od svih koje smo vodili u toku dugog četvorogodišnjeg oslobodilačkog rata.

Na tom pobedonosnom putu rodila se najlepša legenda našeg narodnooslobodilačkog rata i revolucije. Ni glad, ni tifus, ni neprijateljski gvozdeni obruči, ni ogromni vrhovi planina, ni nabujale reke, ni neprestano avio-bombardovanje, ni žice, ni tenkovi na okrvavljenim cestama nisu mogli zadržati naše jedinice. Besmrtni podvizi naših partizana razbili su Hitlerove elitne jedinice.

Sve naše jedinice pokazale su izvanredan heroizam u ovoj najvećoj bici narodnooslobodilačkog rata, ali borbe 2. dalmatinske brigade na Barama i 2. čete 3. bataljona 4. crnogorske proleTERSke brigade na Ljubinom Grobu predstavljaju njene najveličanstvenije momente i vrhunac ljudske hrabrosti i požrtvovanja.

Bare 2. dalmatinska brigada je dobila zadatak da zaštiti levi bok Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba. 5. maja izbila je na određene joj položaje, odbacivši u susretnoj borbi nemačke prednje delove.

Nemci su napadali užasnom upornošću, a Dalmatinci su ih odbijali zadivljujućom hrabrošću. I jedni i drugi znali su koliko je važno istrajati. Bilo je bezbroj juriša i protivjuriša. U toku 7. i noću 7/8. borba je bila naročito dramatična. Položaji su nekoliko puta prelazili iz ruke u ruku. Borba se vodila oko svakog kamena i bukovog stabla. Preciznom bliskom vatrom pušaka i mitraljeza, bombama i kundacima Dalmatinci su razbijali guste strojeve Nemaca. Padali su esesovci, odstupali, pa opet na-

padali. Brojna artiljerija krčila je put pred njima, a grupe aviona uz užasno urlanje sirena, stalno su nadletale naše položaje zasipajući ih protivpešadijskim bombama i mitraljeskim rafalima sa visine od svega nekoliko desetina metara.

Brigada je izgubila oko polovinu svog sastava.

Naročito teške borbe bile su na frontu 2. bataljona. On je imao najviše gubitaka, njegovi položaji bili su gotovo neprekidno u dimu i plamenu artiljerijske vatre i avionskih bombi. U ovoj teškoj situaciji, verujući u svoje hrabre borce, štab bataljona je pisao štabu brigade:

„Nemci nadiru sa još jačim snagama i sve upornije — mi smo izgubili dve trećine svoga ljudstva, ali računajte na nas kao da smo u punom sastavu“.

Održali su i reč i položaj, uprkos besomučnom nava-ljivanju deset puta jačeg neprijatelja, sve dok naše jedinice i Vrhovni štab nisu prošli. „Druga dalmatinska brigada“, rekao je drug Tito, „odigrala je presudnu ulogu u povlačenju naše glavnine preko Sutjeske i pokazala divne primjere upornosti i herojstva“.

Ljubin Grob. Kada je 2. četa 3. bataljona 4. proleterske brigade dobila zadatak da po svaku cenu brani položaj Ljubin Grob (koji je sprečavao da neprijatelj zatvori obruč) i osujeti probijanje naših opkoljenih jedinica, njeni borci su prilikom posedanja položaja, uputili štabu bataljona sledeće pismo:

„Položaj na Ljubinom Grobu održaćemo sve dotle dok na njemu bude živih komunista. Kad Nemci prodru, znajte, da na Ljubinom Grobu nema više živih naših boraca“.

I ispunili su datu reč, uprkos mnogobrojnim jurišima neuporedivo nadmoćnijeg neprijatelja sa zemlje i iz vazduha.

Četa je pretrpela velike žrtve; od ionako malog brojnog stanja (svega 40) bilo je 27 mrtvih proletera. Ali je časno i viteški ispunila svoju dužnost i za to je dobila najveće priznanje.

Prezidijum Narodne Skupštine FNRJ, na predlog Vrhovnog komandanta dodelio joj je Orden zasluga za narod I reda.

*

Po završetku velike epopeje na Sutjesci Vrhovni komandant, drug Tito odao je priznanje svim jedinicama koje su u njoj učestvovala sledećim rečima:

Besprimjerno herojstvo naših boraca i snalažljivost našeg komandnog kadra savladali su skoro nemoguće prepreke. Peta neprijateljska ofanziva i njezin krah digao je pred čitavim svijetom ugled naše slavne Narodnooslobodilačke vojske na visoki stepen... Moje priznanje i zahvalnost borcima, komandirima, komandantima i politkomesarima Prve i Druge, Treće i Sedme divizije i Prve majevičke i Šeste bosanske brigade. Slava herojima palim u toj velikoj i slavnoj borbi!⁴⁹⁾

A partizanski pesnik Tanasije Mladenović ovako je opevao ovu našu veličanstvenu dramu, neposredno posle proboja:

SUTJESKA

*Tišina. Pucanj. Kolone hrle:
Pada se, diže, ranjava i mre.*

*Kako si brza i ledena, vodo,
Kako si strma i vrletna, reko,
Kako si skupa, žuđena slobodo.*

Kako je teško preći sad preko.

*Evropo, gledaj! Ruku na pozdrav!
Ni suze nećeš videti kod nas!
Sutjeska buči, penuša i kipi —
Gubi se i javlja njen šumeni glas.*

⁴⁹⁾ „Desetogodišnjica IV crnogorske brigade“, str. 167.

GLAVA II

PATRIOTIZAM

Mi volimo svoju zemlju, volimo svoj narod, volimo svaki pedalj svoje zemlje, jer je on natopljen krvlju njenih najboljih sinova.

TITO

Reč patriotizam dolazi od latinske reči „patria“ (otadžbina) i znači u najširem smislu ljubav prema otadžbini, prema svome rodu i otuda naša reč rodoljublje.

On je žiža svih osećanja kojima naše srce očaravaju zavičaj i postojbina, i neodvojivo nas vezuje za milu i dragu domovinu.

Dragi su roditelji, draga su deca, rođaci, prijatelji, ali sve ljubavi svih obuhvata jedna, otadžbina. Koji bi se čovek kolebao da pođe za nju u smrt, ako bi joj to koristilo? (Ciceron)

Domovina je kod svih naroda idol pred kojim svaki rodoljub pada na kolena sa nekim uzvišenim osećanjem.

Razume se, shvatanje otadžbine i patriotska svest, kao i svaka druga, ima svoju klasnu sadržinu i uslovljenost.

Za buržoaziju je, kaže drug Zihelr, otadžbina bila, pre svega, nesmetano pravo na eksploataciju nacije, tj. njene ogromne većine – radničke klase i ostalih radnih slojeva, pravo na raspolaganje

zemljom, tj. na prisvajanje njenih prirodnih bogatstava u ime neograničene privatne svojine, nesmetano raspolaganje i nacijom i zemljom u borbi protiv drugih nacija i zemalja, u borbi za gospodstvo nad drugima...

Otađzbina kao predmet patriotizma sasvim je nešto drugo kod radnog naroda nego kod buržoazije.

Patriotizam radnog naroda nije samo ljubav prema rodnom kraju, prema domaćoj prirodi i njenim bogatstvima; patriotizam radnog naroda uključuje u sebe težnju i borbu za to da domaća priroda, njene lepote i njena bogatstva ne budu više izvor obogaćivanja i uživanja za šaku kapitalista i veleposednika, nego da postanu materijalni izvor blagostanja i napretka za sve radne ljude zemlje.

Ljubav radnog naroda prema nacionalnoj prošlosti predstavlja najneposredniji odnos stvaraoaca prema vlastitoj tvorevini, prislan odnos naroda prema u prošlosti nagomilanim rezultatima vlastitog fizičkog i umnog rada, prema tekovinama vlastite borbe za slobodu i napredak.

Ljubav radnog naroda prema svom nacionalnom jeziku jeste ljubav prema moćnom sredstvu obrazovanja i prosvetavanja radnih masa radi uspešnije borbe za slobodu i napredak...

Ljubav radnog naroda prema otađzbini jeste ljubav prema njenoj budućnosti, koja treba da se rodi iz revolucionarne borbe samih radnih masa.⁵⁰⁾

Govoreći o budućnosti i borbi naše zemlje veliki proleterski pisac Cankar, pisao je:

Naša otađzbina jeste borba i budućnost; ova otađzbina do-
stojna je da joj se žrtvuje najplemenitija krv i najbolji život. Iz patnji i ropstva bezbrojnih miliona izrašće naša otađzbina; sva ova lepa zemlja sa čitavim svojim neizmernim bogatstvom. Samo gorko i ružno osećanje će tada još biti ove gospodske otađzbine, na ropstvu izgrađivane, krvlju i suzama gnojene, sramota čovečanstvu i potsmeh pravdi... Drukćiji će napev tada dobiti pesma o „lepoj našoj domovini“⁵¹⁾

Patriotizam počiva i na svesti o povezanosti ličnih interesa pojedinca sa interesima zajednice, jer ako otađzbina propada propada i narod, i porodice, i pojedinac.

⁵⁰⁾ Boris Zihlerl: „Komunizam i otađzbina“, str. 10, „Kultura“, Beograd.

⁵¹⁾ Ivan Cankar: „Zbrani spisi“, sv. XI, str. 299–300, Ljubljana 1930.

Otađzbina je kao svako živo biće čije zdravlje zavisi od rada njegovih organa, Čim pojedini organi slabo rade, slabi i telo, rade li dobro — celo je telo jedro. Zato svaki građanin treba predano da služi svojoj otađzbini i da se trudi da ona bude moćna i napredna u svakom pogledu, da je do žrtvovanja brani od agresora.

Patriotizam radnih masa uključuje u sebe i istinski internacionalizam.

Reakcionarni elementi često žele da pripišu komunistima kako oni nisu patriote pošto su za internacionalizam. Međutim, tako mogu da govore jedino neprijatelji socijalizma jer je tu stvar sasvim jasna. Istina je da se svaki komunista mora boriti za bratstvo među narodima, za međusobno poštovanje nacija, za zajednička prava a protiv porobljavanja i eksploatacije, ali to sve ne isključuje njegovo zalaganje da u svemu ovome sopstvena nacija bude prva.

Nakaradno gledanje na internacionalizam i patriotizam imaju samo oni koji pod pojmom patriotizma podrazumevaju najcrnji šovinizam, jer samo šovinista smatra da je jedino njegova nacija najbolja, i da ima puno pravo na porobljavanje i iskorišćavanje „nižih i nesposobnih“.

Ljubav prema otađzbini, kaže *veliki ruski demokrat i mislilac Bjelinski*, treba da proizilazi iz ljubavi prema čovečanstvu kao posebno iz opšteg. Voleti svoju otađbinu znači — plameno želiti da u njoj budu ostvareni ideali čovečanstva i svim svojim snagama doprinosti njihovom ostvarenju.⁵²⁾

Da bismo napravili razliku između „patriotizma“ koji je zastupala buržoazija, a naročito fašizam, mi naš patriotizam, pravi patriotizam, nazivamo socijalističkim.

JUGOSLOVENSKI SOCIJALISTIČKI PATRIOTIZAM

Jugoslovenski socijalistički patriotizam nije samo žarka ljubav prema svojoj užoj domovini, prema svome na-

⁵²⁾ Bjelinski: „Izabrana dela“ (u jednom tomu), str. 131, Moskva 1947.

rodu, njegovom jeziku, slavnoj prošlosti i kulturi. To je svesna ljubav prema svojoj socijalističkoj otadžbini, Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji, u kojoj radni narod ima sudbinu u svojim rukama, u kojoj on — oslobođen od kapitalističke eksploatacije i nezavisan od stranih uticaja — izgrađuje novi društveni poredak i, zahvaljujući upravo tome, razvija svoju kulturu, nacionalnu po obliku, a socijalističku po sadržini.

Socijalistički patriotizam uključuje, osim ljubavi prema svojoj zemlji i narodima koji u njoj žive, i ljubav prema socijalističkom uređenju koje narodu omogućuje da uživa sve lepote i bogatstva otadžbine.

Jugoslovenski socijalistički patriotizam sadrži u sebi ljubav prema Savezu komunista Jugoslavije, koji je svojom pravilnom politikom, svojom herojskom borbom i uz goleme žrtve iskovao bratstvo i jedinstvo naših naroda, rukovodio borbom masa i narodnim ustankom, pobedio spoljne i unutrašnje neprijatelje i sada prednjači u borbi za izgradnju socijalizma i odbrani slobode i nezavisnosti naše zemlje. Jugoslovenski socijalistički patriotizam se zasniva na jedinstvu interesa svih naroda Jugoslavije.

Zajednički interes (*kaže se u Programu SKJ*), se već ispoljio i sve se više ispoljava u opštoj društvenoj i kulturnoj svesti radnih masa. Na toj osnovi se razvija socijalistička jugoslovenska svest, jugoslovenski socijalistički patriotizam, koji nije suprotnost već nužna internacionalistička dopuna demokratske nacionalne svesti, u uslovima socijalističke zajednice naroda.⁵³⁾

Patriotizam ima ogromnu snagu, on pokreće naše ljude u radu i borbi za dobro naroda i otadžbine, daje im snage da izdrže u teškim borbama za odbranu slobode svoje zemlje i da stvaralački rade na razvijanju kulturnih i ekonomsko-političkih tekovina svog naroda.

Ljubav prema otadžbini je osnov hrabrosti i požrtvovanja u ratu, te je njeno negovanje i razvijanje od prvorazrednog značaja.

⁵³⁾ VII kongres SKJ, „Program SKJ“, str. 364.

Karakterišući uzrok pobede mlade sovjetske republike u godinama građanskog rata i intervencije, Lenjin je govorio:

„Nikada neće biti pobeđen taj narod, kod koga su radnici i seljaci u svojoj većini uvideli i shvatili, da oni brane svoju vlast i da će njihova pobeda obezbediti njima i njihovoj deci mogućnost da se koriste svima blagodatima kulture i tvorevinama čovečanskog rada“.⁵⁴⁾

RAZVIJANJE PATRIOTIZMA

Patriotizam se razvija delovanjem na svest i osećanja ljudi. Za razvijanje političke svesti vojnike treba upoznati na njima pristupačan način s glavnim crtama marksističke nauke i našeg društvenog uređenja, s postankom i ustroјstvom narodne vlasti, s promenama u ekonomskoj strukturi zemlje, s radničkim upravljanjem i drugim oblicima razvijanja socijalističke demokratije.

Da bi naši novi društveni odnosi bili što uočljiviji u svojoj pravednosti i humanosti, treba ih uvek upoređivati sa kapitalističkim odnosima u bivšoj Jugoslaviji, pošto mladi ljudi koji dolaze u Armiju nisu osetili tegobe i nečovečnost starog eksploatatorskog društva i tiraniju stare vlasti.

Mladim radnicima treba isticati da je radnička klasa u bivšoj kraljevini Jugoslaviji bila najbespravniји društveni sloj, a da je ona danas rukovodeća snaga našeg društva, da radnici odlučuju o svim pitanjima rada i života svojih kolektiva, u okviru zakona i plana, i uživaju široka socijalna prava.

Mladim seljacima treba ukazivati da u predratnoj kapitalističkoј Jugoslaviji nije bila izvršena agrarna reforma do kraja, pa je ostalo dosta veleposeda u rukama mađarskih, nemačkih i italijanskih grofova i domaćih gazda, dok su naši radni seljaci, koji su vekovima tu zemlju krvlju i znojem natapali, živeli u bedi, nemaštini i za-

⁵⁴⁾ Tito: Stvaranje i razvoj JA, str. 84.

ostalosti, u čemu je dokaz i preko 6 000 000 nepismenih seljaka. U novoj Jugoslaviji zemlja pripada radnim seljacima i socijalističkim dobrima na kojima oni rade i upravljaju. Seljaci su potpuno slobodni i mogu po svojoj volji da organizuju radne zadruge ili da kooperiraju sa njima, te da uz njihovu stručnu i tehničku pomoć podižu plodnost svojih njiva u sopstvenom i zajedničkom interesu.

Mladim ljudima treba isticati da su pre revolucije bogatstva naše otadžbine bezočno pljačkali strani kapitalisti, iznoseći iz nje premnogo, ostavljajući premalo. Da je ovom zemljom vladala šaka krupnih kapitalista, slugu stranog imperijalizma, da su radni ljudi bili lišeni svakog uticaja na vlast, dok danas sva bogatstva naše otadžbine pripadaju svim njenim građanima i služe kao osnova njihovog boljeg i srećnijeg života; zemljom vladaju trudbenici na najdemokratskiji način, boreći se protiv svih neprijatelja naše slobode, nezavisnosti i socijalizma.

Za podizanje patriotske svesti veoma je važno ukazivati ljudima svih naroda naše zemlje da im je buržoaska vladajuća klika bivše Jugoslavije sprečavala slobodan nacionalni razvitak i da je neumorno sejala mržnju i razdor između naših bratskih naroda, a da su tek u socijalističkoj Jugoslaviji stekli punu nacionalnu slobodu na kojoj se razvija bratstvo i jedinstvo, osnov naše snage i najveća tekovina naše borbe.

Ukratko rečeno, treba raditi tako da naši ljudi uoče da je socijalna, ekonomska i nacionalna politika bivših vlastodržaca bila usmerena na zaštitu njihovih „prava“ od svog sopstvenog naroda, pri čemu nisu prezali ne samo od pomoći fašizma, već i od prodavanja nacionalne slobode, a da je socijalna, ekonomska i nacionalna politika SKJ osnova našeg jugoslovenskog socijalističkog patriotizma.

Naročito treba podvlačiti borbu, žrtve i stradanja komunista po robijašnicama, logorima, kazamatima i gubilištima bivše države zato što su bili istinski patrioti, što su se borili za pravo naroda i ostvarenje velikih ideala socijalizma u našoj otadžbini.

Patriotska osećanja podstiču se i opisivanjem i isticanjem prirodnih lepota i bogatstava naše otadžbine.

Veliku radost i zadovoljstvo oseti naš čovek kad sazna za velika prirodna bogatstva naše otadžbine koja se svakim danom sve više pronalaze i koriste za bolji život trudenika, te i o tome treba govoriti vojnicima.

Ponosan i gord je naš čovek i onda kada sazna za velika kulturno-istorijska dela koja su stvorili naši preci u davnoj prošlosti, kao što su na primer: srpski i makedonski srednjovekovni manastiri sa njihovim veličanstvenim freskama i savršenom arhitekturom; katedrale u Trogiru i Šibeniku; velike istorijsko-umetničke i književne vrednosti Dubrovnika, kao i drugih mesta. Zato i o ovome treba govoriti pripadnicima Armije, koristeći pri tome razne fotografije i filmove, a kad god je moguće organizovati i obilaske ovih mesta.

No svakako da najveće zadovoljstvo i ponos oseti naš čovek zbog svog sopstvenog dela graditelja i stvaraoca, jer baš ove generacije koje sada žive stvaraoci su najvećih dela i slave naše otadžbine. One su bile najkrvaviju bitku naše istorije i izvojevale najveću pobedu. One su ovu zemlju preobrazile iz zaostale agrarne u razvijenu industrijsku. One su svojim rukama sagradile puteve, pruge i brodove. One su podigle stotine fabrika i hiljade zgrada. Zato naša nova, velika ostvarenja treba da budu glavna tema za razvijanje patriotske svesti naših građana i vojnika, a o tome treba govoriti tako da se uz ljubav prema ostvarenom razvija volja, želja i čežnja da se još više uradi za dobro otadžbine i time samog sebe.

Vojnicima treba govoriti da se za otadžbinu mora dati i život ako je potrebno. Tako je jednom prilikom rekao drug Tito svojim borcima: „Bez žrtava se nikakva sloboda ne može osvojiti, a najmanje takva sloboda za koju se mi borimo“.

PRIMERI

PATRIOTIZAM NAŠIH NARODA U PROŠLOSTI

Već trinaest vekova naši narodi žive na ovoj zemlji, rade na njoj i bore se za nju. Svojom lepotom, bogatstvom i blagom klimom ona ih je neraskidivo vezala za sebe, i oni su se kroz teške vekovne borbe i stradanja zadržali na njoj i još više zavoleli jer su svojom plemenitom krvlju zalili svaki njen kutak, svaku stopu i svaki kamen. Neizmerno teško bilo je održati se na ovoj zemlji. Mnogo i premnogo znoja, patnji, krvi i kostiju trebalo je dati da bi se očuvala i da bismo ostali na njoj.

Naša zemlja je trpela udarce, pljačku i vlast Mletaka, Mađara, Mongola, Vizantije, Germana i Turaka.

Ali, kroz sve ove teške i burne vekove naši narodi održali su se na rođenoj zemlji pružajući neprijateljima veličanstveni otpor. Bilo je ljutih bojeva, blistavih pobjeda, ali i teških poraza.

Marička bitka 1371. i događaji posle nje doveli su Makedoniju pod vlast Turaka, a 1389. god. na Kosovu, počinje i petovekovno ropstvo Srbije a uskoro i Bosne i Hercegovine.

Posle Kosova Turci, koji su po stepenu društvenog razvitka zaostajali za celu epohu iza naših naroda (u to vreme kulturno i ekonomski među najnaprednijim na svetu), otpočeli su da haraju i uništavaju. Mase naroda odvođene su u Aziju i rasprodavane kao roblje, a ostatak je postao bespravna raja koja je iskorištavana, mučena i ponižavana na sve moguće načine. Po varošima su štrčala vešala ili čengele. Ljudi su nabijani na kolac na komē su ponekad živeli i po nekoliko dana dok su im vrane oči vadile, a psi noge glodali. Drugi su opet vezivani konjima za repove i tako rastrzani ili vučeni po zemlji dok ne izdahnu. Treći su vešani za noge nad vatrom, te se živi pekli na uveseljavanje obesnih Turaka. Uopšte, raja je bila stavljena van zakona, njih su Turci pljačkali, zlostavljali i ubijali bez ikakve odgovornosti pred vlastima; stavljali su ih na nišan kao metu da vide mogu li ih

pogoditi, ili su im odsecali glave samo radi vežbe i da probaju oštrinu noža. A leševe ubijenih i posečenih žrtava često nisu ni zakopavali, već bacali na smetlišće da se psi „za sevap nahrane“.

Hrišćani nisu smeli imati pristojne kuće, no su većinom u pojatama živeli, nisu smeli nositi oružje, a kad bi jašući na konju sreli Turčina morali su sjahati i pešice ga pozdraviti.

Kulučenja i raznih harača (poreza) bilo je mnogo pod Turcima. Ali najteži namet bio je danak u krvi, tj. uzimanje dece u janičare. Svake pete godine dolazila bi komisija i uzimala 10% muške dece od 7—10 godine, birajući najlepšu i najnapredniju. U Carigradu su ih turčili i spremali za najpouzdaniju sultanovu vojsku — janičare („carevi sinovi“). Jedan od njih je bio veliki vezir Mehmed paša Sokolović. Ali nisu samo Srbi bili pod tuđinom. Makedonci su, takođe, bili turska raja, a i naši narodi u Bosni i Hercegovini, pa i jedan deo Hrvatske, osetio je užase janičara.

Slovenci su, odmah po dolasku u današnje zemlje, pali pod vlast Avara, a posle kratkog veka slobodne Samove države, u 9. veku, pokorili su ih Germani i od njih su se oslobodili tek 1918. god.

Hrvati su osnovali svoju državu u 9. veku, ali su 1102. god. potpali pod Mađarsku, a zatim pod Austro-ugarsku. I tek 1918. god. skinuli su jaram tuđina s vrata. Dalmacija, Hrvatsko primorje, Crnogorsko primorje i Istra osetili su još i perfidnu vlast Mletaka, odnosno Italijana.

Ekonomski eksploatisani, nacionalno ugnjetavani i istrebljivani, kočeni u razvitku nacionalne kulture, naši narodi i danas leče mnoge rane iz prošlosti.

GUSLE

Gusle su odavno poznate. Uz njih se pevalo još u vreme Nemánjića, ali one dobijaju značaj tek u doba velikih narodnih katastrofa. U teškim danima robovanja one su krepile narod, davale mu nadu i dizale duh, čeli-

čile karakter i stvarale zatočnike časti i slobode. Guslari su mamili suze, uzdahe, potpirivali osvetu opevajući staru slavu i junačka dela predaka.

U teškim danima narod je slušao pesme o Marku Kraljeviću i Milošu Obiliću, hajducima i uskocima a to je veoma mnogo doprinelo da se istraje u borbi. Čitavi naraštaji napajali su se viteškim duhom sa gusala, čitavi naraštaji umirali su u težnji za slobodom, dok se nisu stvorili uslovi za oslobođenje.

Epske junačke ili guslarske pesme imale su za narod dvostruki značaj. Opevajući događaje iz slavne narodne prošlosti, one su kod naroda bacale u zaborav raniju pcepapanost i razvijale svest o jedinstvu, a ta svest je bila najjača u krajevima gde je najbujnije cvetala i razvijala se narodna poezija. Opominjući narod na slavnu prošlost i veličinu, one su gajile nadu na oslobođenje i ujedinjenje, što je najzad i ostvareno.

Ogromna uloga guslarskih pesama vidi se iz reči trojice naših velikana: Njegoša, Pupina i Zmaja.

Njegoš, u svome remek-delu „Gorskom vijencu“, kaže:

*Gdje se gusle u kući ne čuju
Tu je mrtva i kuća i ljudi.*

Mihailo Pupin, pronalazač i naučnik svetskog glasa, koji je kao mladić pošao u Ameriku i tamo do smrti ostao, govorio je da je: epske narodne pesme upoznao još u detinjstvu, i da nijedna uspomena iz toga doba nije dublje urezana u njegovoj duši od te, jer naše narodne pesme dišu najčistijim narodnim duhom.

Jovan Jovanović Zmaj reljefno je istakao zaslugu epske poezije sa ovih nekoliko reči:

*A što Srbin jošte živi
Kraj svih zala,
Pesma ga je održala
Njojzi hvala.*

Guslarske pesme su se pevale u Slavoniji, Hrvatskoj i Dalmaciji, ali najviše po Bosni, Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji.

HAJDUCI I USKOCI

Najhrabriji i najvaljaniji sinovi naših naroda nisu hteli da podnose turske zulume, već su se odmetali u goru. Ovi odmetnici, zvani hajduci, kupili su se u proleće na određena mesta po šumama i planinama, sastavljali čete od po 20—30, a ponekad i do 500 drugova i birali sebi starešinu koji se zvao harambaša.

Hajdučke čete su iz planina napadale kao grom iz vedra neba na turske kule i čardake, ili su iz zaseda napadale nasilnike.

Hajduci su u tursko doba bili glavni branioci naroda, osvetnici Kosova i bič za siledžije. Oni su bili uvek prvi kad je trebalo dizati narod na ustanak, uvek gotovi da umru i „kadri stići i uteći i na strašno mesto postojati“.

Zato ih je narodna pesma opevala i ovekovečila. I danas se peva o Starini Novaku od visoke gore Romanije, koji ovako objašnjava zašto je pošao u hajduke.

*Orah, kopah, odnesoše Turci,
Čuvah ovce izjedoše vuci,
Uzeh pušku, odoh u hajduke;*

Tako isto opevani su i mnogi drugi znameniti hajduci, kao: Vuk Mićunović, Mali Radojica, Hajduk Mijat, Hajduk Veljko, Hajduk Stanko, Vasa Čarapić, Stojan Kovačević, Marko Miljanov itd.

Da bi slomili hajduke, Turci su protiv njih i njihovih jataka upotrebljavali najstrašnije kazne.

Tako su 1804. godine jednom kaluđeru u Srbiji odrali živom kožu s obe ruke od šake do lakta, i od vrata niz pleća do pojasa, pa ga tako pustili da prestravljuje raj. Pojedine žrtve su ubijali sipanjem katrana u usta, a ponekad i rastopljenog olova. Život je oduziman i šurenjem vrelom vodom, prženjem i spaljivanjem na lomači. Uopšte, Turci su bili neumorni u izmišljanju muka.

Među najstrašnije kazne spada smrt na čengelima i na kocu. Ko bi bio osuđen na ovu prvu kaznu, tome bi zatakli čengele (železnu kuku) za rebro, pa ga obesili na

stub ili o granu kakvog stabla, te bi tako visio dugo, dok ne bi izdahnuo.

Nabijanje na kolac vršeno je prema osudi ili da žrtvi prođe kolac kroz stomak, ili, što je smatrano kao teža kazna, da se pazi da kolac ne takne utrobu kako bi žrtva duže živela. U prvom slučaju žrtva bi umirala posle nekoliko časova, dok je u drugom mogla da živi obično jedan dan, ali i po tri, sedam, pa čak i osam dana.

Oni naši ljudi koji su ispod turskog jarma išli u susedne zemlje i tamo se nastanjivali na granici prema Turskoj, pa otuda četovali, zvali su se uskoci. Njih je bilo duž cele turske granice u Dalmaciji i Hrvatskoj.

O uskocima, kao i o hajducima, mnogo piše istorija i peva narodna pesma. Najpoznatiji i najslavniji su uskoci iz Senja: Senjanin Ivo, Senjanin Tadija i Komnen Barjaktar, a iz Kotara: Vuk Mandušić, Janković Stojan i Smiljanić Ilija.

Veliki značaj i doprinos hajduka i uskoka za oslobođenje jasno se vidi i iz ovih stihova pesnika Branka Rađičevića:

*Niko tebe ne htede pomoći,
Rode mili u preteškoj noći,
Al' s' u gori diže sinak pusti,
Pa dohvati rukom taj mrak gusti.
Hajduk kliknu, šara puška planu,
A Srbiji bijel dan osvanu.*

BUNA NA HVARU

U toku čitavog 15. veka bilo je više buna naroda ostrva Hvara protiv plemića, ali je ona iz 1510. god. najpoznatija. Na čelu pobunjenika bio je Matij Ivanić („Sibinjnanin Janko“). Venecija je prva intervenisala kao posrednik, zatim je pokušala da zastraši ustanike silom, a kad to nije uspela, u jesen 1514., 12 galija napada Stari Grad i mletački vojnici prodiru u dubinu ostrva. Buna je bila u krvi ugušena.

PATRIOTSKI DUH CRNOGORACA

Za vekovnu borbu Crnogoraca protiv Turaka i njihov patriotizam, Ljuba Nenadović je pisao da su Crnogorci borbom čuvali amanet da se ne ugasi poslednja varnica srpske nezavisnosti.

Velike su bile patnje i oskudice crnogorske, ali oni vele: „Vitešku nevolju treba viteški podnositi“. Ako žalite ranjenika, on će vam odgovoriti: „Ovakav je život Crnogoraca!“ Ako se čudite njihovim putevima, njihovim besplodnim i bezvodnim bregovima — na kojima ništa drugo ne vidite osim kamena — oni će vam reći: „A da ne bi se zvala Crna nego Bijela Gora, da je drukčije!“ Kad im je Čuprilić vezir u predašnja vremena poručio da će sve muško iseći ako se ne pokore — oni su mu odgovorili: „Dok dvije djevojke traju, boriće se po Lovčenu“. Kad je u prošlom veku Mahmut-paša prodro do Cetinja i poručio Crnogorcima: „Priznajte sultana, i samo po jednu paru dajte, koliko da kupimo carici papuče, ili evo kuće da vam palimo!“, oni su odgovorili: „Ne priznajemo, ne damo — palite!“ Kad ih je Omer-paša s velikom vojskom pritisnuo, opremi im svoga poslanika da mu odgovore na njegove zahteve, a oni mu pošalju fišek s barutom i na njemu napišu: „Ovo ti je odgovor!“

Za ovu herojsku borbu pisao je J. Holoček:

Šaka Crnogoraca znala je da se pet stotina godina neustrajivo bori protivu ogromne carevine...

Kad bi bilo pravde na zemlji, ceo svet bi skinuo kape pred ovim tmurnim, do neba visokim spomenikom slovenske slobode...

Ali Evropa izgleda ne mari za Crnu Goru baš zato što je tako mala, a ipak u moralnom pogledu velika i nedostižna.⁵⁵⁾

No, ono što je želela Crna Gora, nije ostala samo želja. Nju u tome nije pomogla Evropa, ali je zato ona, zajedno sa ostalom svojom braćom, ostvarila slobodnu, zajedničku otadžbinu.

⁵⁵⁾ J. Holoček: „Za slobodu“, deo III, str. 289, Prag 1911.

PONOVO NA KOSOVO

Pošto su izvojevale odlučujuću pobjedu nad Turcima kod Kumanova 1912. godine, srpske trupe su ponovo, posle 523 godine, stupile na Kosovo. Taj susret sa poljem na kome je srednjovekovna Srbija izgubila nezavisnost bio je dirljiv, topao i nežan do suza.

Tomaš Masarik, koji se tada nalazio u Beogradu, zabeležio je, po kazivanju jednog ranjenog oficira, taj momenat. On mu je pričao kako su vojnici pri nailasku na polje Kosovo svi išli tiho, na prstima, kao da se boje da koga ne probude, i da su na jedan mah, red za redom, popadali na zemlju, koju su plaćući ljubili, kličući: Kosovo! Kosovo! s takvom poštom i tako nežno da je i sam oficir zasuzio i ljubio tu dragu zemlju.

Masarik kaže da nikad kao tada nije osetio šta je nacionalna svest.

HEROJI PERA I REČI

Težnje naših naroda za oslobođenjem i njihova patriotska svest dolazili su do izražaja u različitim vidovima. Najčešće u teškim i krvavim bojama, ali su nailazile i takve prilike kad su mač i puške ustupale mesto peru i reči. Takve prilike bile su naročito u prošlom i početkom ovog veka, ne samo u slobodnoj Srbiji i Crnoj Gori već i u severozapadnim delovima naše otadžbine koji su se nalazili pod vlašću Austro-Ugarske.

Perom i rečju, na narodnom jeziku, književnici su ogromno doprineli da se narodi tih naših krajeva odupru sistemskoj germanizaciji i mađarizaciji i da razviju ne samo svoje posebne nacionalne odlike, nego i težnju za opštejugoslovenskim jedinstvom. Na razvijanju takve svesti i težnje radili su: Njegoš, Preradović, Prešern, Mažuranić, Jakšić, Šantić, Aškerc i mnogi drugi majstori reči i pera. Na tome je radio i književnik naše napaćene Bosne — Petar Kočić, koji je svoj žarki patriotizam i čežnju za slobodom divno izrazio ovim rečima:

Slobodi

Mnogi su vjekovi, mnoga pokoljenja i pjesnici slavili Tebe. Mnoga se svježā krv lila za Te i u ime Tvoje.

Sa Tvojih kao krv crvenih usana, vjeĉito struje i űume slatke i opojne rijeĉi, koje vjekovima potresaju, koje pregaűeno roblje do uzdrhtalog zanosa ushiĉuju. Ti, o ĉista i svijetla űeno, od iskona raĉaű, a tvoja bujna njedra kroz duboku i beskrajnu vjeĉnost neodoljivo miriűu strasnim i razbludnim djevojaűtvom koje zanosi i opija.

Razdragan i zaneűen uzavrelom i vjeĉito uzburkanom krvlju, koju mi balkanski hajduci, preci moji u baűtinu daűe, svjestan o űivotvornom sjaju ljepote i punom obilju milosti i snage Tvoje, ja mali i sitni padam na koljena i u zanosu diűem molitve Tebi, o Bezgraniĉna, o Beskrajna i beskonaĉna: dodi veĉ jednom i pohodi zemlju moju, jer sve je bez tebe niűta — niűta je s Tobom sve! Vijekovi bi potamnjeli, narodi bi podivljali, da visoko ne sija zvijezda Tvoja.

U boűanskoj srdűbi, koja vasseljenom potresa, osvetniĉki i s krvavim biĉem u ruci dodi i prognaj razvratnu bludnicu, koja se je, uvijena u kitnjasti veo darovanih prava, pod Tvojim velikim i svetim imenom digla s kuűnim zadahom na Tvoj sjajni i uzviűeni tron u zemlji naűoj.

Puűti sa tvojih usana plamen ognja i osvete, i sagori u pomami ljutoj crne razvratnike, űto podlo i kukaviĉki sluűe bludnici otrovnoj! Neka zagrme i jeknu, o sjajna i bogolika űeno, sa Tvojih usana crvenih kao nebeska crven, zvuci zanosne pjesme napora i borbe kroz ovu skamenjenu i jezivu tiűinu!

Zadrmaı ovom uĉmalom zemljom, potresi smrznutim srcima, osvjeűi i osnaűi, da sve i svak osjeti sav neizmjerni sjaj i draű ljepote, sve obilje milosti i snage Tvoje, kao űto ih osjeĉa i nad njima drhĉe uzavrela i vjeĉito uzbunjena krv moja, koju mi balkanski hajduci, preci moji, u baűtinu daűe.⁵⁶⁾

Ove plamene reĉi pokretale su naűe ljude na herojske patriotske podvige u ratu 1914—1918. godine. Prvi heroj te velike istorijske drame bio je Koĉiĉev zemljak Gavrilo Princip i njegovi drugovi.

GAVRILO PRINCIP
I NJEGOVI DRUGOVI

Rodio se 1894. godine u Bosanskom Grahovu. Gimnaziju je uĉio u Sarajevu. Pripadao je revolucionarnoj omla-

⁵⁶⁾ Petar Koĉiĉ: Biblioteka srpskih pisaca str. 393, knj. I, Beograd.

dinskoj organizaciji „Mlada Bosna“, koja se borila za oslobođenje i ujedinjenje Južnih Slovena.

Na Vidovdan 1914. godine ubio je iz revolvera krvnog neprijatelja slovenskih naroda, austro-ugarskog prestolonaslednika Franju Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju, što je bio povod za prvi svetski rat. Po izvršenom atentatu Princip je bio uhvaćen i osuđen na 20 godina teške tamnice, pošto kao maloletan nije mogao biti osuđen na smrt. Kaznu je izdržavao u tamnici Terezinu (Čehoslovačka), gde je u aprilu 1918. godine umro od tuberkuloze.

U zatvoru, iako iznuren teškom bolešću, okovan i pod stražom, Princip nije nikada klonuo duhom. On je pred istražnim sudijom iskazao svoj kredo govoreći da je omladina sebi postavila za cilj, da se svi Jugosloveni smatraju kao jedan narod. Kao primer im je poslužila Nemačka i Italija. Oni nisu nikada očekivali od Austrije, da bi ujedinila Jugoslovene, već oni sami.

Snagu nepokolebljivog duha Gavrila Principa pokazuje i ova pesma koju je napisao ekserom na tamničkoj porciji:

*Tromo se vreme vuče
I ničeg novog nema
Danas sve ko i juče
Sutra se isto sprema.*

*Umesto da smo u ratu
Gde bojne trube ječe
Evo nas u kazamatu
Na nama lanci zveče*

*Svaki dan isti život
Pogažen, zgnječen i strt
Ja nisam idiot
Pa to je za mene smrt...*

Zajedno sa Principom uhapšeno je još 16 pripadnika „Mlade Bosne“. Četvorica od njih su obešeni, osmorica su umrli u zatvoru, a ostali su dočekali slobodu. Svi su se herojski držali na istrazi i u zatvoru, iako su zverski mučeni. Veljko Čubrilović je pod vešalima izgovorio ove prkosne i viteške reči:

„Mi umiremo za veliku narodnu stvar, a vi, propale sluge strepite pred narodom, čiji sinovi umiru ovako kao nas trojica“.

MASOVNI PATRIOTIZAM

Mnogo divnih primera masovnog patriotizma pokazali su naši ljudi u prvom svetskom ratu — naročito u Srbiji.

Nepobedivi heroizam i patriotizam srpskog naroda u prvom svetskom ratu isticali su i sami austro-ugarski generali.

Tako general pešadije Alfred Kraus, kaže, da su se Srbi borili svesno iz patriotizma i sa preziranjem smrti, čime se objašnjavao mali broj zarobljenika.

Dalje kaže, da je srpskim trupama činilo neocenjive usluge samo stanovništvo. Ljudi — počev od mladića do starca — vršili su službu izviđanja i osmatranja, izveštavajući o svakom približavanju austrijskih trupa i patrola, koje su pri nastupanju gađali sa drveća, iz kuća, sa krovova, zadržavajući kretanje, i na ovaj način većinom su i uništene neprijateljske patrola. Istu su službu vršili i za vreme rovovske borbe. I pod takvim okolnostima bilo je nemoguće utvrditi jačinu, raspored i sastav srpskih trupa.

A feldmaršal-lajtnant Karl Velner, kaže, da mu je pod Štitarom, upućena patrola dovela jednog starca bele brade, koga je preko tumača, jednog podoficira koji je govorio potpuno srpski upitao „Da li se u blizini sela nalaze neprijateljske trupe“? Našto se starac vidljivo ispravio, pogledao ga mirno. pravo u oči, i odgovorio: „Da ste vi na mome mestu, da li bi odgovorili na ovo pitanje“?

Bilo je jasno, da su borbu Srbije prihvatili svi njeni stanovnici, da je vode sa ljubavlju prema otadžbini i da niko neće postati izdajnikom otadžbine.

ILINDENSKI USTANAK

1903. god. buknuo je protiv turskog nasilja ustanak u Makedoniji. Trajao je tri meseca. Broj revolucionarnih boraca iznosio je 20—30 hiljada, dok je protiv njih dej-

stvovalo 300 hiljada vojnika redovne i neregularne vojske. Ustanci su vodili preko 200 borbi. Tokom ustanka i prilikom njegovog ugušivanja ustanci su izgubili 2130 ljudi, spaljeno je 135 sela sa oko 10 000 kuća.

Svirepost turskih vlasti izazvala je gnušanje Evrope, a naročito je socijalistička i radnička štampa stala u odbranu makedonskog naroda.

27. MART 1941.

Vladajuća klika bivše Jugoslavije uvek je radila na izdaji interesa sopstvenog naroda, a 25. mart, kad je u Beču potpisala protokol o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu, bio je vrhunac izdaje.

Ali naši narodi, koji su vekovima ginuli za slobodu, nisu hteli da prihvate ropstvo, već su, na čelu sa komunistima, istinskim patriotima i borcima za narodna prava, izišli na ulice oborivši potpisnike i pakt.

Već 25. maja uveče, čim se saznalo za izdaju, izbile su masovne demonstracije u Beogradu, Kragujevcu, Nišu, Cetinju i drugim mestima, a sutradan su zahvatile celu zemlju. Revolt i gnev naroda rasli su kao bujica i uoči 27. marta dostigli su vrhunac. Policijski aparat, koji je sav bio stavljen u pokret, nije se mogao suprotstaviti gnevnim masama koje su demonstrirale pod parolom: „Bolje rat nego pakt“, „Bolje grob, nego rob“. Pod snažnim pritiskom masa izvršen je 27. marta prevrat i obrazovana je nova vlada generala Simovića, ali ni ova nije bila mnogo bolja od prethodne. No, iako martovskih dana nije izvojevana potpuna pobeda, tj. na vlast nisu dovedeni istinski zastupnici narodnih interesa, ipak događaji od 27. marta predstavljaju veliku istorijsku pobedu slobodarskih naroda Jugoslavije nad snagama mračnih fašističkih, imperijalističkih sila i njihovih petokolonaških slugu u zemlji.

To je bio muški odgovor naroda jedne male zemlje koja hoće da brani svoju slobodu i nezavisnost odvažno i dostojno, kao i uvek u prošlosti.

„Jugoslovenski narod je ponovo našao sam sebe“, rekao je tih dana Vinston Čerčil. To je ujedno prvi značajniji politički poraz Hitlera. Time je u pokorenoj Evropi ponovo dignuta zastava otpora i pokolebana je vera u Hitlerovu nepobedivost. Počev od 27. marta, borba naših naroda postala je deo sveopšte borbe slobodoljubivih snaga u svetu protiv fašističkih agresora.

Sa druge strane, 27. mart predstavlja snažni udar koji su narodne mase, pod vođstvom KPJ, zadale domaćoj buržoaziji. On obeležava istorijsku prekretnicu u političkom životu Jugoslavije. Dotle sputavane, narodne snage su bile oslobođene. Pod rukovodstvom KPJ koja je predstavljala izraz njihove borbene odlučnosti, te snage su došle do punog izražaja u velikoj oslobodilačkoj borbi naroda Jugoslavije.

PROGLAS CK KPJ ZA USTANAK

Posle istorijske sednice CK KPJ 4. juna, na kojoj je doneta odluka da se odmah otpočne opšti narodni ustanak, narodu je upućen proglas u kome se, između ostalog, kaže:

„Narodi Jugoslavije: Srbi, Hrvati, Slovenci, Crnogorci, Makedonci i drugi!... Vi ste bili pobeđeni u ratu, ali niste pokoreni. Slavne tradicije borbe za pravdu i slobodu vaših dedova ne smeju biti zaboravljene. Sada je vreme da pokažete da ste dostojni potomci svojih slavnih predaka. Sada je vreme, sada je kucnuo čas da se dignete svi kao jedan u boj protiv okupatora i njihovih domaćih slugu, krvnika naših naroda. Ne prezajte ni pred kakvim terorom neprijatelja. Na teror odgovarajte masovnim udarom po najosetljivijim tačkama fašističkih okupatorskih bandita...⁵⁸⁾

⁵⁸⁾ „Oslobodilački rat naroda Jugoslavije“, prva knjiga, str. 42, VII JNA, Beograd 1957.

SPLIT JE JUGOSLOVENSKI

Italijanski fašisti su hteli 1941. uz zvuke vojne muzike, defile trupa i odreda crnih košulja, da svečano proglase Split za italijanski grad. Ali dok je vojna muzika intonirala „Đovinecu“, Splićani su, umesto aplauza, bombama sa krovova kuća, uništivši 24 fašista, jasno rekli da je rodoljubivi Split jugoslovenski grad.

I daci splitskih gimnazija pokazali su fašistima da Split nije italijanski. Krajem jula 1941. godine oni su odbili da prime školska svedočanstva na italijanskom jeziku, dajući time okupatoru do znanja da ga u ovom gradu čeka teška borba, borba do konačnog poraza.

I DECA SU NEPOBEDIVA

Posle velike ofanzive na Kozari 1942. godine ustaše su sakupile veću grupu mališana od 6—12 godina i doveli ih u manastir Jastrebarsko. Tu su ih „preveli“ u katoličku veru dajući im druga imena, a onda su počeli da ih sistematski prevaspitavaju. Govorili su im o poglavniku Paveliću i fireru Hitleru, kao i o tobožnjim zločinima partizana. Deci je strogo zabranjivano da pominju mesto odakle su i da se nazivaju starim imenom.

Ali „vaspitači“ nisu imali uspeha. Deca su, čim bi ostajala sama, uglas pevala partizanske pesme svoje Kozare, uzvikivala: „Smrt fašizmu“ i oslovljavala se svojim pravim imenima.

Kaluđerice, kad bi ih čule, zajedno sa ustašama hvatale su „kolovođe“, odvodile ih u šumu i sekirama ubijale. Ali zaludu. Deca nisu prestajala da pevaju. Kada su ih partizani Korduna oslobodili, mališani su, ushićeni i radosni, svakome s ponosom pričali kako se nisu pokorili.

*

Slično držanje su kasnije, posle oslobođenja, pokazali naši učenici u privredi koji su se 1948. godine zatekli u Čehoslovačkoj. Oni nisu hteli da se odreknu svoje zemlje

i Tita, nego su u lice policije uzvikivali: „Živeo Tito! Hoćemo povratak u nasu Jugoslaviju!“ Pravili su barikade, štrajkovali gladu i prekidali rad sve dok nisu pušteni.

LJUBLJANA SLAVI 1. MAJ 1943.

Uveče, uoči praznika, između 7 i 8 časova žene i omladina prekrili su Ljubljano parolama ispisanim po zidovima i pločnicima, listicima na kojima su bile kratke parole (skraćenice: OF, ZSSR, Z. 1. maj“), crvenim zastavicama, plavo-belo-crvenim i belo-plavo-crvenim zastavicama štampanim na papirićima. Prolaznici su davali znak omladincima da se sakriju kad bi naišle italijanske patrole. Svaki zid u Ljubljani imao je parolu. Među masovnim organizacijama bilo je takmičenje ko će bolje ukrasiti svoju ulicu.

Italijani su se izbezumili, vojska je izišla na ulice i terala ljude kući. Ali najveće iznenađenje došlo je tek uveče. Tačno u 17 časova i 2 minuta počela je proslava. Na Šišanskome Hribu, u produženju parka Tivoli, na Golovicu i na Ljubljanskoj tvrđavi zapalile su se velike vatre. Eksplozije pripremljenog benzina bacale su vatru po 20 metara uvis. Vatre su se videle po čitavoj Ljubljani i okolini. Istovremeno buknule su mnoge male vatre po brdima oko Ljubljane, a sa svih strana poletale su rakete, osvetljavajući čitavu Ljubljano. Po reci Ljubljanci plovila je velika flotila od preko 30 brodića, dugih od pola do jednog metra, na kojima su bili šareni lampioni sa natpisom „Živeo 1. maj“.

U isto vreme jedna udarna grupa od deset drugova s velikim megafonima u parku Tivoli izbacivala je parole u horu. Italijani su bili izvan sebe. Mislili su da su partizani ušli u Ljubljano. Izašla je italijanska motorizacija, tenkovi, oklopni automobili i blokirali sva mesta gde su gorele vatre i sve parkove. Niko od Italijana od straha nije izašao iz zaklona i tenkova — čitavu su tu noć čekali napad. Jake patrole krstarile su ulicama i legitimisale prolaznike. Ali nijednog učesnika i organizatora ove velike

akcije nisu uspjeli da uhapsu. Mitralskim su gađali sa svih strana na vatru koje su gorele u neposrednoj blizini njihovih kasarni i blokova. Na Ljubljanskoj tvrđavi vatra je buknila 20 metara ispod baterije topova, ali niko se od Italijana nije usudio da je ugasi.

Na sam dan 1. maja ujutru na kupoli glavne pošte, u centru grada, visile su dve zastave: slovenačka s petokrakom i crvena. Ispod kupole nalazila se soba u kojoj je spavalo četrdeset fašista stražara. Kad su Italijani krenuli da skidaju zastave naišli su na krovu na razbacane žice i neke kutije na kojima je pisalo: „Opasno po život, ne diraj!“ I oni su se povukli. Tek u 9 časova, uz pomoć vatrogasaca, zastave su bile skinute. Onda su Italijani utvrdili da u „opasnim kutijama“ nema ni mina, ni paklenih mašina, već da su to samo kartonske kutije.

U podne s raznih strana u Ljubljani pušteni su bili u vazduh baloni sa slovenačkim i crvenim zastavama. Fašisti su bezuspešno pucali na njih.

Ljubljančane nije sprečio teror Italijana da pokažu čija je Ljubljana.

ZAJAM NARODNOG OSLOBOĐENJA

15. januara 1943. godine Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije donelo je uredbu kojom je raspisan Zajam narodnog oslobođenja u iznosu od 500 miliona dinara i kuna. Cilj mu je bio da se prikupe novčana sredstva za potrebe Narodnooslobodilačke vojske i pomogne obnova uništenih sela.

Iako je zajam upisan 1943. i 1944. godine, kada su preko naše zemlje prešle četiri najteže neprijateljske ofanzive, i pored ogromnih ljudskih i materijalnih žrtava koje su svakodnevno davali, naši narodi su upisivali svoje uštede ne pitajući za uslove pod kojima se Zajam raspisuje. Upisivali su ga i na neoslobođenim teritorijama, iako su bili svesni da se time izlažu opasnosti najtežih represalija od strane okupatora i domaćih izdajnika.

Bez obzira na sve teškoće, pod parolom: „Sve za front, sve za slobodu“, Zajam je upisan i premašen za 20 procenata.

ZVERSTVA I TEROR NISU SLOMILI PATRIOTSKI DUH

Herojski patriotizam i junačke podvige naših naroda s jedne strane, a zverstva i teror neprijatelja s druge strane gotovo je nemoguće opisati. To je delom dato u ostalim glavama ove knjige, a ovde se donosi samo nekoliko dokumenata i opisa koji treba da predoče našim mladim ljudima kolike patnje i stradanja su podneli narodi ove zemlje u toku proteklog rata, koliko je plemenite krvi dato za slobodu, i da barem donekle vide zverstva fašističkih razbojnika, jer se ono što su oni činili ne sme nikada zaboraviti, a pogotovo danas, kad se ponovo povampiruju nacisti.

NEMCI U SRBIJI

Upućujući nemačke divizije u pohod protiv srpskog naroda septembra 1941. godine, general Beme zahtevao je od njih:

...Ako ovde ne postupimo svim sredstvima i s najvećom bezobzirnošću naši će se gubici penjati do neizmernosti.

Vaš je zadatak da prokrstarite zemljom u kojoj se 1914 godine lila nemačka krv usled podmuklosti Srba, muškaraca i žena.

Vi ste osvetnici tih mrtvih.

Za celu Srbiju ima se stvoriti zastrašujući primer, koji mora najteže pogoditi celokupno stanovništvo.⁵⁹⁾

A načelnik nemačke Vrhovne komande, Kajtel, razrađujući Hitlerovu direktivu o uništenju ustanka u Srbiji, između ostalog kaže:

...Pri tome imati u vidu da jedan čovečiji život u dotičnim zemljama često ne vredi ništa i da se zastrašujuće dejstvo može postići neobičnom svirepošću. Kao odmazda za život jednog ne-

⁵⁹⁾ „Zbornik“, tom I, br. 137.

mačkog vojnika mora se u tim slučajevima uzeti kao opšte pravilo da odgovara smrtna kazna 50–100 komunista. Način smrtne kazne mora još više pojačati zastrašujući efekat.⁶⁰⁾

Kako su fašisti izvršavali naloge svojih starešina i kakav je njihov moralni lik, evo samo nekoliko primera:

KRVAVI MARŠ

24. septembra 1941. Nemci su pokupili sve muškarce Šapca od 14–17 godina, preko 5000 nevinih ljudi, i oterali ih preko Save u selo Klenak, a odatle su ih SS-ovci i ustaše, gladne, uz udarce i psovke, poterali trčecim korakom za selo Jarak. To je bio „krvavi marš“ dug 23 km. „Već na prvim kilometrima pojedini od iznemoglosti zastaju, a svaki koji bi iz kolone zastao, bivao je na mestu ubijen... Kolona duga oko 2 km čas se širi kao harmonika... a onda odjekuje sa svih strana ono jezivo „los“ i tupi udarci kundaka i cokula po zamorenoj ljudskoj masi... pucnji opet najavljuju nove žrtve.“⁶⁰⁾ Do Jarka bilo je pobijeno 150 ljudi. Nemci su, takođe, maltretirali svoje žrtve glađu. Nisu dozvoljavali da im se doturi hrana, iako su je stanovnici Jarka donosili.

Za to vreme Nemci su u Šapcu sproveli krvavi teror: spalili su Mačvansku, Hajduk Stanka i Avda Karabegovića ulicu, a sve muškarce, na koje su tu naišli, pobili su.

Kada su učesnici „krvavog marša“ povedeni iz Jarka za Šabac (jer je trebalo napraviti mesta za grupu seljaka pokupljenih po Mačvi), ulazili u grad čuli su poslednje pucnje streljanja Šapčana u Bari. Oni su zatim oterani u tzv. Šabački logor u kome su hitlerovci, ljotićevci i specijalna policija produžili krvavi posao započet u Jarku.

⁶⁰⁾ „Saopštenja o zločinima okupatora i njihovih pomagača“, saopštenje br. 34 i br. 159, Beograd 1945.

POKOLJ U KRAGUJEVCU

Jedne oktobarske noći 1941. nemački major Kenig na čelu bataljona dželata ušao je neprimećen u Kragujevac. To je bila kaznena ekspedicija koja je posle nekoliko dana izvršila nezapamćeni pokolj uz punu pomoć Ljotićevog Petog dobrovoljačkog odreda, pod komandom Marisava Petrovića.

Kada je osvanuo 20. oktobar grad je bio blokiran i kaznena ekspedicija majora Keniga počela je hapšenja. Ali ne samo odraslih. U jutarnjim časovima, dok su profesori podučavali svoju dragu decu, upadali su razbojnici sa automatima i „šarcima“ na gotovs u prepune učionice, iz kojih su izveli čak i njihove profesore, svrstavajući ih zajedno u neme kolone, koje su tiho i mirno kretale u smrt.

KRVAVA BAJKA

*Bilo je to u nekoj zemlji seljaka
na brdovitom Balkanu;
umrla je mučeničkom smrću
četa daka
u jednom danu.*

*Iste su godine
svi bili rođeni,
isto su im tekli školski dani,
na iste svečanosti
zajedno su vođeni,
od istih bolesti svi pelcovani
i svi umrli u istom danu.*

*.....
Pregršt istih snova
i istih tajni,
rodoljubivih i ljubavnih,
stiskali su u dnu džepova.
I činilo se svakom
da će dugo,
da će vrlo dugo
trčati ispod svoda plava,
dok sve zadatke na svetu
ne posvršava.*

.....
 Dečaka redovi celi
 uzeli se za ruke
 i sa školskog zadnjeg časa
 na streljanje pošli mirno
 kao da smrt nije ništa.

Desanka Maksimović

Zajedno sa đacima, 21. oktobra pokošeno je mitralje-
 skim rafalima 7000 odraslih ljudi, nedorasle dece i sta-
 raca.

Sa gubilišta su odjekivali rafali smrti, ali su ih nad-
 jačavali prkosni poklici slobodi. Gordo, bez jauka i ku-
 knjave, umirali su sinovi Srbije. Sekretar Mesnog komi-
 teta Partije, narodni heroj Toza Dragović, uzviknuo je
 pre nego što ga je pokosio rafal: „Napijete se srpske krvi,
 fašistički zverovi, ali će vas naši partizani uskoro uništiti“.
 Nedaleko od njega herojski je poginula Nada Naumović,
 član Rejonskog komiteta Partije, i dva direktora gimna-
 zije koji su, zagrljeni sa svojom decom, pevali „Hej Slo-
 veni!“

Okupator nije postigao svoj cilj da zastraši narod, već
 ga je još više okrenuo protiv sebe.

Tačno posle tri godine, 21. oktobra 1944. Narodno-
 oslobodilačka vojska uz pomoć partijske organizacije i na-
 roda grada donela je Kragujevcu slobodu.

„Otađzbina je nepobediva kad je rođeni sinovi brane“.

STEVAN FILIPOVIĆ

Narodni heroj Stevan Filipović, rodom iz Opuzena
 kod Metkovića, živio je i učio električarski zanat u Kra-
 gujevcu.

Za vreme ustanka stupio je u Valjevski odred (radio
 je u fabrici u Valjevu). Već u prvim borbama istakao se
 junačkim i neustrašivim držanjem i ubrzo postao komesar
 bataljona.

Zarobljen od Nemaca i nedićevaca decembra 1941. godine, hrabro se držao, iako je zverski mučen. Nemci su ga obesili u Valjevu 22. maja 1942. godine.

Na veličanstvenom svedočanstvu oslobodilačke borbenosti naroda Jugoslavije, na poznatoj slici na kojoj se vidi mlad čovek sa uzdignutim pesnicama i omčom oko vrata, okružen Nemcima i domaćim izdajnicima nalazi se narodni heroj Stevan Filipović. On je pod vešalima plamenim rečima i viteškim primerom pozivao narod na dalju borbu za slobodu.

Ta slika je simbol nepokolebljive i prkosne jugoslovenske omladine, koja je i svoju smrt pretvarala u borbenu parolu i udarac protiv okupatora i domaćih izdajnika. Ona će ostati kao gordi spomenik i sećanje na doba od presudnog značaja za sudbinu naših naroda, a istovremeno opomena svim neprijateljima naše Socijalističke otadžbine.

LOGOR SMRTI

Neopisiva su zverstva i mučenja kojima su gestapovci, agenti Specijalne policije i drugi razbojnici podvrđavali zatočenike Banjičkog logora smrti, ali i pored svega toga nisu uspeli da slome njihov borbeni duh.

I u najtežim časovima, na gubilištu, zatvorenici, a naročito drugarice, bili su prisebni i hrabri. Drugarice su kitile kose crvenim mašnjama, uređivale, koliko je to bilo moguće, kosu i odeću, pevale slobodarske pesme i klicale. Tako, na primer, kad je povedena na streljanje 7.IX 1944. godine Srbijanka Bukumirović, unosila se u lice ubicama i prkosno im doviknula: „Dole fašističke krvopije!“ Polazeći na gubilište 1.X 1943. Ljubica Novakov je obukla crvenu haljinu koju nije skinula iako su je pendrecima hteli na to primorati, a Lepsosava Stamenković prezrivo je dobacila krvoloku Vujkoviću: „Fašistički gade, uskoro ćeš za mnom, biću osvećena...“

Kada je krvavi Vujković, prilikom vođenja na streljanje juna 1944. godine rekao jednom seljaku: „Nije te

sramota, ti seljak, gineš sa ovim barabama!“ — on je odgovorio: „Živela Komunistička partija!“

Da bi sprečile klicanje, ubice su najčešće pendrecima strahovito tukle žrtve po ustima.

Snagu nacionalne svesti 70 000 rodoljuba koji su prošli kroz Banjički logor hrabro gledajući smrt u oči, pokazuje jedan komad crvenog platna sa poslednjom porukom jedanaestorice boraca za slobodu, koji su streljani u jednoj grupi:

Na crvenom komadu platna izvezena je petokraka zvezda, u kojoj je zabeležen datum: jun 1944. godine, zatim ispod zvezde isto tako izvezene reči:

„Dajemo život za slobodu. Poslednja grupa I kategorije, soba smrti. Banjički logor, 20.VI 1944.“. A sa desne strane belim koncem izvezena su imena: Boško Trifković, Dragoljub Ristić, Marko Stjepanović, Tanasije Ćirić, Milan Ćesarov, Dobrivoje Sarić, Petar Čolović, Vasa Buha Braca, Miodrag Gatalica, Sava Milošević, Mita Alimpijević.

Ovaj crveni komad platna, koji simbolički predstavlja komad vrelog srca onih koji su ga ostavili, dopunjuje pismo prvog iz ove grupe, Boška Trifkovića, koje glasi:

Dragi družo! Evo ti pišem baš posle viđenja sa tobom. Izvini što ti pišem baš poslednjeg dana. Dosada nisam hteo da ti pišem da ne bi imao neprilike. Sada moram da te pozdravim poslednji put i da ti dam ovu našu zajedničku uspomenu koju treba da čuvaš kao oči u glavi. Možeš da je pokažeš najboljim drugovima. To čuvaj kao uspomenu za momente kada treba da se dokumentuje sve što je ovde urađeno. To ti šaljem kao dobrom i ispravnom drugu omladincu, to tako sakrij da možeš, kad ti se ukaže prilika, da dodaš na sigurno mesto. A u opasnosti po tebe da možeš da daš najboljem drugu. Zašij to u odelo, to je najbolje. Mislim da ćeš dostojno čuvati tu tvoju i našu svetu uspomenu. Vidiš mene su ostavili poslednjeg i još trojicu iz naše grupe, misleći da će nas demoralisati ako nam odvede deset po deset najboljih drugova. Ali oni su se prevarili. Mi smo još jači i još jednom smo se uverili u ispravnost onoga puta kojim smo pošli. Gledajući drugove kako hrabro odlaze za drugovima-junacima, mi dobijamo još veću snagu i sa osmehom čekamo onaj moment kada treba da damo ono što nam je drago za voljeni pokret i za sreću celog

radnog naroda. Nadam se da ćemo mi posle ovih grupa izaći onako hrabro kao i ostali naši najbolji drugovi. — Pozdravi sve drugove, a tebe mnogo voli tvoj drug Boško Trifković.⁶¹⁾

ITALIJANSKI FAŠISTI NISU ZAOSTAJALI ZA SVOJIM SAVEZNICIMA

Mrzite ovaj narod! Ovo je onaj isti narod protiv kojega smo se vjekovima borili na obalama Jadrana. Ubijajte, strijeljajte, palite i uništavajte ovaj narod! Ne vjerujte čovjeku sa kojim čašu pijete, pa čak ni onome koji vas obavještava. Ne vjerujte ženi koja vam se nasmješi, naređivao je Pircio Biroli svojim fašistima.⁶²⁾

Sledeći ovakva i slična naređenja, italijanske trupe, a naročito bataljoni crnih košulja, pretvorili su u pepeo stotine sela, poubijali na hiljade ljudi, žena, dece i staraca po Sloveniji, Hrvatskom primorju, Lici, Gorskom Kotaru, Dalmaciji i Crnoj Gori. Oni su takođe iz ovih krajeva naše otadžbine odveli u logore na desetine hiljada stanovnika, uništavajući ih glađu i podvrgavajući ih najsvirepijim šikaniranjima i mučenjima.

Kao ilustracija brojnih zločina i metoda njihovog izvođenja neka posluži primer sela Podhuma, sreza Sušak.

12. jula 1942. u ranu zoru, jedinice italijanske vojske, karabinjeri i fašistička milicija opkolili su selo Podhum, a oko 8 časova upali su u selo s tenkovima i motorizovanom pešadijom. Vojnici su terali bezobzirno i surovo narod iz kuća, pa su zatim streljali oko 120 ljudi, dok su 800 oterali u koncentracione logore, gde je umrlo preko 100.

Spaljene su sve kuće u selu, tj. 370 kuća.

Ali ni njima, kao ni njihovim saveznicima nije uspelo da slome borbeni duh naroda naše otadžbine. Na nasilje i zverstva odgovaralo se masovnim udarom po neprijatelju.

⁶¹⁾ „Politika“ od 9. I 1945.

⁶²⁾ „Vojno-politički glasnik“, br. 4/51, str. 112.

PATRIOTSKE PESME

SMRT SMAIL-AGE ČENGIĆA

Djeco moja hrabri zatočnici,
 Vas je ova zemlja porodila;
 Krševita, ali vama zlatna.
 Djedi vaši rodiše se tudier,
 Oci vaši rodiše se tudier,
 I vi isti rodiste se tudier:
 Za vas ljepše u svijetu nema.
 Djedi vaši za nj lievahu krvcu,
 Oci vaši za nj lievahu krvcu,
 Za nj vi isti krvcu proliivate,
 Za vas draže u svijetu nema.

Ivan Mažuranić

OTADŽBINA

I ovaj kamen zemlje Srbije,
 Što preteč' suncu dere kroz oblak,
 Sumornog čela mračnim borama
 O vekovečnosti priča dalekoj,
 Pokazujući nemom mimikom
 Obraza svoga brazde duboke.

Vekova tavnih to su tragovi,
 Te crne bore, mračne pećine;
 A kamen ovaj, k'o piramida
 Što se iz praha diže u nebo,
 Kostiju kršnih to je gomila
 Što su u borbi protiv dušmana
 Dedovi tvoji voljno slagali,
 Lepeći krvlju srca rođenog
 Mišica svojih kosti slomljene, —
 Da unucima sprema busiju,
 Oklen će nekad, smelo preziruć
 Dušmana, čekat' čete grabljive.

I samo dotle, do tog kamena,
 Do tog bedema —
 Nogom ćeš stupit' možda poganom!
 Drzneš li dalje... čućeš gromove
 Kako tišinu zemlje slobodne
 Sa grmljavinom strašnom kidaju...

Đura Jakšić

POZDRAV DOMOVINI

Prođoh sv'jeta na sve četiri strane,
 Vidjeh kraje toli opjevane,
 Kojim slava do nebesa vri,
 Svi su l'jepi u svojemu resu,
 Svi su l'jepi, al' svi skupa n'jesu
 Što si, majko, meni samo ti.

Ti si meni sve što zovem svojim,
 Sve što ljubim, sve što željom gojim,
 i bićeš mi kroz danaka broj
 Koje mi je sudba odredila —
 Zdravo, zdravo, domovina mila,
 Pozdravlja te vjeran sinak tvoj!

Petar Preradović

JANIČAR

Šta čekaš, pašo? Zašto stojiš?
 Zar se tog malog sela bojiš?

Plašiš se, pašo, jednog sela?!...

„Pričekaj Osman beže... Stoj!

Trideset leta je minulo otad!...

Ja selo svoje vidim opet sad!...

„Ah ovde leže zakopani

Mladosti moje divni dani...

Predrago moje selo... da...

A pred njim krvnik, tuđin — ja!“...

Gori već... gori selo moje!“

I mačem probi srce svoje!

Anton Aškerc

OSTAJTE OVDJE

Ostajte ovdje!... Sunce tuđeg neba
 Neće vas grijat' k'o što ovo grije;
 Grki su tamo zalogaji hljeba
 Gdje svoga nema i gdje brata nije.

Ovdje vas svako poznaje i voli,
 A tamo niko poznati vas neće;
 Bolji su svoji i krševi goli,
 No cv'jetna polja — kud se tuđin kreće.

Ovdje vam svako bratski ruku steže —
 U tuđem sv'jetu za vas pelen cvjeta;
 Za ove krše sve vas, sve vas veže;
 Ime i jezik, bratstvo i krv sveta!

Aleksa Šantić

NA GAZI MESTANU

I danas, kad dođe do poslednjeg boja
 Neozaren starog oreola sjajem,
 Ja ću dati život, otadžbino moja,
 Znajući šta dajem i zašto ga dajem...

Milan Rakić

ZORA RUDI

Zora zlatna i rumena!
 Zora, slatka posestrima!
 Ti osvićeš u daljini —
 da l' ćeš jednom da osvaneš
 silno, silno i umilno —
 nad gorama, dolinama,
 nad poljima i rekama
 iznad moje domovine?

Kosta Racin

STARI DOM

Stari dome oca moga,
 Stari dome djeda mog,
 Mio mi je svaki ugo,
 Svaki kamen zida tvog.
 Mio mi je svaki prozor,
 Mio mi je kućni prag;
 I na krovu dimnjak crni
 Srcu mom je uvijek drag.

Vladimir Nazor

SLOBODA NAŠEG MORA

Moji stari bili su puntari
 Moji stari bili su alkari

 Moji stari bili su brodari
 i na glasu valjani mornari
 uskočkoga roda i plemena;

 Zbog slobode sve su pretrpeli,

 A da tko im u slobodu dirne
 opet bi se sabljom opasali,

 Digla bi se gora i planina
 digla bi se brda i urvina,
 diglo bi se more i pučina
 i njezine lađe nebrojane,
 digla bi se i djeca i žene,
 digli bi se pokojnici davni,
 digli bi se svi hajduci slavni

Božo Lovrić

PJESMA MAJKE TRIJU PARTIZANA

Sinci moji, moji dječaci dragi,
 što se borite u gorama
 neka vas za mene nije strah
 zdravo sam i radim opet za vas.

U zatvoru mi je bilo
 kao da su me konji zgazili

.
 Sinci moji, sinci moji zlatni,
 hoću li vas još kada pogladit po kosi?
 Ako se od trojice ni jedan ne vrati,
 sinci moji, moja dječaka zlatna tri,
 biće žalosna, al' ponosna vam mati.

Karel Destovnik Kajuh

GDE JE MOJA OTADŽBINA

Gde Soča vode svoje zelene
 U svet niz kranjske šalje gore
 i stenje Istra gde ljubi more,

tu krv i srce vuče mene,
jer tu, sred krša i planina,
jer tu je moja otadžbina.

I kuda plamti orza Una
i peva celom ljudskom rodu
veliku pesmu divnih buna
kako se bori za slobodu, —
i tu sred zgarišta, razvalina,
i tu je moja otadžbina.

I tamo kuda huji Zeta
probijajući s mukom pute
kroz tvrda brda, stene ljute,
bojišta strašna, groblja sveta,
usred ponora, usred urvina,
i tu je moja otadžbina.

I Vardar gde se moćan peni,
planina teških lomi klance,
natapa zemlju što skida lance
da bujnom šumom sad zazeleni,
tamo mi sreća, tamo sudbina,
jer tu je moja otadžbina.

Gde Drina, puna sunčanog sjaja,
večitu pesmu svoju žubori
i k sebi zove braću i spaja
tajnom o kojoj uvek mi zbori, —
i tu na Drini, punoj tišina,
i tu je moja otadžbina.

I kuda Sava tiho teče
i gde je nebo tako blago,
gde mi je njive videti drago
i gde spokojno pada veče,
tamo je moja mila rodbina,
jer tu je moja otadžbina.

I gde sestrice, Morave plave,
Dunavu, bratu svome, žure,
radosnu novost da mu jave
da noći ropstva predoše tmurne, —
tamo mi srce zove žudbina,
jer tu je moja otadžbina.

GLAVA III

VOJNA DISCIPLINA

*Bez jake discipline vojska ne može
biti valjana vojska.*

TITO

Svaka organizacija koja ima određeni posao mora da ima i određenu disciplinu,⁶³⁾ jer bez nje nijedan posao ne da se ni zamisliti. Tako postoji školska, sportska, partijska, vojna i druge discipline.

Vojna disciplina je, uz hrabrost i patriotizam, najvažnija vojnička vrlina, a sastoji se u dobrom poznavanju i tačnom vršenju svih vojničkih dužnosti, zapovesti, naređenja i propisa.

Armija je veliki skup ljudi raznih naravi, nejednakog vaspitanja i različitih shvatanja. Da bi mogla da odgovori svome uzvišenom pozivu potrebno je da su svi njeni pripadnici jednodušni, solidarni i kompaktni, a to se može postići jedino disciplinom. Smisao i zadatak discipline je da svi vojnici, rukovođeni jednim ciljem i jednom voljom, rade i vrše svoje dužnosti kao precizan mehanizam, kako bi se na taj način stvorila zdrava, snažna i jednodušna celina, sposobna za najteže zadatke.

⁶³⁾ Potiče od latinske reči disciplina koja znači: nauka, učenje; metod učenja, vaspitanja, obrazovanja itd.

Disciplina se mora ogledati u svakom vojničkom poslu. S obzirom na to ona može biti:

— *unutrašnja* ili *kasarnska, strojeva, marševska*, zatim *disciplina higijene, vatre, borbena disciplina*, itd.

Disciplina još može da bude individualna i kolektivna.

Individualna (pojedinačna) *disciplina* je dragocena osobina; to je sposobnost čoveka da potčini svoje radnje, postupke i svoju volju pravilima, propisima, zakonima i starešinama.

Kolektivna (uskupna) *disciplina* sastoji se u tome da se sve volje i snage pojedinaca uprave jednom zajedničkom cilju, da se potčine jednoj jedinoj volji, kako bi se postigla harmonija u zajedničkom radu.

Ogromnu moć discipline, individualne i kolektivne, najlepše pokazuje metodičko i zadivljujuće funkcionisanje jednog orkestra. Svaki muzičar, prekaljen na svom instrumentu, došao je do tog savršenstva u svojoj veštini strogom individualnom disciplinom, koju su mu nametnula pravilna i metodička vežbanja. Pod upravom dirigenta, skup disciplinovanih muzičara ima samo jednu volju, koja se sama po sebi orijentiše prema jednom cilju, označenom muzičkim znacima i partiturom, a čiju meru daje palica dirigenta.

S obzirom na način kako se ispoljava, disciplina može biti:

a) *Mehanička* (nesvesna, slepa, prinudna, iz straha od kazne). Ona se ne temelji na svesti o dužnosti, ne jača pojam o značaju reda i savesnog vršenja službe i ne razvija shvatanje o neophodnosti i opravdanosti čvrste discipline. To je disciplina postignuta silom.

b) *Svesna* (razumna, aktivna, moralna, visoka, iz osećanja dužnosti). To je disciplina prožeta samokritikom, inicijativom i osećanjem odgovornosti: ona prelazi u naviku i ima veliki uticaj na formiranje karaktera. Aktivna disciplina stvara od armije monolitnu celinu koja je nerazrušiva. Ona se postiže apelovanjem i vaspitanjem svesti.

Ovakvu disciplinu gajila je, na primer, srpska vojska kroz revolucionarne ustanke i oslobodilačke ratove. Ona

je raspolagala njome i u najtežim časovima, kada je posle napornih borbi morala odstupiti preko Albanije do Krfa.

Disciplina i red kod srpskih vojnika posle porobljavanja njihove otadžbine, na grčkog narodnog poslanika i novinara Teodora Velojanitisa, učinili su dubok utisak. Kad su stigli u albanska pristaništa, odakle će ih povesti na Krf, srpski vojnici su bili mirni kao da se nije dogodila strašna srpska tragedija. Među svim odlikama srpskog naroda on je podvlačio njegovu visoku moralnost. Ostrvo Krf bilo je preplavljeno od 130 000 vojnika. U varoši je smešteno 5000 izbeglica po privatnim kućama. Pa ipak, za vreme od tri meseca nije se dogodilo nikakvo nasilje, nije se dogodio nijedan nepristojan ili nemoralan akt. Nije ispijena nijedna neplaćena čaša piva. Nije pojedeno nijedno neplaćeno jaje, tako da bi se, veli, vojske prosvćenijih naroda mogle podičiti ovakvim vrlinama.

Svesna disciplina razvijala se naročito u našim jedinicama u toku narodnooslobodilačkog rata. A kakva je ona bila najbolje govori Statut proleterskih narodnooslobodilačkih udarnih brigada.

Disciplina je u brigadama gvozdена. Ova disciplina nije slična disciplini u kapitalističkim armijama. To je samodisciplina zasnovana na svesti i političkom uverenju svakog borca... Ovo zahteva strogo i bezuslovno izvršenje svih naređenja vojnih starešina i političkih rukovodilaca. Za kršenje discipline, za svesno sabotiranje naređenja kažnjavaće se najstrožije.

Između boraca, kao i između komandnog sastava i boraca treba da vlada pravi vojnički duh.⁶⁴⁾

I saveznički oficiri koji su tokom rata imali prilike da neposredno upoznaju naše jedinice, isticali su visoko mišljenje o disciplini u našoj Armiji.

Tako je šef engleske vojne misije kod našeg Vrhovnog štaba, general Maklen, kazao da je partizanima jedno bilo zajedničko: veliki ponos na svoj pokret i njegove rezultate. Da im je taj ponos bio praćen duhom samopožrtvovanja, koji je, bio za divljenje. Život svakog od njih bio je podvrgnut strogoj disciplini. Oni nisu ni pili,

⁶⁴⁾ Zbornik, tom II, str. 134.

ni pljačkali, ni ljubakali. Svaki od njih je bio vezan nekim zavetom, napola ideološke, a napola vojničke naravi. U uslovima u kojima su se borili svako popuštanje discipline imalo bi upravo katastrofalne posledice. A isto tako niko se nije mogao obazirati na svoje lične želje i osećaje.

I sada u Jugoslovenskoj narodnoj armiji vlada čvrsta, gvozdена, ali i svesna disciplina. To je dobrovoljna disciplina, iz osećanja dužnosti i odgovornosti prema narodu i saznanje potrebe za redom i tačnim vršenjem službe. To je nova, socijalistička disciplina, prožeta prisnim drugarstvom koje veže vojnike i starešine.

Disciplina u našoj Armiji temelji se na jedinstvu misli i akcije starešina i vojnika, što se mora ispoljavati u svakoj vojničkoj radnji i postupku, jer u borbi samo jedinstvo volje i akcije čini vojsku čvrstom i neuništivom.

U našoj Armiji disciplina je moralno-politička kategorija, tj. ona ne počiva na drilu i dresuri, nego na bezgraničnoj ljubavi prema socijalističkoj otadžbini, svesti o zadacima i obavezama, i na poverenju u starešine.

Disciplina obavezuje: na samopregorno podnošenje teškoća vojničkog života, na tačnost i savesnost u radu, na poštovanje propisa koji regulišu život i rad u armiji kao i onih koje donose narodne vlasti, na brižljivo čuvanje vojne i opštenarodne imovine, na kulturno ponašanje i neprekidno podizanje svog znanja, na pravilan odnos prema građanima, na skromnost i čuvanje ugleda armije, na strogo čuvanje vojne i državne tajne, kao i sve ostalo što precizira Pravilo o disciplini JNA.

Kolike posledice može imati nedisciplinovanost neka pokaže samo ovaj primer: radio-lokatorski osmatrač na Havajima primetio je na radaru, oko 7 časova 8. decembra 1941, odraze aviona. Smatrajući da to nisu neprijateljski, iako je bilo naređeno da se o pojavi svakog aviona, bez obzira na pripadnost, odmah izvesti, ovaj osmatrač nije nikoga obavestio. Međutim, to su bili japanski avioni. Sat docnije izvršen je napad na Perl Harbor. Iznenađeni Amerikanci pretrpeli su užasne gubitke. Pacifička flota je bila uništena.

Osećajući ogroman značaj discipline Lenjin je rekao: „Onaj koji svestrano i nesebično ne pomaže svoju armiju, koji se ne stara da se pojača njena snaga, red i disciplina — taj je izdajica i nitkov.“

POSLUŠNOST

Poslušnost je vrlina koja je u tesnoj vezi sa disciplinom, zapravo ona je bitan elemenat discipline, jer niti disciplina može postojati bez poslušnosti, niti poslušnost bez discipline. Disciplinovan vojnik je u isto vreme i poslušan. Takav vojnik vrši sva naređenja i zapovesti svojih starešina i sve dužnosti predviđene zakonima, pravilima, uredbama i propisima bez kritike, bez pogovora, bez oklevanja s voljom i na vreme, iz osećanja dužnosti i ubedenja da ih treba vršiti, a ne iz straha od kazne ili želje za nagradom.

Poslušnost je svesno potčinjavanje (subordinacija) svoje volje pretpostavljenim starešinama.

Ali ova potčinjenost ne sme ići na uštrb časti i dostojanstva mlađeg, pošto to nije nikakva ropska pokornost nego savesno vršenje određene uloge u ispunjavanju dužnosti prema svome uzvišenom pozivu, odnosno prema narodu i otadžbini u čije ime pretpostavljeni i naređuje. Zato se treba uvek potčiniti disciplini, jer starešina koji je zahteva predstavlja volju otadžbine. Tada se čovek potčinjava bez poniženja; potčinjava se čak i sa dostojanstvom, jer to otadžbina zapoveda. Bez безусловne poslušnosti ne može se imati vojska. Svaki starešina ima prava, ali i dužnosti. On je u miru posvetio vojnicima sav svoj život do poslednjeg trenutka, a u ratu do u smrt. Zato treba ga slušati, voleti, a u svakom slučaju poštovati.

Poslušnost, dakle, nije ropstvo već dužnost slobodnog čoveka; ona mora da bude dostojanstveno vršena kao pošteno shvaćena obaveza, bez kolebanja i bez straha. U tom smislu starešine treba da je mlađima objasne i zahtevaju. Naročito treba izbegavati da joj se da karakter lične

potčinjenosti: mladi ne sme biti u ličnoj službi starijeg, već, kao i stariji, na službi naroda i otadžbine.

Poslušnost je časna i bezlična. Između pretpostavljenog koji naređuje i potčinjenog koji sluša postoji jedan nevidljivi posrednik — služba. Ta dužnost izražava se sa jedne strane — vlašću, a sa druge — poslušnošću. To jedinstvo je uvek podjednako časno i podjednako lepo, bilo da se gleda sa strane starešine ili sa strane mlađega.

Armija je ogromni organizam čije dejstvo može biti potpuno sigurno, pouzdano i uspešno samo onda ako njegovi članovi mogu slediti rukovodeću volju starešine brzo i tačno.

Pošto je glavni uslov za postizanje svesne discipline poslušnost, ona je, prema tome, jedan od temelja vojne sile, i zato svaki vojnik mora bezuslovno slušati svoje pretpostavljene starešine i pokoravati se njihovim naređenjima uvek, a naročito u ratu. Zbog toga svaki naš vojnik zalaže svoju čast pri davanju Svečane obaveze, kad kaže: *... i da ću savesno izvršavati naređenja mojih starešina.* Zato je poslušnost jedna od prvih dužnosti vojnika, koja se od svih vojnih lica bez razlike podjednako traži.

Vojnik treba da shvati da je naređenje starešina zakon, da je to naređenje otadžbine, jer svaki starešina ima poverenje vlade i ovlašćenje naroda. Mladi ne sme da pretresa i kritikuje naređenje svojih starešina, jer je to opasna bolest za vojni organizam. Mlađi, odnosno potčinjeni, može samo da traži objašnjenje ako mu je što nejasno, a druge diskusije ne sme biti. Kritikovanja i omalovažavanja naređenja pretpostavljenih starešina odaje slabo vojničko vaspitanje. Ono je nedopušteno i kažnjivo. „Poslušnošću, a ne ispitivanjem i kritikovanjem komandantovih zapovesti, održava se disciplina među vojnicima“ (Tacit).⁶⁵

Čim se jedna zapovest (naređenje) primi, treba težiti da se njen smisao u potpunosti shvati, pa onda bez oklevanja nastojati da se blagovremeno i tačno izvrši. Samo tako se odgovara svojoj dužnosti, zadobija poverenje starešina i stiče ime voljenog i pouzdanog vojnika.

⁶⁵) Đorđe Dera: „Kornelije Tacit“, str. 220, N. Sad 1911.

TAČNOST

Tačnost je takođe bitan element discipline.

Priroda vojničke službe je takva da nju treba vršiti sa najvećom tačnošću. Najbolji planovi i proračuni ostaće bez uspeha ako se ne obave u onom vremenu, u onom trenutku koji je predviđen. Armija bez tačnosti ne da se ni zamisliti.

Tačnost se ne ogleda samo u vremenu obavljanja neke radnje i doslednom izvršenju svih zapovesti i naređenja, već i u načinu izvršenja zadatka tj. da li se vrši onako kako treba i kako je to po službu i zajednicu korisno, ili se obavlja nemarno i površno — koliko da se zadovolji forma. Tačnost se ogleda, takođe, i u savesnom izvršavanju pojedinih zakonskih odredaba. Nebriga, neurednost i netačnost, navika da se radi upola ili jedva dobro, to upropašćuje i najtalentovanijeg vojnika.

Tačnost, kao i druge osobine, postiže se vaspitanjem i to ne samo od strane društva, već i ličnim. Tačan treba biti u svakoj prilici. Na primer: treba doći tačno na ugovoreni sastanak, vratiti pozajmljenu stvar do određenog roka, raditi tačno po utvrđenom planu, pridržavati se izrađenog rasporeda za korišćenje slobodnog vremena itd.

Tačnost po vremenu je neophodna u svim ratnim dejstvima. Često su juriši propadali zato što nisu počeli u određeno vreme, ili što je artiljerijska vatra preneta ranije ili docnije na ciljeve po dubini. Tako isto mnogi marševi nisu mogli da se uspešno izvedu stoga što neke jedinice nisu stigle na vreme na polazne tačke, čime je poremećen marševski plan.

Danas, u vreme raketa, nadzvučnih brzina, motora itd. značaj tačnosti je ogromno porastao. Danas kad se kaže — tačnost ne misli se samo na časove i minute, već i na sekunde.

Tačnost po prostoru takođe je od velikog značaja za vojne akcije, jer ako sve jedinice ne stignu u označeno vreme na određenu prostoriju, ne može biti sadejstva, pa ni uspeha. Za to imamo nekoliko primera iz narodno-oslobodilačkog rata, kao: napad na Pljevlja (1. decembra

v a n j a. Sa ovom metodom se počinje od ulaska vojnika u kasarnu.

Vojniku treba odmah ukazati na potrebu kasarnskog reda, pa ga onda sistematski pratiti na svakom koraku; kontrolisati da li je namestio krevet kako je propisano; da li je očistio svoje oružje, odeću i obuću; da li ostavlja svaku stvar na određeno mesto; da li uopšte sve radi onako kako je naređeno i propisano. Značaj unutrašnjeg reda nije samo u tome da reguliše vojnički život, već je to i prvi, a i najlakši, način da se vojnik odmah navikne na poslušnost, tačnost i izvršenje naređenja i propisa, tj. na disciplinu.

Da bi se greške sprečile neophodna je kontrola. Njome se, takođe, dolazi i do saznanja da li se u vaspitanju imalo uspeha ili ne. Međutim tu treba biti veoma oprezan i elastičan. Potčinjeni se mora kontrolisati tako da se u njemu ne povredi osećanje časti. Kako svi ljudi nisu isti, to će i kontrola pretpostavljenog morati da bude podešena posebno prema svakom potčinjenom, i to tako da je on oseća prvenstveno kao pomoć.

Pošto je pitanje kontrole vrlo složeno treba se dobro čuvati od druge krajnosti — ostaviti mlađe bez nje, ili ih, pak, površno kontrolisati, odnosno verovati da će se dobro naređenje svakako izvršiti.

Narediti, a ne kontrolisati — ne vodi ničemu. Stalan nadzor i kontrola u radu podižu i održavaju disciplinu, a stalnost i istrajnost u ovome jedan je od prvih uslova za uspeh. Potčinjeni moraju steći uverenje da starešina sve vidi, sve zna. To je i moguće, samo je potrebno više razmišljanja, više volje i truda.

Kontrolu nad mladima treba vršiti i u miru i u ratu, javno i podjednako prema svima potčinjenima. S pedagoškog gledišta je vrlo štetna kontrola koja se oslanja na potkazivanje. Rđave posledice takve kontrole su nedogledne. Potčinjeni se prinuđavaju na pritvorstvo, licemerstvo i podlost, a pretpostavljeni, pak, priznaje svoju nesposobnost za vaspitački poziv i gubi kod potčinjenih poštovanje. Atmosfera, koja se na taj način stvara, postaje brzo nesnosna i nema ničeg zajedničkog sa vaspitanjem.

U njoj niko nema poverenja ni prema starešini ni prema drugovima, niko se ne oseća sigurnim ni pri najispravnijem postupku, gubi se jedinstvo i druželjublje.

Kontrola mora ići odozgo na dole. Svaki starešina je kontrolor svome mlađem. Ali, ako kontrola pođe odozdo naviše i počne se odnositi na kojekakve smicalice, onda je gotovo sa disciplinom. Ovakva vrsta kontrole pokazuje nesposobnost starešine da razvije pravu kontrolu, da ne ume da rukovodi. Tajna kontrola je i postala usled nedostatka javne kontrole.

Naravno, ne sme se dopustiti da potčinjeni iz neopravdane solidarnosti i pogrešno shvaćenog druželjublja prikrivaju prestupnike i očigledno nedopuštene radnje. Javno i opravdano iznošenje tuđih grešaka služi interesima zajednice, a prvenstveno samom vinovniku.

Kontrola treba da je takva i tolika da vojniku ne dozvoli da greši. Često pretpostavljeni, svojom nepažnjom prilikom izdavanja naređenja i slabom kontrolom, dovode svoje potčinjene u iskušenje da padaju u greške. Na primer, ako se odredi suviše kratak rok ili se ne utiče da se dati posao u određenom roku svrši, onda lako može doći do zakašnjenja i greške.

Za razvijanje i održavanje discipline u osnovnim jedinicama vrlo dobro sredstvo je svakodnevni raport. On je službeni razgovor potčinjenih sa pretpostavljenim.

Na raport se dolazi redovnim putem, a treba ga održavati svakog dana.

Raport donosi red, lepe manire i disciplinu. U trupi, u kojoj se zna za red, ništa što nije dobro ne može ostati dugo sakriveno. Raport je tu da o svemu upozna pretpostavljenog.

Raport nije samo izveštaj o stanju u jedinici, ne donosi samo dozvole i kazne, već i savete. Na raportu se apeluje na uzvišene osećaje, bodre se i hrabre klonuli itd.

Svako može da se javi na raport redovnim putem. No, ako mu se ovo ne odobri, ima pravo da se sam javi i da izvesti ko mu nije odobrio da izađe na raport.

Veoma važnu ulogu u navikavanju na disciplinu ima jasan, nedvosmislen način naređivanja. Zato i kaže Drago-

mirov: „Reci mi kako ćeš izdati zapovest i ja ću ti reći kako će se izvršiti“. Da bi zapovest bila izvršena i važno delovala, ona treba da bude:

Kratka — toliko, da se iz nje ne može izbaciti ni jedna reč, a da ne izgubi smisao.

Jasna, tj. ne sme biti rečena dvosmisleno.

Tačna, jer je bez toga moguće proizvoljno i nepravilno tumačenje dobivenog zadatka. Zato se treba staviti u položaj onoga kome se izdaje zapovest.

Blagovremena. Zapovesti izdate u nevreme gube svoj značaj, a katkad mogu biti i štetne

Saobrazna snazi i sredstvima, situaciji, zadatku i zemljištu. Komandant nikad ne treba da izda zapovest ako postoje izgledi da se ona neće moći izvršiti; jer kad se mlađi nauče da zapovesti ne vrše, to će im preći u naviku pa neće paziti ni na one koje se mogu izvršiti.

Energična, jer se tada izvršiocu uliva uverenje u dostižnost postavljenog cilja. Suvorov je uoči bitke kod Tidone (1779) izdao ovu kategoričnu zapovest: „Zarobiti neprijateljsku armiju“. A Tito je u naredbi za napad na Livno (1942) izrično naredio: „Livno mora pasti“.

Stalna, jer česte promene i zamene zapovesti izazivaju nered, gubitak vremena, snage i poverenja, i ubijaju duh kod vojnika. „Naređenje, protiv naređenje — nered“, kaže Napoleon. Međutim, preokret u situaciji zahteva nove odluke. Stoga su i suprotna naređenja često neizbežna.

Treba zapovedati po nadležnosti, inače komandant koji izdaje zapovesti, prelazeći neposredno potčinjene, krnji svoj autoritet stavljajući se u ulogu mlađeg starešine, koji opet neće znati izdatu zapovest, niti će moći da kontroliše njeno izvršenje.

Podsticanje je način pozitivnog ocenjivanja čovečijeg rada i postupaka, i ono izaziva osećaj zadovoljstva i volje za njihovim ponavljanjem. Ono je pogodno sredstvo za gajenje svesne discipline jer budi veru i pouzdanje u svoje snage, ništi malodušnost i ohrabruje, daje nove snage za savlađivanje teškoća, za formiranje novih neophodnih pozitivnih navika, za utvrđivanje disciplinovanosti

i svesnog odnosa prema svojim ličnim i službenim obavezama.

Svaki iskren i ozbiljan napor zaslužuje podsticanje, bez obzira na veličinu njegovog uspeha koji zavisi ne samo od veličine napora već i od sposobnosti. No, treba paziti na meru i brojnost podsticanja, jer vojnik može da cilj podsticanja zameni samim podsticanjem koje nije cilj, već sredstvo za uspeh u vaspitanju. Često ponavljanje odobravanja, pohvala, nagrada i odlikovanja, tupi kod vojnika osećaj prema njima, umanjuje im važnost i efikasnost, te se primaju po navici ili stvaraju štetnu uobraženost, sužetan ponos i naduvenost.

Pri tom uvek treba uzimati u obzir individualne osobine vojnika, pošto ove mere kod različnih karaktera različito deluju.

Ali nikada ne treba prevideti jednu važnu okolnost, naime da je podsticanje samo dopunska mera u vaspitanju, u kojoj najvažniju ulogu igra autoritet vaspitača. I najmanji podstrek od strane autoritativnog vaspitača delotvorniji je od najvećeg podstreka lica bez autoriteta.

Najčešće se primenjuju ova sredstva podsticanja: odobravanje, ocenjivanje, pohvale, odlikovanja i nagrade.

Odobravanje. Suština ovog sredstva je u tome da se za dobar rad, pravilnu inicijativu i dobro ponašanje istakne saglasnost starešine, jer se time podstiče jačanje volje i aktivnosti. Ono se može izraziti rečima, pogledom, pokretom glave i ruke, izrazom lica i slično. Ovo sredstvo treba više primenjivati u radu sa vojnicima, naročito u periodu dok se ne prilagode uslovima armijskog života, kao i sa pojedincima kod kojih još nije dovoljno izgrađen kriterijum ocenjivanja. Primena ovog sredstva može da odigra značajnu ulogu u vaspitanju vojnika koji osećaju nesigurnost u radu, ili pate od osećanja niže vrednosti. Sem toga, ovim sredstvom starešina pravilno upućuje i kolektiv kako treba da se odnosi prema takvim drugovima. Međutim, i u primeni ovog sredstva treba odmereno i pažljivo postupati u tom smislu da se pojedinci ne naviknu da svaki rad zasnivaju na prethodnom odobra-

vanju pretpostavljenih, jer bi se time oformio lik neodlučnog čoveka koji se ne bi lako snalazio u samostalnom radu.

Mere koje imaju smisao odobravanja jačaju volju i kod potčinjenih učvršćuju uverenje da starešina prati i ceni njihov rad, što je, takođe, značajan momenat u procesu vaspitanja.

Korišćenje ocene kao podsticajne mere sračunato je na to da se njenim saopštavanjem postigne podstrek za dalju pozitivnu aktivnost. Ocena rada, sposobnosti, osobina i celokupnog lika pojedinaca ili kolektiva izaziva ugodna, ili neugodna osećanja koja se odražavaju na dalju aktivnost. Svaka ocena, bilo u kom vidu davana (brojčano, opisno, ili kroz kritičku analizu), treba da ima podsticajno dejstvo i na pojedince i na kolektive, a da bi to imala treba da je objektivna.

Objektivna ocena, bilo da je pozitivna ili negativna, uvek će vaspitno delovati. Da bi se obezbedila objektivnost treba voditi računa o mogućnostima i razvoju pojedinih vojnika i starešina. Manje nadarene, koji se trude i stalno pokazuju napredak, treba ocenjivati tako da im se i ocenom ulije samopouzdanje, da oseću priznanje za trud, a sposobnijima, koji su bez naročitog truda postigli uspeh, treba dati takvu ocenu koja će ih podstaći na veće zalaganje i bolji uspeh. Ovaj zahtev kolektiv treba da zna, jer je to vrlo važan uslov da svaka ocena vaspitno deluje na njega.

Pohvale, odlikovanja i nagrade su takođe, vaspitna sredstva koja podstiču na još veću aktivnost. Da bi svaka vaspitna mera dala i željene rezultate mora biti objektivna — pravedna i zaslužena. Ovaj zahtev je naročito značajan onda kada se radi o pohvalama, nagradama i odlikovanjima, jer oni predstavljaju vidnije i trajnije oblike priznanja. Kada se radi o korišćenju ovakvih mera podsticanja, treba posebnu pažnju obratiti na to kako će se one odraziti na kolektiv. Nepravilno dodeljene one dovode u pitanje autoritet starešina koji o tome odlučuju, te ni ostale njihove vaspitne mere, makar kasnije i bile opravdane, neće imati dovoljno vaspitnog efekta.

Jedan od zahteva je u tome da ih treba sa više plana i sistema primenjivati. Nije retka praksa da se kampanjski primenjuju, vezane samo za neki istorijski datum ili za posebno značajne zadatke (vežbe, manevre itd.). Kampanjska primena podsticajnih sredstava navikava pojedince na kampanjski rad, te ih zato treba primenjivati neprekidno.

Nije vaspitno ni prečesto primenjivanje ovih mera na istu ličnost, jer se može stvoriti negativno samouverenje, što šteti zdravoj ambiciji. Uspeh i rad vojnika ili starešina koji se ponovo pohvaljuju, odlikuju ili nagrađuju, mora biti vidniji i veći od postignutih zasluga prilikom prethodne primene neke od ovih mera.

Posebno je značajno obezbediti da se primenom pojedinih podsticajnih sredstava deluje i na svest vojnika i starešina, a ne samo na njihovu volju i osećanja. To zahteva da svaku podsticajnu meru proprati odgovarajuća pouka, ukazivanje, savet itd. Ovo je nužno radi toga da ne dođe do samozadovoljstva i shvatanja da je sve postignuto. Sa tog stanovišta poželjno je i vaspitno pored isticanja zasluga i vrednosti, posle pohvale, odlikovanja i sličnih mera, ukazati i na nedostatke i time staviti do znanja da nije sve postignuto — otvoriti perspektivu za dalje napore. Razumljivo je da to treba učiniti metodično i oprezno, da se ničim ne umanji značaj i vrednost pohvale ili slične mere i da se ne potisnu radna raspoloženja i osećanja.

Pored navedenih, značajno mesto ima i zahtev da treba više praktikovati podsticanje kolektiva, jer onda ima šire, sveobuhvatnije dejstvo. Zato treba više pohvaljivati i davati priznanja i odobravanja kolektivu, ali uz obavezno isticanje onih pojedinaca koji su najzaslužniji za uspeh celine, koji su bili pokretačko jezgro kolektiva. Isticanjem najzaslužnijih u kolektivu, s jedne strane, postiže se održavanje i jačanje aktivnosti takvih pojedinaca, a s druge strane, najzaslužniji i sa najlepšim moralnim osobinama postaju pokretači aktivnosti i stvaralačko jezgro kolektiva.

Odlikovanja se daju iz dva razloga. Prvo, da se nagradi onaj koji je činio više nego što je obično dužnost; i drugo, da se time podstaknu i drugi da isto tako čine. U oba ova slučaja osobito je važna stvar da se odista uradi onako kako se misli, tj. da se nagradi onaj koji je to stvarno zaslužio, jer ništa ne može čoveka tako da ogorči i da u njemu uguši i poslednju iskru častoljublja, kao nepravda. Zato starešine ne smeju zaboravljati da nagrade i odlikovanja zahtevaju najveću pravičnost, smotrenost i ispravnost sa njihove strane, jer ako se ista pažnja poklanja i valjanim i rđavim, ako se na jedan isti način postupa i sa vrednim i sa lenjim, to znači svesno uništavati u klici svaku plemenitu revnost i inicijativu potčinjenih i mlađih.

Pored stroge pravičnosti u dodeljivanju odlikovanja treba imati na umu da ih ne treba davati ni škrto ni široke ruke jer se može načiniti velika greška. Tako, na primer, ruski carski general Kuropatkin, obilazeći ranjenike nagrađivao je ordenom za hrabrost sve podoficire bez izuzetka. Bivalo je slučajeva da je orden dobio podoficir sa odbijenim prstom, a vojnik, ranjen na nekoliko mesta i invalid, ostajao je bez nagrade.

Admiral Aleksejev je bio još nepažljiviji pri dodeljivanju odlikovanja: obilazeći bolnice on ih je razdavao i desno i levo, pri čemu se dešavalo da su ih dobijali povređeni van borbe.

Ali nije tako svuda i uvek bilo. Na primer:

U srpskoj vojsci se Orden Karađorđeve zvezde sa mačevima (najviši orden za hrabrost) delio vojnicima na sledeći način: komandant bi pred jedinicom objavio koliko je odlikovanja dobijeno, a vojnici bi sami, glasanjem, odlučivali koji vojnik treba da bude odlikovan.

U crnogorskoj vojsci način raspodele ordena za hrabrost je bio još interesantniji. Komandant bi pred celom jedinicom rekao: „Ko smatra da zasluži ovaj orden neka izađe da ga uzme“. Teško onom koji bi izašao, ako bi mu to pravo osporili ostali drugovi.

U toku našeg NOR-a vodilo se veoma mnogo računa da odlikovanje dobije onaj koji ga je zaista i zaslužio.

Zato je komandi jedinice pomagao kolektiv i Partija. Na taj način nije moglo doći do samovolje pojedinaca ili, pak, do toga da se i nesvesno greška sprovede bez kontrole kolektiva.

Kazne se primenjuju kao predohrana i neizbežna reakcija na nedozvoljene postupke. Smisao i cilj kazne je sprečavanje daljeg narušavanja reda, nepoštovanje zakona i ograničenje nerazumnih želja, težnja i postupaka, a sve u interesu kažnjenoga i društva. Prirodna težnja da se ubuduće izbegne neprijatnost izazvana kaznom, služiće kao kočnica kažnjenom za uzdržavanje od daljih grešaka.

Kazna se ne sme nikada smatrati i upotrebljavati kao neka vrsta osвете za učinjeni istup, nju treba i kažnjeni i onaj koji kažnjava da osećaju kao meru službenog karaktera, a ne ličnog. Kad je starešina prinuđen da izrekne kaznu (u granicama svojih prava) neka se na njegovom licu pokaže neraspoloženje što je morao da pribegne toj krajnosti, a ne zluradost. Starešina često mora biti strog, ali zato nema pravo da bude pakostan, zao i osvetoljubiv. Primenjujući svoje pravo kažnjavanja uvek treba da se seti zlatnih reči Periklovih: „Ja se ne bojim sile neprijateljske, nego svojih pogrešaka“.

Svaka kazna se mora meriti: 1) prema težini istupa; 2) motivima istupa; 3) prema valjanosti i prošlosti učinioca i 4) prema disciplinskoj potrebi. Valja skrenuti pažnju na ovu poslednju tačku. U jedinicama kojima se dobro komanduje, retko i pravilno upotrebljavane kazne dobijaju naročitu vrednost. Neki prestupi koji se u jednoj jedinici mogu sprečiti samo strogom kaznom, u drugoj će biti dovoljno kažnjeni samo kratkom primedbom starešine, ili kakvim njegovim izrazom neraspoloženja. Zato raspoloživa sredstva treba najcelishodnije koristiti, bez pre nagljivanja. Uvek treba imati pred očima krajnji cilj kazne: saznanje i iskreno kajanje za istup i odstranjivanje onih impulsa koji su istup izazvali.

Ko se iskreno kaje daje najpouzdanije jemstvo da će se, žaleći što je učinio grešku, čuvati da je više ne učini, a to je svrha kazne.

Pri izricanju kazne pretpostavljeni se mora starati da ona bude pravična, jer samo takva kazna može pravno uticati na kažnjenoga. Kazna nikad ne sme biti posledica ličnog neraspoloženja, niti se sme izricati na način koji vredi ugled i dostojanstvo kažnjenoga.

Pri izboru kazne treba paziti na sve okolnosti koje grešku olakšavaju i smanjuju, ili je otežavaju i povećavaju; na štetu koja se čini interesima službe; na celu predašnju službu krivca, na njegovo vladanje, zasluge i opštu vrednost. Pri oceni krivaca treba uvek imati na umu da „iako dvojica čine isto, to ipak nije jednako“.

Knez Miloš je za Hajduk Veljka govorio da je čudan čovek bio. Kad je mir, kad nema boja s Turcima, onda da ga zatvoriš u gvozdeni kavez, on će opet naći kako će pogrešiti; a kad je krajina, gde je najveća opasnost, ne treba mu zapovedati, nego neka stariji samo rekne: „Veljko, sine, sad ja gledam u tebe“, pa slobodno neka spava na oba uha. Veljko će sabrati družinu, izabraće sve bolje od boljih, napašće na Turke, razbiti ih, opleniti ih, i nikad mnogo drugova neće izgubiti!

Kao što starešina ne treba odmah i za svaku grešku da kazni svoga potčinjenog, naročito valjanog i zaslužnog, isto tako ne sme da propušta greške potčinjenih, jer to kod njih može da stvori uverenje da starešina nije sposoban da njihove greške zapazi, ili će poverovati da oni i ne greše, već da je to što rade dobro.

Nekada se prema kaznama imao drugi stav. Ona je bila prvo sredstvo „vaspitanja“, a naročito se cenila telesna kazna.

U vojsci starih Rimljana beguncem se smatrao svaki onaj vojnik koji bi se toliko udaljio od logora da nije mogao čuti trubni znak. Za ovu grešku je osuđivan na smrt. Kad bi čitave jedinice zaslužile kaznu smrti, onda je kažnjavao svaki deseti vojnik. Druge kazne bile su: telesna kazna, prodaja u roblje, odsecanje desne ruke (za krađu), smrtna šiba za greške učinjene pri vršenju stražarske službe, davanje hrane u manjim količinama itd. Jednom je zbog pljačke osuđeno na smrt 4000 ljudi i pre-

suda je doslovno izvršena, a senat je zabranio da narod plaće prilikom izvršenja ove kazne.

I u našoj zemlji nekada su primenjivane veoma stroge kazne. U početku stvaranja srpske vojske, a naročito poslednjih decenija XIX veka, u kasarni je vladao „pruski duh“ i komandanti su se takmičili koji će biti strožiji i bezobzirniji. Primenjivane su i telesne kazne od kojih je najstrašnija bila tzv. obična i mrtva šiba. Sastojala se u tome, što je osuđeni imao da prođe tri ili najviše šest puta kroz stroj od 300 ljudi postrojenih u dve vrste okrenute jedna drugoj, i pri prolazu svaki ga je morao udariti šibljikom (prutom). Kod mrtve, pak, šibe osuđeni je morao da prođe najmanje šest, a najviše dvanaest puta kroz stroj od 600 vojnika. I na jednu i na drugu šibu mogao je biti osuđen samo onaj koji je nosio oružje.

U našoj narodnoj Armiji kazna je poslednje sredstvo za održavanje reda i discipline, dok su telesne i vređajuće kazne zabranjene. Zato ne treba biti nagao. Mala varnica može da stvori veliki požar. Češće puta lečenje je gore od bolesti. Kažnjavanje, iako je ponekad nužno, nož je sa dve oštrice koji, iako služi da zaustavi suvišne strasti, rasplamćuje i ozlojeđene duhove.

Svaki starešina mora težiti da vaspita svoje potčinjene i da održi red i disciplinu bez primene kazne. On je dužan da prethodno iscrpi sva druga sredstva (pouke, savete, opomene, podsticanje), a kaznu tek tamo, gde se željeni cilj nije mogao postići blagorodnim sredstvima. Pri tome mora imati na umu da „kazna treba da dođe odmah posle greške, kako bi imala veći značaj“ (De Brak).

GLAVA IV

DRUGARSTVO

U Armiji treba da vlada duh drugarstva, onakvog drugarstva kakvo je vladalo u velikom Oslobođilačkom ratu.

TITO

Osećanje naročitih simpatija, prijateljstva i bratske ljubavi prema svome drugu, koje nije posledica ličnih interesa, naziva se drugarstvo ili druželjublje. To je ona lepa veza, koja spaja sve pripadnike armije, bez obzira na njihov raniji položaj u društvu, materijalno stanje, intelektualnu uzdignutost i nacionalno obeležje.

Drugarstvo čini od vojske veliku porodicu u kojoj se zalaže „jedan za sve, a svi za jednoga“; ono treba da vlada kod vojnika bez obzira iz koje su komande, roda vojske ili struke. A isto tako treba biti druželjubiv i prema vojnicima savezničkih država.

Drugarstvo se zasniva poglavito na jednakosti potreba, radosti i opasnosti koje služba, a naročito rat, sobom donosi, i oličava se u uzajamnom priticanju u pomoć u nevolji, kao i učešću u radosti i veselju. Drugovi mogu zameniti roditelje, braću i sestre, rođake i prijatelje od kojih se čovek odvaja pri stupanju u Armiju. Samo oni

idu s nama u susret istim opasnostima i oskudicama, istom neprijatelju; oni dele s nama teškoće rata, umor marša, mraz i žegu; oni s nama savlađuju muke gladovanja i žeđi; samo oni nam mogu pružiti pomoć u smrtnoj opasnosti.

Zato se i kaže: „Drug se najbolje u nevolji poznaje“.

Bezbrojni su slučajevi kad je vojniku potreban savetnik ili pomoćnik i u dobru i teškoćama. Druželjublje je garancija da on nikada bez tih dragocenih oslonaca neće biti, samo ako je i sam prožet istinskim drugarskim osećanjima.

Drugarstvo se ispoljava na razne načine. Drug drugu treba iz očiju da čita želje, težnje i potrebe, da shvata njegove teškoće i da bude uvek gotov da ga obraduje, da ga uteši, da mu pomogne u savlađivanju nastave i službe. Na primer, zameniti druga na straži ili dežurstvu kad se ovaj ne oseća dobro ili mu je došla poseta, pomoći iznemoglom da izdrži marš i da uredi šator na prenoćištu; dati žednom drugu koji gutljaj vode iz svoje čaturice ili gladnom parče hleba iz svoje torbe; pomagati se u patroli, na predstraži ili u streljačkom stroju; izneti ranjenog sa ugroženog mesta; posetiti i obodriti drugove u bolnici; drugu na umoru dati utehe i ublažiti mu samrtne muke itd., to su sve drugarske obaveze bez obzira na rang, jedinicu i rod vojske.

Druželjublje naročito treba da se oseti i izrazi prema ranjenim drugovima, bolesnicima i invalidima. To se jako ispoljilo u toku našeg rata. Drug Tito je pokazivao stalnu brigu i nežnu pažnju prema ranjenim drugovima, a čitave brigade i divizije zalagale su se i uz velike žrtve spasavale ranjenike i bolesnike po bolnicama i u pokretu.

Zajedničke i pojedinačne posete bolesnim i ranjenim drugovima, mali drugarski darovi, biće podloga za produbljivanje i jačanje druželjublja.

Druželjublje između jedinica i rodova vojske u ratu pokazuje se u raznim prilikama i oblicima, kao što je: obezbeđenje krila i bokova svome susedu; pomaganje jedinica koje napadaju; podrška suseda koji vrši juriš; prihvatanje trupa koje se povlače; zalaganje artiljerije,

tenkova i avijacije za efikasnu pomoć pešadiji; zaštita međuprostora; interesovanje za situaciju kod suseda itd. — to su moralne obaveze, koje se nikada ne smeju zaboraviti i zanemariti.

Po interese vojske naročito je važno da kod starešina bude što jače razvijeno druželjublje i uzajamno poverenje, a ono se razvija ne samo saradnjom na službi već i stalnim dodirom van nje.

Druželjublje treba pravilno shvatiti. Drugarski obziri ne smeju pravdati prikrivanje nedopuštenih i štetnih postupaka svojih drugova, a naročito onih koji pogađaju interese armije i ugled njenih pripadnika. Na taj način se postaje saučesnik u rđavom delu. „Ma zlo činio, ma ga pod skut skrio, to je sve jedno“ (narodna poslovice).

Naprotiv, drugu koji greši treba savetom i primerom uporno pomagati da pobedi svoje slabosti i greške. Ako to ne pomogne, oficir i vojnik je dužan da o ovome izvesti pretpostavljene da bi se blagovremeno preduzele popravne mere. Kritičke greške druga znači dozvoliti mu da jednog dana postane težak krivac.

Dostavljanje grešaka svojih drugova mora da bude samo putem usmenog ili pismenog raporta, a nikako nezvanično i tajno.

Ništa nije gore u jednoj komandi nego kad ima u svojoj sredini nedruželjubive oficire, a još gore je ako je i sam komandant nedruželjubiv. U takvoj komandi ima stalno zađevica, tužakanja i neprijatnosti koje često mogu da razore čitavu komandu. Jedinica u kojoj ne vlada druželjublje i nisu srdačni i prijateljski odnosi ne može biti ni velikih borbenih kvaliteta.

Treba sprečiti svaku raspru i neslaganje, suzbijati zlobu, pakost i zavist prema zaslužnim, odlikovanim i nagrađenim, a tako isto gordost i omalovažavanje prema onima koji su manje istaknuti i izbegavati vređanje. Vređanje ne biva samo rečima nego i mimikom, pa čak i ćutanjem; na primer, kad nekoga hvalimo, a drugi ćuti i sluša, ali se pakosno osmehuje ili kakvim znakom hoće nekom da pokaže da to nije tako. Mudri Solomon veli: „Čovek nevaljao i nitkov... namiguje očima, govori no-

gama, pokazuje prstima. Svaka mu je opačina na srcu, svagda kuje zlo“. Samo sitne duše provode vreme u zajedanju i ismevanju, njima je najveće zadovoljstvo iznalaženje nedostataka kod karakternih i sposobnih ljudi.

Ni u šali ne treba svoje drugove, niti ikoga, vređati. I šala mora da bude umesna i u granicama pristojnosti, jer „jezik može da ubode gore nego koplje“ (francuska poslovice).

Iskreno druželjublje gajilo se odvajkada u našim narodima. Ratnički život, koji su kroz dugi niz vekova provodili, stvorio je veliku potrebu bratskog drugarstva koje je dobilo najuzvišeniji izraz u „pobratimstvu“, u duhovnom srođivanju, u izjednačenju drugarskog bratstva sa bratstvom po krvi.

U toku narodnooslobodilačkog rata u našoj vojsci se razvijalo borbena drugarstvo koje je vezivalo sve naše jedinice međusobno i svakog borca i rukovodioca posebno, i to im je davalo moralne snage da izdrže. Drugarstvo u našim jedinicama ogledalo se naročito u borbi. Tu je drug drugu pomagao da se pravovremeno i pravilno prebaci, štitio njegovo podilaženje neprijateljskom položaju, branio mu odstupnicu, davao mu municiju kad je istrošio. Drugovima, naročito novim borcima, koji bi u prvoj borbi gubili hrabrost i prisebnost, nije se prilazilo sa potcenjivanjem nego, naprotiv, sa iskrenom željom da im se pomogne. Njima se poklanjala naročita pažnja, cela četa je nastojala da ih nauči ratničkoj veštini.

Veliku i naročitu ljubav i drugarstvo pokazivali su naši borci prema svojim ranjenim drugovima. Nije se smelo pustiti da ranjeni drug padne neprijatelju u ruke. Za njegovo spasenje ponekad je po nekoliko drugova iz čete znalo žrtvovati svoje živote. Česti su slučajevi da su borci nosili ranjenog druga desetinama kilometara pod najtežim okolnostima. Ovakvo drugarstvo stvorilo je kod svih boraca sigurnost i činilo ih još hrabrijim i upornijim.

Kao što pametan čovek ne žali da žrtvuje ruku ili nogu radi spasenja celog tela, tako dobar vojnik neće žaliti da se žrtvuje za svoje drugove, da bi spasio svoju jedinicu, svoju armiju. I zato je rečeno: „Ko voli sebe

više no četu, nije dostojan čete; ko voli više četu no bataljon, nije dostojan bataljona“ itd.

Druželjublje je u armiji cement koji sve njene delove spaja u monolitnu celinu, sposobnu da kao neprobojni bedem štiti slobodu i nezavisnost otadžbine. I zato je imperativna dužnost svih pozvanih i odgovornih faktora, a naročito oficira, da ga znalački razviju i marljivo čuvaju imajući uvek na umu ovu misao druga Tita: „*Nemojte nikada zaboraviti na ono što je stvaralo to monolitno jedinstvo u najtežim časovima — nemojte zaboraviti na duh drugarstva između pretpostavljenih i potčinjenih*“.

PRIMERI

MATIJA GUBEC

29. januara 1578. godine izbila je u Hrvatskoj seljačka buna protiv okrutnih feudalaca. Vođ pobunjenika bio je Matija Gubec, seljak iz Donje Stubice.

Odlučna bitka između seljačke i plemićke vojske vođena je kod Donje Stubice. Dobro naoružana plemićka vojska razbila je Gupčeve čete. Oko 6000 seljaka je poginulo, dok su zarobljeni zverski mučeni i vešani. Da bi sačuvao svoje saborce, Matija Gubec je žrtvovao sebe. Evo kako to opisuje August Šenoa:

— Čuj me! Pokloni Stubičanima slobodu i život, da ne poginu ludo, jer imaju žene i djecu, a za uzdarje odaću ti gdje se sakrio Matija Gubec, začetnik, glavlar bune.

— Da ćeš mi izdati kralja seljačkog?! — kliknu radosno Gašo;

Neka ti bude: budi im sloboda i milost čim predaš Gubca!

— Zakuni se krvlju spasitelja!

— Kunem se krvlju spasitelja! — dignu Alapić tri prsta.

— Evo me, uzmi me! — reče vojvoda mirno, bacivši pušku. — Jer Gubec sam — JA!...

Gubca su odveli u Zagreb. Na Markovom trgu posadiše ga na usijani presto, na glavu mu metnuše usijanu krunu i usijanim kleštama mu čupaču meso, a onda ga raščerečiše

Zato mu zahvalni narod sa pijetetom i ponosom peva:

*Nema seljaka, nema junaka
Kao što je bio Gubec Matija.*

*Davno je bilo kad si se digo
Protiv gospode za više slobode,
Kukom i motikom započeta borba
Okončat se mora, sada je čas.*

*Živjela nova seljačka buna!
Dajemo život mi za narod svoj,
Dole sva gospoda, živjela sloboda,
Seljačkog roda, radnog naroda.*

STARI VUJADIN

Veoma lep primer druželjublja naš narod je dao u narodnoj pesmi „Stari Vujadin“. Zarobljenog hajduka Vujadina, sa dva njegova sina, sprovode Turci u Livno. Kad su bili na domaku grada, Stari Vujadin obrati se svojim sinovima ovim rečima:

*O sinovi, moji sokolovi,
Vidite li prokleta Lijevno,
De u njemu bijeli se kula,
Ondje će nas biti i mučiti,
Prebijati i noge i ruke,
I vaditi naše oči čarne.
O sinovi, moji sokolovi,
Ne budite srca udovička,
No budite srca junačkoga:
Ne odajte druga nijednoga.*

Tako je i bilo. Njihovo držanje pred neprijateljem bilo je dostojno narodnih osvjetnika i zatočenika slobode.

RANJENIK VOJISLAV LALEVIĆ

U borbi kod Bitolja (1912) bio je ranjen u obe noge vojnik Vojislav Lalević. Dok su mu bolničari previjali desnu nogu, na previjalište donesoše nekoliko teško ranjenih vojnika. Kad ih vide, Vojislav reče bolničarima: „Ostavite vi mene... Meni je mnogo bolje nego ovim mojim drugovima. Pomognite prvo njima, pa ćete onda meni“. Tako je i bilo. Ali kako su na previjalište stalno pridolazili novi teški ranjenici, Vojislav je uvek tražio da se njima prvo pomogne. U tome je došao red da bude transportovan u pozadinu. Posle četiri dana Vojislav je stigao u jednu od skopskih bolnica. Dežurni lekar je odmah primetio da mu leva noga nije previjena, Vojislav mu objasni razlog. Doktor, zadivljen ovim slučajem, naredi da se Vojislavu ukaže svesrdna pomoć, ali ništa nije pomoglo; rana na levoj nozi bila je zatrovana, te mu je noga morala biti odsečena.

PREOTIMANJE DRUGA MARKA OD FAŠISTA

Krajem jula 1941. godine, dok se još nalazio ilegalno u Beogradu, drug Aleksandar Ranković Marko je iznenađen na ulici i uhvaćen od strane Nemaca, koji su ga u rvanju ozledili i zatim smestili u bolnicu pod stražom. On je čitava dva dana ostao „onesvešćen“, a u međuvremenu je, preko nekog poznatog bolesnika, obavestio druga Tita koji je odmah naredio „spasavanje druga Marka po svaku cenu“.

Grupa smelih drugova, na čelu sa Mihailom Švabićem, izvršila je upad u bolnicu usred dana, likvidirala stražu i izvela druga Marka na sigurno mesto, što je zaprepastilo okupatore, a obradovalo Tita i ostale Markove drugove.

OSLOBODENJE ZAROBLJENIH PARTIZANA

U jednoj borbi 1942. godine četnici su zarobili šest boraca Mostarskog bataljona i odveli ih u Konjic. Čim su u bataljonu saznali o ovome, sazvana je bataljonska konfe-

rencija na kojoj je jednoglasno odlučeno da se zarobljeni drugovi oslobode. Sedam partizana krenuli su iste večeri iz sela Račice prema Konjicu, prešli dvadeset kilometara i oko pola noći našli su se usred grada pred zatvorom. Iako je zatvor bio opasan sedam metara visokim zidom, narodni heroj Hasan Zahirović Laca i drugovi Meha Trbonja i Safet Alagić ubrzo su se našli u hodnicima zatvora.

„Danas smo se kladili da ćete doći baš večeras!“ uzviknuo je Meha Tasa kad su partizani došli pred ćeliju zarobljenika. Zarobljeni partizani verovali su u partizansko drugarstvo i nisu se prevarili.

Kad se straža pribrala svi su partizani bili van zatorskih zidova.

OMLADINAC MAJSTOROVIĆ

U borbi na Manjači jedna desetina Omladinske čete 3. bataljona 1. udarne krajiške brigade bila je u zaštitnici svog bataljona. Kad se našla na čistini, pred neprijateljskim bunkerom, pali su svi drugovi sem pomoćnika puškomitraljesca, omladinca Majstorovića, ali je i on bio teško ranjen. Videvši ovo, bataljon, koji je zahvaljujući požrtvovanju desetine već bio izbegao opasnost, povratio se da spase jedinog preživelog borca zaštitnice. Videvši da bataljon trpi žrtve zbog njega, Majstorović je stavio pod sebe poslednju bombu, da drugovi ne ginu zbog njega, smrtno ranjenog.

ZA RANJENOG DRUGA

Delovi 8. divizije napadali su 1944. god. uporište Vaganac. Prvi juriš nije uspeo. Kad je trebalo po drugi put krenuti na juriš kod 1. čete čuo se glas, pun bola, ranjenika koji je molio za pomoć. To je bio glas mitraljesca Huse Grakovića. Do mesta gde je on ležao zemljište je bilo golo i ravno kao dlan. Ipak se javio Adil Teminović. Jurnuo je prema ranjenom drugu i pao

smrtno pogođen pored njega. Borci su bili zadivljeni. Bez oklevanja krenuli su desetar Keserović i vodnik Karajić. Oni su uspjeli da priđu pomenutim borcima koji su već bili mrtvi. No, i mrtve ih nisu ostavili neprijatelju. Izvukli su ih sa bojišta.

ČETIRI OMLADINCA

Na ulicama Kičeva borba je trajala nekoliko časova. Znatno brojni neprijatelj žestoko je napadao. Trpeo je gubitke, ali se opet, uz snažnu podršku artiljerije, vraćao natrag. Kad su njegove nove snage zapretila da zatvore obruč partizani su bili primorani na odstupanje.

U teškoj situaciji četiri omladinca, bez ičijeg naređenja, ostala su u jednoj kući da štite odstupanje svoje jedinice, zadržavajući daleko nadmoćnijeg neprijatelja. Židovi zgrade, iz koje su se branili omladinci, počeli su da se lome pod pritiskom mnogobrojnih eksplozija, ali borba nije prestajala. Ponestajalo je municije. Gađali su sve štedljivije. Neprijatelj je to osetio i navalio je sa svih strana. A kad je municije sasvim nestalo, poslednjom bombom oduzeli su sebi život.

DRUGARSTVO JEDINICA NOB

BOJ ZA KALINOVIK

Po prelasku Neretve (1943) i razbijanju četničkih snaga na prostoru Čičevo—Glavatičevo 1. proleterska divizija je krenula dalje u ofanzivu za razbijanje četnika. 2. proleterska brigada dejstvovala je u pravcu Oblaja, a 1. proleterska i 2. dalmatinska u pravcu Uloga i Kalinovika.

Brzo je 2. proleterska savladala neprijatelja i zauzela Oblaj, ali 1. proleterska i 2. dalmatinska, pred kojima su se nalazile glavne neprijateljske snage, utvrđene na položajima zapadno od Kalinovika, nikako nisu mogle da

prodru. Osećajući po žestini borbe da na pravcu Kalinovika ne ide lako, štab 2. proleterske brigade je samoinicijativno odlučio da manevrom južno i jugozapadno od Kalinovika izbije četnicima za leđa, kako bi pomogli 1. proleterskoj i 2. dalmatinskoj brigadi.

Tako je i bilo. Dok se 22. marta razvijao krvavi boj 1. proleterske i 2. dalmatinske kod Kalinovika protiv glavnih četničkih snaga Pavla Đurišića, 2. proleterska je izvršila obuhvatni manevar i razbila četnike kod sela Jelašca.

Osetivši da su ugroženi iz pozadine, a pritisnuti sa fronta, četnici su popustili i počeli bezglavo bekstvo kroz Kalinovik, a zatim, zajedno sa Pavlom Đurišićem i Dražom Mihailovićem, sve do Foče.

BOJ ZA KOLAŠIN

Septembra 1943. godine 4. crnogorska proleterska brigada i pored teških i krvavih borbi nije uspela da oslobodi Kolašin. Zato joj je bila upućena u pomoć 2. dalmatinska brigada, koja se nalazila na sektoru Priboja. Marš po vrletnom planinskom zemljištu trajao je dva dana i noći bez odmora, ali niko od boraca nije izostao. Svi su žurili jer su znali koliko će mnogo pomoći 4. brigadi da protera daleko nadmoćnije italijanske i četničke snage. Tako je i bilo. Udruženim snagama Kolašin je bio vrlo brzo oslobođen.

POVLAČENJE 7. BANIJSKE DIVIZIJE

Prilikom probijanja obruča na Sutjesci u petoj neprijateljskoj ofanzivi, 7. divizija, kao zaštitnica glavnine, došla je u opasnost da joj neprijatelj spreči pokret za glavninom, zatvaranjem obruča. Iz tako opasne situacije spasio ju je 5. bataljon 4. proleterske brigade pod komandom Boška Jankovića, koji je uz ogromne žrtve šest dana držao položaje sa kojih je štitio probijanje 7. divizije.

Za takvu nesebičnu pomoć uputio je štab divizije ovom junačkom i druželjubivom bataljonu zahvalnost sledeće sadržine:

Dragi drugovi! Na našem putu iz Crne Gore za Istočnu Bosnu, probijajući se pod najtežim okolnostima kroz neprijateljske linije, vi ste nas prihvatili u najtežem momentu na rijeci Hrčavki. Vaše junačko držanje i drugarska pažnja našoj diviziji potstiče sve naše borce i rukovodioce da u ime naše divizije, izrazimo zahvalnost.⁶⁶⁾

DRUGARSTVO PREMA RANJENICIMA U 4. I 5. OFANZIVI

Prema ranjenicima, od prvog dana ustanka pa sve do kraja rata, pokazivana je izuzetna briga i drugarstvo. Ranjenik nije bio samo prva briga, već simbol (kult ranjenika). Ali, ta briga nije bila rezultat sile zakona već visoke svesti i pravog ratnog drugarstva.

Međutim, ipak se moraju izdvojiti dva događaja u kojima je ratno drugarstvo prema ranjenim drugovima prevazišlo sve što je do tada i posle tih događaja učinjeno za ranjenike i bolesnike u toku NOR-a. To su 4. i 5. neprijateljska ofanziva.

U 4. neprijateljskoj ofanzivi vođena je bitka koja, da nije bilo potrebno spasti zaostalu bolnicu sa 4000 ranjenika i bolesnika, nikad ne bi bila vođena. Ta bitka ne da nije bila nužna, već je, gledana čisto praksistički, sputavala manevar i vezivala naše jedinice. Frontalno napadati Nemce bilo je više no teško za naše slabe snage, nenavikle na ovaj način borbe. Ali, bili su u pitanju ranjenici. Oni su morali biti spaseni po svaku cenu. Zato ovaj deo 4. ofanzive i nosi naziv *bitka za ranjenike*. Da li je istorija ratova i drugih naroda zabeležila takvu bitku?

Kao i uvek u sudbonosnim trenucima, tako i u ovim, Titova reč je bila odlučujuća. Na sastanku u jednoj vodenici na reci Rami drug Tito je 28. februara odlučio:

⁶⁶⁾ „Četvrta proleterska“ – VII, Beograd.

Porušiti mostove na Neretvi, povući 2. proletersku s leve obale reke, kako bi neprijatelj pomislio da je promenjen pravac nadiranja, a potom udariti na Nemce severno od Prozora *da bi se spasli ranjenici, pa tek onda, zajedno sa njima, forsirati Neretvu.*

Na ovaj drugarski i humani gest Vrhovnog komandanta borci su odgovorili tako kako je to već znao naš partizan: „Nećemo ih pustiti, pa makar svi izginuli!“⁶⁷⁾

Ali, zdravi borci nisu samo svojom krvlju čuvali ranjenike. Oni su se odricali i poslednjeg zalogaja, a pogotovu one bolje — kvalitetnije hrane. Bilo je nepisano pravilo: prvo nahraniti, odenuti i smestiti ranjenika i bolesnika, pa tek onda ostale borce.

Zdravi borci pokazivali su svoju veliku ljubav i drugarstvo prema ranjenicima i onda kada su ih morali prenositi iz jednog kraja otadžbine u drugi pod pritiskom neprijatelja. To najlepše ilustruje, između mnogih drugih, i ovaj citat:

„9. divizija i 8. banijska brigada, a naročito 3. i 5. dalmatinska brigada pokazale su primjer izdržljivosti prema ranjenim drugovima... Sami borci su strahovito iscrpljeni slabom hranom, ali ipak nose ranjene drugove. Borci često padaju u nesvijest i ne mogu da nose dalje, ali se ipak pridižu i nastavljaju put. Borci nose ranjenike bez zamjene. U 8. banijskoj brigadi ima više smrtnih slučajeva od iznemoglosti.“⁶⁸⁾

Iznenadno otpočeta, 5. neprijateljska ofanziva omela je pokret Glavne operativne grupe sa ogromnim brojem ranjenika i bolesnika u Srbiju, kako je to bilo ranije predviđeno. Zato drug Tito donosi odluku da se naše snage probiju u istočnu Bosnu. Da se donese ovakva odluka mnogo je doprinela i težnja da se spasu ranjenici i bolesnici. Opoljvena Glavna operativna grupa, naročito u početku, a i docnije, u julu, mogla se relativno lako probiti gde god je htela, ako bi ostavila ranjenike. Ali na takvo rešenje niko nije ni pomišljao, kako u Vrhovnom

⁶⁷⁾ „Dnevnik“ — strana 367, izd. 1951.

⁶⁸⁾ Đ. Kladarin, „Slom 4. i 5. okupatorsko-kvislinške ofanzive“, str. 241, „Kultura“ — Zagreb 1957.

štabu, tako i među borcima, iako je veliki broj ranjenika kočio naše jedinice, a samim tim stvarao mogućnost sve čvršćeg stezanja obruča. Naše jedinice su zato došle u vrlo tešku situaciju; palo je mnogo boraca za spas Operativne grupe i Centralne bolnice. Iako je relativno malo ranjenika spaseno (oko 900—1000), ipak je i ova bitka, pored ostalog, bila trijumf drugarstva i velike pažnje prema ranjenicima.

Sudbinu ranjenika podneo je i sanitet. Preko 200 bolničarki ostalo je kraj najtežih ranjenika i sa njima su pobijene, a 50% lekara je palo vršeći svoju službu u toku NOR.

A i ranjenici su znali u najtežim trenucima da se oduže drugarskom pažnjom svojim zdravim drugovima: oni su mirno i s puno poverenja, u neposrednoj blizini mesta borbe, čekali ishod borbi ne unoseći nikad paniku i malodušnost; uzimali su i sami oružje, u odsudnim momentima, da bi pomogli — koliko su im to rane i bolest dozvoljavali — svojim zdravim drugovima; pevali na nosilima, iako su ih rane bolele, da bi drugovima koji su ih nosili podigli moral, itd.

GLAVA V

SAVESNOST I OSEĆANJE DUŽNOSTI

*Kod nas mora postojati savjesno
vršenje dužnosti.*

TITO

Veliki poznavalac živih bića, Čarls Darwin, kaže „da je savest, u vezi s kajanjem i osećanjem dužnosti, obeležje kojim se razlikuje čovek od životinje“, a grčki pesnik Menandir (300 godina pre n.e.) rekao je: „U našim vlastitim grudima imamo boga, a to je naša savest“.

U stvari, savest je svest o dužnosti. Ona se ogleda u tačnom i urednom vršenju svojih obaveza, u svakoj prilici i pod svim okolnostima. Onaj koga sopstvena savest kontroliše u službi, ne treba nikakvu drugu kontrolu, i sve će izvršiti onako kako treba. Savest deluje kao igla na kompasu, koja se miče samo onda kada onaj ko je nosi skrene sa puta koji ona pokazuje. Tako isto i savest: ona je mirna dok čovek radi ono što treba i kako treba, a čim čovek skrene sa pravog puta savest se buni i pokazuje mu koliko je skrenuo. Savest je, prema tome, najbolji savetnik i najverniji prijatelj svakom čoveku.

Poštenje se u životu visoko ceni. Svi mi uvek težimo ka tome da radimo s poštenim drugom, trgovcem, službenikom, zanatlijom, radnikom itd., ali još više volimo ljude

koji su ujedno i savesni, jer se na njih možemo osloniti kao na sebe. Pošten čovek pri vršenju svoga obećanja, obaveze, ugovora, pita sebe: „Da li sam izvršio sve što sam bio obavezan učiniti?“, a savestan povrh toga još i ovo: „A da li sam učinio sve što sam mogao učiniti?“

Savesnost je osnovni zakon za čoveka i cement koji drži celu njegovu moralnu zgradu. I prava ljudska veličina ne sastoji se ni u uspehu, ni u slavi i uživanju, već u vršenju svoje dužnosti. Zato čovek koji ima savesti uvek radi ono i onako, kako treba da radi, ne osvrćući se ni na kakve smetnje i opasnosti.

U društvenom životu savest pobuđuje čoveka da čini i više nego što od njega zahteva služba, zakon, ustav. Savesni javni radnik uvek više ceni uspeh dela nego svoje lične ugodnosti i, često, više nego svoje bitne potrebe. To su oni ljudi koji rade ne računajući sa časovima, već vode računa o interesu poverenog im rada, koji unose u svoj posao svu svoju ljubav i znanje, rukovodeći se na prvom mestu opštim interesima službenog posla.

U državnom životu savesnost pobuđuje sve građane da zakon i pravičnost stave iznad svake svoje koristi. To su, najzad, svi oni građani koji ni u kakvom slučaju neće dopustiti da se povredi zakon, i koji će se odreći i lične koristi ako je ona mimo zakona.

Nesavesnost sve ruši: nikakav rad, nikakvi zakoni, nikakva pravila neće biti dobri ni korisni, ako su njihovi izvršioци ljudi bez savesnosti.

Sve ovo važi i za Armiju. Ona može biti brojna, jaka i tehnički opremljena, u njoj može biti bezbroj tačnih i preciznih pravila i propisa koji regulišu život i rad, ali sve to bez savesnosti njenih pripadnika neće biti ni izdaleka dovoljno da bi ona u ratu izvojevala pobedu, a u miru uspešno izvela obuku i izvršila sve druge poslove i dužnosti.

Služba pojedinaca u armiji, pa ma kako izgledala neznatna, vrlo je važna za celu komandu (jedinicu), jer kvar i najmanjeg „šrafa“ remeti pravilan rad velike „mašine“. Zato starešine uvek i u svemu treba da zahtevaju savesno vršenje službe i da u tome naročito služe dobrim primerom.

Svaki vojnik, a naročito oficir, treba da odneguje savest kao veliku vrlinu i da uvek svaki svoj postupak prethodno stavi pod kontrolu svoje savesti.

Da bi vojna lica savestno radila treba da poseduju razvijen osećaj dužnosti, tj. onaj unutrašnji podstrek, koji ih goni da svoj posao vrše i svoje obaveze ispunjavaju tačno i savestno u svim prilikama i pod svim mogućnim okolnostima. On im pokazuje šta im je dužnost i goni ih da je vrše savestno i sa požrtvovanjem.

Za vojnika koji služi bez kontrole, iz ljubavi prema vojničkom pozivu, i kome služba čini zadovoljstvo a ne teret, može se reći da služi savestno i iz osećanja dužnosti. Takav vojnik je uvek pouzdan, a njegov rad uvek koristan.

Osećaj dužnosti je unutrašnji i nevidljivi, ali zato vrlo istrajni pokretač. On svagda i svugde, u kasarni i na straži, na maršu i u borbi, podstiče i opominje vojnika, pri čemu sve ostale osećaje stavlja na drugo mesto, jer od osećanja dužnosti, počev od vojnika pa do generala, umnogome zavisi i pobjeda u ratu, opstanak i razvoj jedne države.

Od kolike je koristi osećanje dužnosti kod vojnika najbolje svedoče istorije ratova svih naroda. Iz njih se odmah uočava da su skoro uvek pobeđivale one države kod čijih je vojnika osećanje dužnosti bilo ideja vodilja.

U pogledu osećanja dužnosti u ratu naši narodi zauzimaju vidno mesto. Počev od hajduka i uskoka pa preko neravnih i krvavih ustaničkih i oslobodilačkih borbi, naši narodi su pružili dokaza da im je osećanje dužnosti uvek ležalo na srcu. Njih nije vodio strah od kazne i želja za nagradama, već osećanje dužnosti, prema svome narodu i otadžbini. To osećanje pokretalo je naše ljude da se dobrovoljno bore četiri pune godine da bi stvorili našu veliku i slavnu, slobodnu i nezavisnu, socijalističku Jugoslaviju, u kojoj se danas ori pesma slobode, pesma radosti i srećnog života.

Istina, za sve ovo bilo je potrebno mnogo krvi najboljih sinova naše zemlje: bila su potrebna čitava brda kostiju najboljih među najboljima, bili su potrebni potoci

suza majki, sestara, nezbrinute dece onih koji su svoje živote uzidali u temelje nove Jugoslavije. Svi su se oni viteški žrtvovali. Osećanje dužnosti kod njih bilo je razvijeno do najvišeg stepena. Ono je u njihovim srcima bilo jače čak i od osećanja prema svom najbližem.

Savesno ispunjavanje dužnosti u mirno doba podloga je za tačno vršenje službe za vreme rata. Mirnodopsko osećanje dužnosti u malom najbolje odlikuje vojnika jer „iz sitnog semena uzraste veliko drvo“ (narodna poslovice).

Naročito oficir mora uvek davati svojim potčinjenima i mlađima dobar primer, jer osećanje dužnosti ne raste ozdo naviše, već odozgo nadole.

Oficir kod koga je vrlina osećanja dužnosti razvijena u dovoljnoj meri, vršiće službu uvek savesno i onda kada ga niko ne kontroliše, kao i onda kad je pod najvećim nadzorom. Njemu je sopstvena svest dovoljna kontrola.

Oficir, pak, koji radi dobro samo pod kontrolom, tj. iz straha da ne dođe do odgovornosti, kao i onaj koji radi zbog karijere, ne može biti koristan jer je nepouzdan i svojim rđavim primerom štetno utiče na svoje mlađe.

Svaki mlad oficir treba da se trudi da još u prvim godinama službe odneguje u sebi što jače osećanje dužnosti, jer kako sebe vaspita i navikne u prvim godinama svoje karijere, takav će ostati kroz ceo život.

Kod onih koji nemaju ili imaju slabo osećanje dužnosti, može se ova vrlina, kao i ostale, odnegovati vaspitanjem, što spada u veoma važnu dužnost starešina.

PRIMERI

VEZISTA TITAJEV

Dogodilo se to za vreme staljingradske bitke. Divizija generala Batjuka vodila je teške borbe za uzvišenje Majajev kurgan. U jednom momentu nije bilo veze sa

komandnim mestom komandanta armije, generalom Čujkovom. Upućen je vezista Titajev da otkloni kvar. Nakon izvesnog vremena veza je uspostavljena, ali Titajev se nije vratio. Nepomično je ležao na ivici levka od granate, stežući zubima oba kraja prekinutog telefonskog kabla. Uskoro su vezisti ispevali naivnu ali toplu pesmu o njemu. Evo samo jedne strofe:

*Tada je on u dubokom snegu,
U klečećem stavu,
Dok smrt na bregu
Pružila grozne šake
Do krvi zubima steg'o žičane krake,
I pao, zapadu okrenuv glavu.*

KURIR TONČEK

Kurir jedne od slovenačkih brigada, Tonček, nosio je iz Glavnog štaba Slovenije vrlo važnu poštu za jedinicu u Notranjskoj. Jašući naišao je na belogardejsku zasedu koja je otvorila vatru, ubila pod njim konja i njega ranila. Tonček se zaklonio za konja i počeo iz automata da gađa belogardejce. Pošto je video da će biti opkoljen, u prekidima između rafala brzo je vadio poštu iz kurirske torbe, cepao je i počeo da guta. Belogardejci su ga na kraju uhvatili, ali do pošte nisu došli. Prilikom sprovođenja, uspeo je da pobegne. Kad je došao u Glavni štab raportirao je: „Ranjen sam od belogardejaca, ali pošta je ovde“ i pokaza na stomak.

ČETA NA OBEZBEĐENJU

Prilikom napada slavonskih jedinica na uporište Garešnicu, u proleće 1943. godine, bila je jedna četa postavljena da osigura pravac sa koga je bila mala verovatnoća da će neprijatelj napasti jačim snagama. Međutim, dogodilo se drugačije. Ova četa, koja je brojala 60 ljudi, morala je primiti borbu protiv daleko jačih i bolje nao-

ružanih neprijateljskih snaga, najmanje od jednog bataljona. Četa se hrabro borila, ali pošto nije mogla da dobije pojačanje počela se postepeno povlačiti prema Garešnici. Imala je već 8 mrtvih i 16 ranjenih boraca i, što je najgore, ostala je bez municije. Puškomitraljesci su raspolagali sa još po desetak, a strelci sa po dva do tri metka. Međutim, komandir i komesar čete bili su svesni da se više ne mogu povlačiti, jer bi to značilo pustiti neprijatelja da udari s leđa naše snage koje su se još uvek borile u uporištu. Zato su pokušale poslednje. Sa ono malo municije što im je preostalo organizovali su protivnapad. Četa je ispalila svega jedan plotun, a zatim se bacila na neprijatelja bajonetom i kundakom. On se pokolebao i počeo se u neredu povlačiti. Dok se neprijatelj ponovo sredio spustio se mrak, a tokom noći je u Garešnici prestala borba, pa su se sve partizanske jedinice u redu povukle u određenom pravcu.

NAŠ SANITET

Brojni su primeri savesnog vršenja dužnosti sanitetskih radnika u našem NOR-u. Ovde se navodi samo jedan, i to uzet nadohvat.

Doktor Stanko Martinović je, negde početkom maja 1943. god., vodio ranjenike put Belena. Na putu su ih napali četnici. Doktor Stanko i njegove bolničarke zgrabili su oružje, rasterali četnike i tako oteli ranjenike od četničkog noža.

Docnije, u 5. neprijateljskoj ofanzivi, doktor Martinović je ostao kraj svojih ranjenika koji nisu mogli biti evakuisani, a lekarska nega im je bila neophodna. Na žalost, Nemci su pronašli ove ranjenike, većinu su pobili, a među njima i doktora Martinovića.

GLAVA VI

ODLUČNOST

Odlučnost je tri četvrtine pobeđe.
LENJIN

U životu se nailazi na ljude koji se pri početku svakog posla ustežu, kolebaju i odlažu rešenje šta da rade i kako da postupe. Ali isto tako ima ljudi koji se blagovremeno, muški rešavaju na ono što u danom momentu, prema stvarnoj situaciji, treba da učine i to se zove — odlučnost.

Pri odlučivanju čovek se najpre nalazi, takoreći, između dve protivne odluke; tada se jedan za drugim, pojačavaju dva tega na terazijama odluke i oni se naizmenično jedno vreme spuštaju i dižu. Na kraju dolazi trenutak krize volje, tj. kad se više ne može oklevati, kad se odlučno staje na jednu stranu, kad se donosi odluka.

Odlučnost čini da se izbor između raznih mogućnosti vrši na vreme. Traje li izbor suviše dugo, može se desiti da postupak postane nepotreban, jer „ko dugo misli, malo čini“ kaže narod.

Čuveni pronalazač gromobrana, Franklin, mrzeo je neodlučne ljude i kad se s nekim pogađao prilikom prodaje, zatražio bi samo pravu vrednost. Ako je kupac dugo razmišljao, Franklin bi govorio: „Sada, posle petnaest minuta pogađanja, ta je stvar skuplja.“

A kada bi začuđeni kupac upitao zašto, on bi mu odgovorio: „Zato, što vašom neodlučnošću gubimo dragoceno vreme.“

Iznenadni impulsivni izraz duševnog stanja čovekovog često je simpatičniji od neme i nepokretne obazrivosti. Ako su impulsi uglavnom tako dobri kao što su brzi, a ako čovek ima hrabrosti da primi odgovornost tada je on ipak bolji nego onaj koji je večitio oprezan.

Odlučnost, sposobnost da se preduzmu odsudne mere, jeste jedna od najpotrebnijih osobina za svakog vojnika i starešinu.

Preduzeti odlučne mere nije laka stvar, a pored toga iskrsava ceo red događaja koji zadržavaju: bojazan od odgovornosti, neophodnost da se osigura operacija itd., ali se pravi vojnik više boji prigovora zbog neodlučnosti, nego zbog naklonosti za drske odluke. Ko hoće sve da osigura, teško će to postići.

Sumnja je najveći neprijatelj odlučnosti; ona podstiče opreznost baš u momentu kada ova zavisi od smelosti. Ako bi jedan vojskovođa bio suviše oprezan, pa čekao potpunu sigurnost za ostvarenje svog plana, nikako ne bi izvojevao pobedu, jer „neodlučnost je miraz mozgova, koji u svašta sumnjaju.“ (Žomini)

Vojnik mora da bude uvek odlučan. On mora sva dobivena naređenja i sve svoje dužnosti izvršavati energično, bez oklevanja, ustezanja i očekivanja. Svaki propušteni momenat donosi štetu, kako njemu tako i celoj jedinici. Ovo naročito važi za starešine.

Rad oficira u borbi zahteva brzo shvatanje zadatka, brzu procenu situacije i brzo donošenje odluke, a zatim njeno energično izvršenje, jer se propuštene prilike više ne mogu nadoknaditi, a najbolje zamisli ostaju bez koristi ako se izvode bez energije. To potvrđuje i Suvorov kada kaže: „Ratna situacija se u trenutku menja, i prema tome za nju nije moguće imati uvek gotov i tačan plan“.

Ovo je važno pogotovo danas, jer moderna bitka predstavlja mozaik trenutnih situacija, i od blagovremenih iskorišćavanja svojih lokalnih uspeha i neprijateljevih neuspeha zavisi ishod cele borbe, odnosno pobeđe.

Ratna tehnika je danas omogućila pokretljivost neslućene brzine. Zbog toga vreme u ratu nikad nije bilo tako dragoceno kao sada. Ranije, kada su se trupe kretale isključivo peške, komandant je imao dovoljno vremena da razmišlja i da donese odluku, sastavi zapovest i izvrši borbeni raspored. Danas, kada jedinice savladaju veoma brzo udaljenja od 10, 20, 30 i više kilometara komandantu će vrlo često ostajati samo minuti. Najmanje zakašnjenje u donošenju odluke, ili zastoj u pregrupaciji trupe prilikom stupanja u borbu, dovodi do gubitka inicijative, pa i do neuspeha.

Dobar komandant mora u opasnim situacijama da doskoči brzom i odvažnom odlukom. Ni u kom slučaju ne sme čekati da se stvari razvijaju bez njegovog uticaja, jer „gvožđe se kuje dok je vruće“.

Donošenje odluka predstavlja u ratu jedan od najtežih zadataka svakog starešine, tim pre što one, najčešće, moraju da se donose u neizvesnim i nejasnim situacijama. Pri tom je gotovo teže odrediti vreme kada treba odluku sprovesti, nego samo njeno donošenje.

Nema tog pravila koje bi moglo dati uputstva o tome kada je došao pravi trenutak za odluku. A sposobnost blagovremenog donošenja odluke ne može se tako lako steći. Zato je potrebno da se rukovodioci kod svih vojnih vežbi u mirno doba postavljaju u situacije u kojima se zahteva brz izbor najpogodnijeg vremena za donošenje odluke i izdavanje zapovesti. Na taj način najbolje se može suzbiti naklonost nekih komandanata da u izvesnim težim situacijama počnu da oklevaju i da neaktivno očekuju.

Na bojištu nema vremena za dugo razmišljanje, te je potrebno brzo uočiti i proceniti osnovne elemente situacije, ne gubeći se u sitnicama, i brzo se odlučiti na ono što oni nalažu.

Sposobnost da se donesu celishodne mere ili odluke jeste jedna od najnužnijih osobina za svakog vojnog starešinu. Brzim odlučivanjem i brzinom u radu, gde se povoljni momenti, kao neprijateljske greške i tome slično blagovremeno koriste, često su čitave bitke dobivene.

JAKA VOLJA

No nije dovoljno samo doneti pravilnu i blagovremenu odluku, već je potrebno da se za njeno ostvarenje angažuje — mobilise i poslednji čovek jedinice i da se ona uporno i energično sprovede u život. A ovo može postići samo starešina koji, pored visokih umnih sposobnosti i odlučnosti, ima dovoljno jaku volju.

Jaka volja i istrajnost imaju odlučujuću važnost u svakom poslu, a naročito u rukovođenju ljudima. Ništa ne stvara veći autoritet nego volja koja je očvrsla u strogoj disciplini ličnosti onoga koji vodi i komanduje, jer „samo onaj koji je u stanju da svoj karakter vaspita, može drugima upravljati.“ (Konfuči)

Samo oficir jake volje biće u stanju da za vreme mira savlada sve teškoće u službi i privatnom životu i da dospe do najviših položaja, a za vreme rata i da izvrši velika dela. I najbolje odluke starešine biće uzaludne, ako ne budu praćene jakom voljom za njihovo izvršenje. Zato starešina treba da bude energičan, da brani svoje ideje i da nastoji da se njegove odluke i zapovesti izvrše po svaku cenu.

U borbi je vrlo važno ostvariti ubeđenje kod ljudi da su oni u stanju da pobede. Ako se u tome zaista uspe, onda je takvu armiju skoro nemoguće pobediti. Sa tim psihološkim momentom računao je i maršal Foš kad je rekao: „Dobijena bitka to je bitka u kojoj nećemo priznati da smo pobeđeni“, a naš narod kaže: „Volja brda valja“. Jačina karaktera velikog ruskog vojskovođe Suvorova ležala je u jačini njegove volje, koju je smatrao kao sistem. On je uvek govorio svojim ljudima kad im nešto nije išlo za rukom: „To je otuda što ste samo upola hteli“. Suvorov je, isto kao Napoleon, izbacio iz svog rečnika reči: „nemoguće“, „ne znam“, „neostvarljivo“ i najviše ih je prezirao.

Jaka volja je osnov kako opštem, tako i vojničkom moralu i karakteru. Ona se ogleda: u obuzdavanju štetnih požuda i strasti; u zastupanju istine i pravde i u samopregorevanju radi časnog izvršenja svoje dužnosti.

Kolika je snaga volje lepo ilustruju i ove reči našeg Vrhovnog komandanta:

Nas je bilo malo, mi smo bili bez oružja i bez municije, ali snabdeveni čeličnom voljom, koju nikakva sila nije mogla slomiti.

*

Priroda nije podjednako obdarila sve ljude jakom voljom. Ima starešina kod kojih su misao, reč i delo tako blizu da se gotovo slivaju jedno u drugo, ali ih ima i takvih koji se time ne mogu pohvaliti. No, znači li to da i oni ne mogu nikada postati ljudi jake volje? Svakako ne, jer se *vaspitanjem volje* može ne samo nadoknaditi ono što nasleđem nije dobijeno, nego i daleko prevazići.

Vaspitanje volje ima odlučujući značaj za njenu jačinu, a da bi se to postiglo treba biti samo istrajan. Evo za to nekoliko uputstava sa stranica jedne knjige, čija je hartija usled vremena požutela.

Da bi čovek razvio svoju volju treba s početka da vrši male napore, ponavljajući ih neprestano. Na primer:

„Dugo si se šetao i umoran si! Ne sedi odmah, prisili sebe da ostaneš na nogama još nekoliko minuta.

Žedan si? Izgleda da ti se jezik zalepio za nepce! Nateraj sebe da ostaviš čašu sa vodom na sto, ali je ne pij već joj se divi kako je bistra, zatim, posle izvesnog vremena, pij u malim gutljajima, a ne na dušak.

Dobio si pismo koje si željno očekivao! Ne otvaraj odmah koverat, primoraj sebe da svršiš prvo započeti posao.

Imaš rđavu naviku da se savijaš kad pišeš ili čitaš. Misli na to, pa zapovedi sebi da se odmah ispraviš, ne čekajući da završiš započetu reč.

Želeo bi izjutra da poležiš još nekoliko minuta u vrlo toploj postelji! Ne leni se, prinudi sebe da odvažno ustaneš, čim je tome vreme, zimi i leti. Zatim prisili sebe da se brižljivo umiješ i naredi sebi da se bez oklevanja latiš rada.

Primoraj sebe da završiš uvek svaki započeti posao, ma kako on dosadan postao.

Ako čitajući ili prevodeći naiđeš na reč čije tačno značenje ne znaš, nagnaj sebe da ustaneš i potražiš rečnik.

Prisili sebe da pažljivo saslušаш, bez upadanja u reč, tvoje sagovornike i primoraj sebe da se zainteresuješ stvarima o kojima pričaju, a naročito ako govore o sebi.

Je li ti stvar koju treba da uradiš suviše dosadna? Naredi sebi da je svršiš odmah i tačno.

Bole te zubi! Ne odlaži iz straha odlazak zubnom lekaru za sutra ili iduću nedelju.

Osećaš da postaješ nestrpljiv? Odmah se smiri.

Ako ti u kakvoj raspri neka naprasita reč ili zajedljiva primedba dođe na vrh jezika, da bi je mogao zgodno i pakosno dobaciti svome protivniku, uzdrži se i očuti.

Pojavi ti se rdava pomisao! Prisili da odmah učute ćelijice koje stvore takvu misao; ne pridaj im nikakvu pažnju, ne raspravljaj s njima, jer bi one, pretresajući ih, dobile novu snagu, napunile bi se krvlju i jače bi zatreperele; odmah pomisli na koju drugu stvar, potrudi se da svu pažnju preneseš na drugi predmet.

Pazi da svaku pažnju posvetiš onome šta radiš, bilo da je posao važan ili radi zabave. Jednom reči, nagnaj sebe da odmah i tačno izvršiš ono što imaš uraditi, jer je to veoma važno za razvijanje tvoje volje.

Ovim i drugim sličnim, bezbrojnim načinima moći ćeš uspeti da razviješ volju. Nije stvar u tome da se učini uvek neko sjajno ili hrabro delo, pogotovu ako se to postiže lako, već da i sa mnogo napora izvršiš neki mali i nezatni zadatak.“

PRIMERI ODLUČNOSTI

General Mišić se odlučio u pravi momenat da sa svojom armijom preduzme protivnapad na Austrijance, koji su bili zauzeli Beograd i prodrli duboko u unutrašnjost Srbije. Načelnik štaba Vrhovne komande, vojvoda Putnik, složio se sa ovom odlukom i naredio opštu ofanzivu. kojom je izvojevana slavna srpska pobeda na Kolubari (1914).

*

Odluka CK KPJ o početku ustanka naših naroda 1941. godine, kada je skoro sva Evropa bila pregažena i stegnuta pod fašističkom čizmom, doneta je u pravi čas i samim tim umnogome osigurala uspešan razvoj ustanka i pobedu.

*

Odluka Vrhovnog štaba (početkom 1942. godine) da se glavnim snagama preduzme pohod od Crne Gore preko Bosne do Hrvatske, pohod koji je razgoreo opšti narodni ustanak, omogućila je stvaranje Armije, organizovanje nove narodne vlasti i stvaranje Federativne Narodne Republike Jugoslavije, slobodne i nezavisne socijalističke zajednice bratskih i ravnopravnih Jugoslovenskih naroda.

*

Odlučnost naše Partije i naroda da se 1948. god., uprkos izlasku Rezolucije Informbiroa, produži sa našom ispravnom unutrašnjom i spoljnom politikom, i pored ogromnog političkog, ekonomskog i vojničkog pritiska, kao i zloupotrebe dotadašnjeg autoriteta Boljševičke partije, predstavlja nešto jedinstveno u svetu.

*

* * *

Odlučnost nije potrebna samo vojskovođama, već je neophodna svakom čoveku.

Uoči početka 5. neprijateljske ofanzive (14. V 1943), Nemci su iz italijanskog i četničkog zatvora u Kolašinu povelili jednu veću grupu ljudi na streljanje. Kod pilane Đurovića postrojili su ih ispred tri mitraljeza. Ali zatvorenici nisu mirno sačekali da dželatni pritisnu obaraču. Na poklič prisebnog, odlučnog i odvažnog Velika Krstajića — „Bježte braćo!“, skočili su zatvorenici i u trku prešli reku

Taru. Mitraljezi su zaklokotali i neke pogodili, ali je njih sedamnaest, zajedno sa Veljkom, uspelo da se dokopa planine i pridruži partizanima.

*

Jula meseca 1942. godine Italijani su uhapsili veću grupu stanovnika Malog Iža, ukrkali ih na motorni jedrenjak i povelili za Zadar. No Ižani nisu bili spremni da trunu u zatvorima i logorima pa su, čim je brod odmakao nekoliko stotina metara od obale, na poziv sekretara partijske organizacije: „Razoružajte fašiste!“ odlučno napali osam sprovodnika koji su s puškama na gotovs stajali na krmi broda. Italijani su pružili otpor, ubili i ranili nekoliko mladića, ali su ipak ubrzo bili pobijeni.

Brod, oslobođen stražara, vratio se u Mali Iž. Na poziv partijske organizacije dve stotine mladića i pedeset devojaka pošlo je za Dugi Otok odakle su, posle 40 dana borbi i patnji, krenuli u partizanske jedinice.

*

U noći 12. februara 1942. godine politički zatvorenici u niškom koncentracionom logoru, napali su iznenada nemačku stražu, oduzeli joj oružje i otvorili vrata logora.

U ovoj neravnoj borbi poginulo je 46 drugova, ali je 102 uspelo da izađe na slobodu. Nemačke potere ostale su bezuspešne jer ih je omeo partizanski odred, koji je sa Mesnim komitetom iz Niša organizovao ovo bekstvo. Svega 6 od 102 begunca uspele su Nemci da uhvate, dok se 96 priključilo, već sutradan, Svrljiškom i Ozrenskom partizanskom odredu.

PRIMERI NEODLUČNOSTI

U ratu protiv Napoleona, 1805. godine, komandant austrijske vojske na dunavskom vojištu, general Mak, pokazao je najviši stepen kolebljivosti i neodlučnosti.

Mak je saznao 5. oktobra da se Napoleon, koji je izvodio svoj čuveni Ulmski maršmanevar, približava Dunavu, pa je doneo svoju *prvu odluku*: da prikupi snage na frontu Ulm — Gincburg i spreči Francuzima prelaz Dunava.

Pošto je 8. oktobra saznao da su izvesne francuske snage prešle Dunav kod Donauverta, menja prvu i donosi *drugu odluku*: sprečiti Francuzima prelaz Dunava kod Donauverta. Kad je istog dana uveče saznao da su jače francuske snage prešle Dunav, donosi *treću odluku*: da se povuče ka jugoistoku u susret savezničkim ruskim snagama u Češkoj i naređuje da se sruši most kod Gincburga. Tek što je počeo da sprovodi u život ovu odluku, oko podne 9. oktobra saznao je da su Francuzi tukli jednu njegovu pobočnicu i odmah donosi *četvrtu odluku*: da se vrati nazad ka Gincburgu, pređe na levu obalu Dunava i probije se za Češku. naređujući da se ponovo podigne most kod Gincburga. Tek što su kolone krenule ka Dunavu, Mak je saznao da su Francuzi već zauzeli most kod Gincburga, pa je doneo *petu odluku*: da se povuče u Ulm, a zatim da zapadno od njega pređe Dunav i da se probije za Češku. Ovu odluku je počeo sprovoditi 11. oktobra, ali se, prešavši Dunav, sudario sa jednom francuskom divizijom. Iako je ta divizija (6500 ljudi) bila jedina francuska snaga na njegovom putu, Mak je odustao od odluke da se probije za Češku i donosi *šestú odluku*: da se vrati u Ulm i sačeka dalji razvoj događaja. Na navaljivanje potčinjenih menja ubrzo i ovu odluku i donosi *sedmu*: da se ponovo probije za Češku levom obalom Dunava (vraća se na petu odluku). No tek što je krenuo sudario se sa jednim francuskim korpusom pa je opet odstupio u Ulm. Sad je doneo *osmu odluku*: da se brani u Ulmu, ali je ubrzo odbacuje i donosi poslednju, *devetu odluku*: da se preda zajedno sa 30 000 izmučenih vojnika, 2000 konja i 200 topova.

Da je bio malo energičniji. Mak je mogao lako da realizuje treću i petu odluku. Ali on je, menjajući stalno odluke, iznurio i demoralisao svoje jedinice i doveo ih u situaciju da kapituliraju.

Slično Maku radio je i francuski maršal Bazan u Sedanskoj operaciji 1870. godine, pa je doživio istu sudbinu — kapitulirao je, zajedno sa 130 000 vojnika.

*

Komandant ruskih trupa u rusko-japanskom ratu (1904—1905), Kuropatkin, koji je u miru bio jedan od najvećih privrženika škole slavnog ruskog vojskovođe Skobeljeva, i čije geslo je bilo: „Napred i samo napred“, u praksi se nije pokazao toliko energičan. U ratu protiv Japanaca on je stalno uzmicao. Jedan njegov kritičar tada je rekao: „General Kuropatkin hteo bi borbu, ali, se nje boji. Želeo bi pobjedu, ali se plaši poraza.“ A Kuropatkin, sa svoje strane, žalio se na rđavo snabdevanje trupa, na udaljenost od matične zemlje i priznavao da on nije ni Napoleon ni Suvorov, da ne ume da se snađe u teškim prilikama i da nije u stanju da donosi brze i energične odluke, kojima bi mogao da iznenadi neprijatelja.

GLAVA VII

ISTRAJNOST I IZDRŽLJIVOST

Ko izdrži, pobjedu održi.

Narodna poslovice

Engleski naučnik Njutn upitan: kako je postigao svoje veličanstvene pronalaskе, odgovorio je: „Istrajnim razmišljanjem o njima“. A Gutenberg, pronalazač štamparije, radio je na svome pronalasku 23 godine.

Izdržljivost u radu i životnim teškoćama je lepa osobina svakog čoveka. Mekuštvo i brzo malaksavanje, bilo u poslu, bilo u podnošenju tegoba uopšte, ne samo da nikom ne koristi, već obično donosi još veće nezgode, a često i propast. Ove istine dobijaju puno značenje tek u ratu. Izdržljivost pojedinca u miru i njegova čvrsta volja da muški podnese tegobe i napore, u krajnjoj liniji se najčešće tiču samo njega i njegove porodice; u ratu, pak, od izdržljivosti pojedinaca i njihovog samopregora zavisi izdržljivost cele jedinice, a u krajnjoj liniji i armije.

U miru pojedinac može povremeno i da poklekne pod teretom rada i nedaća u životu, pa kasnije da se opet, kad bez štete, podigne. U ratu to već ne može i ne sme da bude. Tada se traže izuzetno veliki naponi i pregnuća. Popustiti — značilo bi svesno ići na ruku neprijatelju i dovoditi u pitanje uspeh.

Rat je i veliko iskušenje, pa zato, da bi borci znali i umeli biti istrajni i izdržljivi, oni moraju znati pravu sliku rata, oni treba da znaju šta smeju, a šta ne smeju činiti. Njima treba, na primer, reći da broj ljudi i bolje naoružanje nisu jedini i prvi uslov pobeđe, a ovo tvrđenje neophodno je potkrepiti primerima prvenstveno iz našeg narodnooslobodilačkog rata.

Borac je vrlo često neodlučan jer je čuo da se u ratu mnogo gine, a u prvom sudaru, pogotovu njega fascinira borbena huka i eksplozije. Zato mu treba reći, na primer, između mnogih i ovu istinu: kad se upoređi utrošena municija i broj gubitaka u prošlim ratovima, onda ispada da je potrebno ispaliti, na primer, preko 6000 pušćanih metaka ili 10 artiljerijskih zrna da bi se uništio jedan čovek.

Odlučnost borca se ogleda svakako i u njegovoj spremnosti da mirno koristi svoje naoružanje. Borac koji to ne čini, nego puca „u vetar“, ne samo da neće sprečiti neprijatelja da ga uništi, već će mu podići moral time što mu pokazuje da je on slabog morala.

Neprijatelj može da bude vrlo hrabar i ponekad tvrdoglav i nasrtljiv. U borbi s takvim protivnikom treba izdržati i uvek za jedan stepen biti od njega uporniji i nasrtljiviji da bi se došlo do pobeđe, jer „treba težiti da bude što manje neuspeha, ali ako ipak do njih dođe, ne treba klonuti, već uporno i strpljivo produžiti rad uvek iznova.“

Vojniku treba, takođe, reći da i neprijatelj podnosi sve teškoće rata, isto kao i on. Ako njega gađa neprijateljska artiljerija ili avioni, ako se oko njega gine, ili ječe ranjeni drugovi, ako ga bije nevreme, prate glad i žeđ, ako nije dovoljno odeven itd. to nikako ne znači da je kod neprijatelja obratno. Ne treba mnogo argumenata da se dođe do zaključka da ni neprijatelju nije bolje, i da i on prolazi kroz sva ova iskušenja.

Ovi i ovakvi trenuci ne samo da mogu biti česti, nego su gotovo redovna pojava. Ali kad mladi vojnici ovo znaju, i kad im se kaže da su te muke, pa i mnogo veće, preživljavali svi naši preci u borbi za slobodu, a naročito borci herojske Narodnooslobodilačke vojske, onda će u

slučaju eventualnog budućeg rata ovakve i slične teškoće izdržati, a neće biti njima iznenađeni. Oni će znati da će pobjednik biti onaj ko izdrži „samo nekoliko minuta duže od neprijatelja“. Ovo treba imati na umu naročito u rešavajućim situacijama.

Istrajnost i izdržljivost nisu vrline potrebne samo u borbi, već i u napornom maršovanju pri velikoj zimi ili žezi, gladi ili žeđi, itd. Da se sve ovo izdrži, nesumnjivo je potrebno da vojnik ima čvrstine i puno jake volje. Ali sve ovo nije nesavladljivo kad se odlučno hoće, jer je iskustvo pokazalo da skoro nema stvari ni tegoba koje vojnik ne bi mogao izdržati ako je dobrog morala. Naši borci za slobodu katkad su trpeli toliku glad, da je jedno parče hleba značilo život; da su morali da jedu meso uginulih konja, travu, korenje i koru bukovu; da su napore izdržavali dotle, dok ne bi bez svesti padali, itd.

Najlepši primer kako treba biti uporan u borbi dao je drug Tito. To su mu priznali ne samo prijatelji, već i najljući neprijatelji. I čuveni zločinac Himler priznao je 21. septembra 1944. govoreći jednoj grupi viših oficira, iako sa puno mržnje i želje za osvetom:

Želeo bih da vam navedem još jedan primer upornosti, upornost Maršala Tita... Na žalost, on je naš protivnik... ali ja bih voleo da imamo jedno tuce Tita u Nemačkoj, ljudi koji bi bili vođe i koji bi imali takvu odlučnost i tako čvrste nerve da se nikad ne predaju, iako su potpuno opkoljeni... Mi znamo bolje nego iko drugi kakve nam on sve nevolje zadaje na srpsko-hrvatskom prostoru, a samo zbog toga što se uporno bori... A to je u stanju da učini samo zato što je beskompromisan i uporan vojnik, što je uporan komandant.⁶⁹⁾

U toku oslobodilačkog rata, zahvaljujući visokoj svesti, naši borci i jedinice izdržavali su gotovo nemoguće. Često bez hrane, odeće i obuće, po zimi na visokim planinama i po liutom kršu, oni su, osobito za vreme neprijateljskih velikih ofanziva, podnosili zaista natčovečanske napore. Nedeliama, pa i mesecima, išlo se iz borbe na marš i iz marša u borbu. Za smenu jedinica gotovo se

⁶⁹⁾ Dedijer: „J. B. Tito — Prilozi za biografiju“, „Kultura“ 1953.

nije znalo, jer je i poslednji borac, u uslovima nepovoljnih odnosa snaga, morao biti uvek angažovan u borbi. Sve uobičajene norme u pogledu ratnih napora i snabdevanja hranom i ostalim borbenim i životnim potrebama bile su prevaziđene, a bilo je usvojeno pravilo da se mora podneti onoliko napora koliko zahteva konkretna situacija. A to je ponekad išlo dotle da su borci umirali od umora, gladi ili zime u toku borbe i marševa. Ako je trebalo podneti više napora, pa i takvih koji su prelazili ljudske moći, oni su podnošeni svesno i bez negodovanja.

Takvim borcima mogao je njihov Vrhovni komandant ovako govoriti:

Mi smo se, silom prilika, našli ovdje iz raznih krajeva Jugoslavije. Odavde ćemo poći onamo kuda bude naredio Vrhovni štab — da uništavamo neprijatelja i oslobađamo narod. Naša borba biće teška. Mi ćemo često biti bez hrane, često i bez municije. Ali, mi ne smijemo padati duhom...⁷⁰⁾

Pa i onda kada je situacija bila bezizlazna, naši su ljudi više voleli da ginu nego da se predaju. Borci slavnog Pohorskog bataljona borili su se, opkoljeni, do poslednjeg. Treća udarna divizija, opkoljena od deset i više puta jačeg neprijatelja na Sutjesci, nije se predala, već je jurišala sve dok nije bila obezglavljena pogibijom njenog komandanta Save Kovačevića. Pa i tada, razbijene grupe i desetakovane manje jedinice, uspešno su se probijale kroz neprijateljske obruče.

PRIMERI

STOJAN KORUBA POPČE

Stojan je bio seljak iz sela Šapranca, srez krivopala-nački. Jednoga dana (pre 1912) dobio je zadatak da prenese pismo iz komitskog odreda u Vranju za Makedoniju koja je tada bila pod Turcima. Međutim, neki špijun ga izdade Turcima. Ali, pre no što su ga ovi uhvatili Stojan

⁷⁰⁾ Tito: „Stvaranje i razvoj JA“, str. 157.

je progutao pismo. Ni obećanja da će biti pušten, ni pretnje, ni užasna mučenja, ni zapaljena kuća, ni sagorela čeljad nisu mogli iznuditi priznanje kojim bi se osumnjčila Srbija za organizovanje komitske akcije.

TREĆEPOZIVCI

U boju na Varovnici u kolubarskoj bici (1914), Austrijanci su vršili nekoliko uzastopnih uzaludnih noćnih juriša na kotu 333, koju su branili premoreni srpski pešaci trećeg poziva, zalegli u snegu na 20 koraka jedan od drugoga. Komandant austrijskog 94. puka, ulažući poslednje napore, baci na juriš i rezervu (da bi pokrenuo celi borbeni poredak) sa uzvikom: „Spasite čast i glas puka! Bacite Srbe sa kote 333“.

Ali i pored toga trećepozivci su održali svoje položaje. 94. puk izgubio je na ovoj koti 53 oficira i oko 800 vojnika. Zato je komandant 17. korpusa doneo sledeću odluku: „Sve je uzalud, ne naprezati se više, moramo odstupiti“.

ŠTRAJK GLAĐU

Oktoobra meseca 1930. u Mariborskoj kaznioni zatvoreni komunisti doneli su odluku da štrajkuju glađu, da bi na taj način naterali upravu da se sa njima postupa kao sa političkim krivcima, a ne kriminalcima, pa i dalje gore, kao što je bilo pravilo po tamnicama predratne Jugoslavije. Kada pretnje i lažna obećanja nisu uspela, tamničke vlasti su se odlučile za silu. Petog dana štrajka oni su, na primer, ušli u ćeliju druga Rodoljuba Čolakovića, naredili mu da sedne, natukli mu ludačku košulju i nekim gvoždima naterali ga da drži otvorena usta, zatim su mu ugurali do želuca gumeno crevo i kroz levak sipali oko pola litre vruće čorbe.

Kad mu je izvršilac ove prisilne ishrane pakosno rekao: „Eto ti sad, pa štrajkuj glađu“, drug Čolaković je stavio dva prsta u usta i povratio čorbu.

Štrajk je nastavljen.

STRAŠO PINDŽUR I MIRČE ACEV

O tome kako su zlostavljani i likvidirani narodni heroji Strašo Pindžur i Mirče Acev početkom 1943. godine, ovako je opisao zlikovac Ljubomir Jordanov, jedan od njihovih ubica.

Pindžur osim toga što je kazao svoje ime, nije hteo ništa više da kaže. Vezanog smo ga tukli gumenim palicama po tabanima i po čitavom telu, ko je gde stigao. Dva dana je neprekidno tučen. Saslušanje Mirča Aceva vršilo se uporedo sa saslušanjem svih ostalih koji su uhvaćeni u Velesu. On je odbijao da da bilo kakve podatke o svojoj delatnosti. Sam sam se čudio kako može da podnese mnogo batina i da apsolutno ni jednu reč ne kaže. On je bio zatvorenik koji je od svih koji su prošli kroz zatvor Skopske oblasne policijske uprave najviše mučen. On se pokazao najčvršći od svih.

MIKA BABIĆ

Mladi komunista Mika Babić pokazao je u ustaškom zatvoru divan primer revolucionarne izdržljivosti i hrabrosti. Bajonetom su mu otvarali usta, tukli ga cepanicama — ali on nije progovorio. Kada su mučitelji bili prepuni srdžbe što nisu u stanju da dođu do podataka, zapevao bi: „Padaj silo i nepravdo“... Na pitanje — da li je komunist, on je ponosno izjavio: „Jesam!“ i dodao: „Možete mi guliti kožu s leđa, neću vam ništa priznati!“, pa bi onda krvavom pljuvačkom pljunuo mučiteljima u lice.

Kada su ga upitali na sudu, pošto su mu saopštili smrtnu kaznu, da li će tražiti pomilovanje, on je odgovorio: „Neću od zločinaca milost!“

IGMANCI

1. proleterska brigada u toku druge neprijateljske ofanzive izvršila je krajem januara 1942. godine, kroz Sarajevsko polje i preko visokih planina, dugi marš za Foču

pod najtežim vremenskim uslovima i tom prilikom dala primer legendarne izdržljivosti.

Trebalo je prevaliti dve surove planine, Ozren i Igman, probiti se kroz snežne namete i mećave pod temperaturom od oko — 30°. Hladnoća je bila tako strašna, da se telo slabo hranjeno i odeveno jedva opiralo zimi. Cevi pušaka i mitraljeza skidale su kožu sa ruku ma gde je dotakle. Smrznuto oružje nije moglo dejstvovati. Odmoriti se, ma i desetak minuta, značilo je sigurnu smrt.

Ali kraj marša nije doneo i kraj patnjama. Drama se nastavila u fočanskoj bolnici. Trebalo je spasavati 158 promrzlih partizana, a nije se raspolagalo ni najosnovnijim medicinskim sredstvima. Čekati se nije smelo jer je to značilo smrt. Zato se hirurg, iako teška srca, morao obratiti promrzlim partizanima ovim rečima:

„Ko hoće da mu se bez narkoze odseku truli i za život sve opasniji delovi tela? To će, drugovi biti užasni, do smrti teški bolovi, — seći ću sve do zdravog tkiva. Ali ja verujem u naš potpun uspeh, u moral i snagu proletera, komunista“.

Ljudi su se nemo gledali. „Operacioni sto“ čekao je prvog dobrovoljca. I on se javio. Makazama mu je trebalo odseći deset prstiju. Makaze su zasekle i zdravo tkivo. Bol je bio užasan. Iako spreman na sve, igmanac je bolno kriknuo. Ali hirurg je bio odlučan, jer je znao da se bori za život.

Jedan za drugim padali su truli prsti prvog dobrovoljca, potpuno iscrpenog i obamrlog.

Operaciju je pratio jedan drugi, promrzli proleter. Proveravao je sebe da li će naći snage za to. Operacija ga je obeshrabrila. Tražio je od hirurga pištolj da prekрати život.

Bio je to težak početak. Ali drugoga dana, borac kome su prsti bili odsečeni osećao se bolje, a dan posle toga veselo je na krevetu pokretao noge — bio je na putu ozdravljenja.

To je bila pobeda!

Tada su najteži bolesnici održali partijski sastanak. Odluka je brzo donesena: proleter na operacionom stolu

mora nadjačati sve. Pjesma neka se čuje i kada je bol najveći.

Sa nogu 175 promrzlih igmanaca amputirana su 224 prsta.

NA SINJAJEVINI

U aprilu 1942. godine neke jedinice Narodnooslobodilačke vojske slabo odevene i hranjene, vodile su ogorčene borbe protiv četnika na surovoj, dubokim snegom pokrivenoj planini Sinjajevini. Pa ipak je moral partizana bio na visini, što se vidi iz završetka izveštaja 1. proleTERSke brigade Vrhovnom štabu:

„Borba je žestoka. Mi se borimo i borićemo se ako treba do poslednjeg čoveka. Ali ćemo jednoga sačuvati da vam donese izveštaj.“

Ovaj izveštaj o herojskoj istrajnosti u neravnoj borbi i pod tako teškim prilikama, do suza je dirnuo Vrhovnog komandanta, druga Tita.

OPKOLJENI ŠTAB

1. bataljon 1. dalmatinske brigade sišao je 25. novembra 1942. godine na odmor u Jajce. U jednoj usamljenoj kući, na periferiji grada, smestio se štab sa sedam boraca minobacačkog voda. No, uskoro, jedna neprijateljska motorizovana kolona iznenada upade u grad i opkoli štab. Tome je pomogao i čuvar kuće, ustaški doušnik, koji je omogućio da neprijatelj nečujno ubije stražara pred vratima štaba.

Jedan od boraca, koji je prvi osetio tenkove, probudio je komandanta Zeka Vojvodića i njegovog zamenika Bogdana Peku. Oni su s puškama pošli ka prozoru. Nemački oficir, koji je do pojasa izišao iz kupole tenka, pozivao je na predaju. Nije dovršio — oborio ga je metak partizanskog komandanta. Otpočela je neravna borba. Pod zaštitom vatre Nemci su krenuli ka vratima kuće. Dočekani su bombama i pištoljima. Kad im napad nije uspeo, Nemci su se povukli, noseći sa sobom mrtve i ranjene, a zatim su otvorili vatru iz protivoklopnog topa. Granate su bušile zidove kuće, a mitraljezi su kroz njih sipali svoje

rafale. Pozivi na predaju su učestali, ali su partizani uvek na njih odgovarali vatrom.

Tenk, koji je stajao pred glavnim ulazom kuće, na jednom se povukao. Uskoro se vratio gurajući do pred vrata zgrade gomilu kolja natopljenu benzinom. Nekoliko zapaljivih metaka izazvalo je vatru, ali su je opkoljeni partizani ubrzo ugasili.

Nova, strahovita paljba oborila se na šačicu junaka kojima je već počela da ponestaje municija. Ostale su samo mine teškog minobacača. Upotrebili su i njih i tenk, koji je bio pred kućom, povukao se na pristojno odstojanje.

Borba je već trajala punih šest časova. Kad su jedinice 5. crnogorske i 5. dalmatinske brigade stigle u pomoć, Nemci su se povukli ostavivši šest mrtvih vojnika i jednog oficira.

Iskoristivši zabunu koja je kod Nemaca nastala usled protivnapada naših jedinica, branioi kuće su jurnuli napolje noseći sa sobom ranjene drugove.

Ovaj primer ubedljivo pokazuje kako je nepokolebljiva istrajnost često izlaz iz situacije koja izgleda bezizlazna. Istina, tri partizana su poginula, ali su se zato ostali spasli sigurne smrti

U OBRUČU

Četrnaestog januara 1943. godine, jedinice 6. proleterske divizije napale su jako utvrđeni Gračac, najveće četničko uporište u Lici. Udarni bataljon 2. brigade probio se silovitim jurišem do u centar grada, uništavajući iznenađene Italijane i četnike. Međutim, u jeku borbe stiglo je u grad preko 4000 neprijateljskih vojnika. Udarni bataljon, okružen desetostruko nadmoćnijim snagama, borio se ceo dan u centru grada odbijajući pozive na predaju i tek se uveče, borbom prsa u prsa, probio iz obruča bez mnogo gubitaka.

U istrajnoj borbi u okruženju i prilikom probijanja obruča, neprijatelju su zadati teški gubici. Zarobljeno je 20 njegovih vojnika i zaplenjena velika količina ratnog materijala.

GLAVA VIII

HLADNOKRVNOST

„Nema posla u plaha glavara“.
NJEGOŠ

Hladnokrvnost je vrlina potrebna svakom čoveku, a naročito vojniku. Hladnokrvan i priseban vojnik ni u najtežim i najopasnijim trenucima neće zaboraviti na svoju dužnost i umeće se snaći u svakoj situaciji, pa ma kako ona bila mučna i pogibeljna.

Oficiru je ova osobina neophodna i u miru i u ratu. U miru mu je potrebna kao rukovodiocu i vaspitaču, a u ratu prvenstveno zato, da bi mogao pravilno shvatiti zadatke, ceniti situaciju i donositi celishodne odluke.

U toku borbe vojnik traži prisustvo svoga starešine, u kome on instinktivno oseća neku sigurnost za sebe, pa ako je starešina hladnokrvan, uvek pribran i priseban, on će uticati pozitivno na moral svojih potčinjenih. I obratno, ako je starešina nervozan, neodlučan, zbunjen, a uz to još i plašljiv, on ubija moral kod vojnika, unosi u njih strah, gubi njihovo poverenje i postaje starešina bez autoriteta, pa čak može dovesti i do panike.

Prema tome, od velikog je značaja da starešina u teškim momentima priguši i prikrije svoje uzburkano duševno stanje, kako bi uvek ostao hladan, priseban i miran,

imajući na umu da se njegovo držanje prenosi na potčinjene.

Stoga je neophodno da oficiri neguju ovu vrlinu kod sebe. A to će postići, ako u toku službe budu svaku stvar hladnokrvno posmatrali i o njoj mirno, bez uzrujavanja, raspravljali; ako se ne budu za svaku sitnicu nervirali i ako svaki postupak svojih potčinjenih budu hladno i sa puno takta tretirali.

Hladnokrvnost i staloženost su, dakle, neophodne starešini, da bi u svakoj prilici gospodario sobom, jer „na-prasit, plahovit i preterano žustar čovek, rob je svojih osećanja i žrtva svoje nesavršenosti“.

Kada se kod starešine, zbog nekog događaja, susreta ili reči pojavi osećaj zbunjenosti, tuge ili straha, potrebno je snagom volje da obuzda izliv takvog osećanja i da to shvati kao prolaznu neprijatnost koja ga ne može kosnuti niti poremetiti njegov mir i spokojstvo. Ovo podjednako važi za osećanje radosti i oduševljenja, jer i oni ne treba da prelaze granicu koju postavlja razum.

Hladnokrvan starešina govori mirno, sa malo ili bez ikakvih gestova, ozbiljnim, spokojnim i odmerenim glasom, a svoje rđavo raspoloženje ne ispoljava nikada žučnim rečenicama; na male ispade potčinjenih odgovara gordom hladnoćom i pogodnom rečju u kojoj nema jarosti, jer uzbudljiva priroda ne može jasno da posmatra i ceni reči. Razdražljive starešine imaju malo uspeha u komandovanju.

Kad se starešina zbuni pred pretpostavljenim, kad mu plašljivo prilazi, kad ga dršćući pozdravlja, zamuckujući raportira i uopšte pokazuje strah pred njim onda ga takvo držanje veoma unižava kao čoveka i kao vojnika, smanjuje mu uvaženje od strane potčinjenih i kod ovih ubija veru u njegovu spremu, znanje, ispravnost i sposobnost uopšte.

Hladnokrvnost je potrebna i onda kad stariji nije u pravu. Ima starešina koji od komandovanja prave lična pitanja, koji lako „padaju u vatru“ i onda mogu da zlo-upotrebe subordinaciju. Potčinjeni u takvim trenucima mora dobro paziti da se kod njega ne pojavi želja da

to iskoristi, ističući omašku starešine, jer time napravi tešku grešku. Potčinjeni ima pravo i dužnost da štiti svoje dostojanstvo, ali mu nije dopušteno nikakvo neprijateljstvo prema starijem. Starijeg treba mirno saslušati, a zatim hladno promisliti — ima li mesta za žalbu.

Hladnokrvnost je neophodna i običnom vojniku. Hladnokrvan i priseban vojnik ni u najtežim i najopasnijim trenucima neće zaboraviti svoju dužnost i umeće se snaći u svakoj situaciji, pa ma kako ona bila mučna i pogibeljna.

Hladnokrvan je onaj vojnik koji se ne zbunjuje i ne precenjuje opasnost, no mirno ceni situaciju i misli kako će najbolje izvršiti svoju dužnost. Na primer, kad je napadnut sa dve strane, obračuna se prvo sa opasnijim neprijateljem, pa onda nastavi borbu sa drugim; kad naiđe na nekoliko neprijateljskih vojnika ne zbuni se, već otvori vatru na njih i rastera ih.

U borbi, pod jakom neprijateljskom vatrom, uzbuđenje često sprečava da se pažljivo posmatra i misli šta se radi, ono bez potrebe ubrzava gađanje, a time se i rastura municija, tako da pravilno gađanje nesvesno pretvara u prazno „pucanje“. Zato i kaže Žil Pajo: „Više vredi 100 hladnokrvnih vojnika, nego 10 000 uzbuđenih.“

PRIMERI

KARLO XII

Dok je švedski kralj Karlo XII, opsednut u Stralsundu, diktirao svom sekretaru neko pismo, ulete u njihovu sobu topovska granata. Sekretar ispusti pero. „No šta je?“ — upita kralj — „što ne pišeš dalje?“ Sekretar jedva promuća: „Ja, Vaše veličanstvo... granata!“ — „Pa šta ima granata s pismom koje ja diktiram?“

MEGDAN JOVANA KURSULE

Uoči odsudne bitke na Varvarinskom polju kod Kruševca 10. septembra 1810. godine, iziđe na sredinu bojišta

jedan turski vojnik. Krupna ljudina, velikih crnih brkova, pozva Srbe da pošalju na megdan sabljom jednog od svojih. Niko se ne javi. Ponašanje Turčina naljuti Karađorđa, te on pozva „junaka nad junacima“ Kursulu. Kada mu Karađorđe pokaza Turčina, Kursula s čuđenjem upita: „Ta, gospodaru! zar onoj „trti“ neće niko na mejdan da izađe?“ Zatraži da mu dovedu „Strinu“, čuvenu arapsku kobilu, Karađorđev poklon. Zapali čibuk, pojaše konja i pušeci, sve hodom mirno i nemarno ode pravo turskom megdandžiji i, kad dođe поближе Turčinu, istrese čibuk, stavi ga u čibukluk, trgnu sablju i viknu: „Drži se, Turo, eto ti Kursule!“ Turčin kada ga vide uplaši se, stavi sablju u zube, pa potegne prvo jedan pa zatim i drugi pištolj na Kursulu. Kad ga ne pogodi okrenu konja i dade se u beg, ali Kursula ga, pred samim turskim logorom, stiže i pred očima Turaka poseče.

Ovaj megdan gledala je i srpska i turska vojska. Kad je turski megdandžija pokušao da pobegne, kod Srba su nastali radost i veselje, dok su Turci ćutali, ali nijedan od njih nije pokušao da spase svoga megdandžiju ili da napadne Kursulu. Samo je poneki Turčin jetko vikao Kursuli: „mašala, mašala (bravo, bravo), kad se nađe junak nad junakom!“

BRILE

Čuveni fruškogorski partizan Stevan Petrović Brile, sa još jednim drugom, preobučen u radničko odelo, ušao je u neprijateljsko uporište Vrdnik 1943. godine, u nameri da ošteti električnu centralu bocom oksigena. Tek što su ušli u selo, zaustavio ih je policajac tražeći im legitimacije. „Žurimo se“, odgovorio je Brile prisebno. Međutim, policajac je uporno tražio isprave i to baš od Brileta. „Jel' od mene tražiš? — priupita Brile hladnokrvno policajca. „Da“ — reče policajac. Tada je Brile uvukao ruku u džep od kaputa, ali nije izvukao legitimaciju, već pištolj i uperio ga u grudi iznenađenog policajca, razoružao ga i postavio ga između sebe i druga pa

su kao tobož po službenom poslu, ušli u centralu gde su postavili bocu oksigena, koja je ubrzo eksplodirala. U opštoj zabuni Brile i njegov drug su se neprimetno izvukli iz uporišta i vratili na oslobođenu teritoriju. Proglašen je za narodnog heroja.

ZAGREBAČKI SKOJEVCI

Divan primer hladnokrvnosti pokazala je udarna grupa od šest skojevaca na čelu sa Slavkom Komarom u akciji na ustašku „sveučilišnu satniju“ kod Botaničkog vrta u Zagrebu avgusta 1941.

Mladići su stigli u podne na mesto određeno za napad. Oko njih je bilo mnogo šetača: civila, vojnika, policajaca i agenata. Ustaška četa bila je pred njima na nekoliko metara. Omladinci, sa džepovima punim bombi i sa skrivenim otkočenim pištoljima, mirno su šetali kao bezazleni posmatrači.

Tačno u podne začuo se zvižduk pištaljke; to je bio znak komandira ustaša da se postroji satnija jačine 120 ljudi. Odmah zatim odjeknuo je drugi zvižduk, ali ovog puta to je bio znak komandira udarne grupe. Nastao je prasak, bežanje i urlanje, a 28 ustaša ostalo je da se koprcu u svojoj zločinačkoj krvi.

Svojim bombama mladi komunisti Zagreba dokazali su okupatoru i njegovim slugama da je njihov grad na strani slobode, a ne na strani Pavelića. Za ovaj veliki podvig saznala je ubrzo cela Jugoslavija, a i svet, jer su ga o tome obavestile radio-stanice „Moskva“ i „Slobodna Jugoslavija“.

GIKČEVA ČETA

U Grabovcu na Baniji je bilo vrlo jako ustaško-domobransko uporište. Pošto se nije moglo zauzeti raspoloživim naoružanjem, odlučeno je da se pribegne lukavstvu.

Šezdeset partizana, obučenih u domobranske uniforme, skromno naoružanih — samo puške i nekoliko strojnica

— „apatičnih“ da bi što više ličili na običnu domobransku satniju, uputilo se Grabovcu. Predvodio ih je student agronomije, ovog puta „časnik“ Mladen Ivo, a u troredu „domobrana“ koračao je pravi komandir — Gigac.

Znake raspoznavanja nisu imali.

Stražar iz bunkera zaustavio je „satniju“ uzvikom „stoj“, i na pitanje „Tko ide?“ — Mladen je odgovorio: „Trideset šesta pohodna domobranska satnija iz Petrinje“ — i uputio se ka stražaru.

„Bojni zov?“ — pitao je stražar.

„Mi ne znamo vaš bojni zov! Pozovi zapovednika da se s njim objasnimo“ odgovorio je Mladen.

Za to vreme Gigac je šapnuo borcima da posedaju uz cestu. Tako će biti manje sumnjivi, a — i manja meta.

Deset veoma dugih minuta je prošlo dok je zapovednik došao. On je pružio ruku Mladenu, prekoreo ga što ide bez „bojnog zova“ i prijavljenog dolaska. Još mu je rekao da bi neka manje inteligentna straža mogla da otvori vatru. Zatim ga je pozvao da sa satnijom uđe.

Mladen je mahnuo rukom, i Gigac je poveo četu.

Ali nije sve išlo po planu. Razgovarajući sa nekim ustašom, jedan borac se zaboravio pa je raskrečio noge više nego što je to smeo. Ustaša je ispod šinjela ugledao crne nogavice, stegnute vojničkim gležnjevima. Odmah mu je bilo sve jasno. Zgrabio je pušku i povikao: „Ovo su partizani!“ U isto vreme hteo je da okine u svog sabesednika, ali ga je omeo hitac drugog partizana.

Čuvši pucanj Gigac je bez oklevanja viknuo: „Predajte se, ovde partizani! Ko se makne, poginuće!“ Nastala je kratka borba — pet do šest minuta. Ubijeno je 20 neprijateljskih vojnika, desetak je ranjeno, nekoliko ih je uspelo da pobjegne, a ostali su se predali, zajedno sa zapovednikom. Ceo ovaj podvig partizani su platili jednim poginulim drugom.

GLAVA IX

INICIJATIVA

Inicijativa se ne sme prepustiti neprijatelju.

TITO

Inicijativa je latinska reč koja bukvalno prevedena znači: početak, podstrek, a u vojsci se obično podrazumeva kao lična pobuda, samoopredeljenje, preduzimljivost, samoodlučnost ili prosto rad po svom nahođenju s obzirom na situaciju.

Inicijativa je neophodna svakom vojniku, a naročito oficiru, pa je zato treba razvijati u armiji svim pogodnim sredstvima. Nemoguće je da starešina sve vidi i naredi sve šta ima da se radi. Zato je potrebno da potčinjeni radi i po svojoj inicijativi.

Inicijativa potčinjenih naročito je potrebna za vreme rata, jer se naređenja izdaju prema trenutnoj situaciji, a ona se neprestano menja, tako da pretpostavljeni nije u mogućnosti da na vreme za promenjenu situaciju izda novo naređenje. Zato je nužno da potčinjeni zna ideju, želju i nameru svog pretpostavljenog, pa da u tom duhu radi i onda kad nije dobio nikakvo naređenje. Ne raditi samo zato što se nije dobilo naređenje, iako se zna šta

bi trebalo preduzeti, za vreme mira je za osudu, a u ratu kriminal.

Inicijativa se različito tretirala kroz istoriju. U rimskoj vojsci, ona je strogo kažnjavana čak i onda kad bi donela pobedu. Tako je čitav jedan legion bio osuđen i pogubljen zato što je bez naređenja pretpostavljenih zauzeo jedno mesto (Ređio). Inicijativa se tada smatrala kao kršenje discipline i neka vrsta drskog mešanja u nadležnost starešine.

U srednjem veku, u ritterskim vojskama, uspešna inicijativa se računala kao podvig, izazvan izuzetnim prilikama. Dotični starešina nije kažnjavan, jer se „pobediocu ne sudi“, ali inicijativi ipak nije priznavano puno „pravo građanstva“.

Docnije, u najamničkim armijama, inicijativa je ignorisana. U stvari, u uslovima linijske taktike, inicijativa nije ni bila potrebna, niti je čak mogla doći do naročitog izražaja.

U ratovima francuske revolucionarne armije inicijativa dobija važno mesto.

Potreba za njom nastala je zato što je nova armija bila mnogoljudna i borila se na velikim prostranstvima, a pod takvim uslovima nije moguće da samo starešina misli a ostali da izvršavaju — kako je to bilo u feudalnim vojskama. Rastresiti raspored na bojnopolju (u odnosu na ranije borbene poretke), odvojeno maršovanje, snabdevanje na terenu, takođe su zahtevali zainteresovanost svih starešina, pa i boraca. Ali, i pored svih ovih zahteva, inicijative ne bi bilo, bar ne toliko, da se nije izmenio lični sastav armije. Na mesto deklasiranih najamnika i oficira — plemića u armiju ulazi narod, ona postaje nacionalna armija u kojoj se svaki njen pripadnik u stvari bori za svoje interese (bar je tako bilo do Napoleonovih osvajačkih ratova).

U socijalističkim armijama inicijativa je jedna od prvih vrlina njihovih pripadnika — ona je obaveza. U njima tek može da se razvije inicijativa do maksimuma, i to kod svih pripadnika, jer su socijalističke armije prave narodne armije, i u njima ne pretila opasnost da se zlo-

upotrebe pozitivna nacionalna stremljenja, kao što je to uradila francuska buržoazija pod Napoleonom I.

Sem toga, i fizionomija eventualnog budućeg rata imperativno zahteva inicijativu. Munjevite promene na bojištu, veoma rastresit borbeni poredak, velika brzina prevoznih i borbenih mašina, strahoviti učinak borbenih sredstava zahtevaju čoveka koji mora misliti svojom glavom, čoveka koji može i hoće da sagleda trenutnu situaciju, koji će se brzo odlučivati ne čekajući detaljna naređenja, i koji se ne boji odgovornosti.

Odstupanje, kako od slova tako i od smisla naređenja, dozvoljava se ako je potčinjeni po savesti ubeden da radi onako kao što bi mu naredio pretpostavljeni starešina da je tu. A ako potčinjeni u odsustvu starešine koji je izdao naređenje ne odstupi od dobijenog naređenja, ako to situacija neminovno nalaže, pa usled toga dođe do neuspeha, onda će odgovarati.

Nekada su starešine svoje potčinjene smatrale za slepe izvršiioce njihovih naređenja, pa su vrlo često govorile: mlađi nema šta da misli, zato je pozvan stariji, a on ima samo da sluša i da izvršava naređenja i propise. Međutim, u savremenim, naročito socijalističkim i demokratskim armijama, oficiri smatraju svoje potčinjene starešine i borce za saradnike na zajedničkom poslu.

Uspeh u ratu je uvek na strani onoga ko u borbi ima inicijativu, jer on tada diktira svoju volju neprijatelju.

Razumna inicijativa počiva na shvatanju zadatka i situacije. Ona se sastoji: u težnji da se nađe najbolji način izvršenja postavljenog zadatka u složenoj situaciji; u iskorišćavanju svih iznenadno stvorenih povoljnih prilika i u hitnom preduzimanju mera protiv iskrsele opasnosti.

Ratna veština zahteva od komandanata da neprijatelja moraju pobediti sa što manje žrtava. Jedan od načina da se to postigne je u tome da se svakako izbegne iznenađenje kome neprijatelj uvek teži, a u tome će svakako imati veliku prednost preduzmljive starešine, dorasle samostalnom odlučivanju i delanju. Kod inicijativnog starešine iznenađenje traje samo za trenutak i čim se ispolji ono

u stvari prestaje da postoji, jer on odmah suprotstavlja otpor i udarac prema situaciji ne čekajući naređenje odozgo. Time on stvara i protiviznenađenje.

Razume se da svaki starešina za postupke po svojoj inicijativi mora primiti i punu odgovornost, ali ona ne sme biti razlog da se ništa ne preduzme po svom nahođenju.

Najveći neprijatelj inicijative je bojazan od odgovornosti. Gotovost da se primi odgovornost za smelu odluku i da se ova uporno sprovodi do kraja osnova je za rad svih starešina u borbi. Na bojnom polju odvažnost i drskost treba da prožimaju i starešinu i vojnika. Jer nije za osudu onaj koji u nameri da tuče neprijatelja nije postigao uspeh, nego onaj koji iz bojazni od odgovornosti nije iskoristio zgodnu priliku za pobedu neprijatelja. Ko ne prima odgovornost kukavica je.

Čak i Fridrih Veliki, koji je inače poznat kao tvorac krute pruske discipline sa kaplarskom batinom, govorio je u svojim instrukcijama, da se zapovednici zovu generalima zato, što umeju založiti svoju odgovornost, kad je potrebno da se odlučuju.

Ispoljavanje inicijative kod potčinjenih treba uvek pozdravljati, isticati i želiti. Prilikom kritike slabih inicijativnih odluka, od starešina se traži naročita veština i takt, jer suviše oštra kritika može ubiti duh inicijative.

Zato je potrebno sa svakim čovekom individualno postupati — jednoga je celishodno ukoriti, drugoga pohvaliti i ohrabriti, dok su cinične, uvredljive i grube primedbe, koje diraju dostojanstvo starešine nedopuštene.

Da bi se inicijativa uspešno primenjivala treba još za vreme mira dobro upoznati eventualnog budućeg neprijatelja i lične osobine njegovih komandanata. Prema karakteru neprijatelja starešina može postupiti nekad drsko, a nekad opreznije.

Inicijativa u ratu nikako ne može postojati ako u armiji vlada duh preterane, krute centralizacije. Takva centralizacija sprečava stvaralačku aktivnost potčinjenih i preuzimanje lične odgovornosti, te se zato negativno ispoljava u ratu i borbi.

Francuski maršal Bazan i Mak Mahon bili su pristalice krute centralizacije u komandovanju. Oni su svoje potčinjene komandante sputavali kategoričkim zapovestima, razrađenim do najmanjih sitnica. Po njihovom mišljenju za sve treba „zapovest“ ili „dopust“. Voleli su da u sve „zavire“ i da se „pačaju u sitnice“. A zanimajući se stalno pojedinostima i sitnicama, ispuštali su iz vida stvari od bitne važnosti. I onda nije čudo što su u ratu 1870. godine potučeni od Nemaca, kod kojih je inicijativa već bila usvojena i redovno korišćena.

Inicijativa u našem narodnooslobodilačkom ratu, zahvaljujući prvenstveno drugu Titu, bila je na zavidnoj visini.

Drug Tito je podvlačio da je onaj koji ima inicijativu uvek u prednosti jer je u položaju da određuje vreme, mesto i objekat napada, da napada neprijatelja gde je najslabiji, nameće mu borbu kad joj se ne nada i kad je za njega najpovoljnije. Da bi se zadržala inicijativa partizani moraju stalno napadati, itd.

Pridržavajući se ovih uputstava, celokupna naša narodnooslobodilačka borba zasnivala se na inicijativi i obiluje mnogobrojnim sjajnim akcijama bez naređenja odzgo, koje su preduzimane u duhu opšteg zadatka i situacije.

RAZVIJANJE INICIJATIVE

Inicijativu treba najbrižljivije negovati i razvijati u celoj armiji, a naročito kod starešinskog kadra. Nikad ne treba gušiti preduzimljivi duh potčinjenih, makar ovi ponekad i ne učinili sve onako kako se želi, jer prvenstveno treba stvarati saradnike i pomoćnike, a ne automate. Prinudavanje da se sve saobrazi pravilima, ne samo po sadržini no i po formi, ubija samopouzdanje i volju za akciju.

Na razvoj stvaralačke inicijative štetno utiče birokratski način komandovanja detaljnim zapovestima, koje ne ostavljaju mesta za inicijativu izvršilaca. Pri sadašnjoj dinamici borbe neće biti vremena ni da se pišu, ni da

se šalju, ni da se čitaju opširne — detaljne zapovesti. Sem toga, suviše detaljisanje pokazuje komandantovu slabost i nepoverenje u izvršioce, a konciznost odaje sposobnost ljudi da sa malo reči mnogo kažu.

Vojska se mora tako vaspitavati da dejstvuje u duhu ideje pretpostavljenog, ne čekajući naročite zapovesti za svaki poduhvat, a ovo mogu postići samo one starešine koje daju potčinjenim dovoljnu slobodu, ne smetaju im u njihovom radu, ne mešaju se nepotrebno u njihova prava i dužnosti, koji stalno traže njihovu razumnu saradnju i hvale njihove samostalne odluke. To treba isticati čak i onda kada su pri tome i pogrešno postupali, razume se, ukazujući na greške. Komandant jedne nemačke brigade 1870. godine, po svojoj inicijativi u početnom boju uvukao je u sukob neke nemačke jedinice protivno postojećem planu. Pa ipak, Moltke posle rata kazuje ovu pouku: „Iako je ta inicijativa mogla imati štetnih posledica, tu osobinu u miru nipošto ne treba gušiti pri vaspitanju vojske, nego je odobravati i razvijati.“

Starešina je obavezan da svoje potčinjene podstiče na delatnost i da ih ubedi da su kolebanje, ustručavanje, bojažljivost i svako izbegavanje dužnosti i odgovornosti vrlo velike greške.

Da bi se starešinski i borački kadar još u miru navikao na inicijativu i samostalan rad u ratu, potrebno ga je svakodnevno vežbati.

Kad otpočne obuka novih vojnika treba ostaviti svakom, pa i najmlađem starešini slobodu u izboru metoda za najlakše i najbolje izvođenje nastave prema nastavnom planu i programu. Ako se tako ne učini, ako im pretpostavljeni neprekidno stoji nad glavom i svaki njihov postupak podvrgava još na licu mesta oštroj kritici, ubiće im svaki polet za akciju i napraviće od njih mašine koje rade onako kako ih drugi navija, postaće bojažljivi i čekaće da ih pretpostavljeni pokreću i upućuju da rade ovo ili ono. To će im postati navika, pa će i u borbi redovno čekati da dobiju naređenje.

Da bi potčinjeni u ratu mogli da rade po inicijativi, neophodno je da znaju šta hoće njihov starešina. Napoleon je upoznao trupe sa svojim namerama. Čuveni bilteni njegove vojske davali su izveštaje o operacijama. Isto tako, zapovestima je vojsci saopštavan opšti plan bitke (Jena, Austerlic).

I u našem NOR-u ne samo niži komandanti, već i Vrhovni komandant, vrlo često su izdavali zapovesti i direktive u kojima su jedinice upoznavane sa predstojećim dejstvima. Na taj način stvorena je intimna saradnja između komandanata i izvršilaca.

Za razvijanje inicijative treba od potčinjenih zahtevati:

1. Stalno se stručno usavršavati, misliti svojom glavom i posle dobivene zapovesti, raditi samostalno i celishodno, ali na svoju odgovornost i bez obzira na lične nezgode.

2. Neprekidno ispitivati i saznavati situacije.

3. Na akciju se odlučivati istog trenutka kad je izazove događaj, ne čekajući zapovest koja može zakasnuti ili izostati.

4. Dobivene zapovesti uvek shvatiti po glavnoj nameri u njima i po izgledu cele situacije, a ne bukvalno po samim rečima.

5. Ako zapovesti budu imale nedostataka, bez oklevanja ih dopuniti i ispraviti prema svome shvatanju i situaciji.

Svi rukovodioci u armiji su obavezni da intenzivno i znalački razvijaju inicijativu u svom području imajući na umu da je primanje odgovornosti za samostalan rad najdragocenija vrlina. da ustručavanje od preuzimanja inicijative, iz bojazni od odgovornosti, pokazuje slabost starešine i njegovu nesposobnost za položaj na kome se nalazi i, najzad, da je inicijativa korisna samo onda kada je razumna, ako ne prelazi dozvoljene granice, ako je u duhu pogleda pretpostavljenih i ako odgovara situaciji i opštim interesima službe

Treba znati i to, da je naš vojnik svestan i vrlo razborit borac koji stalno traži da bude obavešten o

situaciji, često sam javlja šta je učinio, pa daje i predloge šta bi valjalo preduzeti da se osigura uspeh i zadobije pobjeda. Ignorirati ili zabraniti ovakav stav, značilo bi gasiti inicijativu koja se spontano budi, jer „svi ljudi sve znaju“. U borbi se mora odvojiti formalno od korisnog, dajući prvenstvo korisnom. Treba iz osobina naših naroda, darovitosti naših vojnika i iz naših i stranih iskustava stvarati našu nacionalnu taktiku, koja će biti prožeta smelom i razumnom inicijativom, bez koje nema uspeha ni u miru ni u ratu. Zato drug Gošnjak kaže: „Osnovno je da se pripadnici Armije već sada navikavaju i da se u Armiji kultiviše inicijativa kao jedna od navika i vrlina koja će doprineti većoj bojnoj sposobnosti naše Armije.“

PRIMERI

JURIŠ KONJICE

U bici kod Corndorfa, u sedmogodišnjem ratu (1856—1863), poslao je Fridrih II naređenje generalu Sajdlicu: „Jurišajte“. Međutim, general, prateći iz blizine tok bitke, našao je da još nije vreme poći s konjicom na juriš i stajao je, iako je Fridrih ponovio naređenje. Ali kad je Sajdlíc uočio momenat, a to je bilo onda kad su Rusi bili pokolebani snažnim napadom pruske pešadije, krenuo je na juriš koji je bio presudan za ishod bitke.

INICIJATIVA KOMANDANTA

Godine 1912. Moravska divizija II poziva u sastavu 3. armije bila je grupisana na graničnom frontu kod Merdara. Desno od nje nalazila se Šumadijska divizija drugog poziva.

Još pre objave rata Moravsku diviziju napale su brojno jake grupe Šiptara, a naročito 17. oktobra njen 1. pešadijski puk, na desnom krilu, nanevši mu znatne gubitke. Situacija je bila kritična. Njegov sused s desne

strane bio je 12. pešadijski puk prvog poziva iz sastava Šumadijske divizije, koji je na svom graničnom sektoru imao dva bataljona na predstraži, a dva u glavnini.

Komandant 12. puka, pukovnik Miloje Stojanović, osetivši svu težinu situacije kod svog levog suseda, ne čekajući naređenje odozgo, preuzima napad celim svojim pukom na levi bok Šiptara i zauzima tursku karaulu — Nizamski logor. Pritisak Šiptara odmah je popustio, što je omogućilo 1. pešadijskom puku da povрати izgubljeni položaj, a to je omogućilo da se desno krilo stabilizuje.

ARTILJERIJSKI PODOFICIR

Pošto su oslobodile Prilep (1912), srpske trupe svečano su prodefilovale kroz okićeni grad — prestonicu Krajljevića Marka. Po izvršenom defileu, ešloni Drinske divizije prvog poziva otpočeli su se prikupljati na Prilepskom polju. Stigavši na određenu prostoriju, vojnici prvog ešlona divizije složili su puške u kupe i seli da se malo odmomore do dolaska ostalih ešlona. No, najednom, sasvim neočekivano, sa alinačkih položaja Turci su otvorili snažnu artiljerijsku vatru po pristiglom ešlonu. Nastala je pometnja i zabuna, ali samo za kratko. Jedan artiljerijski podoficir komandovao je: „Napred braćo, izgibosmo!“ Na ove reči vojnici su potrčali k oružju i uputili se u pravcu odakle su dolazile granate. Starešine su prihvatile jedinice i povele ih u napad. Inicijativom starešina, za prvim ešlonom su krenuli i ostali. Komandant divizije sledio je inicijativu trupa, iako mu je bilo naređeno da se prihvati odbrane. Silovitim napadom alinački položaji su uskoro bili u srpskim rukama.

MAJOR UZUN-MIRKOVIĆ

Godine 1913. jedna bugarska divizija napala je granični front kod Vlasine u nameri da preseče železničku prugu koju su štatile slabe jedinice trećeg poziva, pod komandom rezervnog majora (docnije divizijskog gene-

rala) Dragoljuba Uzun-Mirkovića. Baš u to vreme prevozila se, po naređenju Vrhovne komande, prugom za Skoplje Šumadijska divizija. Major Uzun-Mirković se rešava da uzme inicijativu u svoje ruke i naređuje u ime Vrhovne komande da se svi ešloni divizije iskrecaju u Vladičinom Hanu i cela divizija uputi protiv bugarske divizije iako nije dobio odobrenje od Vrhovne komande (veze nisu radile). O ovoj svojoj odluci izvestio je Vrhovnu komandu po kuriru, a docnije, kad je dobio telefonsku vezu, i usmeno. Za ovaj postupak major Uzun-Mirković je pohvaljen, preveden u aktivu i unapređen u čin potpukovnika.

Da bi se dobro shvatio značaj ove inicijative treba imati na umu da je na jednoj strani bio rezervni major, mali funkcioner u pozadini, komandant trupa koje čuvaju železničku prugu, a na drugoj vojvoda Putnik, najveći vojni autoritet.

PETAR RADIVOJEVIĆ

Komandir mitraljeskog odeljenja Petar Radivojević, za vreme borbe oko Srednjeg rida u bregalničkoj bici (1913), upućen je bio sa svojim mitraljezima na prihvatni položaj. Ali je on uvideo da su mitraljezi neophodni na glavnom položaju, ako se želi odbiti bugarski napad, pa je zato sa svojim mitraljeskim odeljenjem prišao glavnoj borbenoj liniji, sa koje je iznenadnom vatrom pokosio neprijateljske redove i doprineo da odstupe. Time je puku bilo omogućeno da krene napred i zauzme važan položaj.

STEVAN ŠVABIĆ

Kad je Austro-Ugarska bila 1918. godine već u definitivnom raspadanju, za njenim vojnicima, koji su samovoljno napuštali položaje i vraćali se kućama, krenule su i italijanske trupe ka Ljubljani. Namera im je bila da se dograabe Ljubljane i trbovljanskih rudnika.

14. novembra 1918. godine italijanske trupe su zaposele Vrbnik i postavile svoju komandu u Logatecu. Bile su već na pragu Ljubljane. Ali su, blagodareci inicijativi i energiji jednog srpskog oficira, italijanski planovi propali, a Ljubljana i Slovenija spasene. Taj srpski oficir bio je konjički potpukovnik Stevan Švabić. Vraćajući se iz zarobljeništva, stigao je u Ljubljanu. Ali kako je tu zatekao haotično stanje, koje je pretilo da pređe u anarhiju, on je iz sopstvenih pobuda odmah zadržao i prikupio nekih hiljadu srpskih vojnika koji su se takođe vraćali iz austrijskog ropstva, organizovao ih je u jednu disciplinovanu trupu i počeo sa uspehom da zavodi red u Ljubljani i okolini.

Kad je čuo da su italijanske trupe zaposele Vrbnik, Švabić je sam, na svoju ruku, poslao komandantu italijanskih trupa u Logatec sledeću notu:

Trupe Kraljevine Srbije, u ime sila Antantinih, zaposele su oblast Ljubljane. Imam naređenje da sprečim svaki ulazak savezničkih italijanskih trupa u posednutu oblast. Biće mi vrlo neprijatno ako u cilju izvršenja toga naređenja budem morao da upotrebim oružje — zašto imam ovlašćenje...⁷¹⁾

Italijanski komandant je stao.

U znak priznanja i zahvalnosti za ovu smišljenu inicijativu i patriotski podvig, Ljubljanska opština je dala jednoj od svojih ulica ime Stevana Švabića.

INICIJATIVA KOMANDANTA 1. PROLETERSKE DIVIZIJE

Ujutro 9. juna 1943. godine, u najtežem momentu bitke na Sutjesci, 1. proleterska divizija izbila je na Zelengoru, na prostoriju Vrbničkih koliba, gde je trebalo da sačeka ostale snage Glavne operativne grupe.

Međutim, štab divizije je uočio da Nemci vrše ubrzane pokrete i da koncentrišu jake snage na Zelengori, naročito na zapadu i severozapadu, pa je zaključio da namestavaju obrazovati novi obruč oko snaga naše Glavne

⁷¹⁾ S. Roce: „Šta treba da se zna“, str. 25, Split.

operativne grupe. Po oceni komandanta divizije napadi neprijatelja otpočeće verovatno 10. juna, a da bi se izbegao udar trebalo je preduzeti brze i energične mere. O namerama Nemaca, kao i merama koje je trebalo preduzeti, štab nije mogao izvestiti Vrhovnog komandanta, jer je radio-stanica bila u kvaru. Sa svoje strane, pak, štab divizije nije znao kako se razvija situacija na mostobranu Sutjeska i šta Vrhovni komandant namerava da preduzme u toku 9. juna.

U tako teškoj i komplikovanoj situaciji komandant divizije preuzima odgovornost na sebe i odlučuje da se odmah pređe u napad na najopasniju nemačku 369. diviziju i da se probije na sever prema cesti Jeleč—Miljevina ne čekajući izlazak ostalih snaga na prostoriju Lučkih i Vrbničkih koliba.

S planom proboja štab 1. divizije upoznao je pismenim putem štab 2. divizije, koji mu je bio bliži, i zamolio ga da o tome obavesti i Vrhovnog komandanta.

Protivofanzivna dejstva 1. divizije došla su u pravi čas i dala su izvanredne rezultate. U silovitim jurišima, u kojima se naročito istakla 1. proleterska brigada na Balinovcu, nemački obruč je probijen, a 369. divizija je paralizovana za bilo kakva ofanzivna dejstva prema Glavnoj operativnoj grupi.

O postignutom uspehu štab 1. divizije obavestio je Vrhovnog komandanta radiogramom, a zatim je dobio iz Vrhovnog štaba depešu u kojoj je, između ostalog, stajalo: „Polazimo za vama večeras.“

Nemačkom komandantu za Jugoistok, Leru, nije preostalo ništa nego da konstatuje:

Jedan besan napad partizana (misli na napad na Balinovac — S.O.) koji je pogodio dva bataljona 369. divizije, probio je i ovaj front. Sve protivničke snage provukle su se kroz ovaj otvor i išezle prema severu u brda. Nemačke trupe bile su suviše izmorene borbom i iscrpene da bi mogle nešto poduzeti, a rezerve više nije bilo.⁷²⁾

⁷²⁾ Kladarin: „Slom 4. i 5. neprijateljske ofanzive“, str. 443.

KURIR TUCAKOVIĆ

Omladinac Mića Tucaković, jedan od najhrabrijih boraca Kragujevačkog partizanskog odreda, kada je jednom prilikom 1941. godine nosio partizansku poštu, primetio je na drumu Knić—Kragujevac kamion pun nemačkih vojnika. Odmah je procenio situaciju. Kurirova je dužnost da poštu odnese tamo gde je upućena i ništa se ne sme preduzeti što bi ga omelo u izvršenju ovog zadatka. Ali, pred njim je i lak plen. Ako Nemce iznenadi naneće im gubitke i dok su još zbudjeni on će se na vreme izgubiti. I doneo je odluku. Kad je kamion prolazio pored njega bacio je bombu. Poginulo je četiri, a ranjeno više nemačkih vojnika. Ova inicijativa nije sprečila hrabroga kurira da dostavi poštu na vreme. Za ovo delo je kurira Tucakovića pohvalio drug Tito u „Biltenu Vrhovnog štaba“.

IDEJA BOMBAŠA TALICA

U Rajlovcu, blizu samog Sarajeva, Nemci su imali veliki i jako utvrđen aerodrom sa koga su mnogo puta poletali bombarderi da tuku partizanske položaje.

Tako je i početkom jula 1943. avijacija pomogla jednom bataljonu SS — divizije „Princ Eugen“ da se izvuče iz okruženja 1. krajiške brigade.

Neposredno posle te borbe dugo se razgovaralo o ovom događaju. U jednom trenutku bombaš Talić reče komandantu brigade:

— Da ih je nekako zapaliti!

— Kako to misliš, Taliću?

— Eto, da nije aviona, pobili bismo danas Švabe. Da ih je nekako spaliti bilo bi dobro.

Bombaš tada nije ni slutio da je komandantu dao ideju za jednu od najlepših i najuspelijih akcija brigade.

Napad na aerodrom brigada je izvršila noću 10/11. jula 1943. godine. U četvoročasovnoj borbi razbijena je odbrana aerodroma, koju je sačinjavalo 500 domobrana i 300 Nemaca i zapaljena su 4 borbena aviona. Brigada je izgubila svega četiri borca.

NAPAD NA PLJEVLJA

Kao negativan primer inicijative može se uzeti napad Crnogorskog odreda na Pljevlja krajem 1941. godine. Ovaj napad izvršen je preuranjeno (odred još nije bio prekaljen u borbama) i protiv izričnog naređenja Vrhovnog komandanta. Rezultat je bio vojnički neuspeh, politička šteta i osetni gubici, što su okupator i njegovi pomagači dobro iskoristili u propagandne svrhe, te je privremeno oslabio narodnooslobodilački pokret u ovom kraju.

Pa ipak, to je bio jedan smeo podvig, u kome su partizani pokazali heroizam, i uz svoje osetne žrtve naneli okupatoru velike gubitke.

GLAVA X

RATNO LUKAVSTVO

Više vredi unča pameti nego tovar snage.

Narodna poslovice

Ratno lukavstvo je postupak koji navodi neprijatelja na preduzimanje necelishodnih i za njega štetnih mera i akcija. To je skrivanje stvarne situacije i prikazivanje onakve kakva nije. Ukratko, ratno lukavstvo je obmana neprijatelja da bi se postigla pobjeda.

U opravdanom ratu treba koristiti sve opravdane mere i celishodna sredstva koja su pogodna da neprijatelja dovedu do pogrešnog shvatanja situacije i da ga navedu na pogrešne postupke. U savremenom ratu treba da se udruži hrabrost lava i prepredenost lisice da bi se neprijatelju otela pobjeda. Hrabrost ima odličnog saveznika u ratnom lukavstvu, sa kojim savlađuje i bezizlazne situacije.

Ratno lukavstvo neće da podlegne ni u sukobu sa deset puta jačim neprijateljem. Ono nikada ne gubi pristup duha, nikad nije malodušno, ne očajava, neprestano bdi, sve čuje, sve vidi, sve koristi za pobjedu. Makar ga „zaključali“ sa deset brava, lukavstvo će se provući kroz rupu od ključa i spasiti.

Treba neprijatelja nadmudriti („Idi mudro ne gini ludo“), a ne lakomisleno ići „biku na rogove“.

Ratnom lukavstvu najviše pribegava slabija strana, težeći da nedostatak snage nadoknadi obmanom i iznenađenjem, jer je lukavstvo, pored brzine i tajnosti, osnova iznenađenja koje je najznačajniji elemenat pobeđe.

Ratno lukavstvo je stvar suviše konkretne prirode da bi se dalo generalisati u principe. Ono se zasniva na stvaranju obmane neprijatelja u pogledu naše snage, našeg rada i naših namera. Ono nalazi jaku primenu u izvidanju i stvaranju prepada, kao i demonstracijama svih vrsta. U napadu se može lakše i bolje primeniti, ali igra veliku ulogu i u odbrani. Na primer, više puta je nužno ili korisno povlačenje. U takvom slučaju starešina treba da stvori kod neprijatelja utisak da je spreman za odsudnu odbranu ili za napad; na taj način će biti u stanju da izvrši povlačenje, naročito pod zaštitom mraka, sa neznatnom opasnošću od ozbiljnije neprijateljske intervencije. Slično tome, i u drugim okolnostima odbrane uspešna obmana dovodi do iznenađenja neprijatelja i postignuća svog cilja.

Uspešno lukavstvo uslovljavaju ova načela:

1. Preduzeta akcija treba da bude takva da učini na neprijatelja željeno dejstvo. Svako lukavstvo, pre no što se preduzme, ima da se razmotri sa neprijateljske tačke gledišta.

2. O obmani mora da zna što manji broj ljudi. („Šta se često prišapne, daleko se čuje.“)

3. Svaki onaj kome je poverena uloga u obmanjivanju mora tačno da zna šta treba da radi, ali mu nije uvek nužno da zna zašto.

4. Plan za obmanjivanje neprijatelja mora da bude pripremljen blagovremeno.

5. U planu obmane moraju se predvideti sva upotrebljiva sredstva i načini.

*

Ratno lukavstvo se zasniva na moralnim i psihološkim momentima kojih u miru nema, ali, ipak, treba da se nađe načina da se lukavstvo uvežbava još u mirno

vreme. Razume se da je nemoguće predvideti sve konkretne slučajeve koji u ratu mogu nastupiti. Ali, kada se vojnici jednom u tom pravcu upute, oni će sami dolaziti na raznovrsne ideje šta bi trebalo preduzeti da se neprijatelju, naročito jačem, doskoči i nanese što više moralne i materijalne štete. U kojoj meri će se to postići, zavisi od umešnosti starešine — nastavnika i od njegovog angažovanja u obuci. Dobar način oživljava maštu kod vojnika i stvara uzbuđenje slično onom u ratu, a kad ono počne da deluje, onda će i sami vojnici ukazivati na izvesne načine koje treba u svakoj prilici, ako ne prihvatiti, a ono bar ih probati.

Komandanti pukova i bataljona, komandiri četa i sve ostale starešine, ne treba da čekaju da im se za sve da propis i uput, jer se ova vrsta obuke ne može uokviriti u pravilo ili propis.

U toku obuke, kad se ukaže zgodna prilika, nastavnik postavlja zadatak da ga sami vojnici, koristeći lukavstvo reše. Rad treba početi time što će se tražiti da se jave oni koji misle da umeju zadatak dobro izvesti. Zatim će svi koji su se javili rečima opisati svoju akciju, onako kako je zamišljaju, a potom će se raznim pitanjima razviti diskusija između samih vojnika. Ova diskusija će sve njih zanimati i naterati ih da misle i da se dovijaju, da uočavaju svoje i tuđe greške, i da se za postavljeni zadatak što jače zagreju.

Tek na kraju nastavnik donosi obrazložen sud čije mu se mišljenje najviše sviđa, ali ne osuđuje mišljenja ostalih i dajući priliku svakome da praktičnim radom na zemljištu prema markiranom neprijatelju, pokaže svoju zamisao.

Originalne, duhovite i uspešne podvige pojedinaca treba pribeležiti i saopštiti ostalima radi primera i pouke. Tako isto svaki primer, koji se u toku jedne nastavne godine dobije i pribeleži, poslužiće kao gradivo i iskustvo za sledeće godine. Što je više originalnih primera, utoliko će biti bolji osnov za dalju nastavu.

PRIMERI

TROJANSKI KONJ

Grci staroga veka, Danajci, ne uspevši da osvoje Troju silom, postigli su to lukavstvom. Sagradili su drvenog konja i u njega skrili 30 najboljih junaka, a zatim su „odstupili“ ostavivši konja. Trojanci, zadivljeni drvenim konjem, uvukli su ga u grad ubeđeni da im je ostavljen u zamenu za ukradeni kip jedne boginje. Uveče su iz njega izašli skriveni vojnici, otvorili gradska vrata kroz koja je jurnula grčka vojska i ubrzo zauzela grad. Otuda izreka: „Bojim se Danajaca i kad darove donose“.

KELTI I AUTORIJATI

Kelti su vodili rat protiv Autorijata (jedno ilirsko pleme u Dalmaciji) dugo i bez uspeha. Međutim, jedne noći Kelti odoše, a Autorijati u napuštenom logoru nađoše puno namirnica, naročito dobrog vina koje su halapljivo popili. Ali su uskoro dobili jaku srdobolju, koja ih je onesposobila za borbu. Kelti su samo to čekali. Neprijatelja, onesposobljenog vinom u kome je bilo jako purgativno sredstvo (kuvano korenje nara), nije bilo nimalo teško uništiti.

BARSKA BITKA

Godine 1042. Vizantija je napala Zetu sa dve vojske koje su bile brojno daleko jače od vojske zetskog kneza Vojislava. Znajući ovo, Vojislav je odlučio da počesno tuče neprijatelja: prvo njegovu jaču vojsku, a zatim slabiju. Zetska vojska se koncentrisala u širem predelu Crmnice, a zatim je noćnim maršom od Crmnice, preko Sutormana i Rumiје, došla do bitačne prostorije (6. oktobra) — u blizini Bara.

Vojislav je sa dvojicom sinova komandovao napadnim kolonama. Ostali njegovi sinovi — njih trojica — povelili

su po jedno odeljenje od po 10 hrabrih vojnika opremljenih trubama i rogovima. Trebalo je da ova odeljenja stvore kod Vizantinaca utisak ne samo o napadu jakih snaga, već i da su opkoljeni sa svih strana. Neposredno pred početak napada Vojislav je bio uputio jednog svog čoveka kao izdajnika vizantijskom vojskovođi, koji ga je obavestio da je opkoljen. Ovaj je usput ovu vest saopštio i vizantijskim vojnicima. Noću 6/7. Vojislav je krenuo u noćni napad. Psihološki pripremljeni da su opkoljeni od jakih snaga, a još noću, kada opasnost izgleda daleko veća no što je u stvari, Vizantinci su vrlo neslavno izgubili ovu bitku.

OBMANA POMOĆU TRUBE

U boju na Trijepču (1875) trubač Božo Vukanović, koji je poznao turske trubne znake, zasvirao je po sopstvenoj inicijativi njihov znak za trubače, a zatim komandu „na levokrug“. Turski trubači su prihvatili znak i počeli ga ponavljati. To je izazvalo zabunu i nered u turskoj vojsci, tako da je Derviš-paša izdao naređenje bataljonima na suprotnoj obali Zete da otvore vatru na delove koji su se povlačili. To ne samo da nije pomoglo, već je izazvalo još veću paniku. Izbezumljeni turski vojnici bacili su oružje i bežali kud koji. Turci nisu bili u stanju da organizuju ni prelaz preko mosta na Zeti, a oni vojnici koji su hteli da preplivaju reku bili su ubrzo njen plen. Samo u koritu Zete nađeno je posle boja oko 3000 leševa, a od položaja do obale bilo je posečeno preko hiljadu turskih vojnika. Crnogorci su imali relativno male gubitke — 67 poginulih i 122 ranjena.

LAŽNA POSTROJENJA

Otpočinjući ofanzivu kod Kurska (5. jula 1943), Nemci nisu znali raspored sovjetskih trupa. Tome je pomoglo ne samo maskiranje stvarnih borbenih postrojenja od strane Sovjeta, već i izgradnja velikog broja lažnih obje-

kata. Bilo je napravljeno 1500 lažnih rovova, vatrenih položaja artiljerije i osmatračnica; pripremljeno oko 900 pokretnih maketa tenkova i 220 maketa aviona. Sem toga, bila su uređena 3 lažna reiona koncentracije krupnih oklopnih snaga i 13 lažnih aerodroma. Nemci su b li time dovedeni u zabludu. Njihovi avioni i artiljerija u mnogim slučajevima tukli su lažne objekte. I to je bio jedan od uzroka neuspeha poslednjeg nemačkog pokušaja da prodru ka Moskvi.

NAPAD NA BOGATIĆ

Štab Mačvanskog odreda odlučio je da se izvrši napad na Bogatić da bi se razoružali žandarmi, zaslužno kaznili sreski načelnik i podnačelnik, i oslobodili iz zatvora politički zatvorenici. Predviđeno je da se napad izvrši 7. avgusta 1941. kada je pazarni dan, jer tada seljaci iz okolnih sela idu na pijacu u Bogatić. Ljudstvo odreda, obučeno u seljačka odela, zajedno sa seljacima, trebalo je da uđe u Bogatić, a oružje i municija da se prebace seljačkim kolima. 37 boraca koji su učestvovali u ovom poduhvatu, podeljeno je u pet grupa od kojih je svaka dobila određeni zadatak. Pored ovih grupa u samom Bogatiću nalazila se grupa od 5—7 boraca koji su imali da posluže partizanima kao vodiči do označenih objekata napada. Uoči napada svi borci odreda upoznati su sa zadatkom. Kao znak raspoznavanja bilo je utvrđeno da svaki partizan ima malo zavrnut rukav na gunju leve ruke. Napad je trebalo da počne u 9 časova. Planom napada bilo je predviđeno da se borci, pošto se upoznaju sa objektima, u određenom momentu nađu pored kola sa oružjem. I borci i kola sa oružjem ušli su neometano u Bogatić.

Napad je počeo nešto ranije nego što je planom predviđeno, jer je jednom partizanu zatajio metak pri pokušaju da likvidira sreskog podnačelnika. Ovaj partizan je potrčao u pravcu kola sa oružjem, a podnačelnik gonći ga, vikao je: „Držite lopova sa oružjem!“ Komandant

odreda, koji se zatekao pored kola, komandovao je — „k oružju“, a zatim su partizani otvorili vatru na zgradu sreskog načelstva koja je bila u blizini.

Grupe partizana su jurnule na izvršenje postavljenog zadatka. Iznenadni neprijatelj nije stigao da pruži nikakav otpor. Bogatić je oslobođen, razoružani su svi žandarmi, zaplenjeno je 17 pušaka i nešto bombi, a svi politički zatvorenici su oslobođeni.

Po izvršenim zadacima komandant odreda održao je govor prikupljenom narodu, objašnjavajući mu ciljeve borbe.

Posle zбора u odred se odmah javilo nekoliko desetina novih boraca.

PARTIZANI ŽELEZNIČARI

Deo snaga Šumadijskog odreda 8/9. septembra 1941. godine izvršio je napad na železničku stanicu Bagrdan, koju je branilo nekoliko žandarma. Upad u železničku stanicu izvršio je komesar odreda sa jednim udarnim vođom. Iznenadni žandarmi nisu pružili otpor.

Službenicima je naređeno da svaki ostane na svom mestu, a partizani su preuzeli kontrolu nad njima. Dužnost šefa stanice vršio je jedan partizan, inače železnički službenik. Orašačka četa odreda upućena je kao zaseda na prugu prema Jagodini, Resavska sa istim zadatkom prema Lapovu, jedna je angažovana za manipulisanje na železničkoj stanici, dok je četvrta zadržana u rezervi. Pознаvajući red vožnje, partizani su u železničku stanicu pustili jedan nemački transportni voz sa namirnicama. Pratioci voza su pohvatani, posle čega se pristupilo evakuaciji namirnica uz pomoć čete koja je bila na stanici, kao i okolnih seljaka. Železnička stanica Lapovo je obaveštena da voz ne može produžiti za 2 — 3 časa zbog kvara na lokomotivi, pa se zato može pustiti sledeći voz za Niš. Kada je dobijen izveštaj iz Lapova da je transportni voz, u kome je bila jedna nemačka jedinica, pošao iz Lapova ka Bagrdanu, partizani su pustili pod punom

parom lokomotivu sa nekoliko vagona natovarenih oksigenom. U ataru s. Miloševo došlo je do strahovitog sudara i tom prilikom je poginuo veliki broj Nemaca, a znatan broj je povređen. Pričinjena je velika materijalna šteta, a pruga oštećena i zakrčena. Nemci su blokirali mesto katastrofe i nisu nekoliko dana nikom dozvolili da mu se približi. Partizani su po završetku akcije demolirali i železničku stanicu Bagrdan.

SNALAZLJIVOST BUŠATLIJE

Narodnog heroja Mahmuta Bušatliju uhvatile su 1941. god. ustaše i dovele ga pred šefa policije u Maglaju.

Bušatliju nije zbunilo ni hapšenje, ni nabusito držanje policajaca, već je povišenim tonom rekao: „Moj ujak, ministar Kulenović, ubrzo će saznati šta ste uradili“, a zatim je iskonstruisao sledeću priču: on je rođak Pavelićevog prijatelja Kulenovića, a došao je u Maglaj da kupi kuću. Želi tu sa porodicom da provodi leto, itd.

Zbunjeni policajci prosto su izgubili glave od straha i istopili se od uslužnosti.

NA MOKRECU

Pri napadu Italijana na Mokrec (Slovenija) 18. marta 1942. godine partizanski polubataljon se blagovremeno povukao, dok je u Mokrecu ostalo samo 45 boraca. Da bi zavarao napadača, jedan drug je izdavao naredjenja „brigadama“, „bataljonima“, itd. Italijani su bili ubeđeni da je na Mokrecu najmanje 3000 partizana, pa su zato tri dana napadali „nadmoćnog neprijatelja“. Za to vreme polubataljon je izmakao iz klešta neprijatelja.

„BOBANOVCI“ SU PROGUTALI MAMAC

U jesen 1944. god. 2. brigada 33. divizije dejstvovala je u severozapadnom delu Bilogore. U uporištu Koprivnica nalazile su se ustaše zvane „crni legionari“ ili „bo-

banovci“. Trebalo ih je izmamiti iz žica, učiniti ih neopreznim i onda dobro udariti. Zato su rukovodioci brigade pozvali ratno lukavstvo u pomoć. U zoru upućen je jedan bataljon prema uporištu. Primitivši ove „male“ snage partizana, „bobanovci“ su sa jednim delom posade, ojačane mitraljezima, minobacačima i dva topa, jurnuli na „žrtvu“. Bataljon se razvio i dočekao ustaše, a zatim je postepeno počeo da se povlači održavajući stalni dodir sa njima. Zaneti borbom, „bobanovci“ su ulazili sve dublje u šumu. Za to vreme druga dva bataljona brigade obilazila su ustaše širokim obuhvatom oba krila, sastala se u neprijateljevoj pozadini i pošla za njim da bi ga u pogodnom trenutku udarila u leđa. Bataljon — mamac, kad je došao do predviđenog položaja, zaustavio se i prihvatio odlučnu borbu, a istovremeno je dao signal za napad ona druga dva bataljona. Ustaše su bile uništene.

MOST NA NERETVI

U četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi (1943) maršal Tito je obmanuo Nemce i njihove satelite koji su ugrožavali 4000 ranjenika kod Prozora, na taj način što je naredio da se sruši veliki most na Neretvi kod Jablanice, kako bi neprijatelj mislio da partizanske snage neće biti upućene tim pravcem. A kad su se Nemci, Italijani i četnici orijentisali na druge pravce, Tito, pošto je izmanevrovao neprijatelja, prebacio je trupe preko tog istog mosta koji je na brzu ruku opravljen. Obmana je potpuno uspela, te je obruč probijen i produženo prodiranje preko Prenja ka Nevesinju i Kalinoviku.

HUSINSKI RUDARI

Među rudarima Husina postojala je još pre rata partijska organizacija. Da bi došli do oružja 19 husinskih rudara su zatražili po direktivi tuzlanske partijske organizacije od ustaških vlasti dozvolu da mogu organizovati

„ustaški tabor“. Čim su dobili dozvolu, oružje i opremu 22. avgusta 1941. otišli su u Ozrenski partizanski odred.

Sa sobom su poneli 5 pušaka, nekoliko revolvera, dve pisaae mašine, štambilje ustaškog tabora Bukinje, ustaška odela, iskaznice i ustaške formulare.

Ovi rudari, bili su među najhrabrijim borcima istočne Bosne. Kasnije su formirali proleterku četu. Svi su izgignuli tokom NOR-a. U poznatoj pesmi „Konjuh planino“ opevana je smrt jednog od njih.

GLAVA XI

TAJNOST I BUDNOST

Što se prišapće često, čuje se daleko.

Narodna poslovice

Tajnost je budno čuvanje i skrivanje stvari, poslova, namera i planova, čijim se otkrivanjem nanosi šteta zemlji i armiji, a pomaže neprijatelju. Svaka država i armija ima svoje tajne za kojima tragaju inostrani agenti.

Vojničke i državne tajne su odvajkada naročito budno čuvane, jer su one jedan od glavnih uslova za pobjedu.

Izdavanje i narušavanje vojničke i državne tajne ne može se ničim pravdati i najstrožije se kažnjava.

O značaju čuvanja svojih tajni i poznavanja tajni neprijatelja, još pre 2400 godina Kinez Sun Cu Vu je govorio:

Ako poznajete neprijatelja i samog sebe, onda ne treba da se plašite za ishod bitaka. Ako poznajete sebe, ali ne poznajete neprijatelja, posle svake izvojevane pobjede uslediće poraz. Ako ne poznajete ni neprijatelja ni sebe — vas će neprijatelj savladati u svakoj borbi.⁷³⁾

Tajnost u ratu je faktor koji daje veoma značajne rezultate. Čuvanje operativnih planova u tajnosti je ne-

⁷³⁾ Sun Cu Vu: „Veština ratovanja“, str. 47, „Vojno delo“, Beograd 1952.

ophodan uslov za postizanje iznenađenja — bitnog elementa svake pobede. Fridrih II je imao običaj da kaže: „Bacio bih svoju noćnu kapu u vatru kada bih znao da zna moje misli“, a Napoleon je govorio: „U ratu je za glavnokomandujućeg najvažnije da čuva svoj plan u tajnosti.“

Budnost i tajnost moraju da budu zastupljeni svugde i na svakom koraku, jer su sredstva koja današnja tehnika stavlja na raspoloženje špijunima takva, da stara izreka — „i zidovi imaju uši“, treba danas da bude doslovno shvaćena. Tehnika je već postala toliko savršena u konstruisanju sićušnih aparata, da je borba protiv špijuna veoma teška i složena.

Naočari u koje su ugrađeni: mikrofoni, radio-aparat i antena, predstavljaju mnogo upotrebljavano sredstvo današnjih špijuna. Špijunka može danas iz udaljenosti pratiti neki za nju interesantan razgovor, jer ko bi mogao i pomisliti da se ispod njene večernje haljine nalazi skrivena kratkotalasna radio-stanica.

Kada se svemu ovome doda ponekad indiskrecija onih koji stvaraju planove ili rade na njihovom tehničkom oformljavanju, i komandnih kanala kroz koje moraju da prođu, onda je sasvim shvatljivo zašto je tajnost istovremeno i teško i neophodno čuvati.

Svaki vojnik Jugoslovenske narodne armije, svaki građanin — rodoljub naše otadžbine treba da zna šta ne sme da priča javno, jer snosi odgovornost za čuvanje državne i vojne tajne. Lice, koje je otkrilo državne i vojne tajne, hotimice ili nehotice, podleže oštroj kazni i javnom preziru.

Agent neprijateljske obaveštajne službe ne mora uvek da se uvuče u sekretarijate i ustanove da bi doznao vojne tajne. On često može sa mnogo manje opasnosti da sakupi važne informacije, deo po deo, od brbljivih ljudi. Ovo neprijateljski agenti postižu, na primer, praveći poznanstva i dopisujući se sa vojnim licima, posećujući ih kad su na odmoru i dajući im poklone. Tako se jedan nemački agent, koji se iz Francuske vraćao u Nemačku, hvalio kako se tri godine dopisivao sa trideset francuskih oficira

i dobijao od njih dozvolu za ulazak u logore za odmor u svako doba.

Ima starešina koji ponekad pričaju kod kuće šta se radi u jedinici, zaboravljajući pri tom da tajna nije više tajna ako je mnogo ljudi zna, a pogotovu oni koji nemaju nikakve službene veze sa njom.

Jedna špijunka, koja je radila kao manikirka, saznala je od oficirskih žena, kod kojih je radila, sve što su im njihovi muževi iz nebudnosti ispričali.

Koliku štetu jedan špijun može da učini pokazuje primer čuvene špijunke Mata Hari, koja je u prvom svetskom ratu u savezničkim zemljama radila za račun nemačke obaveštajne službe, i čijom krivicom je poginulo oko 50 000 boraca na kopnu i potopljeno 17 transportnih brodova sa trupama.

U novije vreme neprijatelj koristi za razorni rad jedno novo, vrlo opasno sredstvo, tzv. „petu kolonu“ — izum fašističkih sila, prvi put isproban u Španiji 1936. godine.

Šta je u stvari „peta kolona“? To je neprijateljska agentura unutar bilo koje zemlje. — Onaj koji je tako nazvao hteo je time da označi plansko ilegalno rovarenje i delovanje u pozadini jedne države, rovarenje čiji je cilj izvršenje svih priprema da ta zemlja u datom momentu što lakše padne kao plen napadača.

U miru je njeno glavno oružje propaganda koja podgriza moral naroda. Ona prikazuje stranu naciju kao Mesiju svih malih naroda i država, ili pak kao nepobedivog diva, kome je iluzorno pružati otpor.

Drugo oružje u miru je špijunaža, koja se ne ograničava samo na vojnu silu, nego zadire u sva područja javnog i društvenog života. Za neprijatelja je važno da o jednoj zemlji, na koju pretenduje, zna sve. Neprijatelj hoće da zna gde su koncentrisane trupe, gde su slagališta hrane i municije, kakav je saobraćaj, gde su fabrike, šta ljudi govore, kako misle pojedini delovi stanovništva, kako stoji sa nacionalnim pitanjem, itd. Zato se špijuni kreću kao „trgovački putnici“, a u torbi nose fonograf, koji beži svaku reč, fotografski aparat i propagandni materijal.

Naročito je za „petu kolonu“ pogodan turizam. U masi pravih turista lako se kriju oni koji ne idu u stranu zemlju da se dive njenim kulturnim spomenicima i prirodnim lepotama, nego da prikupljaju najpodrobnije informacije.

U toku rata „peta kolona“ udvostručava svoju aktivnost. Propaganda postaje sve gromoglasnija i besramnija, huskačka, a naročito se razvija među mobilisanim vojnicima. Govorima i pisanim rečima nagovaraju se vojnici da bace oružje, šire se vesti o domacim „porazima“ i o neprijateljskim „pobedama“; poziva se vojska na pobunu protiv svojih komandanata; otkriva se u tančine svaki detalj vojne i privredne akcije. „Peta kolona“ minira transporte oružja i municije, diže u vazduh mostove i zgrade, truje vođu i namirnice, ometa pripreme za odbranu od napada iz vazduha, itd.

Fašistička „peta kolona“ je umnogome doprinela slomu španske republikanske armije naročito kod Madrida i Barcelone.

Prva žrtva drugog svetskog rata, Poljska, bila je klasičan primer toga šta sve može postići „peta kolona“ ako je dobro organizovana i vođena. Čim je izbio rat pred poljskim kasarnama pojavile su se mašinske puške koje su kosile poljske vojnike; mostovi, fabrike, municijska slagališta — leteli su u vazduh; poljske trupe, koje su prolazile ulicama, gađane su iz kuća. Špijunska aktivnost bila je na vrhuncu. Gde god su poljske trupe pokušale skriveno da se koncentrišu, odmah su se pojavljivali nemački bombarderi. Sami Nemci su priznali da je „peta kolona“ u potpunosti izvršila svoj zadatak.

I slom stare Jugoslavije omogućila je veoma jaka „peta kolona“ koju su Nemci dugo i sistematski pripremali. kako preko svoje brojne manjine, tako i preko domaćih izdajnika.

Koliko se nije poštovalo čuvanje vojnih i državnih tajni u bivšoj Jugoslaviji najbolje pokazuje otkrivanje vojnih planova nemačkim i italijanskim agentima, dopuštanje fašističkim „turistima“ da nesmetano obilaze oko kasarni, magacina, slagališta i vežbališta, omogućavanje

nemačkim i italijanskim inženjerima i „studentima“ da rade kao „stručnjaci“ u fabrikama aviona u Kraljevu i Rakovici i pregledaju nove modele topova i malih tanketa, itd. Taj rad neprijateljskih agenata umnogome je uslovio brzu i sramnu kapitulaciju bivše jugoslovenske vojske.

Ovih nekoliko primera ubedljivo pokazuju kako je strahovito dejstvo „pete kolone“ i koliko su njegove posledice dalekosezne.

Odbrana od „pete kolone“ teža je negoli odbrana od same neprijateljske vojske. U ovoj odbrani može se postaviti načelo: do krajnosti pojačana budnost i osećanje jedinstva celog naroda. Pri svakom koraku, pri svakoj reči, kod svakog posla, iskreni patriota mora misliti na to da ga gledaju tuđe oči i slušaju tuđe uši. Svim silama treba pobijati neprijateljsku propagandu i širenje lažnih vesti. Svaki građanin mora da pomaže svojoj vojsci, pružajući informacije o svemu što zapazi. Pri tom je važna i svaka sitnica, jer jedan pruži jedno, drugi — drugo, a treći — treće obaveštenje, i tako se onda sklopi cela informacija.

Iz svega rečenog proizilazi koliko je neophodna tajnost i budnost vojnika i svih građana da bi se onemogućio rad neprijateljske špijunaže, i sa koliko upornosti treba raditi da bi se budnost i tajnost razvile.

Gotovo svaki jugoslovenski građanin i vojnik zna neke državne ili vojne tajne koje treba da ostanu nepriступačne neprijatelju. I zato ne treba biti govorljiv i lakomislen. Naprotiv, treba pronaći i zapušiti sve pukotine i sve prolaze kroz koje špijun može da prodre i nešto sazna o našoj odbrambenoj sposobnosti. Treba biti neprestano budan, u svemu i svuda.

Za vreme našeg narodnooslobodilačkog rata čuvanje vojne tajne bilo je stalna briga boraca i rukovodilaca i vrlo moćno sredstvo za ostvarivanje iznenađenja. Ta stroga tajnost mogla se održati blagodareći dubokoj svesti i čvrstoj disciplini naših boraca, koji su važnost konspiracije dobro shvatili. Oni su poštovali onu Marksovu misao koja glasi:

„Tajna u čovečjoj glavi i u čovečjim grudima nedostupna je i skrivena bolje nego na morskome dnu.“

Kada je naša Armija u toku rata brojno veoma narasla, a njeni zadaci se usložili, nametnula se potreba za formiranjem specijalne kontraobaveštajne službe, čiji je prvenstveni zadatak bio čuvanje vojno-političkih tajni i držanje budnosti na zavidnoj visini. Osnivanjem ove službe ne samo da nije smanjena odgovornost pripadnika Armije po pitanju budnosti i tajnosti, već je povećana, jer su svi naši borci i rukovodioci bili saradnici ove naše organizacije, poznate u ratu pod nazivom OZNA. Zahvaljujući njoj mnoge podlosti neprijatelja su blagovremeno otkrivene.

RAZVIJANJE BUDNOSTI I TAJNOSTI U ARMIJI

Budnost je čelični zakon armije. Stupajući pod zastavu, vojnici se svečano obavezuju da će „strogo čuvati vojne i državne tajne“, da će uvek i svuda biti budni. Neprijatelj ne preza ni od čega, on koristi svako i najmanje popuštanje budnosti da što sazna. Zato treba dobro pamtiti reči svoje svečane obaveze u pogledu budnosti kako bi uvek, i u službi i van ove, bili na oprezi.

Budnost treba da pređe u krv svakom našem vojniku, a naročito oficiru. Ali pored sticanja navika opreznosti treba, takođe, znati kako otkriti i onesposobiti neprijatelja, ma kakvom maskom bio skriven.

Kako treba da budu vaspitani vojnici u čuvanju vojne tajne može da pokaže ova lepa anegdota:

Neki kapetan, vraćajući se sa godišnjeg odmora, pođe da poseti svog druga, takođe oficira. Kako ranije nikad nije bio u tom gradu, on se na izlazu iz železničke stanice osvrtao ne bi li video kog oficira da se raspita o svome drugu. I upravo kad se spremao da pođe, naiđe na jednog vojnika. Pošto je bio u civilu, kapetan se predstavi vojniku i onda se među njima povede ovakav razgovor:

— Druže, iz koje si ti jedinice?

— Iz ovdašnje, druže kapetane.

- Znam, nego kakva je to jedinica?
- Vojna, družu kapetane.
- A gde ti je kasarna?
- Tri kilometra odavde, družu kapetane.
- Dobro, a imaš li ti komandanta?
- Nemam.
- Kako nemaš?
- Na godišnjem je odmoru.
- A kuda sada ideš?
- Idem poslom, družu kapetane.

Kapetan je digao ruke od vojnika i pošao da sam sebi nekako pomogne.

Kad je najposle našao druga, prva mu je briga bila da pohvali dve lepe vojničke osobine njegovog vojnika: učtivost i čuvanje vojne tajne.

Da bi se kod vojnika izoštrila budnost i razvila tajnost, treba im ukazivati na raznovrsna sredstva i načine kojima se neprijatelji služe da bi postigli svoje ciljeve.

Evo za to samo nekoliko primera iz drugog svetskog rata:

Nedaleko od fronta, na okuci puta, sedeo je slepi prosjak. Majoru Crvene armije, koji je tada prošao sa svojom jedinicom, taj čovek se učini sumnjiv. Priveden štabu, prosjak je ubrzo progledao i progovorio. U berlinskoj školi obaveštajaca njega su naučili ruskom jeziku i satima primoravali da stiska zenice kako bi ličio na slepca. Zatim su ga obukli u prosjačko odelo i padobranom bacili u pozadinu sovjetskog fronta. Slepac je imao zadatak da promatra puteve, otkriva pokrete vojske, raspored jedinica, itd.

Fašisti su upućivali svoje agente i radi terorističkih dela nad komandno-političkim sastavom.

Tako je terorista S. koji je bio ubačen u redove Crvene armije dobio zadatak da kao bolničar stupi u voinu jedinicu (imao je bolničarsku uniformu) i da „pružajući pomoć“ ubija ranjene starešine i vojnike.

Novembra 1943. godine trebalo je da jedna naša misija Vrhovnog štaba pođe avionom za Egipat. Među članovima misije je bio i Lola Ribar. Međutim, dok su naši

drugovi ulazili u avion na Glamočkom polju iznenada ih je napao, bombama i mitraljezima, jedan nemački avion. Među poginulima bio je i Lola.

Istraga je docnije uspela da ustanovi da je meteorolog Rekvenji u Komandi mesta u Glamoču radio za Gestapo. On je 1944. uhapšen na ostrvu Visu, zajedno sa bratom. Ali, u zatvoru je ubio brata, a zatim sebe.

Kao zaključak ove teme neka posluže ovih devet napomena, koje bi trebalo odštampati krupnim slovima i držati na vidnom mestu u svim vojnim ustanovama i stacionima.

UPAMTI!

1. Sve što si pri vršenju dužnosti doznao, službena je tajna.
2. O vojnim stvarima govori samo s onima sa kojima moraš o njima govoriti.
3. Budi oprezan pri telefonskim razgovorima, u korespondenciji i debatama opšteg značaja u nepoznatom društvu.
4. Imaj uvek otvorene oči i uši i prijavi svako lice koje pokazuje naročit interes za vojničke stvari.
5. Budi oprezan pri obradi spisa, imaj na umu da odbaćeni koncept, zabeleške ili drugi papir može pružiti nepozvanim najdragocenije podatke.
6. Železni ormani i kase nisu ukrasni predmeti, nego osiguravajući sanduci za raznovrsne spise.
7. Ako u toku radnog vremena i za najkraće vreme odlaziš iz kancelarije, zaključaj je i ponesi ključ sa sobom.
8. Pri odlasku proveri da li si učinio sve što je potrebno da se očuva tajnost.
9. Odavanjem tajne dovodiš u opasnost ne samo otadžbinu i narod, nego i samog sebe.

PRIMERI

TANENBERG

Početak prvog svetskog rata ruska 1. i 2. armija preduzele su ofanzivu u istočnu Prusku. Već posle prvih borbi, nemačka 8. armija, koja je branila ovu oblast, otpočela je da odstupa čak na Donju Vislu. Rusi su smatrali da je bitka već dobivena, pa su neki njihovi korpusi, nemajući ključ za dešifrovanje depeša, slali naređenja otvorenim tekstom. Nemci su ove depeše hvatali i ubrzo su do detalja saznali raspored i zadatke ruskih jedinica. Zatim su obustavili odstupanje i, zadržavši minimalne snage prema neaktivnoj 1. armiji, svim snagama otpočeli iznenadne, brze akcije u cilju opkoljavanja i uništenja 2. armije. Za svega nekoliko dana tri korpusa ove armije bila su opkoljena kod Tanenberga i uništena. Komandant armije, general Samsonov, izvršio je samoubistvo.

Za to vreme 1. armija je bila krajnje neaktivna, iako je bila u mogućnosti da udari u bok i pozadinu Nemaca i tako spreči katastrofu korpusa 2. armije. No, ubrzo je i ona bila dovedena u vrlo kritičnu situaciju. Uz veoma velike gubitke morala je odstupiti.

BIHAĆKA OPERACIJA

Da bi se povezala slobodna teritorija zapadne Bosne i Dalmacije (u jesen 1942) sa teritorijom Like, Korduna i Banije trebalo je uništiti uporišta u dolini srednjeg toka Une i u Cazinskoj krajini. Među najjačim je bio Bihać. U gradu i okolini nalazio se ustaški 4. stajaći zdruk (4 bataljona), glavnina 12. pješачke pukovnije, 5. bojna, dve baterije topova, a u okolnim selima manji broj naoružanih milicionara i žandarma.

Za napad na Bihać — 2. novembra 1942. — određene su 1. 2. i 3. krajiška i 8. banijska brigada; za ovladavanje Ličkim Petrovim Selom 2. lička brigada; za obezbeđenje prema Slunju 4. kordunaška brigada; prema Bosanskoj

Krupi, Bosanskom Novom i Cazinu 5. i delovi 6. krajiške brigade.

Ukupno je u ovoj operaciji učestvovalo oko 5000 par-tizana. Ovo je bila dotada naša najveća koncentracija snaga ali i pored toga o njoj, sve do početka napada, neprijatelj nije znao ništa. Neke brigade, da bi došle do Bihaća, prevalile su preko 100 kilometara. 2. novembra ujutru, komandant Bihaća poslao je svoj redovni izveštaj u Zagreb. U izveštaju je stajalo: „Na mom sektoru ništa novo“. A bilo je toliko novog. Obruč je bio čvrsto postavljen oko grada — čekala se samo noć.

Zašto se uspelo u ovoj operaciji? Prvenstveno zato jer je ostvorena potpuna tajnost. Nju je omogućila savršena disciplina jedinica, naročito marševska i odlična organizacija.

JOŠ NEKI PRIMERI IZ NOR-a

Napad krajiških jedinica na neprijateljski garnizon u Prijedoru, maja 1942. godine, potpuno je uspeo najviše zato što su pripreme izvedene u potpunoj tajnosti.

Isto tako u tajnosti su izvršene pripreme za napad na Prozor i Gornji Vakuf od strane proleterskih jedinica (1942), pa su oba mesta iznenadnim napadom brzo zauzeta.

Iznenadni napad naših jedinica u dolinu Neretve i Rame u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi izveden je sa uspehom zahvaljujući ne samo brzom prebacivanju jedinica sa drugih sektora, nego i tajno izvedenom napadu, u kome je potpuno uništena italijanska divizija „Murde“ (1943).

Pokret naših jedinica iz Crne Gore za Srbiju, jula 1944. godine, bio je strategijski vrlo važan. Da neprijatelj ne bi saznao sastav i jačinu tih naših snaga, štab je izradio konspirativne znake za sve jedinice zaključno s četom. U kratkom roku svi borci i rukovodioci naučili su nove znake i tačno ih primenjivali za vreme borbe i pokreta.

I tako neprijatelj nije mogao da dobije podatke o sastavu i snazi ove operativne grupe.

Ali je bilo kod nas i negativnih primera. Na primer, za vreme napada na ustaške garnizone Gospić i Udbinu. Zahvaljujući nedovoljnoj tajnosti priprema, neprijateljski pomagači i špijuni obavestili su neprijatelja, koji je zato mogao blagovremeno izvršiti sve da spremno dočeka napad naših trupa i osujeti njihov uspeh. To se dogodilo i pri napadu Crnogorskog odreda na Pljevlja (1941).

GLAVA XII

KARAKTER

Ljudi od karaktera jesu savest naroda kome pripadaju.

EMERSON

Kod starih naroda karakter je značio u prvom redu obeležje kojim se razlikuje jedno lice, ili stvar, od drugog. Kod Jelina ta reč je već služila kao izraz za označavanje čovekovih duševnih osobina. Njihovi filozofi prvi su došli do otkrića da ljudi, ma koliko ličili jedan na drugoga, vrlinama i manama, ipak pripadaju raznim tipovima karaktera, pri čemu se mogu razabrati i najfinije nijanse.

Karakter jednog čoveka ne ogleda se toliko u onome što on oseća, koliko u onome što čini, i to kroz duži period vremena, jer je karakter stalni duhovni pečat.

Naš karakter, dakle, ogleda se u onome što najradije i najčešće činimo i što hoćemo da činimo, u dobrim ili rđavim namerama. Zato karakter sačinjavaju one osobine naše volje koje već postoje ili koje se stiču tokom života.

Kad se kaže da čovek ima jak karakter, tada se u prvom redu misli da će on dosledno sprovoditi ono u što je ubeđen da je dobro.

Nedostaci karaktera uvek su, u ovoj ili onoj meri, nedostaci volje. O čoveku slaboga karaktera kaže se da je „bez krme i kompasa“, tj. da se njegov život ne odlikuje

težnjom ka cilju. O takvom čoveku, takođe, se kaže da je neodlučan, neizdržljiv, tj. da nema volje.

Čovečji karakter se, više od svega i bolje od svega, manifestuje u borbi, pošto osnovnu ulogu u njoj igra baš čovekova volja.

Voljne crte karaktera mogu se podeliti na tri grupe: crte voljne aktivnosti ili energije, crte organizovanosti i crte čvrstine karaktera.

Aktivnost čoveka manifestuje se u njegovoj odlučnosti, smelosti i inicijativnosti. On ne troši uzalud vreme na nepotrebne sumnje i kolebanja; za domovinu, za dužnost on rizikuje, izlaže se opasnosti. U njemu je usađeno osećanje novoga, on je napredan čovek ne samo po svojim idejama, već i po svojoj inicijativnoj volji. Upravo tim crtama odlikuju se aktivisti koji za sobom vode druge članove kolektiva.

Organizovanost čoveka karakteriše se njegovom izdržljivošću i samokontrolom, uverenošću u sebe i disciplinovanošću. Takav čovek vlada sobom, u teškim časovima ne gubi prisustvo duha, on voli red, disciplinu i radi planski i sistematski.

U crte *čvrstine karaktera* ulaze izdržljivost, strpljivost i postojanost ili upornost.

Karakter je tesno povezan i sa ljudskim osećanjima. Čoveka najbolje karakterišu osećanja koja su vezana sa radnom delatnošću i moralno-politička osećanja.

Entuzijazam, tj. emocionalno obojena, često strasna težnja ka cilju, sjedinjena s odlučnošću da se postignu postavljani ciljevi, jedna je od crta čvrstoga karaktera.

Temperamenat može na svoj način da oboji crte karaktera. Od sangvinika i kolerika češće se mogu očekivati odluke impulsivnog tipa, a od melanholika i flegmatika — promišljenije odluke, iako se po sebi razume da to nije zakon i da se na bazi jednog i istog temperamenta mogu razvijati ponekad najrazličitiji karakteri.

Sposobnost i obdarenost takođe utiču na čovekov karakter. U mnogim slučajevima velike sposobnosti stapaju se s velikim intenzitetom karaktera.

Karakter vojnika ogleda se posebno u shvatanju vojničkog poziva i dužnosti, zatim u volji da sve zadatke izvršava savesno i tačno, pored svih prepreka i teškoća na koje može naići pri vršenju službe, kao i u načinu kako shvata svoj poziv i kako izvršava dobivena naređenja.

Karakteran čovek, bez obzira na društvenu funkciju, drži se na visini i u najvećoj nevolji i opasnosti. On se poznaje ne samo po ponašanju nego još i više po moralnoj vrednosti i vrlinama. Odlikuje se, pre svega, poštovanjem i uvažavanjem samoga sebe. Njegov karakter stoji visoko, ne samo onde gde ga drugi posmatraju, već i tamo gde je on jedini svedok samom sebi. I kao što ceni i uvažava sebe, tako isto ceni i uvažava druge. On odbija od sebe svaki prost i nedostojan postupak. Zakon mu je poštenje i čestitost. Kad čovek čvrstog karaktera kaže „da“, svako se može osloniti na njegovu reč. Ali on ima hrabrosti da odlučno kaže i „ne“. Ispravan čovek se ne da ničim podmititi.

Ima dosta znakova po kojima se poznaje čovek plemenitog karaktera, a najsigurniji od njih je način ponašanja i ophođenja prema svojim potčinjenima. Obzir, strpljenje i dobrota kod moćnih ljudi jesu škola za stvaranje otmenog i plemenitog karaktera. Smatra se da je prost i neotesan onaj čovek koji zlostavlja i kinji one koji su slabiji i nemoćni da mu kakav otpor dadu.

Blagost je jedan od najsigurnijih znakova plemenitog karaktera. Takav čovek ima uvek obzira i vodi računa o osećanjima svojih bližnjih, bilo da su mu ravni ili niži od njega i stara se da njihova osećanja ne povredi. On je pun strpljivosti prema slabostima, pogreškama i zabludama onih čiji je život mnogo teži nego njegov i koji nisu imali mogućnosti da se bolje vaspitaju, usavrše. Ne ponosi se niti se razmeće i hvali svojim položajem i sposobnostima. Njega uspeh ne čini oholim, niti ga neuspeh dekurajira. Nenametljiv je, ali uvek otvoreno izražava svoje mišljenje.

Ni u onom najkrvavijem metežu borbe, kad čovek kao razjarena zver ruši i obara sve neprijateljsko što pred

sobom nađe, pravi karakter ne sme da zaboravi da je čovek.

Karakter se ispoljava i veselošću i mrzovoljnom.

Vedrina i veselost su veliki pokloni koje je priroda dala ljudima. Veseo čovek nikad ne može postati pesimista i nikad neće klonuti u životnoj borbi. On uvek nalazi izlaza iz teških, neugodnih situacija, ima visoku i mudru filozofiju: moglo bi biti još i mnogo gore nego što je sada!

Ali veseo i nasmejan čovek nije srećan samo za sebe. On ima tu osobinu da i mnoge druge ljude usrećuje svojom veselošću, jer svoju vedrinu, toplotu i optimizam prenosi na njih.

Vedar čovek, čak i kad ga snađe kakva nevolja, ume da nađe razloga za humor, dok mrzovoljni ljudi, pesimisti, i u samoj šali nalaze razlog za mrštenje i ljutnju.

Za humor i vedrinu treba mnogo ljudske dobrote. Obično samo dobri i blagi ljudi mogu biti duhoviti i uvek spremni za šalu. Oni ljudi koji su u društvu umeli da pričaju anegdote i viceve, imali su uvek više uspeha nego oni koji su bili natmureni.

Veseljaci i razgovorni vojnici veliko su blago u jedinici. Oni suzbijaju potištenost, izazivaju dobro raspoloženje u mučnim trenucima, nagone na smeh u kom se rasipa strah, otresaju začmalost i oživljavaju iscrpeni moral.

FORMIRANJE KARAKTERA

Karakter se obrazuje na životnom putu čoveka. Iz prvobitno prilično opšte i nestalne specifičnosti deteta postepeno se ocrtavaju crte karaktera i zahvaljujući njima ličnost dobija celinu i određenost.

Na karakter jedne ličnosti neosporno ima uticaj nasleđe. Međutim, treba podvući da je taj uticaj mali, a ne presudan kako to smatraju pripadnici metafizičke teorije i njeni poštovaoci — fašisti.

Čovekov karakter obrazuje se prvenstveno u određenim društvenim uslovima, pod uticajem sredine i vaspita-

nja. On, u ovoj ili onoj meri, odražava socijalno-istorijsku sredinu sa svima njenim crtama, promenama, događajima koji su značajni za te društvene odnose u kojima određeni čovek provodi svoj život. „Istorija bilo koje individue“ — pisao je Engels — „nipošto ne može biti otrgnuta iz istorije onih individua koje su njoj prethodile, ili koje su joj savremene, već je neizbežno njome opredeljena.“⁷⁴)

U svakom karakteru postoji individualno i opšte. Ono što je opšte određeno je u prvom redu socijalnom sredinom, koja utiče na strukturu i dinamiku karaktera.

Kuća je prvi faktor u stvaranju karaktera, jer vaspitanje počinje u njoj. „Dete je otac čoveku“, veli jedna mudra engleska izreka. Prva moralna uputstva i prvi savet uopšte idu od kuće, i to prvenstveno od majke.

Uticaj škole nije ni mali ni kratak, razume se ako se produži na visokim školama, odnosno fakultetima. Taj uticaj je veliki jer se ispoljava u onom dobu čoveka kad je on najpogodniji za vaspitanje. Tako stečene navike i znanja veoma se teško docnije, u zreloom dobu, napuštaju i menjaju. Tačan početak časa, sa davanjem tema ili zadataka za taj čas, stalna kontrola nad radom, davanje zadataka koji zahtevaju ne samo samostalnost već i postojanost, upornost, pravilnu ocenu znanja, pravičan i dosledan sistem podsticanja, individualno prilaženje slušaocima imaju ogroman značaj za vaspitanje karaktera.

Veliki uticaj na obrazovanje karaktera može imati čitanje literature o ljudima koji se odlikuju jakim karakterom. Tu dolaze razne biografije velikih ljudi: naučnika, književnika, vojskovođa i revolucionara, a takođe i dobra umetnička literatura.

Poseban uticaj na formiranje karaktera imaju Savez komunista i ostale društveno-političke organizacije. To najbolje pokazuju svi oni pali komunisti, često umoreni najgroznijom smrću, koji su do kraja ostali verni svojoj borbi. Taj uticaj se nije ogledao samo kod pojedinaca ili članstva, već kod cele nacije. Da je to tačno najbolje po-

⁷⁴) Marks i Engels: „Dela“, tom IV, str. 426. (na ruskom).

kazuje čvrstina našeg naroda u NOR-u ili u borbi protiv Informbiroa i u sličnim situacijama.

Kako je naša Partija umela spasavati i čeličiti slabe neka posluži ovaj nadohvat uzeti primer: negde u proleće 1942. godine šest članova Partije nije smelo da izvrši zadatak u Bileći. Čak su i pobegli. Partizanski sud ih je osudio na smrt uslovno i izbacio iz partizanskih redova. Zatim im je bilo naređeno da se vrate u Bileću i izvrše zadatak. I izvršili su ga uspešno. Primljeni su natrag u partizane, a rečeno im je da će od njihovog držanja zavisići povratak u Partiju.

Karakter se snaži i učvršćuje u plemenitim navikama. Neka se čovek samo navikne na uredan i umeren život, i on više neće lako dozvoliti sebi da bude aljkav i raskalašan. Zato se i kaže da je „navika druga priroda“. S druge strane opet, treba znati da je karakter najslabiji tamo gde je već jednom popustio i da treba dosta vremena da se ponovo učvrsti.

Navike, dakle, imaju veliki uticaj na formiranje karaktera. I zato je rečeno: „Posejte postupak — požnjećete naviku, posejte naviku — požnjećete karakter, posejte karakter — požnjećete sudbinu“. A to potvrđuje i ova avijatičarska izreka: „Rđavo namešten krevet sluti pad aviona“, što znači — ako je pilot neuredan u svom stanu, on će tako biti neuredan i nepažljiv i u avionu, pa će dovesti do propasti i avion i sebe.

Karakter se obrazuje kako u najodgovornijim i najtežim trenucima života, tako i u svakodnevnoj, „običnoj“ delatnosti. Ako zdrav čovek „nije u stanju, kada se probudi da brzo ustane iz postelje, to je već izvestan znak slabosti karaktera“. Stoga je veoma važno privikavati ljude na strog dnevni režim, na stalno radno mesto, na stalno ispunjavanje higijenskih pravila.

Bavljenje fiskulturom ne samo što razvija zdravlje, fizičku snagu i spretnost, već pri pravilnom korišćenju pozitivno utiče i na čvrstinu karaktera stvarajući izdržljivije, smelije, hrabrije ljude.

No, osnovni put za obrazovanje karaktera jeste put rada: proizvodnog, društvenog, nastavnog. Jake karaktere

poseduju ljudi koji su preda se stavili velike zadatke, koji uspevaju da ih reše, savlađuju sve ono što stoji na putu ka dostizanju tih ciljeva, koji su ostvarili u svome radu u velikoj meri planiranje i sistematsku kontrolu nad vršenjem onoga što je zamišljeno. Ušinski ima stoput pravo kad kaže: „Tražiti rad, a bežati od teškoća rada, nemoguće je.“

Svi čestiti ljudi vole rad i ne prisvajaju ništa što svojim radom ne zaslužuju. „Živeti ne znači disati, nego raditi.“ (Žan Žak Ruso).

Rad je vrlina a nerad zlo. Nerad ili lenjost navodi čoveka na rđava dela i upropašćuje ljude ne samo materijalno, nego i moralno. Najviše je zala u svetu zbog nerada. On ubija i telo i dušu, i stalan je izvor grešaka. Nema ničeg što ne propada usled nerada: voda koja ne teče zagadi se, gvožđe rđa, zemlja se pokriva trnjem i korovom.

Kod lenjivca volja je potčinjena strastima i preopterećena rđavim navikama. On nema razvijeno osećanje ponosa i slobode, živi nižim životom. On se može poznati po tome što živi u laži. Po nagonu samoodržanja oseća svoju malu vrednost, pa da bi se održao i donekle izbegao prezir okoline, on se večitopravdava sa stotinu neumesnih razloga, izmišlja ih i tako laže. To je prva mana svakog lenjivca.

Druga njegova mana je strahovita zavist i mržnja prema onima koji su bolji od njega. Nesposoban da sam stekne i zadobije ono što želi, ogorčen je i nezadovoljan, neprestano se vajka i tuži na ljude i sudbinu koja je drugome dala mnogo, a njemu ništa, pa stoga zavidi i mrzi.

Kao socijalno biće, lenjivac je vrlo nepouzdan i u stanju je da svojim površnim radom prouzrokuje vrlo velike nezgode i neprijatnosti svojoj okolini. Mnoge nesreće i katastrofe često su posledica površnog i nesavesnog rada lenjivca.

Lenjost je inače veliko društveno zlo. Ona stvara čitav niz parazita koji su veliki teret za društvo. Skitnice, večiti „bolesnici“, prosjaci, rđavi radnici, kriminalci — sve su to, u većini slučajeva, produkti lenosti.

Ali treba imati uvek na umu da ne postoji takav karakter koji se ne bi mogao prevaspitati, iako je u nizu slučajeva put prevaspitanja težak i zahteva veoma jaku volju od strane vaspitača. To je dokazala celokupna istorija naše Partije, naročito u oslobodilačkom ratu i socijalističkoj izgradnji.

PRIMERI

DOGODILO SE NA MARENGU

U bici kod Marenga (1800), na čelu jurišne konjičke kolone, ugleda general Besijer pred kolonom kako jedan austrijski vojnik leži na zemlji. Besijer zapovedi: „Razdvojte se, prijatelji, i poštedite ovog nesrećnog vojnika.“ Reč ode od usta do usta, od reda do reda, i juriš se izvrši s obe strane od vojnika, i ne pregazi ga.

VELIKODUŠNOST SRPSKOG VOJNIKA

Vojvoda Stepa, komandant 2. armije, uputi se jednog dana prema položajima svoje armije i još izdaleka ugleda dvojicu vojnika, — srpskog, i zarobljenog bugarskog na konju.

Kad su obojica stigli pred njega, srpski vojnik stade i napisno ga pozdravi.

— Pa zar ti vodiš konja, a zarobljenik jaše — reče Stepa.

— Ama, znaš, prvo sam ja jahao, a on mi konja vodio. Usput videh da se jedva vuče, ranjen je. Dođe mi ga žao, te tako sjašem i dam njemu da pojaše, ne bi li se malo odmorio i potkrepio.

Vojvodi zasvetleše oči čudnim sjajem, odmahnu rukom i reče:

— Hajde, prolazite!

I dubok pogled ispod visokog čela starog ratnika pođe nekuda u daljinu prema planinama, gde se vode ogorčene borbe na život i smrt.

IVAN RIBAR

Kada je doktor Ivan Ribar stigao iz Slovenije u Jajce na zasedanje AVNOJ-a, on nije znao za pogibiju svoja dva sina. Tek tada mu je drug Tito saopštio da je Lola poginuo. Stari Ribar nije ni suzu pustio, samo je upitao da li je ovu tužnu vest čuo i njegov mladi sin, Jurica. Titu je odmah bilo jasno da otac ne zna za pogibiju i mlađeg sina. Tito je, ipak, prikupio snagu, i onda mu tihim glasom rekao: „I Jurica je poginuo, u borbi s četnicima u Crnoj Gori, prije mjesec dana...“

Drug Ivan Ribar je jedno vreme ćutao, a onda je zagrlio druga Tita i rekao: „Teška je ova naša borba.“

Drug Ivan Ribar je nastavio borbu do kraja rata, a i danas se kao narodni poslanik bori za izgradnju socijalističkog društva.

ZA TITA NE POSTOJI KULT LIČNOSTI

Tito je 1944. god. išao u Moskvu i tada je prvi put razgovarao sa Staljinom. U toku razgovora on je dosledno stojao na liniji naše Partije, pa se uvek suprotstavljao pogrešnim Staljinovim pogledima. Za Staljina i prisutne bilo je prosto neshvatljivo da se neko sme suprotstavljati „velikom“ Staljinu. Tako nešto nisu smeli sebi dopustiti čak ni članovi Politbiroa CK SKP (b).

Tako, na primer, kad je Staljin rekao Titu:

„Valter, pazite, buržoazija je vrlo jaka u Srbiji!“ Tito mu je odgovorio: „Druže Staljine, ne slažem se s Vašim gledištem. Buržoazija je u Srbiji vrlo slaba.“

Na ovaj odgovor Staljin se mrštio, dok su se Molotov, Ždanov, Maljenkov i Berija zgranjavali.

Tako isto je Tito bio čvrst kad mu je Staljin savetovao da vrati u Jugoslaviju kralja Petra II, kao i pri nekim drugim „savetima“ i „konstatacijama“.

GLAVA XIII

ČAST I DOSTOJANSTVO

Čast je poezija dužnosti.

ALFRED DE VINJI

Čast i dostojanstvo su ona unutrašnja osećanja čoveka koja ga pokreću da čini samo ono što je časno, pošteno, pravedno i istinito, a da izbegava i prezire sve što je nepošteno, nisko i lažno.

Čast je moralna zapovest koja nas goni da dostojanstvo čoveka u samom sebi očuvamo nepovređeno, čisto i neokaljano svagda i u svakoj prilici.

Pitanje časti i dostojanstva neodvojivo je vezano za poštenje, istinoljubivost, hrabrost, žrtvovanje za zajednicu, za strogo pridržavanje zadane reči, ispunjavanje primljenih obaveza. Ono sadrži u sebi prezir prema porocima, podlosti i licemerstvu, laži i podmićivanju, ulizivanju, krađi i nemoralu, pijančenju i rasipništvu i svim drugim porocima, kao i svakovrsnoj nepravdi.

Čašću se zove takođe ono priznanje i poštovanje koje ukazuju čoveku njegovi drugovi i sugrađani.

Dostojanstvo i čast zasnivaju se na savesti čoveka o njegovoj društvenoj ulozi, na svesti o onome što je on uradio i radi za dobro svog naroda i društva u celini. Što su veće i uzvišenije dužnosti koje čovek ispunjava, utoliko je veća čast koja mu se odaje; ukoliko je nese-

bičniji i revnosniji u vršenju dužnosti, utoliko više odskaje njegova vrednost, njegova lična čast i dostojanstvo.

Častan i dostojanstven čovek je suviše ponosan da bi prevarom došao do kakve lične koristi; on neće da povredi ne samo svojinu drugog čoveka, nego ni njegovo ljudsko dostojanstvo. Časnost se, dakle, sastoji kako u poštovanju tuđe imovine, tako i respektovanju tuđe časti, reputacije, građanskog i socijalnog položaja.

Poznato je da se strogo kažnjava svaki fizički napad, ali napad na čast, koju kulturni svet smatra kao osnovu ličnosti, mnogo je teži. Šekspir u „Otelu“ zato veli: „Dobro je ime za čoveka pravi nakit njegove duše. Ko mi ukrade kesu, učinio je ništavilo. Ako mi ubije dobro ime, on mi pljačka ono što njega ne može obogatiti, a mene čini ubogim.“

Međutim, to ne znači da treba isključiti svako kritikovanje. Baš naprotiv, sama pravda nalaže da se dobro pohvali, a zlo žigoše. Ali, sve to treba činiti bez sitničarstva malih duša, kojima ništa ne imponuje osim uspešnog poroka; koji ne miruju dogod ne bace u prašinu sve što je lepo, uzvišeno i plemenito.

U prirodi je čoveka da nastoji da njegova vrednost bude priznata, a ovo nastojanje naziva se osećanjem časti. Pored ostalog, ono čini čoveka čovekom, za razliku od drugih živih bića. Pojedinaac koji nema osećanja časti izgubljen je, a narod koji nema osećanja časti i rodoljublja, blizu je propasti.

Kad je čovek bez osećanja časti, on je sposoban za sve niske poslove, i zato je opasan za društvo. Čoveku je priroda dala uspravan stav i pravi čovek treba da izgleda prav kao bor. Pa kao što se bor ne savija ni na najjačem vetru, tako se ni valjan i čestiti čovek ne sagiba ni pred kim jer „čovek, to zvuči gordo“ kaže Maksim Gorki. Ovakvo osećanje časti i dostojanstva naš narod je vrlo lepo izrazio u odgovoru jednog čobanina kraljevskom sinu, tj. u odgovoru Muse Arbanasa Marku Kraljeviću, kad je ovaj osorno tražio da mu se Musa ukloni s puta i pokloni:

*Bre ne luduj, Kraljeviću Marko!
 A ja ti se ukloniti neću
 Ako t' i jest rodila kraljica,
 Na čardaku na meku dušeku,
 U čistu te svilu zavijala,
 A zlaćanom žicom povijala,
 Othranila medom i šećerom;
 A mene je ljuta Arnautka,
 Kod ovaca na ploči studenoj,
 U crnu me struku zavijala,
 A kupinom lozom povijala,
 Othranila skrobom ovsenijem,
 I još me je često zaklinjala,
 Da se nikom ne uklonim s puta.*

Kao što pojedinci imaju svoju čast, tako isto i narodi, odnosno države. I kao što je svaki pojedinac dužan da čuva svoju čast i svoje dostojanstvo, tako je i država dužna da čuva svoje dostojanstvo u odnosu prema drugim državama. Za odbranu narodne i državne časti pozvana je i oružana sila.

Vojnička i uopšte profesionalna čast proizilazi iz lične časti. Vojnička čast, pojedinačna ili kolektivna, to je najviši dokaz vojničke moralne vrednosti jednog vojnika ili jedne jedinice. Odanost svome narodu, vernost svečanoj obavezi i zastavi, hrabrost i disciplina — to su glavni i naročiti elementi vojničke časti.

Svaki vojnik mora da čuva više čast no glavu, ne samo sebe radi nego i radi ostalih svojih drugova i starešina, radi svoje jedinice i cele armije.

Okolina mnogo strožije gleda na loše postupke vojnog lica nego civilnog. Kad civilno lice napravi neki izgređ to nikad ne bode toliko oči kao kad to učini čovek u uniformi, a pogotovu oficir. Ljudi će uvek pogrešku jednog vojnika lako pripisati celoj armiji. To nije nedobro namernost, već navika da se od svog vojnika čovek može nadati samo lepom.

Vojno lice ne sme nikoga da vređa, ali isto tako ono ne sme da trpi uvrede. Ako oseti da može biti vređan mora nastojati da izbegne takvu priliku. Ali, ako nije u mogućnosti da to učini na način koji ga neće uniziti, onda mora dostojno da brani svoju čast.

Jasno je da vojno lice mora voditi računa o tome da i svaki drugi čovek ima čast i dostojanstvo koje ceni, pa se ne sme razmetati svojom čašću na račun časti drugih. Precenjivanjem samoga sebe razvija se nezdravo častoljublje koje prelazi u uobraženost i naduvenost.

Zdravo častoljublje, ili bolje rečeno težnja vojnika da mu društvo prizna učinjeno delo, veliki je pokretač na trud i zalaganje da se dužnost revnosno vrši. Vojnik bez častoljublja, tj. onaj koga ništa ne oduševljava, kome je svejedno — uspeh ili neuspeh, pohvala ili pokuda, jedva radi i onoliko koliko mora, a armija, sastavljena od takvih vojnika, bila bi nepouzdana.

Prirodno je da svaki oficir teži da postigne što viši čin i položaj u vojsci, ali da bi ta njegova težnja bila opravdana, on se mora prvo postarati da raspoláže odgovarajućom spremom i sposobnošću.

Svaki vojnik, a naročito oficir, treba da ima ambicije, jer bez nje ne može mnogo postići ni u miru ni u ratu; ali ona mora da bude zdrava i časna, jer slavloljublje ne sme da bude samo sebi cilj.

Slavni srpski vojvoda Mišić je govorio:

Od čoveka bez ambicije ne može se mnogo očekivati. Ja sam oduvek bio ambiciozan i toj ambicioznosti imam da zahvalim što sam se u životu tako striktno držao principa: ništa nisi učinio dokle god imaš šta da uradiš. No rado priznajem da sam pravu varnicu vojničke ratne ambicije osetio tek po prijemu armije meseca novembra 1914. godine.⁷⁵⁾

Vojnik i oficir je čedo svoje armije, pa zato i častoljublje ne sme biti protivno njenim interesima, jer su ovi uvek važniji od lične ambicije. Biti častoljubiv samo zbog sebe, to je sebičnost koja kvari jedinstvo, drugarstvo i vojnički duh.

Vojnik, a naročito oficir, kome čast i „obraz“ nisu preči od svega, ne može savesno izvršiti svoju dužnost prema narodu i otadžbini. Bez „obraza“ nema požrtvovanja, bez požrtvovanja nema hrabrosti, a bez hrabrosti ne-

⁷⁵⁾ „Ratnik“, str. 20, br. VII-1922.

ma pobjede. Čast jednog vojnika sastoji se u savesnom vršenju dužnosti u svakoj situaciji i bez obzira na to da li je situacija teška ili laka, bez obzira na visinu čina i položaja i da li je dužnost svakodnevna ili izvanredna.

Pojam i osećanje časti i zdravo častoljublje u armiji treba razvijati i jačati do najvećeg stepena, a to ne predstavlja naročitu teškoću jer su ova osećanja razvijena kod naših naroda. Takvo vaspitanje treba u trupi potencirati i uzdići tako, da svaki oficir za svoje vojnike, može kazati kao Skobeljev: „Ne boje se smrti, koliko sramote“.

Dostojanstvo i čast se razvijaju kad se dobra, plemena i herojska dela ističu i hvale, a poroci, nečovečnost i kukavičluk kude i kažnjavaju; kad se pošteni, pouzdani i sposobni cene i nagrađuju, a beskarakterni, nedostojni i štetni progone.

Ne smeju se ponižavanjem ubijati kod vojnika ponos i dostojanstvo, jer ko je navikao na dobar ugled u miru, taj će i u ratu težiti da čini herojska dela. „Robovi su uvek bili najgori ratnici.“ Dakle, kako se s vojnicima bude postupalo, takav će im biti duh, ponos i dostojanstvo.

PRIMERI

VUK MANDUŠIĆ

Kada je Vuk Mandušić bio zarobljen sa dva sinčića, ponudili su mu Turci da prizna harač ako hoće da mu poštede život, a ako ne pristane onda će mu prvo, na njegove oči, poseći oba sina, a zatim njega. Po naređenju vezira Čuprilića dželatli su nadneli oštre handžare iznad Vukove dece. Kad su deca pogledala u oca, on im je rekao: „Samo hrabro, djeco! Sve što sine, brzo mine, pa će i ovo minuti, a harač i crn obraz ne bi nikad ni dovijek“.

BOŠKO JUGOVIĆ

Kneginja Milica, sestra braće Jugovića, dobila je dozvolu od kneza Lazara da „rad zakletve“ zadrži bar jednog brata da ne ide na Kosovo. Kad je to saopštila naj-

mlađem bratu Bošku, alaj-barjaktaru, on joj je ovako odgovorio:

*Idi, sestro, na bijelu kulu;
A ja ti se ne bih povratio,
Ni iz ruke krstaš barjak dao,
Da mi care pokloni Kruševac.
Da mi reče družina ostala:
Gle strašljivca Boška Jugovića,
On ne smjede poći na Kosovo...*

NAŠE MAJKE

U Crnoj Gori majka je često ispraćala sina u vojsku govoreći mu: „Ne vraćaj mi se bez svijetla obraza“, ili: „Nemoj ti biti plašljiv da ti se rugaju ljudi, a za pogibiju — kako bude suđeno.“

Oktobra 1943. na prvom sastanku poslanika slovenačkog naroda, na kome je trebalo da se oceni dosadašnji rad Osvobodilne fronte, između mnogih govorila je Marija Ivančić. Muža je izgubila u prvom, a četiri sina su joj fašisti ubili u drugom svetskom ratu. „Izdržala sam to“ — govorila je ona — „jer sam znala da sam svoju decu darovala domovini! Govorim svetu i svem narodu da za slobodu svoje domovine nije velika nikakva žrtva... Sinovi moji i kćeri moje, pođite veselo na poziv naše domovine...“

ZA OBRAZ BEOGRADA I ČAST OTADŽBINE

Kad su oktobra meseca 1915. jake austro-nemačke snage prešle Savu i utvrdile se na njenoj desnoj obali, i kad se saznalo za mučki napad Bugara, malobrojne desetkovane snage Odbrane Beograda nisu mogle da produže borbu za pobedu, već za časnu smrt i obraz svog ponosnog grada.

Ostacima 10. puka i delovima Sremskog dobrovoljačkog odreda, 6. oktobra posle podne, major Dragutin Gavrilović izdao je zapovest u kojoj je, između ostalog, stajalo:

... Obraz Beograda, naše prestonice, ima da bude svetao. Vojnici, junaci, — Vrhovna komanda izbrisala je naš puk iz brojnog

stanja... Naš puk je žrtvovan za čast otadžbine i Beograda... Vi nemate da se brinete za svoje živote koji više ne postoje... Zato napred, u slavu!⁷⁰⁾

Pustoš je već uveliko vladala odasvud kad je neprijatelj zakoračio na tle Beograda, ali ga je još uvek, iza svakog ugla, u svakoj ulici, čekao otpor. Moral branilaca bio je zaista besprimeran. Beograd je pao tek onda kada je njegova odbrana bila izbrisana iz spiska živih. Njihova slava, slava i čast Beograda i Srbije, ostala je zato neumrla i neokaljana.

MILAN SPASIĆ I SERGIJE MAŠERA

Kada su vlada, kralj i Generalštab, posle sramne izdaje 17. aprila 1941. god., bežali iz zemlje naredivši da se plovne jedinice ratne mornarice predadu u ruke fašistima, dva mlada oficira — Spasić i Mašera — minirali su municijske komore svoga razarača „Zagreb“, popeli se na komandni most i rukom na pozdrav, u stavu mirno, sačekali eksploziju.

Ova časna smrt dostojna je slave i časti branilaca našeg mora. Ona je bila dokaz vladajućoj kliku da je narod hteo da brani rođenu zemlju, a da su je oni izdali i obeščastili. Ova smrt je nagovestila okupatoru da naši narodi drže visoko barjak nacionalne časti i da ga u ovoj zemlji čeka borba, borba do potpunog uništenja.

PROGLAS CK KPJ 1941.

Za odbranu nacionalne časti naši narodi su povelili neravnopravnu četvorogodišnju borbu. U Proglasu CK KPJ od 12. jula 1941. god. koji je pozivao na ustanak, između ostalog piše:

Komunisti, na vama leži težak, ali častan zadatak organizacije izvođenja teške borbe sa krvoločnim fašističkim zločincima... Naš je zadatak da na ovome našem frontu, u našoj zemlji stvo-

⁷⁰⁾ B. Nušić: „Retorika“, str. 469, Beograd 1934.

rimo za fašističke osvajače propast, a ne bazu za snabdevanje fašističkih hordi na severu. Budimo hrabri, budimo uporni, budimo brzi u svojim akcijama, jer tu je u pitanju čast naše Komunističke partije kao najborbenijeg odreda radničke klase, tu je u pitanju čast našeg naroda.⁷⁾

SMRT MLADENA STOJANOVIĆA

Početkom 1942. god. formiran je Operativni štab za Bosansku krajinu u Bočcu blizu Banje Luke. Komandant je bio Kosta Nađ, komesar Osman Karabegović, a načelnik Mladen Stojanović. U to vreme bilo je u ovom kraju četničkih elemenata koji su hteli da likvidiraju partizanski pokret. U aprilu su bili veoma aktivni. Počeli su sa ubistvima. Jedna od žrtava bio je i Mladen Stojanović. Njega su četnici zarobili i prisiljavali da potpiše da se solidariše sa četničkom politikom. Mladen Stojanović bio je neobično popularna ličnost i poznat lekar u ovom kraju još u bivšoj Jugoslaviji, pa im je bio neophodan. On je ovaj zahtev sa prezrenjem odbio, iako bi tako sačuvao život. Na streljanju se veoma hrabro i dostojanstveno držao. Pevao je pesmu „Crven je Istok i Zapad“.

⁷⁾ J. B. Tito: „Stvaranje i razvoj JA“, str. 14.

GLAVA XIV

ISTINITOST

Laž se stidi sama sebe.

Narodna poslovice

Čovek izražava svoje misli govorom, pisanjem, slikanjem, muzikom, itd. i pri tome uvek treba da izražava istinu. To je najosnovnija dužnost svakog čoveka. Ako se jedno misli a drugo govori, ili jedno govori a drugo radi, onda se greši o istinu i iskrenost.

Istina je kopča koja vezuje ljude. Istinitost u rečima i delima jeste dužnost i obaveza prema sredini u kojoj se živi. Samo onda se ne vređa ni svoje ni tuđe dostojanstvo, kada su mišljenja o sebi i drugima potpuno ispravna.

Istinitost je poštenje duše. Tražiti istinu, reći je kad treba i gde treba, najlepša je odlika čoveka. Za one, koji su navikli da žive sa istinom, može se reći da su savest ljudskog roda. Pravi poštovalac istine ne dozvoljava sebi pritorstvo, isto onako kao što ne dozvoljava ni krađu. Čuveni vojskovođa stare Grčke, Epaminonda, bio je „takav poštovalac istine, da ni u šali nije lagao“ — kaže Korne-lije Nepot.

Neiskren čovek nije pouzdan član društva. On jedno misli i oseća, a drugo govori i radi. On krije istinu, ili je izopačava; laže i kleveće; ogovara i grdi; podao je, sebičan je, a to je sve protivno moralu ljudskog društva.

Iskren i moralan čovek pokazuje svuda ljubav prema istini. On se uvek trudi da sazna pravu istinu. Zato tačno posmatra i proučava ljude i stvari, a razmišljajući o uzrocima društvenih i prirodnih pojava i upoređujući ih do-

lazi do zaključaka. Čovek koji ne istražuje istinu na taj način ma iz kojih razloga, mora da usvaja mišljenje onih koji su autoriteti za pojedine vrste naučnog znanja, ili, pak, da pođe za onima koji šire zablude i praznoverice. Šta je bolje — svima je jasno.

Istina je osnova svake moralnosti. Gde nema istine, ne može biti ni morala. Zato svaki vojnik, a naročito oficir, treba da bude iskren i da govori istinu u svakoj prilici, a ovo se postiže vaspitanjem. „Istina je tajna ljudskog života“ kaže Česterfield.

Sa istinom treba početi od samog sebe i pri tom biti vrlo strog. Najpre treba dobro upoznati svoje sposobnosti i nedostatke, jer samo se tada čovek može izdići do te mere da kod uspeha ne pripíše sebi više no što mu pripada, a pri neuspehu da ne beži od krivice. Što god se desi slučajno ne treba pripisivati sebi u zaslugu, ali ne treba ni optuživati sebe onda kada su okolnosti osujetile dobru nameru. Ali ko se pogrešno odluči, ko se zatrči u poslu i postupi nerazumno, mora se pomiriti za posledicama i priznati krivicu.

Reči i dela čoveka koji uvek drži pred sobom ogleдалo stroge samokritike nosiće stalno pečat istine, koji će strogo primenjivati na sebi, a samim tim i prema drugima.

Oficir sa ovakvim osobinama ispuniće sve što obeća, a njegovo delo biće saglasno sa mislima i rečima.

Nisko je i podlo svoju grešku stavljati na teret drugome, a naročito svome potčinjenom.

Treba se plašiti krivice, a ne kazne koju ona izaziva. Zlo nije u krivici, naročito ako se prizna i ne ponavlja, a nije ni u kazni, već u želji da se krivica prikrije.

U službenoj prepisci naročito starešina mora da bude iskren i objektivan. Svaki izveštaj, a naročito za vreme rata, mora biti istinit, pa ma kako bio nepovoljan. Nedostojno je neuspeh pravdati lažnim izveštajima, kao što je nedostojno lažnim podacima veličati zasluge svoje i svoje jedinice. Tendenciozno neistiniti izveštaji u ratu graniče se sa izdajstvom, jer viši komandanti donose svoje odluke na osnovu dobijenih izveštaja, pa ako su ovi ne-

istiniti odluka će biti pogrešna, a ovo će jedinica platiti velikim gubicima i neuspehom.

Dati starešini lažne podatke onda kada on dolazi da proveri, na primer, bojevo stanje jedinice, ili kada vrši pregled nastave, sakriti od njega ono u čemu se izostalo ili ono što je propušteno to znači svesno težiti da se starešina prevari. Međutim, svaki oficir, vršeći pošteno svoju službu, treba da svojim starešinama bez ikakvog ustručavanja, potpuno i do najsitnijih detalja, pokaže jedinicu kojom komanduje, ukazujući sam na ono što je trebalo postići, a nije postignuto. Samo tada je on pošten i pravi saradnik pretpostavljenog.

A kako taktičan pretpostavljeni komandant razvija uzajamno poverenje u miru, može poslužiti primer jednog našeg komandanta, koji je oficirima, prilikom dolaska radi pregleda njihove jedinice, rekao, da nije došao da vidi da li oni rđavo rade. Ne! Njegov je zadatak uzvišeniji. On je došao da vidi da li dobro rade, pa zato moli, da mu se pokažu onakvi kakvi su. I ako pri pregledu naiđe na kakve nepravilnosti i učini primedbe, da ih ne uzimaju za zamerke, nego za savet starijeg druga, koji ima u njih puno poverenje i koji zna da nisu u stanju da ne vrše svoju dužnost revnosno i sa onakvom ljubavlju kakvom su nadahnuti prema svojoj otadžbini.

I doista, kad se uzme da cela Armija, počev od maršala pa do običnog vojnika, ima jednu zajedničku dužnost, bolje se ne može okarakterisati uzajamni odnos i poverenje između pretpostavljenih i potčinjenih, nego što je izraženo u gornjem primeru.

LAŽ I NEISKRENOST

Laž je jedna od najgorih ljudskih mana. To su najgori i najmrskiji ljudi u svakom društvu. Njih svako prezire i izbegava i niko im ništa ne veruje. Oni su izgubili ono što je svakom čoveku najdragocenije — poverenje okoline.

Svaka laž je neprirodna, pošto govor treba da je odeća naših misli, i uvredljiva, jer pokazuje potcenjivanje. Ona unosi među ljude nepoverenje i razočaranje; uvek je izvor

novim lažima. Isto tako čovek treba da izbegava i svaku laž u mimici, pokretima, u ponašanju i vladanju, tzv. afektiranje. Posledica svega toga je: dvosmislenost, pritvorstvo, laskanje ili jezuitska rezervisanost. Herbert veli: „Možeš obući laž kako god hoćeš lepo, ona će uvek ostati laž“.

Ko je sklon laži vrlo lako se upušta i u spletke, zavađa ljude, pa i svoje srodnike i prijatelje. Stoga se takav čovek ne trpi u društvu solidnih ljudi.

Svaki čovek je dužan da teži istini, ali to nikako ne znači da nema trenutaka u životu kad bi njeno iznošenje bilo štetno, pa čak i zabranjeno. Zar bi bilo korisno i humano reći, na primer, neizlečivom bolesniku da će umreti, ili dozvoliti da se pred neprijateljem kaže istina?

Ima ljudi koji podvalu smatraju kao alfu i omegu životne mudrosti. To su ljudi koji stvaraju atmosferu nepoverenja, a to je najgora bolest koja može da snađe jednu društvenu sredinu. Društvo u kome živi kult laži kao „taktičko sredstvo za uspeh“, izgubilo je svaku osnovicu zdravog razvoja, a to je, kao pravilo, društvo koje propada — koje silazi sa istorijske pozornice.

Ima i ljudi koji naivno lažu samo zato što imaju bujnu maštu i naviku da stvari preuveličavaju. I takva laž je štetna, ali se da brzo izlečiti jer se tu ne radi o nepoštenim i iskvarenim ljudima.

Plemenit i čestiti čovek najveći je ljubitelj istine i neprijatelj laži. Za njega je istina kruna ljudskog karaktera. Neistinom se ne treba služiti ni u šali, jer laž, kao i drugi porok, može da pređe u naviku.

Neiskrenost, kao i laž, javlja se u raznim oblicima. Tu spada ono — „praviti se nevešt“ u času kada treba protivno postupiti; zatim ono prividno „slaganje“ sa nečijim mišljenjem; pa izbegavanje pravog odgovora; vešta obećanja, koja se posle svedu na „pogrešna razumevanja“ (a da u stvari nije „ništa ni obećano“), „čutanje“ kad dužnost nalaže da se istina glasno izgovori, i najzad onaj poznati „zakon“: biti svakome dobar na reči, a nikome na delu.

No i pored svega takvi ljudi, ranije ili docnije, ipak završavaju kao društvu dobro poznate varalice.

GLAVA XV

SKROMNOST

*Ja sam se uvek smatrao i smatraću
se samo vjernim službenikom svoga
naroda.*

TITO

Skromnost je umerenost u prohtevima, nezanošenje uspesima i neisticanje sebe i svojih zasluga. Ona se ispoljava u opštem ponašanju jednog čoveka, u pokretima, izrazu lica, tonu glasa, izboru reči pri govoru, u jelu i piću, u odevanju itd.

Skromnost je najlepší ukras i duše i tela. Ako potiče sama od sebe, ili — kako to naš narod kaže — iz dna duše. Ali ona može biti i pritvorna, izveštačena. Koliko je prava skromnost lepa osobina, toliko je izveštačena i pritvorna prava rugoba.

Samohvalisanje je vrlo ružna slabost i mana svakog čoveka. Ništa nije tako odvratno kao kad čovek sam sebe hvali, niti je išta tako dosadno kao slušati kad čovek govori o sebi, o svojoj vrednosti i svojim zaslugama, a naročito kada u tome ima neistine. Zato se kaže: „Ko se hvali sam se kvari“.

Skroman oficir se nikada ne hvali i ne razmeće svojim delima i zaslugama, no prepušta da ga drugi hvale. On za svoje zasluge ne traži nagrade i odlikovanja, a kada mu se dodele, on se ni time ne hvali i ne razmeće.

U zreloom čoveku, iskusnom oficiru, očeličenom vođi, pa čak i pobedama ovenčanim vojskovođama, skromnost će biti velika vrлина i najlepši ukras. Ona je stalni pratilac dobrih dela, postignutih uspeha, istinske veličine. Gde nje nema, ni uzorno delo nije savršeno, a izvršiocu nedostaje uzvišeno dostojanstvo. Naduvenost zauzima njeno mesto, zatvara srce toga čoveka, skida s njega plemenitu čovečnost i oduzima mu čak i pravu radost u životu. Bolesno častoljublje, preterana čežnja za položajima i odlikovanjima, za priznanjem i poštovanjem, obuzima ga svega. On zamišlja sebe boljim od okoline, misli da treba da se nad njom uzvisi, smatra kao opravdano da traži od nje odavanje počte kao kakve dužne poreze, a da on njoj može po volji ukazivati ili ne ukazivati naklonost. Zamišlja da se jedni za njegovu naklonost otimaju, a drugi od nemilosti plaše. No, kako se često u tome prevari, takav čovek se tada smatra uvređenim, mrzi one koji mu se ne klanjaju i lako vređa one koji sa njim moraju da opšte. Najzad, ostaje okružen samo onima koji ga se boje, kojima je potreban i koji ga iskorišćavaju. I tako se nađe nemio i usamljen na vrhuncu svoje uobražene slave.

Sasvim druge plodove nosi prava, plemenita skromnost. Skroman čovek ima dosta prilike da svoju sopstvenu moć izmeri prema zadacima koji su mu dati. I tada mu je jasno koliko obazrivosti mora da ima, kako je nepravo osuđivati druge za svaku reč, svaki posao i svaku nameru.

Sagledavši ovo, skroman čovek će uvek odati potpuno poštovanje tuđim vrlinama.

Skroman čovek smatra da je počastima drugih samo uvažen, a ne da je bolji od njih. On oseća kako ga poštovanje viših i nižih uzdiže i trudi se da ga zadobije, ali time neće biti bolji i vredniji nego što je u stvari. On će u svim prilikama biti sa malim zadovoljan, sa onim koliko misli da je zaslužio ili koliko mu se dodeli.

Čovek koji se odlikovao radom i stekao zasluge za svoj narod ima čim da se ponosi; ali on ipak treba da bude skroman, jer je takvim radom vršio samo svoju patriotsku dužnost. Ova skromnost nikada ne sme preći

u poniznost koja bi vredala njegovo dostojanstvo. S druge strane, lično dostojanstvo ne isključuje skromnost. Jer ako nas ono uči da se nikako ne ponižavamo i da sami sebe ne umanjujemo, skromnost nas sprečava da se precenjujemo.

Skroman čovek svestan je svoje vrednosti, ali uvek zna i u čemu je slab. On sebe ocenjuje savršenjući se sa onima koji su viši od njega, koji imaju više dara i osobina, i poznaje granice svoga znanja i slabe strane svoga karaktera. On, takođe, stalno misli šta bi mogao učiniti i postići kad bi se više naprezao ili kad bi bio hrabriji.

Baš kad skromnost i ne bi bila vrlina ona je dokaz dobrog ukusa. Samo neznalice i neinteligentni ljudi žmure pred svojim nedostacima, a hvale se vrlinama koje nemaju. U običnom životu kukavice se najviše prave odvažnim, oni uvek „sve mogu“ i „sve znaju“. Ali neki ljudi „sve smeju“ ne zato što se ničega ne boje, nego zato što se ničega ne stide. Hrabrost pravoga heroja je sramežljiva i „devičanski uzdržljiva“, a drskost bestidnih je uvek nabusita. Međutim, ljudi prosečne inteligencije su skloni da smatraju najdrskije ljude za najhrabrije.

Skromnost nam nalaže dvojake dužnosti: prvo, da ne ponižavamo druge prisvajajući za sebe neke osobine i neka prvenstva nad njima koje u stvari nemamo; a drugo, da ne precenjujemo svoje sopstvene vrednosti, jer „ko visoko leti, nisko pada“.

*

Skromnost kao etički odnos prema sebi i drugima, prema društvu, oduvek je cenjena kao osobina progresivnih ljudi. Ona je sadržana i u suštini proleterskog — komunističkog pokreta za oslobođenje čoveka i sastavni je deo socijalističkog humanizma.

Naša zemlja i Armija su socijalističke, a ogroman broj naših oficira i veliki broj boraca su članovi Saveza komunističkih, te je razvijanje istinske komunističke skromnosti u redovima naše Armije više nego neophodno.

U Armiji, kao i u fabrici, selu, školi, naselju, uspostavljeni su i stalno se razvijaju novi odnosi među ljudima, a u središtu te borbe za nove odnose nalaze se komunisti. U toj svakodnevnoj borbi oni su pozvani da služe snagom živog primera, da svojim radom i postupcima praktično pokazuju kako se treba odnositi prema borbi za opšti društveni napredak, i time ispoljavati jedan novi humanizam i nesebičnost. *Mi nismo, razumije se, samarićani — rekao je drug Tito — ali mi smo komunisti, a komunisti moraju u prvom redu biti humanisti. Oni moraju da shvate da su ljudi koji moraju biti u službi svom narodu.*

Zahtev za komunističkom skromnošću proizilazi iz društvene uloge komunista, iz činjenice da oni svesno prihvataju ulogu da budu u službi svome narodu na putu njegove borbe za bolji život.

O skromnosti komunista u listu „Komunist“ od 27. novembra 1958. godine, kaže se, između ostalog:

Onaj koga „nagrizе rđа birokratizma“ podleže neskromnosti, hoće veća prava, hoće privilegije, jer je i on sam sebi — u svojoj uobrazilji — nešto više, nešto „naročito“, neko ko zasluđuje to i to — mimo ostalih. Takvi ljudi politikantski i demagoški počinju da „plivaju niz struju“ i prestaju se osećati vojnicima revolucije — jer se, eto, živi „mirnodopskim“ životom, kada čovek treba, kako se to obično kaže, da „misli i na sebe“. To je vrsta demoralizacije i posustajanja. A šteta nije samo u tome što je to uslov da se izgubi jedan život, već i u tome što njegovo držanje ostavlja tragove u shvatanjima drugih ljudi i stvara presedane koji deluju negativno na okolinu. To je ono: „kada to može da čini komunist, zašto ne bih mogao i ja“... A za suprotstavljanje takvim tendencijama potrebna je lična snaga, obračun komunista sa prošlošću u samom sebi, svesno odupiranje takvim iskušenjima.

Takvo suprotstavljanje sopstvenim slabostima srećemo kod ogromne većine komunista... Članstvo u Savezu komunista ne donosi nikakve privilegije... koje su inače u jednoj birokratskoj praksi pravilo. Po Ustavu i drugim zakonima, građanima se ne priznaju nikakve privilegije ni po kakvom osnovu. Naprotiv, istaknut je princip: svakome prema radu.

PRIMERI

DŽORDŽ VAŠINGTON

Vašington je bio isto toliko skroman koliko i neustrašiv. Kad mu je ponuđena komanda nad celom vojskom on je skupštini odgovorio da ne oseća u sebi onoliko sposobnosti koliko treba da ima vrhovni komandant. Skupština nije primala ovo njegovo obrazloženje. Međutim, u ratu, kada se njegova otadžbina borila za oslobođenje od Engleske, Vašington je opravdao poverenje svoga naroda koji ga je iz zahvalnosti posle oslobođenja izabrao za predsednika.

MILOVAN MILOŠEVIĆ

Milovan Milošević, poznati junak iz Vasojevića, deleći megdan sa takođe čuvenim junakom Vukadinom Vujisićem iz Morače, rani ovog po ruci i kad vide da ga je onesposobio za dalju borbu odmah mu je zavio ruku, stavio mu nož za pojas, a pušku o rame, i rastao se s njim. Kada ga je knez Danilo upitao:

— A šta je to bilo s tobom s kim si dijelio megdan?
Milovan mu odgovori:

— Bogami, Gospodaru, sa jednim boljim od sebe.

— A ko je taj?

— Vukadin Vujisić, Gospodaru!

— Pa ko je koga posjekao?

— Ja njega.

— Pa kako on bolji?!

— Tako Gospodaru, donijela mu je to nesreća, a ja vjerujem da bi on sad sa onom ranjenom rukom posjekao obje moje.

Knez posla po Vukadina. Kad je ovaj došao, upita ga:

— Šta bi, Vukadine, da te posiječe Milovan?!

— Bogami, Gospodaru, i ova ruka da mi se povрати po dvadeset puta, svaki put bi mi je Milovan posjekao!

BORAC 4. CRNOGORSKE

Dogodilo se to prilikom prvog napada 4. brigade na Kupres (1942. god.). Jake snage neprijatelja odbile su brigadu. U koloni, zajedno sa ostalima, povlačio se i borac Nikola Vukoslavović. U jednom momentu upitao ga je komandant bataljona:

— Kako je, Nikola?

— Dobro je, družo komandante, samo sam nešto malo ranjen.

Komandant zastade i pogleda Nikolina leđa na kojima je zjapila velika rana.

— Pa što ne tražiš konja?

— Ama mogu ja i peške do previjališta. Povlačimo se, a rana nije baš velika — odgovori hrabri i skromni borac.

TITO

Dok je Gorkić bio sekretar CK KPJ, zbog njegove nesposobnosti i izdajničkog rada naša Partija nikako nije mogla da se organizaciono sredi i pristupi rešavanju veoma ozbiljnih i teških zadataka.

Posle uporne borbe drug Tito je uspeo da raskrinka Gorkića i CK. Kada mu je saopšteno da se postavlja za generalnog sekretara CK KPJ, Tito je rekao:

...Ja nisam imao ambicija da preuzmem rukovodstvo Partije i nikada na to nisam mislio. Ali želio sam da rukovodstvo bude jako, čvrsto i revolucionarno. Nisam mislio da budem vođa, ali sam želio da vođa bude jedan od onih ljudi koji mogu da rade, a da kolektiv bude čvrst. Za mene je primarno bilo da kolektiv bude čvrst, da rukovodstvo bude čvrsto: ne jedan čovek već čitav kolektiv... vidio sam tendenciju da KPJ bude raspuštena... Zbog toga sam prihvatio ponudu Dimitrova i rekao mu:

— *Opraćemo ljagu!*⁷⁸⁾

⁷⁸⁾ Dedijer: „Josip Broz Tito — Prilozi za biografiju“ — str. 24.

GLAVA XVI

TREZVENOST

Pijan — ni čovek ni junak.

Narodna poslovice

Danas se u svetu, pa i kod nas, piju mnogo alkoholna pića, iako je svima poznato da je alkohol otrov. Društvenost se danas svodi često na alkohol. Sastanci, svadbe, banketi, ručkovi, proslave — redovno su praćeni alkoholom. U životu ima stotinu prilika gde se „mora“ piti. U javnom lokalu obavezno se pije, u kućama nude piće, na putu „valja“ piti, kad se radi pije se, a kad se odmara još više.

Međutim, socijalističko društvo teži kulturi i progresu, boljem, dostojnijem i svetlijem životu, a jedna od velikih prepreka je svakako alkohol, odnosno njegove posledice.

Rašireno je čudno i posve pogrešno mišljenje da alkohol krepi, da je razbibriga, da zagrejava i daje stvaralačko nadašnuće. Međutim, činjenice govore suprotno.

Istina, alkohol daje iluziju radnicima da lakše rade, dok u stvari oni pod uticajem alkohola više troše svoje snage, a manje i mnogo slabije urade.

Isto tako je pogrešno mišljenje da alkohol zagrejava telo na mrazu. Ali, dok ljudi osećaju kako im je posle

nekoliko čašica rakije postalo toplije, dotle, u stvari, gube veliki deo toplote. Ako je studen velika telo se brzo ohladi, te se pripit čovek lako smrzne.

Ljubitelji alkohola dokazuju koristan uticaj pića i na umni rad, govoreći da su veliki pesnici kao: Šiler, Bodler, Verlen, Vrhlicki, Đura Jakšić, Branko Radičević, Vojislav Ilić i dr., blagodareći alkoholu, uspeli da stvore besmrtnne pesme. Ali ako ima velikih pesnika, umetnika i pisaca koji su pili, onda to nije blagodareći alkoholu, nego uprkos alkoholu, što znači da bi oni bili još mnogo veći da nisu bili skloni piću. Evo kakvi su odgovori dobijeni od nekoliko poznatih pisaca, pesnika i umetnika na pitanje — da li alkohol doprinosi stvaralačkom nadahnuću:

Veliki romansijer Zola: „Ja pijem samo vodu i mogu dobro da radim sa punom jasnoćom.“

Slavni vajar Roden: „Alkohol nema nikakvog posla kod umetnika. Oni koji crpu svoj dar pomoću alkohola obično su oni čija se dela brzo zaboravljaju.“

Znameniti dramski pisac V. Sardu: „Smatram alkohol za otrov.“

Slavni filozof Ruso: „Meni nije potrebno vino da se oduševim.“

Genijalni pesnik Gete veli za Šilera: „Opojno piće je sputavalo pesnikovu maštu, te nije dao nemačkoj književnosti ono što bi inače dao.“

A naš narod kaže: „Čašu na usta, a pamet iz glave.“

Moderna nauka je potvrdila mišljenje ovih ljudi. Mnogi ljudi vide samo lepu masku pića — za stolom — a neće da se obazru da bi videli: bedu i propast, preranu smrt, teške bolesti, siromaštinu, blud, napuštenu decu, razorene domove, zatvore i ludnice, što alkohol redovno donosi. Alkohol ne upropaštava samo socijalno nego i biološki, i to ne samo onog koji ga uživa, već i njegovo potomstvo. Alkoholičar često rađa maloumnike, padavičare, kretene i uopšte fizički i psihički zaostalu decu.

Da je alkohol odista otrov i veliko zlo vidi se po kobnom uticaju na čovečji život. Od alkohola stradaju srce, pluća, jetra, krvni sudovi, nervi i ceo organizam. Od po-

sledica alkohola umire u Jugoslaviji više nego od tuberkuloze.

Alkohol je nosilac bede i nesloge u porodici. On je glavni uzročnik krađa, kriminala, nesavesnosti u vršenju dužnosti, prostitucije i razvratnog života uopšte.

Prema jednoj statistici u Nemačkoj 80% svih zločina, i 73% povreda javnog morala prouzrokovano je pod uticajem alkohola. U Srbiji je u toku jedne godine izvršeno 37 000 prekršaja u pijanom stanju. Samo u Vojvodini bilo je 26 ubistava i 417 težih i lakših povreda pod uticajem alkohola. A na 100 ubistava u Narodnoj Republici Srbiji, otpada na Vojvodinu 68, što dolazi od suviše jakog pića koje se tamo pije.

Alkoholizam je naročito štetan i opasan u saobraćaju. Samo na našim drumovima godišnje gubi živote oko hiljadu ljudi, a nekoliko puta više ostaje povređeno. Statistički je utvrđeno da od svih saobraćajnih nesreća 70% dolazi usled pijanstva vozača.

Za armiju, koja za svoje održanje i snagu ima u prvom redu da zahvali čvrstoj disciplini, alkohol predstavlja veliku opasnost. Iz iskustva se zna da je u mnogo slučajeva, kad su učinjeni vojni prestupi ili krivična dela, uzrok bio alkohol. Pod dejstvom alkohola lako dolazi do samovoljnog udaljenja, pa čak i bekstva iz vojske, povrede starešinstva i službe, dela protiv vojnih lica na dužnosti itd.

Međutim, do pre nekoliko decenija smatralo se da su alkoholna pića koristan sastojak vojničke ishrane, pa su davana vojnicima negde redovno, negde povremeno i o praznicima. Ali se ubrzo došlo do saznanja da alkohol znatno slabi vojničku izdržljivost i smanjuje opštu sposobnost vojske, pored toga što ruši disciplinu, pa su zato mnoge države ograničile, ili potpuno zabranile upotrebu alkohola u trupu.

Odavno je zapaženo da vojnici koji se potpuno uzdržavaju od alkoholnih pića mnogo lakše podnose napore nego oni koji piju, makar i umereno. Probalo se kako maršuju trupe kad im se ne daje nikakvo opojno piće, a kako onda kada im se daje; i uvek se ustanovilo da su se vojnici bolje

držali kad nisu dobili pića. I Julije Cezar spominje da je uvoz vina kod Sveva (najhrabrijeg germanskog plemena) zabranjen, jer oni veruju da vino raznežava ljude.

Vrlo rđave posledice od upotrebe alkohola kod vojnika pokazale su se u prvom svetskom ratu, naročito u nemačkoj vojsci. Alkohol je davan vojnicima u velikim količinama, iako je nemačko pravilo za ratnu sanitetsku službu sadržavalo ove odredbe: „Iskustvo uči da trezveni vojnici najbolje izdrže ratne tegobe... Alkoholna pića mogu se samo s najvećom oprezom upotrebiti, a na maršu ih treba sasvim izbegavati. Na hladnoći uzimati alkohol u svrhu zagrevanja, opasno je, jer je njegovo dejstvo vrlo varljivo.“ Posledice su bile užasne. Pripiti vojnici činili su najgore disciplinske ispade, odnos između vojnika i oficira bio se znatno poremetio, a moral trupa sve niže padao. Dešavalo se da su vojnici u pijanom stanju pucali na svoje trupe. Po izjavi francuskog maršala Foša, prilikom povlačenja nemačke vojske posle bitke na Marni (1914), nađene su stotine pijanih nemačkih vojnika po krčmama i podrumima. I sami Nemci ističu da mnoge svoje ratne uspehe nisu iskoristili samo zato što su u odlučnim trenucima trupe bile pijane. Ludendorf je izričito izjavio: „Da nismo imali alkohola, onda bismo u mar-tovskoj ofanzivi 1918. godine, mnogo dalje doterali.“

Isto tako u drugom svetskom ratu zapažene su štetne posledice alkohola, kako u nemačkoj tako i u drugim armijama koje su ga koristile za jačanje hrabrosti i borbenosti. Naime, kod nekih armija, kad je trebalo poslati vojnike na juriš došlo se do zaključka da oni iz rovova lakše izlaze pijani nego trezni, i zbog toga su im davana jaka alkoholna pića. Vojnici su odista lakše polazili na juriš, ali njihova borba nije bila onakva kako se očekivalo, jer pijan vojnik liči na čoveka kome su vezane ruke te ne može i ne ume da pravilno upotrebi oružje. Alkohol mu ometa i pravilno kretanje, te nije u stanju da silovito juriša, odnosno da se u kritičnom slučaju spasava, ili, da upotrebi prvi zavoj kad je ranjen.

Koliki je uticaj alkohola na vojnike pri gađanju pokazali su, između ostalog, opiti u švedskoj i norveškoj ar-

miji. U švedskoj armiji na 100 pogodaka, postignutih br-zom paljbom onih vojnika koji nisu pili alkoholna pića, bilo je samo 16 pogodaka strelaca koji su pili. U norveškoj armiji pogodilo je metu 66% manje vojnika kad su do-bijali alkoholna pića nego kad nisu.

Medicina je odavno dokazala da alkohol ne koristi ni kao predohrana protivu zaraznih bolesti.

Starešine su dužne da u trezvenosti, kao i svim osta-lim vrlinama, služe za primer svojim vojnicima. To će im ujedno biti garancija za uspešno službovanje u miru i ratu. Međutim, nekada se u oficirskim krugovima smatralo da u ratu može biti junak samo onaj oficir koji dobro pije, a pošto svaki oficir treba da bude junak, to svaki treba dobro i da pije. Ali danas, kada se mnogo što-šta izmenilo, promenilo se i ovo mišljenje, te se pijanstvo u armiji smatra za veliki porok.

U našoj Narodnooslobodilačkoj vojsci u toku rata i revolucije vladala je opšta i stroga apstinencija, suprotno okupatorskim trupama, ustašama i četnicima, i to je umno-gome doprinelo popularnosti u narodu i pobedama naših jedinica. Ako bi se i desio slučaj pijanstva, takav drug je nailazio na vrlo oštru osudu, a ako bi grešku ponovio nije se ustezalo ni od oštre kazne. Koliko je pijanstvo kod partizana bilo nepoznato neka pokaže i izjava engleskog majora Sajersa, koji je 1943. god. bio kod nas: „U Jugo-slaviji sam sreo svega jednog pijanog čoveka — to je bio moj narednik.“

Pošto je neosporno da za armiju — koja svoj opstanak i snagu zasniva u prvom redu na čvrstoj disciplini, viso-kom moralu i savesnom vršenju službe — alkohol pred-stavlja podmuklog i opasnog neprijatelja, to bi od neoce-njive koristi bilo zavođenje opšte apstinencije kod vojnih lica. Na taj način kasarna bi služila ne samo kao zavod za izučavanje vojne veštine, već i kao narodna škola trezvenosti, na veliku sreću i prosperitet naroda i otadž-bine.

NESRETRNIK

U mlado doba katkad mu se dalo
 Da gucne dete rakijice malo;
 A što iz pića vreba demon zao,
 Još onda ga je zakaparisao.

U školu ne hte, drugom stazom krenu,
 Bego je školu i pouku njenu;
 On sluša reči zlosretnika kleti:
 „Pij, čedo moje, rakija te krep!“

Al danas malo, sutra malo više, —
 A svet ga bolji iz svog kola briše, —

Ponižen čovek niže svakog skota,
 Izgubljen ponos, zgažena sramota,
 Na čelu nema te vedrine lepe,
 Zgrčeni prsti drhću mu i strepe,

Jezik mu vezan, glas mu samo jeca,
 A koleno mu od nemoći kleca,
 Bezdušna glupost sa lica mu bleđa
 A mutna strava umesto pogleda.

Žena ga zove: „Odi, boga radi!
 Svi ćemo tvoji skapati od gladi. —“

Zgroz'te se ljudi, nad ovom sramotom!
 A demon grokće i smeje s' grohotom
 Njegova j' žrtva. — Oh, da j' jedna sama, —
 Al' jao, on ih ima hiljadama.

Zmaj Jovan Jovanović

ČETVRTI DEO

GLAVA I

KOMANDOVANJE

Komandni kadar naše narodne armije stvarao se u procesu borbe.

TITO

Izraz „komandovanje“ veoma je složen i ne može se svesti na bukvalno značenje te reči, tj. na pojam „zapovedati“. Naprotiv, kad se uzme u obzir ceo život trupe, onda pod rečju „komandovanje“ treba razumeti da starešina:

- komanduje kad naređuje;
- komanduje kad poučava i savetuje;
- komanduje kad vodi administraciju;
- komanduje kad izvodi obuku;
- komanduje kad upravlja jedinicom u svakom pogledu.

Ovaj poslednji izraz — „upravljanje“ uglavnom obuhvata sve ostalo. Starešina stvarno upravlja svojom jedinicom, jer je on nadležan za sve ono što se nje tiče; za prava i dužnosti, za red i za ponašanje, za vladanje i nastavu — za sve što je u njegovoj ruci.

Upravlјati jedinicom nije laka stvar. A da bi se uspelo mora se pre svega imati sasvim jasna slika onoga što se

hoće, kao i da se tačno shvati suština službe. Zatim, nužna je moralna snaga koja pokreće pravo ka postavljenom cilju i savladuje sve prepreke. Naposljetku, potrebno je da starešina u samom sebi ima izvestan razlog zbog koga će težiti ka utvrđenom cilju, dakle nešto što će ga terati da sve sile posveti poslu.

Uspeh u komandovanju umnogome zavisi od umešnosti starešine. Kada se kaže: „Ovom se četom dobro komanduje, a onom rđavo“, smatra li se da su u jednoj četi vojnici poslušni, a u drugoj da nisu? Sigurno ne. Svima je jasno da je u pitanju kvalitet starešine. Uspeha ima uvek onaj starešina koji, blagodareći nekoj „tajni“, uspeva bez primetnog naprezanja da stvori dobro disciplinovanu i obučenu čet. Bez kazne, bez larme, bez ikakvih prinuda, on postiže sve željene rezultate; kod njega sve dejtvuje u tišini i pravilno — kako u miru, tako i u ratu.

U drugoj četi se takođe radi, ali rezultati nisu onakvi kakvi bi trebalo da budu. I ovde se komandir sav predaje svojoj dužnosti, on se od naprezanja satire, stalno se poziva na starešinsku subordinaciju, iscrpljuje i krajnja sredstva za rad, zatim grdi, viče i kažnjava, satire svoje ljude, pa ipak dobija samo mršave rezultate i nikako ne uspeva da stvori pouzdanu, obučenu i jaku jedinicu. U čemu je „tajna“? Svakako u tome što prvi starešina zna da komanduje, a drugi ne. Jedan je vešt u svome poslu, a drugi rđav, uprkos naprezanju krpari i za neuspeh svaljuje krivicu na alat kojim radi.

Svaki starešina, s obzirom na funkciju koju vrši, izgrađuje svoj sistem rukovođenja, koji sadrži: način kako stiče uvid u stanje jedinice; kako planira i organizuje posao; postupak pri izdavanju naređenja — komandovanja; način kontrole, veze i saradnje u jedinici i potpomaganja potčinjenih. To su najvažniji elementi sistema rukovođenja koji se mogu za svakog starešinu propisati i ozakoniti, ali se ne može propisati njegov stil rada i odnosa, već se on može jedino izgrađivati. Pod stilom se podrazumeva: način pristupanja zadacima, studioznost, savesnost i tačnost, urednost i ekspeditivnost u poslu, držanje u kritičnoj situaciji i način pohvaljivanja, ube-

divanja i kažnjavanja. Kroz sve to izbija temperamenat i iskustvo starešine u radu, njegovo obrazovanje i kultura ophođenja. Tu leži „tajna“ uspeha u vođenju i komandovanju jedinicom koju starešina mora upoznati i njome ovladati.

U stilu rada i odnosu prema potčinjenima, starešine se mogu veoma mnogo razlikovati. Ima ih počev od surovo strogih, do krajnje blagih.

Surovo — *strogi* (autokrati). Nepristupačni, veoma netolerantni prema svemu što se protivi njihovim namerama i željama koje oni uzdižu do visine zakona. Smatraju da mlađi ne znaju ili neće da vrše svoj posao, jer su ljudi uopšte rđavi, lenji, bojažljivi i njih pokreće na rad samo strah. Otud ovakve starešine svoje komandovanje zasnivaju na stalnom pritisku i strahu i traže poslušnost, bezuslovnu, bez pogovora. One ne dopuštaju nikakvu inicijativu, naročito vojnicima za koje smatraju da nisu u stanju da rade samostalno. Po njihovom shvatanju mlađi nema šta da misli, zato je tu starešina: on ima samo da izvršava što mu se naredi, brzo, tačno, automatski. Ovi autokrati su strah i trepet za svoje potčinjene, od kojih se drže vrlo daleko. Sa potčinjenima nikad nisu prijatelji ni intimni, kako u službi, tako i van nje. Po njima stariji uvek ima pravo.

Takav starešina u armiji socijalističkog društva, a pogotovu u našoj Armiji, ne može opstati.

Blagorodni (demokrate). Dobrog srca, čovekoljubivi, čestiti i pošteni, oni polaze od toga da su svi ljudi takvi, da imaju moralne i stručne vrednosti, sve dok se u protivno ne uvere. Idući cilju, oni se uvek obaziru na želje svojih potčinjenih, koje ispunjavaju gde god se ne kose sa interesima službe i celine. Ovakve starešine apeluju na čast i dostojanstvo mlađih i svakom prilikom uzdižu im duh, stvaraju volju za rad, daju poleta, razvijaju takmičenje itd.

Ovaj metod je pogotovu dobar stoga što starešina nije samo vođ nego i vaspitač svojih mlađih. Starešine treba još u početku vaspitačkog rada da daju sve da bi posle imali šta da oduzmu onima koji nisu odgovorili svo-

jim obavezama. Oni misle da se davanjem odsustva ili izlaska, kakvom pohvalom i nagradom, može više postići nego kaznom. Dok su oštra sredstva brza, dotle su ova lagana, ali postojana. Blagorodne starešine stvaraju od svojih potčinjenih prijatelje, pridobijaju ih čovečnošću i širinom; imaju pouzdanje u sebe i ne plaše se da će ih potčinjeni u teškim trenucima izneveriti; oni misle da kod ljudi ima vrlo mnogo i plemenitih žica koje samo treba vešto dirnuti. Ko to ume, može postići mnogo veće rezultate nego strogošću. Što ljudi imaju i nekih slabosti, to nije razlog za mržnju i kažnjavanje.

Za ovakav način komandovanja potrebni su velikodušnost, oštroumnost i solidna sprema. Inače, bez toga ovaj način može da dovede do raspuštenosti i rasula — do većeg zla no što dovodi surova strogost.

Predstavnici ovog humanog metoda komandovanja bili su nekad Suvorov, Dragomirov, Tiren i dr. a u novije vreme on je redovna pojava u armijama demokratskih, a naročito socijalističkih zemalja, kao što je naša Jugoslavija.

Komandovati ne znači samo potrebnim podsticanjem pojedinaca i jedinica osigurati njihovo sadejstvo pri akciji, već znači udahnuti im svoju dušu, prožeti ih borbenom voljom, oduševiti svojom verom i naoružati ih svojim samopouzdanjem.

Nigde nije očiglednija veza između onoga koji oduševljava i oduševljenoga, nego u borbi. Tu se baš pokazuje u svoj svojoj jačini uticaj i moć starešine. Zato se od starešine traži, na prvom mestu, psihološka obdarenost, veština da pridobije ljude za sebe i da ume da podstakne kolektivni život kod njih, da kao „sveta vatra“ raspaljuje trupe i održava njihovo ratno raspoloženje na najvišem stepenu.

Probuditi oduševljenje, rasplamteti trupcu, raspaliti entuzijazam, da se vojnici laćaju i onoga što je takoreći za obične prilike nemoguće — sve to ne postižu lako ni najbolje vojskovođe sa moralno jakom vojskom. Tu se traži osobita veština komandanta, traži se od njega da poznaje srce svojih vojnika, ako hoće da njima vlada.

Sve velike vojskovođe bile su odlični psiholozi, one su poznavale čovečju prirodu, njene vrline i slabosti. Bile su u stanju da vrline ožive, a slabosti uguše kod svojih ljudi, kao i da vešto iskoriste sve mane neprijatelja.

Starešina koji shvata svoju dužnost treba uvek da se obraća razumu svojih potčinjenih, da im kaže šta hoće da radi i kako. Treba s njima da postupa ne kao sa pasivnim oruđima, već kao sa pametnim saradnicima. *U ratno doba treba dejstvovati brzo i odlučno, treba postavljati određena lica na određena mesta, treba da svako od tih lica tačno i potpuno zna svoj posao i da tačno odgovara za njega, odgovara do streljanja.* (Lenjin)

Vojnik se ne plaši discipline, niti odmerene i smišljene strogosti. On to čak i voli. Ali više od svega on voli „oca komandanta“ koji će, ako je što rđavo, da kazni i izgrdi, ali i požali u teškim trenucima, da se pošali, kaže lepu reč, dade dobar savet. Vojnik voli da starešina s njim razgovara. Grubi vaspitači zaboravljaju da time stvaraju materijal za paniku u borbi. Takozvana „manija komandovanja“, tj. težnje da se zadobije autoritet na račun ponižavanja ličnosti i značaja potčinjenih, samo umanjuje taj autoritet, a potčinjenima oduzima inicijativu i ubija samopouzdanje.

Ako bi se starešine prema strogosti ranžirali tako da je najstrožiji prvi, a najblaži dvadeseti, onda izlazi da su najbolji uspeh u komandovanju imali oni između trećeg i desetog. Oni nisu bili omrznuti, a bili su dovoljno strogi. Oni pak, koji su bili suviše blagi, dobričine, nisu imali uspeha, jer su im komande olabavile. Oni preterano strogi izazivali su revolt i mržnju, što je ubijalo volju za akciju i kočilo napredak u radu. Istina, ima ih koji su bili vrlo strogi pa nisu bili omrznuti, a to su oni koji su savršeno pravični i isto tako strogi prema samima sebi. Takvih se vojnici rado sećaju i sa oduševljenjem o njima pričaju.

PRIMERI

SUVOROV

U bici kod Trebije, Suvorov primeti neki bataljon gde odstupa i svi pokušaji oficira da vojnike zaustave bili su bez uspeha. Suvorov odmah priđe bataljonu i obrati mu se ovim rečima: „Tako, tako, namamljujte neprijatelja, namamljujte! Gospodo oficiri, oni znaju bolje od vas. Ne tu, nego tamo kod one šume treba da se zaustave!“ A kad su vojnici tako stigli do označene šume, on komandova: „Stoj!“ „Napred!“ „Juriš“ I bataljon, uveren da on zaista nije odstupao već vrši kakav manevar, baci se odlučno na neprijatelja.

NAŠ KOMANDANT

Dogodilo se da jedan potčinjeni general-pukovnika Koste Nađa učini ozbiljnu grešku. Ceo predmet, dosta obiman došao je do generala. Danima je on razmišljao o tom čoveku i njegovom postupku; razgovarao sa njegovim starešinama i pratio njegovo reagovanje, pa je stekao utisak da taj oficir preživljava teške duševne boli. Zato ga je pozvao, dugo razgovarao s njim i uverio se da taj čovek veoma mnogo pati i da se iz dna duše kaje. Onda je doneo odluku: uzeo je ceo predmet i pocepao ga pred njim. Danas je taj drug ponovo komandant, i to jedan od boljih.

GLAVA II

AUTORITET STAREŠINE

*Potreban je neobično jak autoritet
pa da se hiljade ljudi pokrenu, da
založe zdravlje i život pri izvrša-
vanju zapovesti.*

MOLTKE

Koliko će starešina imati uspeha u komandovanju i vaspitanju potčinjenih zavisice umnogome od njegovog autoriteta.

Ljudi koji idu u boj na zapovest svoga komandanta moraju imati više poverenja u njega nego u same sebe, i moraju biti gotovi da na njegovu reč idu „u vatru i u vodu“.

Ukoliko disciplina čini glavnu snagu armije, utoliko je autoritet glavni elemenat potčinjavanju. Sve što kaže autoritativno lice smatra se za istinu. Autoritativni starešina može zadržati plašljivce i preporoditi ih u hrabre ljude.

To izdizanje u očima drugih, zadobijanje poštovanja i naklonosti okoline, ne može se ostvariti odjednom i na-prečac, već je potrebno davanje dokaza primernog života i korisnog rada kroz duže vreme. Autoritet ne dolazi činom i položajem ili na neki magičan način; on se postiže i

učvršćuje poštovanjem koje se stvara prema vrednosti onoga koji je pozvan da zapoveda.

Pre svega, treba imati u vidu da se autoritet, tj. uvaženje i ugled među potčinjenima i njihova ljubav i poverenje ne stiču gordim i oholim držanjem, nabusitošću, natmurenim i strogim izrazom lica, ili namernim i sistematskim udaljavanjem od mlađih. Naprotiv, sve teorije o moralu slažu se u tome da dobro i umešno postupanje sa mlađim donosi dobre rezultate, a zlo, netaktilčno i nespretno postupanje dovodi direktno ili u daljim posledicama do štetnih rezultata.

Ljuto će se prevariti i svaki onaj koji misli da će autoritet zadobiti labavom disciplinom ili popustljivošću prema slabostima i prohtevima mlađih. Ako je nemaran i bez energije, on može biti blag i prijatan s ljudima koliko mu drago, ali neće imati autoriteta nad njima. Savremeni borac zna vrlo dobro da će komandant, koji je danas popustljiv prema svojim potčinjenim, sutra to platiti krvlju, te takve starešine ne uživaju veliki autoritet.

Osim toga, ako potčinjeni zna pouzdano da mu ni najsitnija greška ili nedisciplina neće biti previđena, on će još više poštovati svoga starešinu. Gledanje malih grešaka „kroz prste“ uvek vodi ka nemarnosti i prestupu.

Autoritet se ne postiže vikom i stalnim ponavljanjem: „Ja sam komandant (komandir) ovde“. Za Bagrationa je rekao jedan njegov oficir: „Niko nije manje spominjao da je komandant, a ipak to nije niko jasnije dao svojim ljudima da osete kao on.“

Vika, psovka i pretnje nisu znak energije i strogosti starešine, nego pre znak njegove slabosti, svedočanstvo o njegovoj nedovoljnoj čvrstini, a sve to mu ruši autoritet.

Najzad, kakav autoritet može steći oficir čiji govor i maniri idu do trivijalnosti, kome čini zadovoljstvo da bude neučtiv i grub, koji, nemajući pojma o društvenoj pristojnosti, ima još drskosti da tu pristojnost ismejava kao stvar nepotrebnu i smešnu. A da se i ne govori o autoritetu onoga starešine koji voli alkohol, kocku i druge poroke.

Kvalitet trupe zavisi naročito od sposobnosti komandira osnovnih jedinica koji imaju zadatak da obuče vojnike za komplikovanu savremenu borbu, a celishodnim vaspitanjem stvore one tri četvrtine činjenica za pobedu koje čine moral, kao i da neustrašivo i znalčki vode vojnike na bojnopolju. Zato autoritet komandira i njihovih pomoćnika treba uvek podržavati i visoko uzdizati. Ukoliko je veći autoritet starešine, utoliko se pojačava valjanost trupe; i obratno, reputacija jedne trupe može podići vrednost onoga koji njome komanduje.

Komandant koji ruši autoritet svojih potčinjenih nije za komandanta. Onaj koji nije u stanju da taj autoritet visoko digne, slab je komandant, pa makar po ceo dan obavljao neke sitne poslove jer oni, kao izlišna pedanterija, ubijaju volju i polet potčinjenih.

Na autoritet starešine utiče i te kako i njegov spoljni izgled i držanje. Starešina u iznošenoj uniformi, prljav, iscepanih cipela i krivih štikli, neobrijan, nepotšišan, nevojničkog — nemarnog držanja teško će uspeti da stekne autoritet kod svojih potčinjenih. A ako se još i zbuni pri pojavi pretpostavljenog, ili pokazuje znake straha, onda je više no sigurno da on ne može biti starešina koga poštuju.

Čovek se ceni i po ljudima koje uzima za saradnike. Nesposobni se okružuju malim i nesposobnim i vole da ih vide pognute glave.

Zbog svega toga treba proučavati svoje držanje, svaki svoj pokret i postupak. A to proučavanje je veoma lako i ostavlja za sobom navike koje se više nikada ne gube, i ukoliko se ranije počne utoliko je ono kraće. Dobro držanje nije urođeno, to je plod vaspitanja koje čini da ono postane druga priroda.

U trupi i vojnim školama stiče se i dobro držanje i lepo ponašanje. Ali to nije dovoljno, već treba, tokom celog života, učiti od okoline i iz prigodnih knjiga.

GLAVA III

SPOSOBNOST I STRUČNA SPREMA STAREŠINE

*Žalosna je ona država koja neukim
generalima i oficirima poveri upra-
vu nad svojom vojskom.*

BALANTI

Onaj koji komanduje treba da se pokaže u svemu veštijim od onih kojima zapoveda, jer samo tada se niko neće ustezati da ide za njim.

Za uspešno komandovanje, pored čvrstog karaktera, iskustva i zdravog razuma, neophodno je mnogo znati. Znanje se postiže neprestanim radom i vežbanjem, i onaj starešina koji to čini uvek će biti ispred onih koji smatraju da je dovoljno biti inteligentan, ili da im je samo ratno iskustvo sasvim dovoljno za uspešno komandovanje.

Kada se kaže da od morala jedne armije zavisi tri četvrtine pobede (ovo ne treba shvatiti matematički), time se ne umanjuje veliki značaj znanja, jer pored ostalog i moral umnogome zavisi od njega. Onaj koji zna kreće se smelije i slobodnije, on lako savlađuje prepreke na koje naiđe, dok se onaj koji ne zna svega boji i podleže tamo gde čovek sa znanjem ne ulaže neke naročite napore.

Drugi svetski rat još jednom je potvrdio značaj dobro obučениh komandnih kadrova svih stepena, kao „okosnice“ armije. Zamah savremenih bojeva i operacija, brojno i kvalitetno naoružanje, tehnička oprema jedinica, složenost upravljanja, povećani značaj i obim materijalnog obezbeđenja operacija — sve to daje još širi sadržaj pojmu „vojna veština“ i „veština rukovođenja trupama“.

Obim vojnog obrazovanja savremenog oficira je vrlo veliki i raznovrstan. Obračajući glavnu pažnju taktici svoga roda oružja, on mora da zna i razume taktiku drugih rodova i vidova, jer od toga zavisi sadejstvo — jedna od važnih osnova uspeha u savremenom ratu.

Na polju borbenog usavršavanja oficira, pa i trupe, može se napredovati samo onda kada je temeljno proučen svaki detalj složenog vojnog mehanizma. Naši vojnici i rukovodioci imaju sjajne vojničke osobine, sticane vekovima, imaju hrabrosti, patriotizma i sličnih vrlina. Ali te osobine treba dopuniti dobrom obukom, da bi oni bili osposobljeni za uspešno vođenje vrlo teške savremene borbe.

To je najbolje iskazao drug Tito ovim rečima:

Rat je surova, ali najbolja škola za sticanje vještine komandovanja. Ali to ne znači da ne treba učiti i izučavati teoriju strategije i taktike. Naprotiv, potrebno je izučavati teoriju ratne vještine, vještine modernog ratovanja.⁷⁹⁾

Taktička priprema dolazi na prvo mesto u celokupnom sistemu usavršavanja oficira. Drukčije ne može ni biti. Jer gde će rukovodioci dobiti praksu u komandovanju trupom, steći znanje i rutinu u organizaciji sadejstva raznih oruđa, jedinica i rodova oružja, i gde će naučiti da upravljaju bojem, ako ne na taktičkim vežbama? Nijedan drugi vojni predmet ne može svojom sadržinom i metodom predavanja u tolikoj meri povećati stručno znanje i iskustvo ni pomoći uzdizanju oficira, kao rešavanje taktičkih zadataka sa trupom, a naročito ako su jedinice ratnog sastava i ako su rukovodioci ovih vežbi dobri me-

⁷⁹⁾ Tito — „Stvaranje i razvoj JA“, str. 232.

todičari, koji iz prakse i ratnog iskustva poznaju prirodu savremene borbe.

Uporedo s tim svaki oficir treba da izuči taktičko-tehnička svojstva naoružanja drugih rodova, kao i njihovu taktiku, jer će samo tako biti u stanju da uspešno učestvuje ili vodi savremeni boj.

Taktička obuka oficira donosi željene rezultate samo onda ako se teži i složeniji zadaci za vežbu daju postepeno. Postoji za to oprobani metod koji sadrži tri sukcesivne etape: u početku, kroz individualni rad, oficir izučava pravila i drugi materijal o temi koju će uskoro obrađivati njegova jedinica; zatim on ova ista pitanja produbljuje na praktičnim vežbama u školskoj grupi višeg starešine; i na kraju, primenjuje stečene navike i znanja na praktičnim vežbama jedinice. Pridržavajući se strogo takvog metoda, starešine trupnih jedinica mogu postići znatne uspehe u taktičkom usavršavanju oficirskog kadra.

Na taktičkim vežbama ne sme se ni u kom slučaju sputavati inicijativa, nego je uvek treba podsticati. Naročito je potrebno razvijati kod oficira brzo shvatanje situacije i donošenje celishodne odluke.

Rukovodilac nastave treba da vodi obuku u dva pravca: da oficirima usađuje navike komandovanja i u isto vreme da ih na instruktivnim pokaznim vežbama vaspitava kao metodičare, da bi i oni svoje iskustvo i znanje umeli da prenesu na svoje potčinjene.

No, oficir se ne pojavljuje samo kao nosilac vojničkog znanja, nego i kao vaspitač vojnika. Kod boraca, koji imaju razne navike i osobine, treba podići vojnički duh, uliti volju za pobedom i razviti ljubav prema otadžbini. Stručna obuka i moralno vaspitanje vojnika čine nerazdvojnu celinu. Jedno rađa drugo, i u životu vojske zajedno se sprovode. Ove vrlo važne zadatke vaspitanja mogu izvršiti starešine koje su kulturno i politički dovoljno uzdignute. Otuda oficir ne može biti samo uski stručnjak, nego opšteobrazovan čovek koji poznaje zakone društvenog razvitka. Celokupna savremena vojna nauka je u harmoničnoj vezi sa svima političkim i ekonomskim faktorima društva, koji neprekidno utiču na njen razvoj.

Nedostaci u obuci vojske i spremi starešinskog kadra, grdno se svete. Savremeni ratovi su ponovo potvrdili ogromni značaj spremnog oficirskog sastava jedne armije.

Pri svom usavršavanju oficiri treba da koriste iskustvo iz ratne istorije.

„Čitajte i opet čitajte ratove Aleksandrove, Hanibalo, Cezarove, Gustafa Adolfa, Tirenca i Fridriha i iz toga crpite znanje; to je jedini način da čovek postane vojskovođa i da postigne tajne ratne veštine“, govorio je Napoleon svojim komandantima.

I maršal Tito kaže: *...još jedanput podvlačim, ne zaboravite naše iskustvo.*

Zato naši oficiri treba da izučavaju istorijska iskustva, a naročito iz narodnooslobodilačkog rata koji obiluje poučnim primerima, kako u stratezijskom i taktičkom, tako i u moralnom pogledu. Stvaranje armije na okupiranoj teritoriji jeste novina u ratnoj istoriji. U toj borbi, koja je vođena pod najtežim vojnim, političkim i ekonomskim uslovima, stvarana je armija novog tipa koja je izgradila vlastito operativno iskustvo, kao uslov pobede u takvim okolnostima. To su bile operacije manevarskog karaktera sa iznenadnim udarima na krila, bokove i pozadinu neprijatelja, u skladu sa političkim smernicama naše borbe. Osvojene su značajne forme operativnog manevra, kao: odsudni napad (Neretva); proboj fronta u manevarskom ratu (Sutjeska); proboj duboko organizovanog fronta (Srem); bočni udari (Šumadija i beogradske operacije); proboj sa dubokim obuhvatnim manevrom (Trst); opkoljavanje i uništavanje neprijateljske grupacije (severozapadna Hrvatska i Slovenija). To je bogato operativno i taktičko iskustvo, u kome su oličene velike ratničke sposobnosti maršala Tita.

GLAVA IV

TAKT

*I sama vrlina vreda, kada je skop-
čana sa grubim ponašanjem.*

MILTON

Osim vojnostručne spreme, opšteg i političkog znanja, starešina treba da poseduje i pedagoški smisao ili, kako se to kaže, „da ima takta“.

Takt je umešnost u ponašanju, ophođenju i zapovedanju. To je smisao za finoću i osećanje za sve što pristoji. On ima veliki značaj u svim prilikama, a naročito u izvođenju nastave i izricanju kazne.

Prvi i najvažniji uslov za napredak u službi jeste ljubav prema onome što se radi. Ta ljubav je izvor energije, volje, preduzimljivosti, inicijative i istrajnosti u poslu. A sve te dragocene čovečje vrline razvijaju se taktom pretpostavljenog starešine, dok se njegovim netaktičnim postupcima ubijaju.

Treba imati smotrenosti i strpljenja u najtežim prilikama; čovek koji ne vlada svojim strastima nego je kolebljiv i razdražljiv, često pada u pogreške i nije u stanju da bude pravičan, iako je to njegova prva dužnost.

Starešina treba da je, u ophođenju sa potčinjenima, daleko od svake strasti, surovosti, grubosti, nabusitosti,

rđavih navika i običaja, a da i ne govorimo o psovki i zlostavljanju. Sve ovo tako otupljuje čula vojnicima, da malo-pomalo postaju kipovi koji se moraju neprestano gurati da vrše službu. Starešina mora da uvažava mlade, da je delikatan i pažljiv prema njima. To će ih jako uzdizati i oblagorođavati. Uzmimo bilo koju svakidanju „sitnicu“, na primer, pozdravljanje. Nikad starešina ne treba da smatra pozdrav samo kao dužnost mladega, no i kao sopstvenu, te on treba uvek da otpozdravlja, i to ne ovlaš, već propisno i svesrdno, tako da mlađi vidi kako njegov starešina vodi računa o njemu i njegovu držanju i da ga uvažava. Ako ih, pak, starešina — što se nažalost dešava — ne udostoji ni svoga pogleda ili ih mlako otpozdravlja, onda će se u mladima razvijati uverenje o ništavnom položaju, ili se neće pokretati nikakvo osećanje i time će pozdrav, kao svakodnevno vaspitno sredstvo, izgubiti svaki značaj.

S potčinjenim se treba ophoditi sa uvažanjem — bez unižavanja, potcenjivanja i vređanja. I obične primedbe za ispravljanje greške pri vežbanju vojnika treba stavljati tako, da se ne ubija samopouzdanje i volja za rad.

Starešina treba da bude taktičan, naročito kad opominje, uzima na odgovornost i kažnjava potčinjene. Stavljanje primedaba starešini pred njegovim potčinjenim ubija njegov ugled i zato je nedopušteno. Tako isto, primedbe ne smeju biti grube i uvredljive, a kazne treba izricati hladnokrvno i odmereno, posle zrelog rasuđivanja svih okolnosti koje krivicu otežavaju ili olakšavaju.

Jedan od jako netaktičnih postupaka prema vojnicima je psovka i zlostavljanje. Sem što je to protivno zakonima i pravilima, takvi postupci pokazuju kod starešine grubost, nepromišljenost i slabu inteligenciju, jer nije u stanju da nađe drugu pogodnu meru za svoje potčinjene, nego baš tu najgoru i nedozvoljenu.

Isto tako je nedopušten podrugljiv odnos, pravljenje šala na račun mlađih i potčinjenih. Ovo je vrlo nisko, pogotovu zato jer u tom slučaju starešina računa sa subordinacijom i da je mlađem neugodno da traži satisfakciju službenim putem.

Uobraženost je najgori neprijatelj vojničkog poziva; nikada se ne sme zaboraviti da niži nisu u isto vreme i niža bića, već da se svaki potčinjava komandujući pri tome, ili komanduje potčinjavajući se, kao i to, da se vrednost čoveka ne ceni po ulozi koju vrši, već po načinu kako je vrši, jer su potčinjavanje, komandovanje, poslušnost i vlast jedna i ista službena dužnost, izražena samo u različitim oblicima.

U vanslužbenom odnosu, van kasarne ili ustanove, pretpostavljeni su dužni da svoje držanje podese prema potčinjenima tako, da ono bude drugarsko, no s tim da se odnos starešinstva ne sme remetiti.

Zato svaki pretpostavljeni ima pravo i dužnost da potčinjenima naređuje ne samo ono što spada u njegovu službenu dužnost, već i ono što smatra da je korisno za ugled i moral armije, pa makar to i nemalo jake veze sa službom. Tako isto imaju pravo i dužnost da utiču na javne i privatne odnose svojih potčinjenih kad vide ili saznaju da ti odnosi ne odgovaraju njihovom činu i položaju i ne dolikuju ugledu uzvišenog vojničkog poziva.

U ličnim odnosima, usmenim ili pismenim, bilo u službi ili van ove, pretpostavljeni je dužan da vodi računa o osetljivosti i dostojanstvu potčinjenoga, pa da se prema njemu odnosi sa potrebnom pažnjom i uvažanjem. Postupak, koji ponižava mlađe, nije dozvoljen zbog toga što je on štetan po disciplinu.

Kako u službi, tako i van nje, ophođenje pretpostavljenog (starijeg) mora da bude u granicama zakona i propisa, ali uvek sa težnjom da se kod potčinjenih razvija što veća ljubav prema vojničkom pozivu. To ophođenje treba da izaziva poverenje i poštovanje, a ne strah. Starešina koji ne ume da podesi ponašanje, izaziva zlu volju i neraspoloženje potčinjenih prema sebi i ubija im volju za rad.

Privatni ili porodični odnosi između pretpostavljenog i potčinjenog, mlađeg i starijeg, ne smeju imati nikakvog uticaja na službene odnose niti na službu.

U svom ophođenju prema potčinjenima starešina mora da vodi računa o njihovim duševnim i karakternim osobi-

nama, koje treba da upozna, kao i o stepenu njihove inteligencije i vaspitanja.

Malo je svojstava koja su oficiru tako potrebna kao takt jer ako ga nema sve ostale njegove sposobnosti i iskustva nisu dovoljni da bi postigao željene rezultate. Međutim, ne samo sa potčinjenima, nego u svakoj situaciji u društvu, kod kuće, svuda i na svakom mestu potrebno je biti taktičan. „Takt je zejtin kojim treba podmazivati odnos među ljudima. Misliti da takt nije potreban, isto je kao verovati da se maljem može popraviti teodolit ili sekstant.“ (Sims)

PRIMERI

VOJVODA MIŠIĆ

U razgovoru sa svojim načelnikom štaba, slavni srpski vojvoda Mišić je rekao:

Ja se ne slažem s tobom, Pešiću, da niže starešine treba da imaju neke druge osobine od osobina koje treba da krasi najviše komandante i vojskovođe. Te su osobine iste za sve oficire. Evo ti dokaza. Svaki starešina, bio potporučnik ili vojvoda, treba da ima istu osobinu, da ume da zadobije vojnike za sebe, da ih očarava, da ga oni vole i takoreći obožavaju. U moje vreme moji drugovi nisu uspeli da kod svojih oficira i vojnika stvore taj osećaj i oni su bili strah i trepet za sve svoje potčinjene. Ja sam se uvek trudio da me moji oficiri poštuju i vole, da me se ne plaše, da nisam strašilo za komandu.⁸⁰⁾

MARŠAL TITO

Za vreme bitke na Sutjesci 1943. god. komesar 10. hercegovačke brigade naredio je da se konfiskuje nešto stoke od naroda (iako je ovo bilo najstrože zabranjeno od strane Vrhovnog štaba), jer borci nisu bili jeli već

⁸⁰⁾ „Ratnik“, str. 3, 5/1926.

nekoliko dana. Odmah je o ovome slučaju bio obavješten Vrhovni štab i komesar je pozvan da se javi drugu Titu. Pošao je sa zebnjom. Međutim, drug Tito ga je lepo primio, naredio je da ga nahrane, zatim je sa njim govorio o vojno-političkoj situaciji, a potom je naredio da se komesar negde smesti radi odmora. Tek sutradan zatražio je drug Tito od komesara da mu objasni kako je došlo do konfiskacije. Komesar mu je sve do tančina objasnio, a onda je Vrhovni komandant rekao: „Mislim da nisi pogrešio. Uslovi su to diktovali. Inače, boga mi... Ti si komesar brigade, tebi bar ne treba da pričam o našoj liniji.“

GLAVA V

PRAVIČNOST STAREŠINE

*Pravda je gospodarica i kraljica svih
vrlina.*

CICERON

Naši narodi jako cene pravdu, što se odražava i u narodnoj poslovi: „Pravda drži zemlje i gradove, a nepravda ruši i obara“. Stoga svaki starešina mora biti pravičan u svim prilikama i u svim svojim postupcima. Naš vojnik je gotov da pravedno podnese najstrašnije kazne i najveće teškoće, i tako isto i da reaguje na najmanju nepravdu. I najstrožeg, a pravičnog starešinu, vojnici mnogo više cene i poštuju nego i najvećeg dobričinu, a nepravičnog.

Pravičnost starešine mora se ogledati: prilikom unapređivanja, odlikovanja, davanja nagrada, pohvaljivanja, kažnjavanja, davanja primedbi, pri ocenjivanju potčinjenih itd. U službenim odnosima ne sme biti srodstva i prijateljstva, niti pristrasnosti. Starešina nikad ne sme da bude nekom majka, a nekom maćeha. Treba se držati objektivnosti i pravdu deliti strogo, razložno i prema svima podjednako. Za duh i disciplinu armije je naročito opasna protekcija.

Kao god što nije za preporuku popustljivost, ne može se preporučiti ni preterana i bezrazložna strogost. Po mi-

šljenju psihologa, umerena strogost, udružena sa strpljenjem i taktičkim upućivanjem potčinjenih, daje vrlo pozitivne rezultate. Za omaške, greške u jedinici, pravi starešina neće nikada sa gnevom okrivljivati samo svoje potčinjene. Naprotiv, starešina je dužan da i neprijatnosti i prekore, koji padaju na njegovu jedinicu, deli sa svojim potčinjenima na isti način kao što sa njima treba da deli: priznanje, pohvale, uspehe i odlikovanja. Tako radeći, starešina pokazuje da je on prvenstveno odgovoran za svoju jedinicu i da su greške došle i zato što nije dovoljno uticao na svoje mlađe jer nije organizovao dovoljan i potreban nadzor.

Pravičnost i strogost su blizanci. Prva traži da starešini svi njegovi potčinjeni budu jednaki, da svakog po zakonu i zasluži ocenjuje, bilo pohvalom ili ukorom, itd. Druga, pak, zahteva da starešina nikada ni najmanju sitnicu u službi ne gleda „kroz prste“ i da je ostavi bez nužne ocene. Ova dva svojstva starešine tesno su vezana jedno s drugim. Strogost bez pravičnosti je tiranija, a pravičnost bez strogosti podudara se sa nepravičnošću i jako labavi disciplinu. Oboje, dakle, tek u zajednici pomažu razvijanje pravog vojničkog duha. Interes službe, zakon i propisi jesu merilo starešini da ne skrene s pravog puta.

Jednakost pred dužnošću — to je glavni zakon u vojsci i njega mora svako da poštuje i da zahteva da ga poštuju i niži od njega. Moralna obaveza jeste nešto apsolutno, ona se ne može stepenovati, pa zato starešina ne sme ni u čiju korist činiti ništa na uštrb službe. Vlast koju donosi komandovanje biće zloupotrebljena ako niome rukovode lične naklonosti. Zato ne treba činiti ništa iz ljubavi ili po preporukama, čak ni onda ako one dolaze od najviših. Deo poverene javne službe ima da se brani od svih nasrtaja.

Lenjin kaže da je „principijelna politika, jedino ispravna politika“. Odnos prema potčinjenima, izgrađen na principijelnoj osnovi, sigurna je garancija da će neispravnosti u jedinici biti na vreme uočeni, a da će ulizice i podvaladžije uvek biti izobličeni. Tako, na primer, jed-

nom su došli do Linkolna neki „prijatelji“ generala Granta, govoreći kako mnogo pije. Na to ih Linkoln upita da li znaju koju marku viskija pije general Grant. „Trebalo bi“, reče, „preporučiti tu marku i drugim generalima, kad Grantu toliko prija i vodi ga vojnim uspjesima“.

Važan i bitan uslov za pravičan odnos prema potčinjenima jeste njihovo poznavanje.

Često se kaže: ako hoćeš da poznaš samoga sebe, a ti gledaj šta drugi rade; ako želiš da razumeš druge, a ti gledaj u dubinu svoga srca. Pošto jednoga čoveka mnogo hvale, a mnogi i kude, to je teško na osnovu tuđih mišljenja doneti pravilnu ocenu. Retko su vrlo dobri i vrlo zli ljudi, većina je nekako osrednja i u vrlinama i u manama. U svakom čoveku ima dobrih i rđavih nagona, te preovlađuju čas jedni, a čas drugi. Drukčiji je čovek kad se smeje, a drukčiji kad je ljut, tužan, veseo. Otud svaki čovek može biti nekad dobar, a nekad zao. Sva je stvar u tome da treba odrediti u kojoj razmeri stoje osobine i mane, koliko traju jedne, a koliko druge, šta je redovno, a šta izuzetno. Na osnovu toga treba birati momente posmatranja.

Pored ovoga treba imati na umu da nijedan čovek nikad ne liči na drugog, pa prema tome sa svakim treba postupati drukčije. Na jednoga utiče dobra reč, a za drugog su potrebna strogost i kazne. I tako, da bi se umelo postupati sa svakim kako valja, treba svakog čoveka dobro upoznati i prema svakom prilagoditi svoj postupak.

Svoje potčinjene potrebno je poznavati još i zbog toga da se vidi koji je od njih sposobniji, kojemu se može više poveriti i na koju službu se može ko odrediti.

A da bi se potčinjeni upoznali, pre svega treba posmatrati: kako ko radi, kako postupa sa drugovima i potčinjenima, kako se ponaša prema starešinama, kako se vlada van službe, šta je ko radio kod kuće pre službe u vojsci, kako je živeo u svojoj porodici, kakve je škole svršio, itd.

Izvor snage i uspeha svakog starešine nalazi se u njegovoj bliskosti sa borcima — to je početak vojne ve-

štine. Vojnike treba poznavati što više i razgovarati sa njima, naročito kad se istaknu u hrabrosti i vršenju službe. Poznajući dobro svoje potčinjene i znajući koji je od njih za šta sposoban, starešina izdvaja i podstiče najnaprednije, a ne popušta lenjima. Pravičan starešina nema svojih „ljubimaca“ i ne deli potčinjene na „kategorije“. Njegova briga o potčinjenima dovodi do toga da se svaki od njih oseća kao član jedinstvene vojničke porodice.

Pretpostavljeni komandanti zadobijaju poverenje, ljubav i predanost svojih potčinjenih neumitnom pravičnošću i strogošću, ali tako da kroz strogost provejava dobrotu očinskog srca, a ne pakost, zloradost ili kakva lična pizma i osveta.

PRIMERI

RANJENICI IMAJU PREDNOST

Bolnica 2. proleterske za vreme bitke na Sutjesci nalazila se u polusrušenim brvnarama na jednom proplanku ispred Maglića, prema Sutjesci. Padala je kiša. Negde u ponoć zaustavila se neka manja kolona ispred koliba i jedan drug reče komesaru bolnice: „Trebalo bi isprazniti kolibe za Vrhovni štab“. Međutim, kad je drug Tito čuo da su tu smešteni ranjenici naredio je: „Kreći, ovde su ranjenici. Moramo dalje“.

GLAVA VI

BRIGA O VOJNIKU

Briga o ljudima veoma je važna stvar.

TITO

Briga o vojniku je osnovna moralna obaveza svakog starešine. I ne samo obaveza, već obavljanje dužnosti prema potčinjenima koji su mu povereni i dati na obuku i vaspitanje. Tu dužnost starešina ne sme prebacivati na druge, nego je mora lično obavljati. Ne može biti ničeg moralnijeg i čovečnijeg u komandovanju od brige o vojniku.

Starešina treba da bude u stalnoj vezi sa svojim ljudima, da poznaje život svakog potčinjenog i da bude dobar savetodavac u njegovim poslovima. Dužnost je svakog rukovodioca da se ne odvaja od svoje jedinice, da vaspitava i čuva svoje vojnike, da se svakodnevno brine o njima. Treba češće da porazgovara sa njima, pa ponekad da ih razveseli i zgodnim humorom.

Oficir treba da se zainteresuje kad opazi neveselog, umornog ili zamišljenog vojnika. Možda ga muči domaća briga, a možda i starešine ili drugovi. Odgonetnuti dramu koju nosi u grudima -- to je korisno po službu. Oficir je u takvom slučaju vojniku duhovni lekar čiji je lek mudri savet ili blaga reč.

Slaba briga o vojniku ničim se ne može prikriti. Ona se lako zapaža i uočava stoga što se njene posledice odmah osećaju u trupi. Nebriga izaziva težak duševni bol vojnika, koji se negativno odražava na njegov duh i volju za vršenje službe. A da bi se ispoljila briga o vojniku, starešina mora do detalja da poznaje stanje svoje jedinice i raspoloženje vojnika, treba da ga interesuju sve pojedinosti vojničkog života. Nikad se ne sme dopustiti da se vojnik oseti usamljen, zanemaren i napušten od svoga starešine.

Petar Veliki je počeo jednu od svojih zapovesti ovim rečima: „Oficiri su očevi svojim vojnicima, oni se moraju brinuti za svoje ljude kao što se otac brine za svoga sina.“ Otac — komandant brinuće se da mu vojnici budu dobro nahranjeni, odeveni i obučeni, nadgledaće evakuaciju i lečenje ranjenika u ratu i obilaziće bolesne vojnike u miru. On će uvek pregledati kuhinju, probati hranu i staraće se da svaki vojnik primi svoje puno sledovanje.

Rat iziskuje krajnje naprezanje fizičkih mogućnosti trupa i da bi bile uvek sposobne za borbu, neophodna je obilna ishrana radi nadoknade utrošene snage. No često, i pored svih preduzetih mera za uredno snabdevanje, ratne prilike donose oskudicu. Izvežbane, očeličene i disciplinovane trupe, koje su naviknute na tegobe, lakše podnose oskudicu, ali ipak u ovom pogledu postoje granice koje se ne smeju prekoračiti, jer krupni nedostaci u snabdevanju ne dovode samo do slabljenja fizičke snage, već i do opadanja borbenosti i discipline.

Starešina mora biti sposoban da u svim prilikama proceni do koje granice može i sme ići u svojim zahtevima upućenim potčinjenima, kako u pogledu fizičkog, tako i u pogledu njihovog duševnog naprezanja. Kad god prilike dozvoljavaju treba svoju jedinicu da odmori i nahrani. Starešina koji o ovome ne bude vodio računa i koji svoju jedinicu bude izlagao besciljnom i izlišnom naprezanju, brzo će izgubiti ljubav i poverenje potčinjenih.

Naš vojnik će stoički podnositi sve napore, teškoće i lišavanja ako je uveren da tako mora i treba da bude, da to nalaže situacija i zahtevaju interesi naroda i otadž-

bine. O tome je dao dokaza u toku četvorogodišnjeg narodnooslobodilačkog rata, u kome je bez roptanja i malaksalosti podnosio strahovite tegobe i oskudice, i jačinom svoje volje savladaivao naizgled nepremostive prepreke. On je sve to podnosio upravo zato što je bio ubeden da tako mora biti i da je to jedini put i način da dođe do pobjede i slobode, kao i zato što su mu rukovodioci, od najvišeg do najnižeg, davali primer kako treba podnositi sve tegobe i oskudice u teškim ratnim uslovima.

Ta lepa osobina skromnosti i zadovoljstva s malim, tradicionalna je kod naših naroda. Kad su nekad pitali Crnogorca: „Po koliko puta jedete na dan?! — on je odgovorio: „Onda kad ogladnimo, i to ako ima; a kad smo u četi, možemo živeti: po tri dana o luli duvana, a četvrti o bukovu lišću.“

A za srpskog vojnika u prvom svetskom ratu jedan francuski državnik je pisao, da je kao vojnik oduvek bio čuven po svojim izvanrednim kvalitetima; da je robustan, otporan i izdržljiv; da snosi najteža iskušenja i živi dugo bez hrane; da mu nije potreban konfor kao francuskom vojniku, koji je i na frontu morao da ima vina i dosta mesa. Za srpskog vojnika su, veli, dovoljni komad hleba, malo bela luka i paprike i — mesecima će izdržati u najtežoj borbi.

Dobro je što naši rukovodioci mogu u kritičnim situacijama računati na ovu urođenu skromnost i izdržljivost vojnika, ali ih to niukoliko ne oslobađa dužnosti da se u svim prilikama, i u miru i u ratu, staraju za uredno snabdevanje potčinjenih hranom i ostalim potrebama. Proslavljene vojskovođe su uvek vodile računa o tome da se trupe dobro hrane i pri najtežim uslovima. Jer kako je govorio Karađorđe: „Gladan vojevati ne može i ona vojska koja gladna vojuje, slabo kakvu kuraž pokazati može.“ Pa ne samo to, nego gladan vojnik po lošem vremenu, i uz to iznuren od naprezanja u borbi, blizu je iskušenja da popusti u disciplini, da se oda pljačkanju, pa čak i da učini najsramnije delo — bekstvo, pod neodoljivim teretom telesnih potreba.

Pored brige o ishrani, starešina mora da vodi stalnu brigu o zdravlju svojih vojnika, a naročito da ih čuva od epidemija u toku rata, kada se lako pojavljuju i šire zarazne bolesti kao što su: trbušni i pegavi tifus, dizenterija, žuta groznica, grip, kolera, kuga itd., koje su nedavno nanosile mnogo veće gubitke zaraćenim armijama no same bitke, i koje su često istrebljivale čitavo stanovništvo pojedinih gradova i zemalja.

Kod nas je u toku narodnooslobodilačkog rata, mada sa vrlo oskudnim sredstvima i pod izuzetno teškim okolnostima, vođena energična i požrtvovana borba, kako za suzbijanje epidemije, tako za lečenje i zaštitu ranjenika. Naš malobrojni sanitet davao je uputstva za održavanje higijene, organizovao dezinfekciju odela i vršio pelcovanje protiv tifusa; podizao ambulante i bolnice za lečenje ranjenika i bolesnika; uspešno vršio operacije primitivnim hirurškim sredstvima itd. A za zaštitu ranjenika i bolesnika od krvoločnih neprijatelja često su se žrtvovala čitave partizanske jedinice.

To bespoštedno zalaganje za čuvanje, lečenje i zaštitu vojnika i pod najtežim uslovima može da služi kao svetao primer budućim pokolenjima, ali ujedno i kao pouka da se bez dovoljno stručnog sanitetskog osoblja i sanitetskog materijala ne može postići željeni uspeh u čuvanju vojničkog zdravlja ni u miru, a kamoli u ratu.

Tako isto su rukovodioci Narodnooslobodilačke vojske u ratu činili sve što su mogli da se prebrodi oskudica u ishrani i drugim ratnim potrebama. I blagodareći toj oćinskoj brizi i staranju, naročito Vrhovnog komandanta, maršala Tita, savladane su sve, i najteže krize u snabdevanju, pa i one u petoj neprijateljskoj ofanzivi.

PRIMERI

BRIGA VRHOVNOG KOMANDANTA

Za vreme 5. neprijateljske ofanzive Vrhovni štab nikako nije mogao da uspostavi radio-vezu sa 7. divizijom, koju je hitno trebalo pozvati da dođe radi njegove zaštite.

Ostalo je jedino sredstvo — kurir. Na žalost samo jedan borac je znao gde se nalazi štab 7. divizije, ali je on već pešačio nekih dvadeset sati. Kuriru, iako premorenom, ovo naređenje nije palo teško. Kad je krenuo drug Tito ga je zaustavio, a onda je naredio:

„Dajte mu one dve moje konzerve!“

PRVO RANJENICIMA

Ekonom prateće čete 1. proleterske divizije doneo je jednoga dana, za vreme 5. neprijateljske ofanzive u štab divizije jedan džak hleba i konzervi, zaplenjen od neprijatelja. Borci koji su ovaj džak oteli od neprijatelja nisu ništa taknuli, iako ih je glad nemilosrdno mučila, već su sve poslali svojim ranjenim i bolesnim drugovima.

GLAVA VII

LIČNI PRIMER

Pokazalo se da borbena sposobnost masa umnogome zavisi od prisutnih pouzdanih i hrabrih boraca koji su u stanju da svojom odlučnošću dadu primer i povedu ostale.

Iz izveštaja Posavskog NO odbora

Pri vaspitanju potčinjenih starešine ne smeju gubiti iz vida da su oni ogledalo za svoje potčinjene i da ih ovi, a naročito vojnici, u svemu kopiraju. Stoga oni moraju svoje ophođenje i držanje, kako za vreme službe tako i van nje, podešavati tako da sve što potčinjeni prime od njih bude korisno kako po službu, tako i po armiju, narod i otadžbinu.

Starešina je politički vaspitač i učitelj vojne veštine i vojničkog morala. On uči rečima, ali mnogo više primerima. Starešina mora prvi da daje primer svojoj jedinici. Vojniku mora da bude jasno: treba da je takav, kakav je njegov starešina: pošten, disciplinovan, odvažan, hrabar i majstor u svome poslu.

Lični primer pretpostavljenog ima najjači uticaj na vaspitanje. Stoga je on dužan da uvek i u svemu prethodi dobrim primerom, u vršenju službe, poštovanju pravila i propisa, ophođenju sa starijima i mlađima i sa civilnim

licima. „Dobar pastir, jer što kaže inom, i sam svojim potvrđuje činom“ (Mažuranić).

Ako potčinjeni vide da njihov komandant žrtvuje sve svoje snage službi i nastoji da ih spremi za dobre i sposobne vojnike, oni će ga, ma kako bio strog i ma kako energično zahtevao tačno vršenje službe, voleti, poštovati i bez pogovora izvršavati njegova naređenja. A ništa ne utiče gore na potčinjene, nego ma i najmanja nedisciplinovanost njihovog starešine. Ne kaže se uzalud: „Nema rđavih vojnika, nego samo rđavih komandanata.“ Jer oficir je u očima vojnika ne samo starešina, nego i čovek koji mnogo zna i ume. Zato vojnik umnogome nastoji da ga podražava.

Lako je pojmiti šta misli vojnik ako se uveri u obratno i vidi da starešina jedno govori, a drugo čini, — zahteva disciplinu, a sam je ruši, da je nesavestan u službi i da ne vodi računa o svojim potčinjenima. Sve to ne može a da ne utiče na vladanje vojnika i na njihovo vršenje službe. „Dobre napomene, a rđavi primeri jednom rukom zidaju, a drugom ruše“ (Smajls).

Lični primer je važniji od svih objašnjenja i naređenja. Ako vojnik vidi da se njegov starešina pokorava starijem, tada će i on sam to učiniti. Ako oficir na primer deli teškoću pohoda sa vojnicima, njima će biti lakše da podnesu sve štrapace i oskudice.

Starešina, a naročito oficir, nikada ne sme zaboraviti da držanje njegovih potčinjenih u borbi najviše zavisi od njegovog držanja i umešnosti da kod njih održi moral na potrebnoj visini. Starešina koji za vreme borbe ili u bilo kakvoj teškoj situaciji pokazuje nervozu, zbunjenost i malodušnost, brzo gubi poverenje potčinjenih, što će biti od štetnog uticaja na njihov moral i držanje. Zato je dužnost starešine da za vreme borbe, kao i u drugim teškim prilikama, ostane hladnokrvan, priseban i dostojanstven, vedrog čela i dobrog raspoloženja, jer potčinjeni obično cene situaciju po držanju svog starešine. Uvek i svuda, a naivše baš onda kad i sam počne da sumnja u uspeh, starešina treba da zadrži spokojstvo i pokaže sigurnost, što budi poverenje i čuva moral potčinjenih.

Lični primer je, dakle, potreban naročito u kritičnim trenucima borbe, kada je nužno da starešina lično oduševi i povuče za sobom svoje vojnike. Karakteristična crta mase je podražavanje, i zato, kad joj je na čelu energičan starešina, onda i ona, ugledajući se na njega, takođe ide sigurnim korakom; a kad je starešina kolebljiv i nedovoljno hrabar, takvi će biti i njegovi vojnici.

Velika veština u komandovanju sastoji se u tome da se čovek sav preda radu. Čovek koji upravlja jednom trupom ne može imati uspeha sve dok njegov duh ne bude sav pri samom poslu. Što se više radi, utoliko više mora biti napora; što je opasnost veća, utoliko se više smelosti i drskosti mora pokazati, da bi se ona savladala. Snaga ličnog primera daje starešini takav autoritet, kakav se ne može postići naređenjem.

Suvorov je 7 godina služio kao prost vojnik; ali za to vreme on je izučio jezik i navike prostog vojnika, te je i njegov uticaj na njega bio ogroman. Vojnik ga je pojmió; on je u njemu gledao svoga čoveka, pa je prema njemu bio prožet ljubavlju i beskrajnom predanošću.

Tito je za sve vreme narodnooslobodilačkog rata lično predvodio glavninu svojih snaga i stalno se nalazio među svojim borcima, kako u logoru tako i na bojištu, a u maršu na čelu kolone, više peške nego na konju, što je sve bilo od ogromnog moralnog uticaja na trupu.

Lični primer je podjednako efikasan kako na bojnopolju, tako i u mirno doba. Starešina koji zahteva da vojnici gađaju odlično, a sam gađa slabo, nikada neće stvoriti od njih odlične strelce. Ako starešina traži od potčinjenih da revnosno vrše službu, onda on mora i sam da prednjači u tome svojim primerom.

U nastavi tri četvrtine uspeha zavisi od ličnog primera. Dobrim primerom nastavnik pridobija za sebe vojnike; oni ga pažljivo posmatraju i kopiraju u svemu; kako nastavnik izvrši neku radnju, tako će je i oni izvršiti; kako nastavnik bude poštovao naređenja pretpostavljenih pred mlađima, tako će i oni njegova. Jednom rečju: kakav je starešina, takva mu je i jedinica.

Za vaspitanje vojnika se od starešine zahteva neumoran rad, jaka volja, solidno znanje i velika umešnost. Ako starešini nedostaje ma koja od ovih osobina, on neće imati potpunog uspeha.

Nema svaki čovek dara za vaspitača da mlađima lako objasni njihove dužnosti, da ih oduševi za tačno i savesno vršenje službe i da u njima pobudi i razvije ljubav prema otadžbini i sve ostale vojničke vrline i plemenita osećanja koja sačinjavaju vojnički duh i moral. Ali ako revnostan starešina i nema sve osobine dobrog vaspitača, on ipak može postići u vaspitanju potčinjenih zadovoljavajuće rezultate ličnim primerom.

Da bi starešina mogao služiti za primer, on mora da je potpuno upoznat sa pojedinostima službe u njegovom području i mora uvek imati na umu da službeni propisi i naređenja postoje ne samo zato da se znaju, nego da se po njima tačno postupa.

PRIMERI

ALEKSANDAR MAKEDONSKI

Aleksandar Makedonski, goneći persijskog cara Darija preko bezvodnog zemljišta, trpeo je zajedno sa vojnicima strahovitu žeđ. Jednoga dana susretnu Aleksandra neki ljudi koji su iz dalekog potoka nosili na mazgi meh vode; kad ga videše klonulog od žeđi nališe jedan šlem i ponudiše mu da pije. Aleksandar primi šlem, ali kad primeti kako njegovi konjanici žudno gledaju to malo vode, on vrati šlem govoreći: „Kad bih se ja sam napio, onda bi moji vojnici još više malaksali.“ Tada njegovi vojnici povikaše: „Vodi nas, gospodaru, bez brige dalje, jer mi ne osećamo da smo umorni, niti žedni, štaviše ni da smo smrtni, dokle god imamo takvog vođu!“

SUVOROV

U vreme pohoda ruske vojske na Prag, vojnici su bili u letnjem odelu, iako je bio oktobar. Suvorov se, pored „carske bunde“ koju mu je poklonila carica Katarina II, mrznuo u letnjoj bluzi. Bundu je obukao tek kad su vojnici dobili šinjele i ostalu zimsku odeću.

GLAVA VIII

ŽIVA REČ STAREŠINE

Reč je izraz misli i može da sjedinjuje i razjedinjuje ljude; stoga treba da se pažljivo ophodimo s njom.

TOLSTOJ

Raznovrsna su sredstva savremene propagande i agitacije, ali je živa reč voljenog starešine nezamenljiva pod uslovom da je na visini ne samo po sadržini, već i po formi. Naime, u govoru nije važno samo šta će se govoriti, već i kako će se govoriti, jer bez toga i najbolji govor ostaje bez dovoljnog uticaja. Reč je verno ogledalo čoveka. Zato Sokrat kaže: „Govori da te vidim.“

Da bi se postigao određeni, željeni efekat jednog govora treba pri izgovaranju reči paziti na jasnoću, sigurnost i odlučnost.

Jasnoća se stiče kada se razgovetno izgovara svaki glas u reči.

Sigurnost je znak jake volje, a to moraju osetiti i drugi jer će inače i pored najboljeg govora pomalo oslabiti njihova pažnja, te će nastupiti dosada.

Izgovaranje je odlučno kada se oseća u govornikovom glasu da je on čvrsto uveren u ono što kaže. siguran u svoje reči i da se nigde i ničim ne koleba. Takvo

držanje imponuje okolini i jača raspoloženje prema govorniku.

To su zahtevi za sve vrste beseda (govora), a one koje komandant drži pred trupom treba da budu još kraće, jasne i snažne.

— **Kratke**, zato što se govori najviše na otvorenom polju i pred razvijenim frontom kada pojačani glas govornika i stojeći stav zamaraju slušaoca.

— **Jasne**, s obzirom na mentalitet slušalaca. Vojnik, kao slušalac, ne sme doći u nedoumicu zbog značenja izvesne reči ili rečenice. Stoga se u vojničkom besedništvu najviše upotrebljavaju kratke rečenice koje jednostavno i jasno iskazuju misao.

— **Snažne**, jer im je u najčešće slučajeva cilj podsticanje, a izazivanje strasnih i plemenitih osećanja može se postići samo snažnom rečju koja će prodreti neposredno u dušu vojnika. One se moraju govoriti usmeno, a samo u dva slučaja moglo bi se vojničkom govorniku dozvoliti da čita, a to su: svečana beseda i nadgrobna reč.

Vojničkih beseda ima tri vrste, i to: svečane, prigodne i ratničke.

Svečane besede su one koje vojne starešine govore o pojedinim većim državnim ili vojnim svečanostima ili prilikom kakvog naročitog svečanog čina. Takve su besede na primer: o rođendanu Predsednika Republike, o danu Republike, prilikom predaje zastave, o kakvom znamenitom datumu iz prošlosti izvesne jedinice, prilikom predaje odlikovanja zastavi (jedinici) itd.

Prigodne besede se govore u raznim prilikama koje se često javljaju u vojničkom životu: prilikom davanja svečane obaveze regruta, pozdrav novom komandantu ili njegova reč prilikom primanja jedinice, kad se predaje odlikovanje pojedincima, pri polaganju temelja novoj kasarni, na sahranama itd. Tu spadaju i svi službeni govori kojima se vojsci objavljuju izvesne naredbe ili im se daju izvesna uputstva i pouke. Kod prigodnih beseda veoma često se mora pribeći improvizaciji.

Ratničke besede su najstarija i najvažnija vrsta vojničkog besedništva. Njima je svrha da dignu duh

i izazovu ratničko raspoloženje kod vojnika, da ih podstaknu na požrtvovanje i da im predoče veliki značaj ratne slave. Ove besede moraju predstavljati jedan usklik, jedan snažan izražaj zbijen u što manji broj rečenica.

Ratničke besede se govore pre ili posle borbe. Prvima je smer da ohrabre, a drugima da pohvale i podstaknu na nove podvige.

Ratničke besede su gotovo uvek improvizacija i besednik mora uvek biti gotov da u trenutku pribere misli i osećanja, jer vrlo često u ratu jedan propušten trenutak može biti sudbonosan.

Vojnički besednik ne mora biti vičan retorici i njenim urescima i oblicima, nego treba da ume prozreti i oceniti karakter svojih ljudi i kad treba govoriti. Stoga je vojnička rečitost slobodnija nego ikoja druga, pa zato ne može imati ni onoliko pravila i uputa koliko druga.

Naročito treba podvući da vojnik-besednik mora biti primer za ugled po svim vojničkim vrlinama, a naročito mora biti hrabar, jer ako toga nema onda će i njegove reči biti ne samo nepotrebne već i štetne. Rat je krvava igra i gole reči nisu dovoljne.

Vojni besednik treba dobro i pažljivo da proučava i poznaje duh čoveka iz naroda. Rezultati ovakvog proučavanja mogu se krunisati velikim uspehom. Starešina koji to zna biće u stanju da s nekoliko reči pokrene i oduševi masu i da je povede tamo kuda spas domovine ili čast naroda traži.

Potrebno je reći da besednik svoj govor mora držati čistim i stilski dopadljivim jezikom.

U proglasima pred bitku general je dužan da govori vojnicima o nadmašnosti njihovog oružja, njihove izvežbanosti, discipline, hrabrosti i svega što podiže moral i pouzdanje u svoju snagu i nadmoćnost nad neprijateljem, jer vera u pobedu — to je pola pobeđe. Treba da im predoči pogodnost položaja i borbenog rasporeda koji su zauzeli; u tom odsudnom momentu treba da istakne talente i hrabrost starešina uopšte. A može i treba da spomene i pobeđe koje je on lično izvojevao, podvlačeći značaj i mesto potčinjenih — vojnika u njoj.

Starešina može da ponižava neprijatelja i raspaljuje mržnju prema njemu, ali ne i da ga potcenjuje i da obećava laku pobjedu.

Ako je njegova snaga malobrojnija od neprijateljske, treba da navede primere gde su i brojno slabe vojske tukle brojnijeg neprijatelja. Prema tome treba koristiti i primere, jer samo oratorstvo nije dovoljno.

Kad je Leonida išao da zaštiti Termopile, neko mu je viknuo: „Persijanci nam se približuju!“ — „I mi njima“, odgovorio je on. Drugome Spartancu, koji je rekao da će se sunce pomračiti od strele Persijanaca, odgovorio je: „Tim bolje! borićemo se u hladovini.“

Mnoge velike vojskovođe ostavile su nam u svojim delima primere (J. Cezar, Fridrih Veliki, Napoleon, Suvorov, Tito i dr.) o tome kako treba govoriti vojnicima. I ne samo to, već i koji su to momenti kada je neophodno obratiti se vojnicima.

Kod naših naroda besedništvo se oduvek cenilo, a naročito u Crnoj Gori. O tome, na primer, Vuk Karadžić, govoreći o glavarima, kaže da su u ratu na čelu vojske i primerom i rečitošću da je na borbu podstiču. Konstatuje da u Crnoj Gori rečitost ima vrlo veliki značaj, da jedan glavar bez nje nije ništa, da se i najsiromašniji i najneznatniji može pomoću rečitosti umešati među glavare, i cela će ga nacija slušati.

A češki pisac Holoček, koji je u ratu 1876—1878. godine bio ratni dopisnik čeških novina, zapazio je kako Luka Petković u toku napada svoje čete upravlja borbom zapovestima u stihovima:

*Napred, za mnom, sivi sokolovi!
 Ko je junak straha ne poznaje,
 Bijte, koljte, vraga prokletoga!
 O, Milošu, materina hvalo;
 Dobro gađaj — tako, trefio si!
 Sklonite se, pričuvajte glave!
 Više desno, deco, potecite.
 A sad, braćo, k zemlji prilignite!*

PRIMERI

KAMIL

U blizini Satrika, primetivši da je mnogobrojnost neprijatelja uplašila njegove borce, Kamil sede na konja i uputi se duž fronta svoje vojske govoreći:

„Drugovi, gde je ona radost, ona želja za bojem, što sam je uvek nalazio u vašim pogledima? Zar ste vi zabravili ko sam ja, ko ste vi, ko je naš neprijatelj? Niste li vi obavezni Volscima i Latinima slavom, koju ste stekli? Zar niste vi pokorili Veju, razbili Gale i oslobodili Rim pod mojim komandovanjem? Zar ja nisam više Kamil? Napadajte, jurišajte i, kao uvek, neprijatelj će pobeći ispred nas.“

KONDE

„Vojnici!

Ja vam neću zatajiti ni veličinu opasnosti, ni našu slabost. Mi smo sasvim blizu smrti, ali mi nećemo umreti a da smrt svoju ne otkupimo odmazdom i stoga ćemo se boriti do poslednjega izdisaja. Što se mene tiče, ja ću umeti da umrem, kad ne mogu da pobedim. Uostalom ovo je samo primer koji vam mislim dati, a ne samo zapovest.“

PETAR VELIKI

„Vojnici!

Najzad je došao čas, koji će rešiti sudbinu Otadžbine. Ne mislite u ovom času da se vi borite za Petra, već za državu... za rod svoj, za domovinu... Neka vas ne buni slava neprijatelja po kojoj je on nepobediv, tu obmanu ste vi svojim poredama nad njim ne jedanput razorili. Neka vam u borbi lebdi pred očima pravda... A Petru, znajte, nije skup život, samo neka živi Rusija u blaženstvu i slavi a radi vašega blagostanja!“

A posle bitke ovako im se zahvalio za pobedu:

„Zdravo da ste, sinci otadžbine, čeda moja draga! Znojem truda svoga stvorio sam vas jer bez vas državi, kao telu bez duše, nema života. Puni ljubavi... prema otadžbini... vi niste štedili živote svoje i hrabro ste po hiljadu puta pogledali smrti u oči. Dela vaše hrabrosti potomstvo neće zaboraviti.“

MARŠAL TITO NA DRUGOM KONGRESU OMLADINE

„Drugovi i drugarice delegati, predstavnici rodoljubive omladine svih naroda Jugoslavije! Pozdravljam vas, a preko vas čitavu našu slobodoljubivu omladinu, koja se već tri godine herojski bori protiv najvećeg neprijatelja našeg naroda, protiv nemačko-fašističkog osvajača.

Vaš Drugi kongres ima ogromni značaj. Vaš historijski kongres pada u vrijeme kada se sve udružene nacije spremaju da zadaju poslednje udarce neprijatelju čovječanstva — njemačko-fašističkom osvajaču.

Prošla je godina i po dana otkako je održan vaš Prvi kongres. Otada smo preživjeli mnogo teških iskušenja, bilo je mnogo ofanziva, mnogo teških i krvavih borbi, u kojima ste vi, omladino Jugoslavije, još jedanput osvjetlili lice našim narodima, osvjetlili ga pred čitavim svijetom. Naši narodi mogu biti ponosni što imaju takvu omladinu, jer narod koji ima takvu omladinu ne treba da se boji za svoju budućnost...

Vi ste se prvi odazvali borbi za slobodu i nezavisnost naših naroda i, tako mladi, izdržali tri teške godine rata. Pred nama je još uvijek težak put. Biće još teških i krvavih borbi. Ali ja vjerujem da ćete vi svojom mladošću pobijediti u najtežim bitkama, koje možda još stoje pred vama...

Kao Vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, izražavam vama, a preko vas čitavoj rodoljubivoj omladini, svoju zahvalnost i priznanje za herojsko držanje kako na frontu, tako i u pozadini, kako s puškom, tako s lopatom u ruci... Još jedanput izražavam svoju radost što sam mogao da vas ovdje pozdravim. Predajte moje pozdrave mladoj generaciji Jugoslavije.“

SADRŽAJ

PRVI DEO

Glava I

OPŠTE O MORALU I VASPITANJU	--	--	--	--	--	--	--	11
MORAL I VASPITANJE U ARMIJI	--	--	--	--	--	--	--	14
Robovlasničko društvo	--	--	--	--	--	--	--	14
Feudalno društvo	--	--	--	--	--	--	--	16
Buržoasko društvo	--	--	--	--	--	--	--	18
Socijalističko društvo	--	--	--	--	--	--	--	20

Glava II

OPŠTI POJAM O RATU	--	--	--	--	--	--	--	22
OSNOVNI FAKTORI RATA	--	--	--	--	--	--	--	24
KARAKTER RATA	--	--	--	--	--	--	--	26
Pravedan rat	--	--	--	--	--	--	--	27
Nepravedan rat	--	--	--	--	--	--	--	33
RAT I MORAL U ATOMSKIM USLOVIMA	--	--	--	--	--	--	--	35

DRUGI DEO

Glava I

OTADŽBINA	--	--	--	--	--	--	--	41
Privreda	--	--	--	--	--	--	--	43
Državni amblemi	--	--	--	--	--	--	--	52
Državna himna	--	--	--	--	--	--	--	53
Glavni grad FNRJ	--	--	--	--	--	--	--	53

Glava II

BRATSTVO I JEDINSTVO	— — — — —	56
Veliki duhovi naše prošlosti, pobornici bratstva i jedinstva	— — — — —	58
Jugoslovenska buržoazija — razbijač bratstva i jedinstva	— — — — —	61
KPJ — borac za bratstvo i jedinstvo naših naroda	— — — — —	63

Glava III

JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIJA	— — — — —	70
Karakter i uloga JNA	— — — — —	71
Armija — škola novih odnosa	— — — — —	74

Glava IV

TITO	— — — — —	78
Tito — revolucionar	— — — — —	80
Tito — vojskovođa	— — — — —	83
Tito — državnik	— — — — —	87
Tito i njegovi borci	— — — — —	88
Ljubav i priznanje naroda i Armije	— — — — —	91

Glava V

VOJNA ZASTAVA	— — — — —	97
VOJNE ZASTAVE JEDINICA JNA	— — — — —	98
Zastava — vojnička svetinja	— — — — —	100
PRIMERI	— — — — —	103
Crnogorski barjaktari	— — — — —	103
Zastava ne sme biti plen neprijatelja	— — — — —	104
Čevrntija	— — — — —	104
Zastavnik Čačanskog bataljona	— — — — —	104

Glava VI

SVEČANA OBAVEZA	— — — — —	106

Heroji pera i reči — — — — —	164
Gavrilo Princip i njegovi drugovi — — — — —	165
Masovni patriotizam — — — — —	167
Ilindenski ustanak — — — — —	167
27. mart 1941. — — — — —	168
Proglas CK KPJ za ustanak — — — — —	169
Split je jugoslovenski — — — — —	170
I deca su nepobediva — — — — —	170
Ljubljana slavi 1. maj 1943. — — — — —	171
Zajam narodnog oslobodjenja — — — — —	172
Zverstva i teror nisu slomili patriotski duh — — — — —	173
Nemci u Srbiji — — — — —	173
Krvavi marš — — — — —	174
Pokolj u Kragujevcu — — — — —	175
Stevan Filipović — — — — —	176
Logor smrti — — — — —	177
Italijanski fašisti nisu zaostajali za svojim saveznicima	179
PATRIOTSKE PESME — — — — —	180

Glava III

VOJNA DISCIPLINA — — — — —	185
Poslušnost — — — — —	189
Tačnost — — — — —	191
IZGRAĐIVANJE DISCIPLINE — — — — —	193

Glava IV

DRUGARSTVO — — — — —	204
PRIMERI — — — — —	208
Matija Gubec — — — — —	208
Stari Vujadin — — — — —	209
Ranjenik V. Lalević — — — — —	210
Preotimanje druga Marka od fašista	210
Oslobodjenje zarobljenih partizana — — — — —	210
Omladinac Majstorović — — — — —	211
Za ranjenog druga — — — — —	211
Četiri omladinca — — — — —	212
Drugarstvo jedinica NOB — — — — —	212
Boj za Kalinovik — — — — —	212
Boj za Kolašin — — — — —	213
Povlačenje 7. banijske divizije — — — — —	213
Drugarstvo prema ranjenicima u 4. i 5. neprijateljskoj ofanzivi — — — — —	214

Glava IX

INICIJATIVA	— — — — — — — — — —	248
Razvijanje inicijative	— — — — — — — — — —	252
PRIMERI	— — — — — — — — — —	255
Juriš konjice	— — — — — — — — — —	255
Inicijativa komandanta	— — — — — — — — — —	255
Artiljerijski podoficir	— — — — — — — — — —	256
Major Uzun-Mirković	— — — — — — — — — —	256
Petar Radivojević	— — — — — — — — — —	257
Stevan Švabić	— — — — — — — — — —	257
Inicijativa komandanta 1. proleterske divizije	— — — — — — — — — —	258
Kurir Tucaković	— — — — — — — — — —	260
Idea bombaša Talića	— — — — — — — — — —	260
Napad na Pljevlja	— — — — — — — — — —	261

Glava X

RATNO LUKAVSTVO	— — — — — — — — — —	262
PRIMERI	— — — — — — — — — —	265
Trojanski konj	— — — — — — — — — —	265
Kelti i Autorijati	— — — — — — — — — —	265
Barska bitka	— — — — — — — — — —	265
Obmana pomoću trube	— — — — — — — — — —	266
Lažna postrojenja	— — — — — — — — — —	266
Napad na Bogatić	— — — — — — — — — —	267
Partizani železničari	— — — — — — — — — —	268
Snalažljivost Bušatlije	— — — — — — — — — —	269
Na Mokrecu	— — — — — — — — — —	269
„Bobanovci“ su progutali mamac	— — — — — — — — — —	269
Most na Neretvi	— — — — — — — — — —	270
Husinski rudari	— — — — — — — — — —	270

Glava XI

TAJNOST I BUDNOST	— — — — — — — — — —	272
Razvijanje budnosti i tajnosti u armiji	— — — — — — — — — —	277
PRIMERI	— — — — — — — — — —	280
Tanenberg	— — — — — — — — — —	280
Bihaćka operacija	— — — — — — — — — —	280
Još neki primeri iz NOR	— — — — — — — — — —	281

Glava VII

LIČNI PRIMER	--	--	--	--	--	--	--	--	--	346
PRIMERI	--	--	--	--	--	--	--	--	--	349
Aleksandar Makedonski	--	--	--	--	--	--	--	--	--	349
Suvorov	--	--	--	--	--	--	--	--	--	350

Glava VIII

ZIVA REČ STAREŠINE	--	--	--	--	--	--	--	--	--	351
PRIMERI	--	--	--	--	--	--	--	--	--	355
Kamil	--	--	--	--	--	--	--	--	--	355
Konde	--	--	--	--	--	--	--	--	--	355
Petar Veliki	--	--	--	--	--	--	--	--	--	355
Maršal Tito na 2. kongresu Omladine	--	--	--	--	--	--	--	--	--	356

SAVO OROVIĆ
MORALNO VASPITANJE

*

Redaktori
puk. Toma Nižić
p.puk. Radomir Đurašinović

*

Lektor
Nevena Đurović

*

Tehnički urednik
Andro Strugar

*

Korektori
Gordana Rosi, Vera Radulović
Biljana Đorđević

Tiraž: 3.500
Cena: 900